

ALDERMAN LIBRARY
UNIVERSITY OF VIRGINIA
CHARLOTTESVILLE, VIRGINIA

SAMLINGAR

UTGIFNA

AF

SVENSKA

FORNSKRIFT-SÄLLSKAPET.

HÄFT. 139.

ÖSTGÖTALAGENS 1300-TALS-FRAGMENT.

OMSLAGET TRYCKT HOS KUNGL. BOKTRYCKERIET. STOCKHOLM, 1911.

Pris för köpare 4,25 kr.

fördelade i häften:

1. *Flores och Blanzejlor.*
2. *Sanct Patriks-Sagan.*
3. *Peder Månssons Stridskonst och Stridslag.*
4. *Vadstena Kloster-Reglor.*
- 5, 6. *Herr Ivan Lejon-Riddaren. Häft. 1, 2.*
7. *Namnlös och Valentin.*
- 8, 9. *Ett Forn-Svenskt Legendarium. Häft. 1, 2.*
10. *Konung Erik den XIV:des Krönika.*
11. *Svenska Medeltidens Bibel-arbeten. Band. I. Häft. 1.*
12. *Ett Forn-Svenskt Legendarium. Häft. 3.*
13. *Herr Ivan Lejon-Riddaren. Häft. 3 (slutet).*
- 14, 15. *Sagan om Didrik af Bern. Häft. 1, 2.*
16. *Svenska Medeltidens Bibel-arbeten. Band. I. Häft. 2.*
- 17, 18. *Ett Forn-Svenskt Legendarium. Häft. 4, 5.*
- 19, 20. *Svenska Medeltidens Bibel-arbeten. Band. II. Häft. 1, 2.*
21. *Hertig Fredrik af Normandie.*
22. *Sagan om Didrik af Bern. Häft. 3 (slutet).*
23. *Konung Alexander. Häft. 1.*
24. *Svenska Medeltidens Bibel-arbeten. Bd. I. Häft. 3 (slutet).*
25. *Konung Alexander. Häft. 2.*
26. *Svenska Medeltidens Bibel-arbeten. Bd. II. Häft. 3 (slutet).*
27. *Skrå-Ordningar.*
28. *Ett Forn-Svenskt Legendarium. Häft. 6.*
- 29, 30. *Heliga Birgittas Uppenbarelser. Häft. 1, 2.*
31. *Ett Forn-Svenskt Legendarium. Häft. 7.*
32. *Bonaventuras Betraktelser öfver Christi lefverne.*
33. *Legenden om Gregorius af Armenien.*
- 34—38. *Heliga Birgittas Uppenbarelser. Häft. 3—7.*
39. *Konung Alexander. Häft. 3 (slutet).*
40. *Sveriges Dramatiska Litteratur. Häft. 1.*
41. *Helige Bernhards Skrifter. Häft. 1.*
42. *Ett Forn-Svenskt Legendarium. Häft. 8.*
- 43, 44. *Svenska Medeltidens Rim-Krönikor. Häft. 1, 2.*
45. *Helige Bernhards Skrifter. Häft. 2 (slutet).*
- 46—49. *Svenska Medeltidens Rim-Krönikor. Häft. 3—6.*
50. *Susos Gudelige Snilles Väckare. Häft. 1.*
51. *Svenska Medeltidens Rim-Krönikor. Häft. 7 (slutet).*
52. *Ett Forn-Svenskt Legendarium. Häft. 9.*
- 53, 54. *Susos Gudelige Snilles Väckare. Häft. 2, 3 (slutet).*
55. *Sveriges Dramatiska Litteratur. Häft. 2.*
56. *Ett Forn-Svenskt Legendarium. Häft. 10.*
- 57—60. *Själens Tröst. Häft. 1—4 (afslutad).*
61. *Ett Forn-Svenskt Legendarium. Häft. 11 (slutet).*
62. *Heliga Birgittas Uppenbarelser. Häft. 8.*
- 63, 64. *Skrifter till läsning för klosterfolk Häft. 1, 2 (afslutade).*
65. *Heliga Birgittas Uppenbarelser. Häft. 9.*
66. *Gersons bok om djävulens frestelse. Tryckt 1495 (facsimile).*
67. *Sveriges Dramatiska Litteratur. Häft. 3.*
- 68—70. *Klosterläsning. Häft. 1—3 (afslutad).*
- 71, 72. *Sveriges Dramatiska Litteratur. Häft. 4, 5 (slutet).*
- 73—76. *Svenska Medeltids-Postillor. Del. 1, 2.*
77. *Gersons Lärdom att dö. Tryckt 1514 (facsimile).*
- 78—80. *Medeltids Dikter och Rim. Häft. 1—3 (afslutade).*

SAMLINGAR

UTGIFNA AF

SVENSKA FORNSKRIFT-SÄLLSKAPET

ÖSTGÖTALAGENS 1300-TALSFRAGMENT

ÖSTGÖTALAGENS 1300-TALSFRAGMENT

UTGIFNA

JÄMTE INLEDNING

AF

EMIL OLSON

DOCENT VID LUNDS UNIVERSITET

LUND 1911

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

PD

5131

. 075

Innehåll.

Förord.....	s. III.
Inledning.....	» VII.
Handskriftsbeskrifning.....	» VII.
Anmärkningar till ljudläran.....	» XVIII.
I. Beskrifvande del.....	» XVIII.
1. Hskr. N.....	» XVIII.
2. Hskr. D.....	» XXIV.
3. Hskr. E.....	» XXXV.
4. Hskr. M.....	» XXXIX.
5. Hskr. C.....	» LIII.
6. Hskr. H.....	» LXXX.
II. Jämförande del.....	» CII.
A. Gemensamma företeelser.....	» CVI.
B. Företeelser beträffande hvilka olikheterna mellan de föreliggande texterna bero på kronologisk utveckling.....	» CXI.
C. Särddialektiska företeelser.....	» CXXVI.
Sammanfattande anmärkningar.....	» CXLII.
Texter.....	» 1.
Hskr. N.....	» 1.
Hskr. D.....	» 5.
Hskr. E.....	» 11.
Hskr. M.....	» 13.
Hskr. C.....	» 29.
Hskr. H.....	» 85.
Rättelse	» 106.
Förkortningar.....	» 107.

FÖRORD.

Närvarande arbete är väsentligen att anse som ett komplement till min afhandling »Östgöotalagens ljudlära» (Lund 1904), som i det afseende titeln angifver behandlar språket i lagens texthskr. Redan under arbetet med denna afhandling uppstod hos mig tanken på att undersöka ljudförhållandena i alla de fragment af lagen, som tillhöra 1300-talet, i syfte att genom en sammanställning af de olika hskr:nas särdrag, under jämförelse äfven med andra fornöstgötska skrifter, lämna ytterligare bidrag till kännedomen om östgötaspråket under 1300-talet. Intresset skulle härvid knytas särskildt till frågorna, i hvad mån ett enhetligt språk kan anses förefinnas, och i hvad mån drag af olika dialekter inom det nämnda språkområdet kunna spåras. Resultaten af denna jämförande undersökning gifvas i afd. II af »Anmärkningar till ljudläran» nedan, under det afd. I som en förberedelse härför redogör för de viktigare ljudförhållandena i hvarje hskr. för sig. För att underlätta jämförelsen med förhållandena i texthskr. ha dessa delar af anmärkningarna uppställts efter samma plan som min ofvan nämnda afhandling. Det är naturligt, att jag under de år som gått, sedan denna utgafs, i många frågor, särskildt detaljspörsmål, ändrat åsikt, och att därför här i många punkter meningar framställas, som strida emot förut af mig uttalade. Jag har icke ansett det nödigt att för hvarje särskildt fall anmärka, när dylika ändringar i uppfattning skett, utan nöjer mig med att påpeka, att i dessa punkter mina anmärkningar samtidigt innebära en revision af tidigare uttalanden.

En undersökning sådan som den föreliggande har synts mig lämpligast ske i samband med en publicering af de hittills outgifna fragmenten. Därigenom göres materialet i sin helhet tillgängligt, och den intresserade får tillfälle såväl till kontroll som till egna ytterligare undersökningar i frågor, som möjligen synas honom ha blifvit otillräckligt behandlade. Varianterna hos Collin och Schlyter SSGL 2 — helt naturligt ofta valda från andra synpunkter än de språkliga — gifva som lätt inses i dessa afseenden föga ledning. Utgifvandet af texterna torde dessutom kunna vara af nytta såsom grundlag för andra språkliga undersökningar än den här företagna, äfvensom i någon mån för textkritiken. För sammanhangets skull och till större bekvämlighet för läsaren ha emellertid äfven de två förut i sin helhet publicerade fragmenten (N och M) här omtryckts. Hvad det senare beträffar, kunde måhända omtryckningen äfven i och för sig vara berättigad, emedan därigenom några fel i den hittills föreliggande editionen kunnat rättas (jfr s. xi not).

Den närvarande editionen af fragmenten afser diplomatisk noggrannhet, med undantag däraf, att förkortningar på vanligt sätt upplösts med kursivstil. Äfven uppenbara skrif fel i lagtextens ord ha icke rättats i texten, utan blott anmärkts i de efter hvarje text följande noterna. Däremot ha ur texten utöslutits och endast i noterna omtalats genom felskrifning tillkomna, icke i lagtextens ord ingående meningslösa bokstäfver eller grupper af sådana, äfvensom genom dittografi inkomna öfverflödiga ord. Endast i noterna omtalas slutligen äfven felskrifningar, som rättats af skrifvaren själf. Med afseende på principerna för textens behandling är f. ö. blott att anmärka, att bortskurna orddelar tillfogas inom klammer, t. ex. [*br*]*øpra*, att af andra orsaker oläsliga orddelar eller ord sättas inom parentes, t. ex. (*olaghli*)*ka*, och att felande ord, där utfyllning ej har ansetts lämpligen kunna ske på nyssnämnda sätt, betecknas med tre punkter (...). Vid rekonstruktionen inom klammer eller parentes af ord eller orddelar ha de former insatts, som enligt den i inledningen

framlagda undersökningen af ljudförhållandena kunna för resp. text anses vara de normala.

Till underlättande af jämförelser har i marginalen anmärkts, med eller inom hvilken flock och paragraf enligt den i textskr. föreliggande indelningen hvarje sida resp. spalt af fragmenten börjar.

Det återstår mig blott att rikta ett hjärtligt tack först och främst till mina vänner professorerna K. F. Söderwall och Axel Kock, hvilka benäget bistått mig vid detta arbete liksom vid mina tidigare, den förre med en synnerligen värdefull hjälp vid korrekturläsningen af hela arbetet, den senare med många påpekanden och råd rörande anmärkningarna till ljudläran, och docenten G. Danell, som beredvilligt lämnat mig många upplysningar rörande de moderna östgötska dialekterna. Stor tacksamhet är jag skyldig äfven Cheferna för Uppsala Universitetsbibliotek, Kungl. Biblioteket i Stockholm och Riksarkivet, för det de godhetsfullt ställt handskrifterna till mitt förfogande, samt Chefen och vederbörande tjänstemän vid Lunds Universitetsbibliotek, hvilka med aldrig svikande välvilja förmedlat dess lån. Sist men icke minst vill jag uttala mitt värdsamma tack till Svenska Fornskrift-sällskapets styrelse, som välvilligt antagit mitt arbete till utgifvande i sällskapets skriftserie, och särskildt till dess sekreterare, Förste Bibliotekarien D:r R. Geete, som med råd och dåd underlättat mitt arbete och följt det med ständigt oförtröttadt intresse.

Lund 1911.

Emil Olson.

INLEDNING.

Handskriftsbeskrifning.

De handskriftsfragment af Östgötalagen som tillhöra 1300-talet äro, med begagnande af de beteckningar som gifvits af Collin o. Schlyter i SSGL 2 och Geete i Fornsvensk Bibliografi, följande.

1. N,

2 blad af en pergam.-kodex från förra hälften af 1300-talet, funna i det forna Rentekammerarkivet i Köpenhamn och numera förvarade i den Arne-Magnæanska handskriftssamlingen på Universitetsbiblioteket därstädes under sign. Cod. AM 1056, 4:o fragm. V. Båda bladen, som varit använda till omslag kring en räkenskapsbok för år 1625, äro sönderskurna på tvären något nedom midten och dessutom stympade i den inre marginalen. Härvid ha af bl. 1 två rader helt och hållet och en rad till hälften bortskurits, hvarjämte de flesta raderna förlorat en eller flera bokstäfver i början resp. slutet. Af bl. 2 ha blott 3 bokstäfver (slutbokstäfverna i r. 7, 9 o. 10 på versosidan) försvunnit genom stympningen.

Skriften har upptagit en höjd af c. 16 cm. och en bredd af c. 12 cm. och är fördelad på 20 rader. Flockarna, som icke börja på ny rad, ha omväxlande blå, röda eller gula initialer, och deras nummer betecknas med likaledes blå, röda eller gula romerska siffror, till formen liknande vår tryckstils antikvaversaler. Öfver texten finnas röda kolumntitlar, på vänstersida *Gifpta*, resp. *ærfþá*, på högersida *balkar*. Stilen är stor, jämn och vacker.

I sitt nuvarande skick omfattar blad 1 ett parti som sträcker sig från och med orden *[br]øþra arueno* GB 21: 1 till och med orden *þriþiung af bo* GB 29: 1 med en lucka på rectosidan efter *takar swa* GB 23 till *[Løs]øra skiptin* samma flock och en på versosidan efter *þøn varin fræ[ls]* GB 29: pr. till *fostra. ørmynd hæenna* GB 29: 1. Bl. 2 omfattar partiet från och med orden *vizorþ innan ætta* ÆB 6: 1 till och med *fæmtan ara æru æt* ÆB 8: 1.

Jfr f. ö. O. Nielsen i Tidskr. f. phil. 6: 258 ff., Schlyter SSGL 12: CV, Kålund Katalog ov. den Arnamagn. Håndskriftsamling 2: 309.

Fragmentet är förut tryckt af O. Nielsen i Tidskr. f. phil. 6: 259 ff., af Schlyter i SSGL 12: CVI f. och af Noreen i Altschwedisches Lesebuch (1:sta och 2:dra uppl.) s. 19 ff.¹⁾.

2. D,

4 blad af en pergam.-kodex från midten af 1300-talet, fordom limmade vid pärmarna af Cod. Holm. B 24 (bland sv. laghskr. från medeltiden) i Kungl. Biblioteket i Stockholm, numera lösgjorda och inhäftade i nämnda kodex. Bladen utgöra 2 stycken af samma lägg, hvilka suttit upptill hvarandra²⁾, så att det yttre och det inre styckets första blad (af utgifvaren nedan benämnda bl. 1 och bl. 2) och det inre och det yttre styckets andra blad (af utgifvaren benämnda bl. 3 och bl. 4) hvar för sig bildat sammanhängande textpartier. Alla bladen äro mer eller mindre stympade. Bl. 1 är afskuret upptill, nedtill och i yttre sidan, så att af skriften, som synes urspr. ha utgjort 26 rader, 1 rad upptill och 9 nedtill saknas och af de yttre spalterna knappt $\frac{1}{3}$ (på bredden räknadt) återstår. Bl. 2 saknar 1 rad upptill; äfven dess yttre marginal är bortskuren, hvarvid dock intet af texten förlorats. Af bl. 3 äro upptill 1 rad helt och hållet och 1 rad till mer än hälften bortskurna och af yttre

¹⁾ Hos Schlyter står — sannol. blott genom tryckfel — framför GB 28 XXVII i st. f. XXVIII; hos Noreen står GB 22 garz felaktigt för garþz, ÆB 8: 1 bruzbarn felaktigt för brutz barn och i 2:dra uppl. (men ej i 1:sta) genom tryckfel ÆB 7 med för mæþ.

²⁾ Styckena äro i den nämnda kodexen felaktigt inhäftade. Det därvarande inre stycket har suttit ytterst.

sidan så mycket, att af ytterspaltens på rectosidan blott 1 à 3 bokstäfver återstå och af den på versosidan endast oläsliga rester af bokstäfver. Bl. 4 är liksom bl. 1 afskuret både upptill, nedtill och i yttre kanten, så att upptill 1 rad, nedtill på rectosidan 9 och på versosidan 8 rader saknas och af ytterspaltarna ungefär $\frac{1}{3}$ (på bredden räknadt) gått förlorad.

Skriften synes ha upptagit en höjd af knappt 14,5 cm. och en bredd af c. 11,5 cm och är fördelad på 2 spalter, hvardera med en bredd af c. 5 cm. Radantalet synes ha varit 26. Balkarna ha haft titlar, skrifna med röda bokstäfver (i texten nedan tryckta med fetstil). Deras större liksom flockarnas mindre initialer äro röda, och inuti texten förekommande stora bokstäfver äro likaledes röda eller märkta med rödt. Rubriksamlingen till ES är numrerad i marginalen med romerska siffror i rödt. Likadana romerska siffror: I, xiii, xv xvi finnas i marginalen vid ES 3: pr. (I), 15: 2 (xiii, xv) och 16: pr. (xvi). Stilen är medelstor, tämligen jämn och vacker. Skriften är på grund af den behandling fragmenten undergått särskildt å bl. 1 och 4 ställvis utplånad, suddig eller öfversmutsad, så att enskilda ord och hela rader därigenom blifvit svårlästa eller oläsliga.

I sitt nuvarande skick omfatta bladen följande:

bl. 1 r. sp. 1 från och med orden *skal han biuþa* ÆB 12: pr. till och med orden *honum luka* ÆB 12: 1; sp. 2 strödda ord ur ÆB 16: pr.;

bl. 1. v. sp. 1 strödda ord ur ÆB 22 och 23: pr.; sp. 2 från och med *[hug]gin fullum sarum* ÆB 23: 1 till och med *ok annar sitær* ES rubr. IV;

bl. 2 r. sp. 1 från och med *mera haua skøpt* ES rubr. VII till och med *ma e (i)* ES rubr. XIV; sp. 2 från och med *iorþa uærn kallas* ES rubr. XV till och med *Um æn man* ES rubr. XXIV;

bl. 2 v. sp. 1 från och med *laghhæfþar* ES rubr. XXIV till och med *(b)ønde(n) uizorþ* ES 1: 1; sp. 2 från och med *[ho]num uar laghlika* ES 1: 1 till och med *at sialf sins* ES 3: pr.;

bl. 3 r. sp. 1 från och med *[iamlan]ga* ES 14: 2 till och med *s(æmbær) þem baþum* ES 15: 1; sp. 2 strödda ordrester ur ES 15: 1, 15: 2 och 15: 3; sp. 2 från och med *sakt* ES 15: 4 till och med *orkar e* ES 15: 5;

bl. 4 r. sp. 1 från och med *opol brut gæuær* ES 15: 5 till

och med *hiolt til æuarsto fæmt* ib.; sp. 2 från och med *by iuir* ib. till och med *þry ar ælla* ES 16: pr.; bl. 4 v. sp. 1 från och med *a hona lana* ES 16: 1 till och med *[o]k annar* ES 16: 2; sp. 2 från och med *samu pænninga. bœp* ib. till och med *soret som nu ær* ib.

Jfr f. ö. Collin och Schlyter SSGL 2: IX f.

3. E,

1 blad af en pergam.-kodex från midten af 1300-talet, funnet fastlimmadt vid pärmens af en fordom Vadstena kloster tillhörig handskrift (Cod. Benz. n:r 30) i Uppsala Univ.-bibliotek, sedermera lösgjordt och nu förvaradt därstädes under sign. B 22. Bladet är afskuret på tvären nedtill och i båda marginalerna, hvarigenom 2 rader nedtill förlorats och den yttersta rubriksiffran till vänster på flera ställen förlorats eller skadats.

Skriften synes ha upptagit en höjd af c. 18,5 cm. och en bredd af ej fullt 13 cm. och varit delad på 23 rader. Hvarje rubrik börjar på ny rad. Balkens titel är skriven med rött, flockrubrikernas initialer omväxlande med rött och grönt. De framför rubrikerna stående siffrorna äro likaledes skrifna omväxlande med de nämnda färgerna, hvarvid siffrornas och initialernas färger alternera, så att efter grön siffra följer röd initial och omvänt. Stilen är mycket stor, synnerligen jämn och vacker.

Bladet innehåller rubrikerna till RB från och med orden *ep. ok foreþis man* VI till och med *bo skiptis* XXVI med en lucka nederst på rectosidan omfattande orden *epa gangas* XVI och hela rubr. XVII.

Jfr f. ö. Collin och Schlyter SSGL 2: X f.

4. M,

10 blad af en pergam.-kodex från midten af 1300-talet, funna i Kammararkivet, där de användts såsom omslag till en tiondelängd: »Tionde Register Aff Albo Kinnewals och Norwidinge Häreder Anno 1601», numera inbundna och (enl. anteckning å försättsbladets innersida sedan 1863) förvarade i Kungl. Bibl. i Stockholm bland sv. laghskr. från medeltiden.

Första bladet bär påskriften: »Kongl. Biblioth. N:o 68». Af de 10 bladen äro de 8 första hela, de två sista afskurna på midten, utan att dock något af skriften förlorats. Bl. 1—4, 5—8 och 9—10 bilda hvar för sig sammanhängande stycken.

Hskr:s höjd är knappt 15 cm. och bredd c. 11 cm. Häraf upptager skriften en höjd af 11,5 cm. och en bredd af 8 cm. och är fördelad på 21 rader. Sidorna äro numrerade med romerska siffror: bl. 1—4 med siffrorna cxxxj—cxxxviij, bl. 5—8 med siffrorna cxlvii—cliiij och bl. 9—10 med siffrorna clxi—clxiiij. Såväl balkar som flockar sakna rubriker, men vid början af RB står första satsen på särskild rad såsom ett slags rubrik. Flockarna, som med ett undantag (RB 2) icke börja på ny rad, betecknas med i marginalen skrifna bokstäfver *a—x* i fortlöpande följd, oberoende af balkindelningen. Flockindelningen är en annan än texthskr:s. Vid början af RB är plats lämnad för en större initialbokstaf. En dylik, skrifven med rött, förekommer för öfrigt endast vid början af RB 2. Smärre initialer, märkta med rött, användas vanligen, men ej alltid, vid flockarnas början. Äfven inuti texten förekommande stora bokstäfver äro vanligen märkta med rött.

Stilen är liten, men tämligen jämn, vacker och lättläst. På några ställen: bl. 6 yttre kanten, bl. 8 v., bl. 9 v. och 10 r. är skriften skadad af hål, utplånad eller suddig, hvarigenom enskilda ord eller delar af ord gjorts svårlästa eller oläsliga.

I sitt nuvarande skick omfattar fragmentet följ.: bl. 1—4 från och med orden *huar hemula sær* ES 11: 1 till och med orden *oc þær vi[tra]* ES 21: pr.; bl. 5—8 från och med orden *Nu clandas firi hanom* VinsB 13 till och med orden *oc hin ganger* RB 8: 1; bl. 9—10 från och med orden *i eþenom. bœten* RB 17 till och med orden *ælla mæþ botom* RB 26: pr.

Fragmenten äro förut tryckta af Klemming i Småstycken på forn svenska s. 81 ff.¹⁾.

¹⁾ Några smärre fel har jag varit i tillfälle att rätta, af hvilka följande kunna förtjäna att nämnas: s. 15 r. 19 *fælle* (Klemming: *fälls*); s. 16 r. 30. *adalfæst* (Kl.: *apal-*); s. 19 r. 28 *liona þing* (Kl.: *lions þing*); s. 21 r. 9 (*ann*)ur (Kl.: [*ann*]or); s. 21 r. 12 *by(a)r* (Kl.: *huar*); s. 22 r. 11 *annat* (Kl.: *annar*); s. 23 r. 30 *burt* (Kl.: *bort*). På åtskilliga ställen har jag måst såsom oläsliga beteckna ord eller orddelar, som af Klemming synas ha lästs utan tvekan.

5. C,

åtskilliga fragment af en pergam.-kodex från senare hälften af 1300-talet, nämligen:

, 1:o 30 blad ¹⁾ och 10 små remsor, funna limmade vid pärmarna af några fordom Vadstena kloster tillhöriga handskrifter i Uppsala Univ.-Bibliotek, numera sammanhäftade och förvarade därstädes under sign. B 22. [Blad 5 bär en äldre beteckning: »Bibliothecæ Upsaliensis (N:o 46)».]

Af dessa delar af handskriften äro bl. 5, 16, 22, 23, 27, 28 och 30 hela. Alla de öfriga äro mer eller mindre stympade. Minst skadade äro bl. 11, af hvilket endast delar af öfversta raden bortskurits, bl. 8 och 9, af hvilka blott öfversta raden, bl. 13 o. 14, af hvilka hela öfversta och delar af andra raden, och bl. 3 och 4, af hvilka, som det vill synas, 4 rader upptill förlorats. Bl. 1, 2, 6, 7, 10, 12, 15, 17, 18, 20, 21 och 26 äro afskurna på längden, så att yttre hälften af texten saknas; bl. 1, 2, 12, 17 och 18 dessutom på tvären upptill, så att af bl. 1 sannol. tre hela rader och delar af fjärde raden, af bl. 12 en rad, af bl. 17 hela öfversta raden och af bl. 18 hela öfversta och nästan hela andra raden gått förlorade. Bl. 19 och 24 äro afskurna i yttre kanten, så att 1 à 2 stafvelser eller ord förlorats i slutet resp. början af raderna, samt på tvären nedtill, så att af bl. 19 två hela och på rectosidan tredje raden nedifrån (på oläsliga rester när) och af bl. 24, som det vill synas, tre rader saknas. Af bl. 25 synas tre hela rader och delar af den fjärde upptill saknas och i yttre kanten äro 1 à 2 bokstäfver af hvarje rad bortskurna. Bl. 29 är afskuret i yttre kanten, så att ungefär en tredjedel af texten (på bredden räknadt) saknas. Remsorna 1—8 äro längdremсор, alla utgörande delar af resp. blads yttre hälft. Af dem bilda remsorna 1 och 2 i nu nämnd ordning (från rectosidan sedt) tillsammans den yttre delen af blad 18, omfattande remsan 1 två à tre ord och remsan 2 en à två bokstäfver eller (särskildt på versosidan) oläsliga bokstafsrester på hvarje rad. Af de öfriga utgöra på lik-

¹⁾ Frånsedt ett blad i slutet (sammanhängande med textens sista blad), som innehåller med yngre hand gjorda anteckningar om de ställen i handskriften, där vissa ämnen äro behandlade.

nande sätt remsorna 3 + 4, 5 + 6, 7 + 8 gruppvis hvar för sig de yttre delarna af nu förlorade blad, hvarvid remsorna 3, 5 och 7 innehålla två à tre ord, remsorna 4, 6 och 8 en eller ett par bokstäfver eller bokstafsrester per rad. Remsan 10 är likaledes en längdremsa; den utgör mellanstycket af ett blad och innehåller två à tre ord på hvar rad. Remsan 9 är en tvärremsa på tre rader, sträckande sig tvärs öfver två med hvarandra sammanhängande (men ej i lägget efter hvarandra följande) blad. Af den del, som tillhör det först i ordningen kommande bladet, är yttre hälften bortskuren; den andra går öfver bladets hela bredd. Jag kallar dessa delar för rems. 9 a resp. 9 b.

Af de nu nämnda fragmenten ha bl. 1—2, 3—10, 13—25 (i bl. 18 inräknade remsorna 1 och 2), remsorna (3 + 4) + (5 + 6), remsan 9 a + bl. 26, bl. 27 + remsan 9 b + bl. 28 gruppvis hvar för sig bildat sammanhängande stycken af handskriftens text.

2:o en tvärremsa sträckande sig tvärs öfver två med hvarandra sammanhängande och i lägget efter hvarandra följande blad (sål. midtbladen i ett lägg), funnen i Kungl. Biblioteket i Stockholm, där den varit inlimmad i bokband, numera förvarad därstädes bland sv. laghskr., inhäftad tillsammans med ett fragment af Magnus Erikssons landslag. Den del, som tillhör det först i ordningen kommande bladet, är hel, den andra har varit sönderskuren på midten. Den förra omfattar 4 rader, den senare 3. Dessa fragment, som nedan betecknas såsom rems. I a resp. I b, ha bildat ett sammanhängande stycke med de under **1:o** omtalade bl. 1—2.

3:o en tvärremsa på 3 rader, nyligen¹⁾ funnen i Uppsala Universitetsbibliotek, enligt uppgift på ett pappersblad, som medföljde densamma vid utlåningen till utgifvaren, inlimmad i ryggen till Cod. Ups. C 4, numera lösgjord och förvarad därstädes under sign. B 22. Remsan har vid undersökning visat sig utgöra öfre delen af det under **1:o** omtalade bl. 25. Den betecknas nedan såsom rems. II.

Handskriften har i sitt ursprungliga skick omfattat 87 blad, numrerade på versosidan med romerska siffror. Ord-

¹⁾ Okänd ännu för Geete vid utgifvandets af Fornsvensk Bibliografi (1903).

ningen af de bevarade delarna är följande: bl. 1—2 + rems. I a och I b, bl. 3—10, bl. 11, bl. 12, bl. 13—25 (i bl. 18 inräknade rems. 1 och 2 och i bl. 25 rems. II), rems. (3 + 4) + (5 + 6), rems. (7 + 8), rems. 9 a + bl. 26, rems. 10, bl. 27 + rems. 9 b + bl. 28, bl. 29, bl. 30.

Skriften upptager en höjd växlande mellan c. 13,5 och 14,5 cm. och en bredd af knappt 10,5 cm. Radantalet synes ha växlat mellan 27 och 29. Balkarna, som sakna rubriker, ha varit försedda med större röda initialer, bevarade vid början af GB, VinsB och RB. Dylika initialer förekomma dessutom vid Vap 30, RB 2 och BB 9, där texten börjar på ny rad. I texten förekommande stora bokstäfver äro vanligen märkta med rödt. Indelning i flockar saknas. Stilen är medelstor, något ojämn, men lättläst.

I sitt nuvarande skick innehålla fragmenten följande partier af lagens text:

bl. 1—2 från och med *hærra* Vap 12: 4 till och med *oc allom man[nom]* Vap 17: 1 med smärre luckor på hvarje rad och större mellan 1 r. och 1 v. från *sar. æll[a]* Vap 14: 1 till *[firi li]ggia sic* ib., mellan 1 v. och 2 r. från *til hans si[pan]* Vap 15: 3 till *[gi]ærþ giorþe* ib. och mellan 2 r. och 2 v. från *føþe þrellen* Vap 16: pr. till *[f]iri hogget* Vap 16: 1;

rems. I a r. från och med *scal vapa eþ* Vap 17: 1 till och med *oc hal[fmark]* (första stället) Vap 18: pr.; I a v. från och med *skella (a)ll* Vap 19 till och med *hauir han viðzorþ sic* Vap 20: pr.; I b r. från och med *malom til lionga þings* Vap 20: 1 till och med *þæn [eg]h fall[en]* ib.; I b v. från och med *mep vilia giort* Vap 23: 1 till och med *[gi]æ[r] man bloþuite* Vap 24: pr.;

bl. 3—10 från och med *[for]sæte androm* Vap 27: pr. till och med *som han vil mep tuem* GB 11: pr. med följ. luckor: mellan 3 r. och 3 v. från *stuk[ka]* Vap 29 till *N[v]... oc slippir* Vap 30: pr., mellan 3 v. och 4 r. från *væri sic mep eþe* Vap 31: 1 till *fiæþertiug. Nu leþes* Vap 31: 2, mellan 4 r. och 4 v. från *fællis til* Vap 31: 5 till *[han]dom. þa hauir* Vap 32: pr., smärre luckor på hvarje rad i 6 r. och 6 v., 7 r. och 7 v. (inom Vap 32: 6—Vap 39: pr.), mellan 7 v. och 8 r. från *ær egh takin* Vap 39: pr. till *[ma]nz næt* ib., mellan 8 r. och 8 v. från *mep þiuþnape* Vap 41: pr. till *[hu]at han vil hælder* ib., mellan 8 v. och 9 r. från *hana þøm man[ne]* GB 4: pr. till *kan þæn vara*

GB 4: 1, mellan 9 r. och 9 v. från *gipta mæper. þar* GB 6: 1 till *þem manne som* ib., smärre luckor på hvarje rad i 10 r. och 10 v. (inom GB 8: pr.—GB 11: pr.);

bl. 11 från och med *husfru før* GB 16: pr. till och med *vil a fæþrenes[frændom]* GB 19 med en lucka i början af versosidan, omfattande orden *af liþer þriþia* GB 16: 1;

bl. 12 från och med *hælder mæper ælla kun[a]* ÆB 3: 1 till och med *ater como. mæþ* ÆB 5 med smärre luckor på hvarje rad och en något större mellan verso- och recto-sidorna från *bæpe iæm[nær]* ÆB 3: 2 till *æn mannen* ib.;

bl. 13—25 från och med *luti sinom. Gang[er]* ÆB 10: 2 till och med *mæþ suornom eþe* VinsB 8: pr. med följande luckor: mellan 13 r. och 13 v. från *eg barn sialuer* ÆB 12: pr. till *frændom biuþa* ib., mellan 13 v. och 14 r. från *kænna androm* ÆB 16: pr. till *[vit]ne Nu æn [æ]ntigia* ib., mellan 14 r. och 14 v. från *knæ egh tue af* ÆB 17 till *ær þem sua niþiom nær* ib., på hvarje rad i 15 r. och 15 v. smärre luckor (inom ÆB 20: 1—ES 1: 1), mellan 16 v. och 17 r. från *ena fæst* ES 4: pr. till *[bæ]ra. þa scal han* ib., mellan 17 r. och 17 v. från *æn han clandar s[om]* ES 5 till *[vit]a hans viþ[er]giald* ib. och dessutom på hvarje rad i 17 r. och 17 v. smärre luckor (inom ES 4: pr.—ES 8), mellan 17 v. och 18 r. från *hana galt gen* ES 8 till *cunno fiærrin* ib. och dessutom smärre luckor på hvarje rad af 18 r. och 18 v. (inom ES 8—ES 11: 1), mellan 19 r. och 19 v. från *þ[e]m iorþen hana* ES 12: 1 till *[sæ]r. Nu varþer* ES 13: pr., mellan 19 v. och 20 r. från *oc kænnes bæpe* ES 14: 1 till *til værþa oc viþerlagsæra* ib., smärre luckor på hvarje rad af 20 r., 20 v., 21 r. och 21 v. (inom ES 14: 1—ES 16: 2), mellan 24 r. och 24 v. från *han vingæpe þa* VinsB 6: 2 till *Nu kan vin vilin* VinsB 6: 5 och dessutom smärre luckor på hvarje rad af 24 r. och 24 v. (inom VinsB 6: 3—VinsB 7: pr.), mellan 24 v. och 25 r. från *sky[ggia]* VinsB 7: pr. till *al scal mæþ eþe* ib.;

rems. (3 + 4) + (5 + 6) strödda ord från och med *bonda cona* VinsB 8: 1 till och med *Nu i s[malandom]* RB 3: 1;

rems. (7 + 8) strödda ord från och med *[þ]æt ær hans [s]ialfs* RB 5: 2 till och med *[þ]æt takans* RB 8: pr.;

rems. 9 a + bl. 26 från och med *scal han stæmna annat* RB 23: 1 till och med *til skiptes varat* BB 1: 1 med större luckor mellan rems. 9 a r. och 9 a v. från *skal han s[tæmna þriþia]* RB 23: 1 till *[fi]ri iorþadelo* RB 25 och mellan rems.

9 a v. och bl. 26 r. från *mæþ sæ haua. þa han* RB 26: pr. till *æt sama ræt bœþan* ib. samt smärre luckor på hvarje rad af alla sidorna;

rems. 10 strödda ord från och med *vraka. sua* BB 4: pr. till och med *vara. fiæz o[c]* BB 6: 1;

bl. 27 + rems. 9 b + bl. 28 från och med *a sit ællas fiskiær* BB 8: 4 till och med *bloþoge stafra oc handuerke. þa a* BB 15: 1 med luckor mellan bl. 27 v. och rems. 9 b r. från *æ gift gaf* BB 9: 4 till *sæþes skiæppo sina* BB 9: 6, mellan rems. 9 b r. och 9 b v. från *trapa scal. þa scal* BB 9: 6 till *attungs tomt oc* BB 10 och mellan rems. 9 b v. och bl. 28 r. från *Nu fara mæn* BB 11: 1 till *fæste hanom lego* BB 12: pr.;

bl. 29 från och med *læti ater viþen* BB 34: pr. till och med *þa ganger han til* BB 37: pr. med smärre luckor på hvarje rad;

bl. 30 från och med *alt hæraþe* BB 44: 1 till lagens slut.

Jfr f. ö. Collin och Schlyter SSGl 2: VI ff., Schlyter SSGl 9: 651 f.

6. H,

de 9 första bladen af en förr enl. anteckning på insidan af pärmen »Bjelkiska Manuscriptsamlingen på Skokloster» tillhörig och där med nr 17 försedd, numera i Riksarkivet under nr 145 förvarad pergamentkodex från senare hälften (troligen slutet) af 1300-talet, som utom den här ifrågakommande Kyrkobalken af Östgöotalagen innehåller Magnus Erikssons landslag¹⁾ samt på versosidan af ett mellan dessa partier befintligt blad företalet till Södermannalagen t. o. m. orden *allom moghe gangh wara oc hugnadh ath*, allt med samma hand, och slutligen på nämnda blads rectosida en med yngre hand skriven förteckning med rubrik: *thætta ær løsingga hæradz æghor*.

Handskriftens höjd är nära 25 cm. och bredd 17,5 cm. Häraf upptager skriften en höjd af 18 cm. och en bredd af något öfver 12 cm. och är fördelad på 26 rader. Flockarna, som ej sammanfalla med texthandskriftens, börja på ny rad.

¹⁾ Beträffande det förhållande, att handskrifter af Magnus Erikssons landslag innehålla kyrkobalk ur någon landskapslag, se Schlyter SSGl 10: LXI ff.

Deras två rader höga initialer äro skrifna omväxlande med rött och blått (ett par i början) eller blågrönt. Den 9 rader höga initialen vid balkens början är målad i rött och blågrönt. Stora bokstäfver förekomma ofta inuti flockarna, vanligen i början af en mening. Dessa bokstäfver äro vanligen genomstrukna med rött, dock mindre regelbundet i slutet af balken, på sista sidan icke alls. Flockarna äro försedda med rubriker, som i motsats till flockarna själfva icke börja på ny rad, utan äro inskjutna på den rad, där föregående flock slutar, och som vanligen utgöras af så många af flockens begynnelseord, som fått plats på raden (i några fall dock upptagande äfven slutet af den rad, på hvilken flocken börjar), stundom blott af ett *Um* eller *Nw*. På några ställen saknas rubrik af brist på plats; på några, där plats finnes, är den utelämnad. De nämnda rubrikerna, liksom titeln i början af balken: *Hær byrias* etc. samt kolumntiteln — å vänstra sidan *Kirkio*, å högra balken (*balkir*, *balkar*) — och två versrader, med hvilka texten avslutas, äro skrifna helt och hållet med rött (i texten nedan återgifna med fetstil). Stilen är stor, jämn och vacker, och arbetet i det hela gör intryck af stor omsorg.

På några ställen finnas i yttre marginalen med yngre hand gjorda anteckningar om textens innehåll: bl. 3 v. vid flock 9: *Kyrketienden skiffles i tre parter*, vid flock 11: *20 cap.*; bl. 4 r. vid flock 12: pr.: *saak theres som icke vilia fölia Lijk ner the bodh få*, vid flock 13: pr.: *Om bonde icke tilseger socknebodh*; bl. 9 r. vid flock 29: pr.: *then som slår prest*.

Jfr f. ö. Collin och Schlyter SSGL 2: XI f., Schlyter SSGL 4: XXXVIII f. och 10: XIV.

Anmärkningar till ljudläran.

I. Beskrifvande del.

1. Hskr. N.

Vokalerna i stamstafvelser.

§ 1. a.

1. Endast *a*-vokalisation visar pres. ind. sg. af »äga»: *a* (1), *agho* (2).

2. Dat. sg. m. af 3:dje pers. personl. pron. har formen utan *u*-omljud: *hanom* på det enda ställe, där den förekommer. Jfr Kock Sv. landsm. XII. 7: 7, Noreen Altisl. Gr.^o § 75.

§ 2. i.

1. Endast *i* (af *y* enl. den af Kock Arkiv 4: 163 ff., Ljudhist. 1: 442 ff. framställda ljudlagen) visar *firi* (5).

2. Endast *i* förekommer i pres. och pf. p. af »gifva»: *giuir* (3), *firi giuil* (1). Om uppkomsten af *i* i dessa former jfr senast Hultman Hälsingel. s. 25, Kock Ljudhist. 1: 126. För min del håller jag det för troligt, att (såsom Kock tidigare, Arkiv 6: 18, antagit) det i vissa former i änd. stående *i*-et medverkat till öfvergången $\text{æ} > i$, som sålunda är att beteckna som ett slags kombineradt *i*-omljud. Riktigt har emellertid Hultman a. st. begränsat företeelsen till svagtonig ställning.

3. Den enda förekommande pres.-formen af »säga» har *i*: *sighir* (af æ enl. den af Kock Arkiv 4: 175 f., Ljudhist. 1: 224 f. framställda ljudlagen).

§ 3. o och u.

1. Växlingen af *ũ* och därpå genom a-omljud uppkommet *ō*¹⁾.

Den ljudlagsenliga växlingen af former med och utan a-omljud är bevarad i det kortstafviga *kona* (3): *kunu* (6). Af ordet »son» förekommer den väntade formen dat. pl. *sunum* (2), men mot regeln nom.-ack. *son* (3).

Öfriga ord förekomma blott antingen med *o* eller *u*.

Endast *o* ha: pres. ind. sg. *kombor* (1), *kolswarf* (1), *grindastolpa* (1), *orka* (1), *vizorp* (3).

Endast med *u* förekomma: dat. sg. n. *bruti* (1), *brutzbarn* (1), nom. sg. m. *œlbupi* (2), *fullum* (1), *fulnaba* (2), dat. sg. *kulle* (3), pl. *kulla* (1), adj. *samkulla* (2), *sundurkulla* (3).

Materialet är ytterst litet, men synes dock antyda, att i denna hskr:s språk utjämning skett till förmån för *o* framför kakum. *l* (+ kons.), *r* + kons. och delvis (utom då *u* står i änd.?) framför kakum. *n* (*son*); till förmån för *u* i öfriga fall²⁾. Det kan anmärkas, att af de anförda formerna med *u* vokalen i de 7 föregås af labial kons., i de öfriga 9 efterföljes af *ll*. Jfr f. ö. Kock Ljudhist. 2: 74 ff., 95 ff. o. där cit. litt.

2. Relativpart. *som* uppvisar uteslutande *o* (5). Öfvergången *u* > *o* har ägt rum i svagtonig ställning (jfr Björkman Sv. landsm. XI. 5: 13, Noreen Altschw. Gr. § 143, anm. 10, Kock Ljudhist. 2: 200) och är att likställa med samma öfvergång i ändelsevokaler enligt balanslagen (jfr nedan § 11).

3. Det negerande prefixet »o-» förekommer blott 1 gg, denna med *o-*: *ogærningom*. Om *o*-ets uppkomst ur *ũ*- < *un-* se Kock Ljudhist. 2: 156 ff. och där cit. litt. (annorlunda, enligt min mening oriktigt, Noreen Altschw. Gr. § 84. 2 b).

§ 4. æ.

1. *æ* är den enda förekommande vokalisationen i *þæn*, *þæt* samt *æt* konj. (10). Växlingen *a* : *æ* i dessa och åtskilliga andra pronomina ord och partiklar (se Kock Ljudhist.

¹⁾ Jag ansluter mig i denna fråga i allt väsentligt till den uppfattning som framställts af Kock Beitr. 23: 511 ff., Ljudhist. 2: 49 ff., 72 ff. (och Arkiv 26: 97 ff.). Väsentligen annorlunda framställas hithöranda förhållanden af Hultman Hälsingel. Excurs I.

²⁾ I *kombor*, där man skulle vänta *u*, beror *o* på utjämning från (det dock ej fragm. belagda) *koma*, som utan tvifvel haft *o* frfr ändelsens *a* i likhet med *kona* ofvan. Jfr Olson Ög. ljudl. s. 41.

1: 204 ff.) har varit mycket diskuterad. Å ena sidan har antagits afljud (t. ex. af Brate Ä. Vestm. ljudl. s. 8, Larsson Söderm.-l. spr. I: 23, Noreen Altschw. Gr. § 173), å andra försvagning af $a > \text{æ}$ i oakcentuerad ställning (Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 3: 256, Arkiv 11: 122, Karlsson Arkiv 1: 389 ff., Zetterberg Bjärk. ljudl. s. 22). Störst sannolikhet synes denna senare teori ha i den modifierade form, i hvilken den senast framställt af Kock Ljudhist. 1: 209 ff. och enl. hvilken försvagningen väsentligen förlägges till sen urnord. tid. Härigenom förklaras nämligen den liknande växling $a : \text{æ}$, som i vissa af hithörande ord förekommer äfven i fornnorskan (Kock a. arb. 1: 208). Emellertid är växlingen sannol. icke att bedöma på samma sätt i alla hithörande fall. Hvad beträffar de här ifrågakommande orden *þæn*, *þæt* och det med det senare urspr. identiska *æt* (Kock Arkiv 11: 117 ff.) håller jag det sålunda för troligt, att afljud delvis föreligger, närmare bestämdt så, att urspr. afljudsväxling ägt rum i *þan* : *þæn* (jfr feng. *þonne* : fht *den*), under det att *þat* (och *at*) snarast fått æ genom analogiinverkan från ack. m. *þæn* och gen. m. och n. *þæs*¹⁾. Då i fsv. i pronominet (*þæn*, *þæt*) æ -formerna så småningom helt afgå med segern, under det att *æt* endast har en ringa spridning, beror detta enl. min mening därpå, att konjunktionen redan vid den tid, då *þat* genom inverkan från *þæn*, *þæs* blef *þæt*, för språkmedvetandet i de flesta trakter förlorat associationen med pronominet.

2. æ är den enda förekommande vokalisationen i pres. af »göra»: *gær* (2), *gæra* (1). Om vokalväxlingen i detta ord jfr Söderberg U-omlj. s. 73 ff., 87, Hultman Hälsingel. s. 20 f. § 5. ø.

1. R-omljud föreligger i *ørmynd* (6).

2. Då f. ö. intet ex. på öfvergång $\text{y} > \text{ø}$ förekommer, bör ø i *følghe* (1), *følghþ* (1), adv. komp. *før* (1) sannol. betraktas såsom i-omljud af ö, analogiskt inkommet från for-

¹⁾ Betydelsen af öfverg. $a > \text{æ}$ i oakcentuerad ställning behöfver icke helt förnekas ens för *þæn*, *þæt* (*æt*). Den kan ha bidragit till att vid valet mellan a - och æ -formerna fälla utslaget till förmån för de senare (jfr Kock Ljudhist. 1: 210). — Då fgutn. har *þan*, men *þet* och vissa fsv. skrifter vanl. eller ofta *þan*, men blott eller nästan blott *þæt* (Kock a. arb. s. 205), måste detta i alla händelser bero på senare utveckling inom dialekterna i fråga. Att äfven fgutn. haft *þen*, visar väl *þengat* (Kock a. st.).

mer med ljudlagsenligt. a-omljud af *ǣ* (jfr Brate Ä. Vestm. ljudl. s. 37, Kock Arkiv 9: 81).

3. Dat. pl. af »den» har formen *þēm* (3). Jfr om denna form Kock Arkiv 7: 305, Ljudhist. 1: 183, Olson Ög. ljudl. s. 71.

§ 6. *ia* : *iæ*.

ia kvarstår i *fiarþe* (1), *sialuar* (1), *siax* (3), men har öfvergått till *iæ* i *iæmt* (1), *æmiæmt* (1). I *siax* beror bevarandet af *ia* (liksom diftongen öfverhufvud) på lån från ordningstalet *siatte*¹⁾ (hvarom Lidén Arkiv 3: 238). I *fiarþe* o. *sialuar* är *ia* utan tvifvel förlängdt framför *rp*, resp. *ka*um. *l* + kons. (jfr Kock Arkiv 5: 373, Olson Ög. ljudl. s. 74). Regeln har således för denna hskr. varit: långt *ia* kvarstår, kort *ia* har öfvergått till *iæ*.

§ 7. *iō* : *iū*.

Endast ett ex. förekommer: *kiolsuarueno*, som väntadt med *io* (jfr Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 8: 284 ff.).

Ändelsevokalerna.

§ 8. Svarabhaktivokalen är, som redan Schlyter SSGL 12: CV påpekat, vokalharmoniskt bestämd af den föregående vokalen: *hauar*, *takar*, *gangar*, *sialuar* osv. (*a* efter *a* smlagdt 17 ggr); *bipir*, *giuir*, *brindir* osv. (*i* efter *i* smlagdt 9 ggr); *kombor* (1), *annøþoghor* (1), *nøþoghor* (1); *sundurkulla* (3); *systyr* (1); *dræpær*, *frændær* osv. (*æ* efter *æ* 4 ggr); *brøþør* (4), *døþør* (1). Undantag utgöra: *gangær* (1), *maþær* (1), *standær* (1); *quiker* (1).

§ 9. Någon växling *a* : *æ* förekommer icke; *a* är alltid bevaradt: *bonda*, *innan*, *kona*, *kulla* osv.

§ 10. För växlingen *i* : *e* gälla följande regler.

1. I öppen stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i enkla tvåstafviga ord samt i tvåstafvigt sammansättningsled: *bruti*, *firi*, *lyti*, *ølbupi* osv. (smlagdt 16 ggr). Det enda undantaget, *hine* (1), förklaras däraf, att andra stafvelsens starka levis reducerats vid användning i oakcentuerad ställning (jfr Olson MELL s. XXII).

2. I öppen stafvelse står *e* efter lång rotstafvelse samt i flerstafviga enkla ord: *atte*, *arue*, *bape*, *fostre*, *hete*, *kære*;

¹⁾ Ej belagdt i fragm.

arueno, likeno, hauande osv. (smlagdt 58 ggr). Endast skenbart undantag utgör änd. *-ine : -ene* (*fæþrene* 2 ggr, *møþrenit* 1 gg: *syzskine* 1 gg); jfr härom Kock Ljudl. 297 f.

3. I slutten stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i enkla tvåstafviga ord samt i tvåstafvigt sammansättningsled: *hauin* (1), *takin* (1), *varin* (1), *firi giuit* (1). Intet undantag förekommer.

4. I slutten stafvelse växla *i* och *e* efter lång rotstafvelse samt i flerstafviga enkla ord: *bonden* (2), *gangen* (2), *heþen* (1), *uppenbaart* (1), *møþer* (1), *aruet* (2), *barnet* (1); s:a 10 ggr — däremot: *kristin* (1), *skiptin* (1), *ængin* (1), *vppinbar* (1), *gifptis* (4), *hittis* (2), *fæþrenit* (1), *møþrenit* (1); s:a 12 ggr.

Hskr:s språk synes sålunda vara på väg att öfvergå från ofullständig till fullständig vokalbalans. Det är sannol. icke tillfälligt, att af de 12 fallen med bevaradt *i* i slutten stafvelse efter lång rotstafvelse *i*-et i icke färre än 8 följes af *s* eller *t* (jfr Kock Ljudl. 272 ff.). Af dessa 8 ha 6 och af de öfriga 2 *i*-ljud i stämstafvelsen, hvilket också kan ha fördröjt inträdet af *e* (jfr Olson Ög. ljudl. s. 84, 90).

§ 11. Växlingen *u : o* regleras af den fullständiga balanslagen. I såväl öppen som slutten stafvelse står således *u* efter kort rotstafvelse i enkla tvåstafviga ord och i tvåstafvigt sammansättningsled: *kunu* (6), *skulu* (2), *æru* (3), *fapur* (1), *sunum* (2); — *o* däremot efter lång rotstafvelse samt i flerstafviga enkla ord: *agho, allo, fostro*; *arueno, likeno, annøþogor* (i öppen stafvelse smlagdt 10 ggr); *broþor, systor, androm, bandom, malom, ængom* osv. (i slutten stafvelse smlagdt 16 ggr, däraf änd. *-om* 13). Undantag utgör 3 ggr änd. *-um*: *brøþrum* (1), *fullum* (1), *mællum* (1), samt *þriþiung* (3). Jfr beträffande *-um* Kock Ljudl. 208 f., beträffande änd. *-ung* ib. 227 ff.

Konsonanterna.

§ 12. *g, gh.* *ǧ* är bevaradt framför *ð* i det enda förekommande ex.: *følgþ* (1).

§ 13. *i.* Affrikation af palat. *g* antydes af skrifningen *firigiær* (1). Vanl. tecknas blott *g*: *gær* (2), *gæra* (1), *ølgærþ* (3), *ogærningom* (1), *gæstær* (1), *vingæua* (2). — De två ex. på palat. *k* (*sk*), som förekomma, ha stafningen *k* (*sk*): *kære* (1), *skæra* (1).

§ 14. l.

Assimilationen $\delta l > ll$ (Noreen Altschw. Gr. § 285. 3) föreligger i *frillo broper* (1).

§ 15. p.

Öfvergången $ft > pt$ (Noreen Altschw. Gr. § 259. 2 a) föreligger i *skiptin* (1), *æpte* (3). Ett mellanstadium i utvecklingen betecknas (jfr Noreen Geschichte³ § 64 b) af skrifningen *fpt* i *gifpta balkar* (1), *gifpto* (1), *gifptamapren* (1), *gifpta* vb, *gifpte* osv. (7), utan tvifvel beroende därpå, att öfvergången i dessa ord fördröjts genom anslutning till *giua* (jfr Olson Ög. ljudl. s. 124 f.)¹⁾ — I böjningsformer kvarstår *f* att döma af det enda ex.: *ærft* (1).

§ 16. z (zs, pz, tz).

Etymol. $t + s$ tecknas med *z(s)* i *syzskine* (1), *vizorp* (3), etymol. $t + s$ med *tz* i *brutzbarn* (1), etymol. $\delta + s$ med *pz* i *garpz* (1). Beträffande ljudvärdet jfr Kock Ljudl. s. 426 ff., Skand. Archiv 1: 49 ff., Olson Ög. ljudl. s. 141 ff.

§ 17. Inskott af kons.

b- och *d-* inskott är regelbundet: *kombor*, *andra* osv. — Däremot förekommer intet inskott af *p* mellan *m* och *t*: *iæmt* (1), *æmiæmt* (1), *fæmtan* (2). På förb. *mn* saknas ex.

§ 18. Bortfall af R.

I. I enstafviga ord.

R saknas alltid: 1) dat. sg. *sæ* (3); 2) nom. pl. m. *twe* (1), *pe* (3).

Former med och utan *R* växla: 1) pres. ind. sg. *bo* (1), *dø* (6), *fa* (3); *gar* (1); 2) prep. *v* (1): *ørmynd* (6).

R kvarstår alltid i pres. ind. sg. *ær* (11).

II. I två- och flerstafviga ord.

A. Efter *a* i änd. saknas *R* så godt som alltid: 1) i första sammansättningsled: *gifptamapren* (1), *grindastolpa* (1), *miskunnaman* (1); 2) gen. sg. af m. o. f. subst.: *fulnapa* (1), *ætta* (1); 3) gen. sg. f. *hænna* (10); 4) nom. pl. m. *arua* (1), *øra* (3); 5) f. pl. *vingæua* (3); 6) f. pl. *prea* (1); 7) pres. ind. sg. *afla* (2), *kalla* (4), *orka* (1); 8) konj. *ælla* (5). Det enda undantaget är nom. pl. m. *nipiar* (1).

B. Efter *i*, *e* i änd. saknas *R*: 1) nom. pl. m. *syni* (1); 2) nom. pl. m. *hine* (1); 3) pres. ind. sg. *følghe* (1), *føre* (1), *gifpte* (1), *kære* (1), *ærue* (6); 4) prep. *firi* (5), *æpte* (3). — Särskilda

¹⁾ Annorlunda Kock Arkiv 6: 39 ff., Noreen Altschw. Gr. § 259. 2 a.

fall utgöra *broþe* (2), *syste* (1), där saknaden af *R* förutsätter, att det urspr. dentala *r*-et på analogisk väg blifvit palatalt (jfr Bugge Norges Indskr. I: 109, Noreen Altschw. Gr. § 320, anm. 3). Vid sidan af dessa *R*-lösa former står *moþer* (1)¹⁾.

Materialet visar ett så godt som konsekvent bortfall af *R* i alla ställningar. De enda undantagen af betydelse äro pres. ind. sg. *ær* samt *ørmynd* ofvan under I. Ög. ljudl. s. 173 har jag för texthskr. af Östgöotalagen trott mig kunna antaga, att i enstafviga ord *R* ljudlagsenligt kvarstår efter kort vokal. Under antagande af att *ø* i *ørmynd* är kort (jfr om kvantitetsväxlingen i prep. »ur» Kock Arkiv 15: 353 ff., Ljudhist. 2: 59 f., Noreen Altschw. Gr. § 84: 2 c med anm. 7), synes samma regel ha gällt för denna hskr:s språk. Det konsekventa *ær* kan dock äfven bero på anslutning till pl. *æru*.

2. Hskr. D.

Vokalerna i stamstafvelser.

§ 19. a.

1. *a* är den enda förekommande vokalisationen i pres.-formerna af »äga»: *a* (flera ggr), *aghe* (1). Däremot pr. p. såsom subst.: *malsæghanda ræt* (1). Om fördelningen af *a* och *æ* jfr Olson Ög. ljudl. s. 4, 65.

2. *a* står som en sällsynt variant till *æ*: *famt* (1; med *æ* 11), *faprene* (1; med *æ* 3), *uæþia fast* (1; med *æ* 6), *fasta* vb (1; med *æ* 2), *frandær* (1; med *æ* 5), *þat* (1; med *æ* 6), *gæfþralæn* (1). Måhända är flertalet af dessa former snarast att betrakta som skriffel. Helt visst är detta fallet med *famt* o. *-þralæn*. I *faprene*, *fast* och *fasta* kan naturligtvis inflytande från *faper*, resp. adj. *faster* (o. subst. *faste*) föreligga. Beträffande *frandær* jfr Olson Ög. ljudl. s. 20²⁾. Om växlingen *a*: *æ* i *þat*: *þæt* jfr ofvan § 4. 1.

¹⁾ Då *r* är konsekvent bevaradt i obl. former: *broþor* (2), *fapur* (1), *systor* (1), kunde detta antyda, att *R*, som man också har skäl att vänta, inträngt blott i nom.-formen. Saknaden af andra ex. på urspr. *-uR*, *-oR* gör dock detta ovisst.

²⁾ En annan förklaring än den där gifna vore dock äfven möjlig. Formen kunde utgå från ett *frī-ánde* (jfr isl. *frjándi*) med samma kvantitets- och akcentomkastning som i *fiande* (Kock Accentuerung 104 f.), hvarur *frande* kunnat utvecklas på samma sätt som *frals* ur *frī-áls* (jfr Olson Ög. ljudl. s. 9 f.).

§ 20. e.

1. *e* står som en sällsynt variant till *æ* i *engin* (1; med *æ* 1), *peninga* (2; med *æ* 5), *quelle* (1; ingen form med *æ*), *ostemdo* (1; med *æ*: former af vb *stæmna* 9, subst. *stæmna* 2), *sueria* (2; med *æ* 2). I *engin* o. *peninga* skulle en öfverg. *æ* > *ē* frfr *ŋ*, resp. i oakcentuerad stafvelse (jfr nedan § 42. 1 a) kunna föreligga; jfr Kock Ljudhist. 1: 216 ff. och där cit. litt. I de öfriga kan väl *e* betraktas blott som grafisk variant till *æ*. En särskild ställning intager dock *quelle*. I detta skulle, om såsom jag tror Kock (Arkiv 7: 175 ff., 18: 94 ff., Ljudhist. 1: 200) har rätt i att härleda ordet ur en form med diftongen *ai*, *e* kunna vara långt, utveckladt ur *ai* i former med akc. 2 (under det monoftongiseringen till *æ* ägt rum i former med akc. 1; jfr Kock Accentuierung s. 118, Ljudhist. 1: 196).

2. *e* står för väntadt *æ* i *se* dat. sg. af 3:dje pers. refl. pron. (1; *sær* 2). Formen förklaras genom förkortning *æ* > *ē* och öfverg. *æ* > *ē* i svagtonig ställning (jfr Kock Ljudhist. 1: 218 ff.).

3. *e* står för vanligare fsv. *ø* i *pen* n. pl. (1), sannol. med långt *ē*: *pēn*. Formen är, ehuru sällsynt, känd äfven från andra fsv. hskr. Noreen Geschichte² § 204. 13 förklarar den som en parallellbildning till *pøn*, af n. pl. *pē* + *n* (< *in*) som *pøn* af *pau*. Det är väl emellertid ovisst, om *pē* är en urgammal parallellbildning till *pau* (enl. Noreen en urspr. dualform, identisk med find. *tē*)¹). För min del ser jag däri en öfverflyttning af den urspr. från ack. lånade nom. f. sg. *pē* (liksom omvänt n. pl. *pøn* lånats till nom. f. sg.); under sådana förhållanden bör *pēn* betraktas, icke som en parallellbildning till *pøn*, utan som en ombildning af *pøn* i anslutning till *pē* eller, om man så vill, af *pē* i anslutning till *pøn*. Jfr dock äfven Kock Ljudhist. 2: 39 f.

§ 21. i.

1. *i* (< *ȳ* enl. den af Kock Arkiv 4: 163 ff., Ljudhist. 1: 442 ff. framställda ljudlagen) är den enda förekommande vokalisationen i *firi* (1) och *iuir* (1).

2. *i* växlar med *æ* i pres. af »gifva»: *giui* (1): *gæua* (2), *gæuer* (1). Jfr om uppkomsten af *i* ofvan § 2. 2.

3. *i* växlar med *æ* i *sighær* (2): *sæghær* (2). Jfr Kock Arkiv 4: 175 f., Ljudhist. 1: 224 f.

¹) Feng. *ðā*, som af Noreen anföres som stöd, förklaras naturligare som en analogibildning efter m. o. f.

4. *i* står för väntadt *ē* i f. pl. *þria* (1; *þrea* 5). Om växlingen se Kock Arkiv 9: 157 ff., 14: 246 f., Ljudhist. 1: 94. Jfr dock äfven nedan under II.

5. *i* står för väntadt *iu* i *fira* (1; *fiure* 1). Jfr Kock Ljudhist. 1: 483 f.¹⁾

§ 22. *o*, *u*.

1. Växlingen af *ū* och däraf genom a-omljud uppkommet *ō*.

a) Ljudlagsenlig växling visar *koma* (1): *kumin* (2). Möjligen har sådan ägt rum äfven i ordet *kona*, af hvilket blott formen *kununæ* (1) förekommer.

b) Endast *o* ha: *borþ* (2), *borþe* (1), *forfal* (3), *fornæ-faprene* (1), *orkar* (1), *uizorþ* (5), pf. p. n. *soret* (1), *gloholm-om* (1), *flokka* (1).

c) Endast med *u* förekomma: *opolbrut* (1), *lutær* (1), *fullæ* (1), *fullum* (1), *kunungær*, -*e* osv. (14), *þukk[e]* (2), *þu[kka]* (1).

Af de anförda orden ha *for-*, *orka* och pf. p. *soren* ljudlagsenligt i alla former *o* (beträff. perf.-participierna jfr Kock Beitr. 23: 503 ff., Ljudhist. 2: 88 ff.), *kunungær* i alla former ljudlagsenligt *u*. F. *ō*. visar materialet utjämning till förmån för *o* frfr *r* + kons. och kakum. *l* + kons., i öfriga fall till förmån för *u*, utom frfr *kk*, där *o* : *u* växla. Af formerna med *u* föregås vokalen i 3 fall af labial kons., och efterföljes i 2 af dessa af *ll*. Jfr f. *ō*. Kock Ljudhist. 2: 74 ff., 95 ff.

2. *o* växlar med *u* i relat.-part. *som* (6): *sum* (11). Jfr ofvan § 3. 2.

3. *o* (u-omljud af *ā*, jfr Kock Sv. landsm. XII. 7: 6 f., delvis annorlunda Noreen Altschw. Gr. § 73. 2) är den enda förekommande vokalisationen i *honum* (10).

4. Ack. f. sg. af 3:dje pers. personl. pron. heter *hona*, *honæ* (4). Vokalen beror naturligtvis på lån från nom. *hon*.

5. Det negerande prefixet har formen *o-* : *ogilt*, *olaghlika* osv. (9). Undantag utgör *ughur magha* (1) (< *ū-fur-* enl. Bugge Nord. tidskr. f. fil. NR 3: 267 ff.; jfr Olson Ög. ljudl. s. 55). Att *ū* här bevarats, beror måhända därpå, att det ej

¹⁾ Annorlunda, men säkert oriktigt, Hultman Hälsingel. s. 92 f. Själfva förutsättningen för dennes förklaring, ordets användning i oakcentuerad ställning, är tvifvelaktig. Jfr Danell Sv. landsm. 1907, s. 11 f.

associerats med prefixet *o-*, möjligen äfven på det följande *u-et*. Jfr dock äfven nedan § 77. 2 d med not. — Om växlingen *ō- : ū-* jfr f. ö. ofvan § 3. 3 cit. litt.

6. *o* står för väntadt *ø* i *fo̥tær* pl. (1), *bote* (1), *botin* (1), sannol. blott skriffel. Dock kan naturligtvis anslutning till sg. *fo̥tær*, resp. subst. *bot* föreligga.

§ 23. æ.

1. *æ* växlar med *a* i *æruopa* (1): *aruupa* (1). *æ*-ljudet härleder sig från en form med suffixet *-ip-* (jfr fsv. *ærvipi*, isl. *erfiði*; Noreen Altschw. Gr. § 63. 3, Kock Ljudhist. 1: 318).

2. *alsælu* (1) för väntadt *-salu* beror utan tvifvel på inverkan från vbet *sælia*. Spår af den af Kock Arkiv 10: 325 f., Ljudhist. 1: 313 f. påvisade öfverg. *ǣ > æ* frfr *u* i ord med kort rotstafvelse har man väl näml. för vår hskr:s dial. icke skäl att antaga. Jfr om utbredningen af denna ljudlag i nysv. dial. Hultman Finl. bidrag s. 138, Hesselman Sveamålen s. 15.

3. Den urspr. vokalisationen *æ* är bevarad i *uæra* (1), *uærae* (1), under det att detta verb 3 ggr visar den vanliga öfverg. *æ > a* i enlighet med den af Kock Språkhist. s. 86 ff., Ljudhist. 1: 235 ff. framställda ljudlagen.

4. Det enda förek. ex. på pres. af »göra» har formen *gær*. Om vokalisationen i ordet jfr § 4. 2 cit. litt.

5. Skriffel är tvifvelsutan *æuarsto* (1) för *øuarsto*. Den af Kock Ljudhist. 2: 22 omtalade delabialiseringen är näppe-
ligen att jämföra.

§ 24. ø.

1. *ø* växlar med *y* i *før* adv. (1): *fyr* (2) och *øuærsto* (1), *øuarsto* (3): *yuarsto* (1). Då f. ö. intet ex. på öfverg. *ȳ > ø* förekommer, bör *ø* i dessa former sannol. snarast förklaras som i-omljud af *ō*, analogiskt inkommet från former med ljudlagsenligt a-omljud af *ū* (jfr ofvan § 5. 2 och där cit. litt.).

2. *ø* förekommer som biform till *e* i *þøm* (1): *þem* (12). Jfr ofvan § 5. 3 cit. litt.

3. *ø* står som en enstaka variant till *o* i *bønden* (1), *bøtenne* (1). Om ej, som troligt är, skriffel föreligga, bero formerna naturligtvis på anslutning till pl. *bøndær*, resp. *bøtær*.

§ 25. ia.

De enda ex. äro *fiarþa* (1) och *sialuær* (4), båda med

bevaradt *ia*, utan tvifvel beroende på förlängning framför *rp*, resp. kakum. *l* + kons. (jfr ofvan § 6 och där cit. litt.).

§ 26. *iō, iū.*

1. Fördelningen af genom u-brytning uppkomna *io* och *iu* är den i fsv. vanliga (Brate Å. Vestm. ljudl. s. 41, Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 8: 284 ff.): *hiolt* (1), men *fiughurtan* (2), *tiughu* (1). — Det 1 gg förekommande *fiurtan* beror väl på anslutning till *fiure, fiura* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 484) och har sål. långt *iu*.

2. Den speciellt östnord. brytningen framför *ngu* (Söderberg U-omlj. s. 68 ff., Noreen Altschw. Gr. § 127. 1 o. där cit. litt.) föreligger under formen *io* i *lionga þings* (1). Jfr Tamm Upps.-stud. s. 24.

§ 27. *iū.*

Jämte *þry* nom.-ack. n. af »tre» (4) står 1 gg *priu*. Denna form är, såvidt jag vet, icke uppvisad från någon annan fsv. hskr. Jämförd med det enstaka *briuter* i textkodex af Upplagen (Kock Arkiv 6: 44) synes den visa, att ehuru öfverg. *iu* > *ȳ* efter *r* + kons. väsentligen är en förlitterär företeelse (Kock a. st. 43 ff., Noreen Altschw. Gr. § 122. 2), *iū* dock dialektiskt kunnat kvarstå in i litterär tid. Möjligen är dock *iu* i dessa båda fall att fatta som beteckning för *ȳ*, beroende antingen på gammal skrifvartradition eller föranledd däraf, att efter enkelt *r* samt efter kons. + *l* öfvergången vid denna tid höll på att genomföras, hvarför i dessa fall en vacklan i i beteckningen lätt kunde uppkomma, som sedan kunde utsträckas äfven till de fall där *y* stod efter *r* + kons.

Ändelsevokalerna.

§ 28. Svarabhaktivokalen är, då den är utskrifven, vanl. *æ* : *hauær, sialuær, uipær, hændær* osv. Efter föregående *a* står *a* i *markar* (1), *takar* (1). Däremot är väl *a* i *guarsto, øuarsto* (smlagdt 4; *øuærsto* 1) snarast icke att fatta som svarabh. (jfr Noreen Altschw. Gr. § 469).

§ 29. *a : æ (e).*

1. Den normala vokalen är *a* : *alla, delas, sipan, bonda* osv. I icke få fall (enl. approximativ beräkning c. 8 %) står dock *æ* : *gangæ* (1), *klandær* (1), *klandæs* (1), *kirkia* (1), *skiptæ* (1), *honæ* (1), *fullæ* (1), *uæræ* (1)¹⁾, *egnæ balkær* (1), *laghlikæ*

¹⁾ Jfr dock s. 9 not 4.

(1), *sinæ lepes* (1), *oskiptæ* (1), *for næfabrene* (1), *hemulæ* (1), *kununæ* (1), *iorþænæ* (1). Af ex. att döma spelar den föregående vokalens kvalitet ingen roll vid fördelningen af *a* och *æ*; däremot står *æ* absolut taget lika ofta och relativt mer än 3 ggr så ofta i levissimusstafvelse som i stafvelse med *levis*¹⁾. Sannol. föreligger således en börjande allmän öfvergång *a* > *æ* i ändelser, hvilken tidigast inträdt och vunnit utbredning i levissimusstafvelse. Jfr f. ö. beträffande denna fråga under II.

2. En gång står *e* för väntadt *a*: *iamlangde* s. 5 r. 14, som dock icke behöfver bero på öfverg. *a* > (*æ* >) *e*, utan kan vara en öfverflyttad eller af misstag använd nom.-form.

§ 30. *i* : *e* (*æ*).

1. I öppen stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i enkla tvåstafviga ord: *dyli*, *firi*, *giui*, *hau*, *þriþi* (hvarterda 1 gg). Intet undantag förekommer.

2. I öppen stafvelse står *e* efter lång rotstafvelse samt i flerstafviga enkla ord: *aghe*, *bonde*, *eþe*, *sinne*, *stæmne*, *kununge*, *køpane*, *auærkape*, *iorþena*, *møþrenes frændum* osv. (smlagdt 60 ggr). Undantag utgöra *luki* (1), *iorþa skipti* (2), *stæmni* (1), *uulti* (1), *æpti* (1). Af dessa 6 fall står *i* i 3 efter palatal kons. eller efter *i* i föreg. stafvelse (jfr Olson Ög. ljudl. s. 84, 90); *æpti* kan vara påverkadt af *firi* (jfr nedan § 76. 2 och där cit. litt.).

3. I sluten stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i enkla tvåstafviga ord: *iuir* (1), *kumin* (1), *slagin* (1); s:a 3 ggr. Undantag utgöra: *kumen* (1), *soret* (1).

4. I sluten stafvelse står vanligen *i* äfven efter lång rotstafvelse och i flerstafviga enkla ord: *aruin*, *engin*, *fangit*, *fæmtir*, *køpir*, *bøtis*, *kænnis*, *fæþrenis* osv. (smlagdt 21 ggr). Undantag utgöra endast: *bonden* (2), *sinæ lepes* (1), *møþrenes frændum* (1).

Hskr:n visar sig således tämligen konsekvent tillämpa den ofullständiga vokalbalansen.

Särskilda fall utgöra:

5. best. artikelns vokal. I sluten stafvelse står här *i* efter kort rotstafvelse i det enda förek. ex.: *daghin*, efter

¹⁾ I *levisstafv.* står *a* c. 165 ggr, *æ* 8; i *levissimusstafv.* *a* c. 50, *æ* 8.

lång rotstafvelse står däremot i strid med 4 ofvan vanligen *e*: *stæmnodaghren* (1), *lagha soknen* (1), *bølenne* (1), *iorþenne* (1), *iorþa uærnenne* (1), *aret* (1); i blott 1 gg: *fæstnaþa mansins* (1). Jfr Kock Ljudl. 288 ff.

6. vissa afledningsändelser. a) på änd. *-ine* tillämpas vokalbalansen: *fæþrene* (4), *møþrene* (2); b) i kvarstår däremot i änd. *-ing-* och *-lik-*: *almænning* (2), *pæninga* (6); *laghlika* (2), *olaghlika* (1). Jfr Kock Ljudl. 297 ff.

7. I några få fall står *æ* för väntadt *e*: *gæfþralæn* (1), *iorþænæ* (1), *natæna* (1), f. pl. *fæstær* (1). Jfr Larsson Söderm.-l. spr. I: 88, Kock Arkiv 12: 248.

§ 31. Vid växlingen *u : o* tillämpas väsentligen den fullständiga balansen.

Efter kort rotstafvelse står sål. i enkla tvåstafviga ord och i tvåstafvigt sammansättningsled *u* såväl i öppen som sluten stafvelse: *huru*, *samu*, *skulu*, *alsælu*, *kununæ*, *fiughurtan* osv. smlagdt 17 ggr. Endast skenbart undantag är *priþo* (2), då bortfallet af *i* här kan antagas ha skett efter vokalbalansens genomförande.

Efter lång rotstafvelse samt i enkla flerstafviga ord står i regel *o* i såväl öppen som sluten stafvelse: *atto*, *magho*, *skeno*, *iorþa delo*, *øuærsto*, *opol brut*, *akrom*, *sinom*, *iorþom* osv., smlagdt 27 ggr, hvaraf 10 i änd. *-om*. Undantag utgöra:

a) vanl. änd. *-um*: *allum*, *baþum*, *sinum*, *uittnum*, *honum* osv. smlagdt 31 ggr. Jfr Kock Ljudl. 203 ff.

b) konsekvent afledn.-änd. *-ul-*, *-uld-*, *-ung-*: *hemula* (3), *hemult* (2), *hemuls-* (2), *þriskulla* (2); *kunungær*, *-e* osv. (14). Jfr Kock Ljudl. 215 ff.

c) de enskilda formerna: *iorþa delu* (1), *stæmnu dagh* (1), *priþiu* (1), *ughur magha* (1). Beträffande det senare ordet jfr nedan § 77. 2 d.

Konsonanterna.

§ 32. d.

1. *d* i *iamlangde* (1) beror sannol. på kontamination af det vanliga *iamlange* och en bildning motsv. isl. *jafnlengd*. Jfr f. ö. Kock Sv. Akc. 2: 339 not.

2. *d* står för väntadt *þ* i *stad* (1), utan tvifvel skriffel.

§ 33. **g, gh.**

1. Etymol. $g + n$ tecknas konsekvent med *gn* i det enda förekommande ex.: *egn* (10). Att döma af skrifningen *gagna* (1) för *gangna* representerar *gn* äfven i *egn* förbindelsen ηn . Jfr f. ö. Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 9: 149 ff., Noreen Altschw. Gr. § 34. b.

2. *g* står för väntadt *gh* i *slagin* (1), utan tvifvel blott skriffel eller osäkerhet i beteckningen.

§ 34. **ng, ngh.**

I inljud användes uteslutande *ng*: *pæninga*, *kununge* osv. I slutljud förekommer *ng* 4 ggr: *almænning* (2), *þing* (2), *ngh* 1 ggr: *þingh*. Jfr om ljudvärdet af dessa beteckningar Olson Ög. ljudl. s. 110 ff. och där cit. litt.

§ 35. **i.**

För väntadt $\ae$ står *iæ* i *siæli* (skriffel för *siælia*) 1 ggr; däremot: *sælia* (5) och *sæls* (1). Kock Ljudhist. 1: 266 f. sätter öfverg. $\ae > iæ$ i liknande fall i förbindelse därmed, att i de flesta hithörande ex. följande stafvelse innehåller en med *i* börjande diftong. För min del tror jag, att detta är riktigt, men fattar förhållandet delvis annorlunda än Kock. En granskning af de hos Kock a. st. anförda ex. visar, att *iæ* i alla dessa fall föregås af en dental kons. (*s, t, þ, l, n*) eller *h*. Utvecklingen af *i* efter det senare torde vara att jämföra med affrikationen af *g* och *k* i motsv. fall (*giæra*, *kiætil* osv.) och förutsätter, att det urgerm. χ -ljudet ännu vid den ifrågavarande tiden framför palatal vokal dialektiskt kunnat uttalas som palatal spirant. I anslutning härtill är *i*-et efter de dentala konsonanterna en antydning om att dessa framför $\ae$ dialektiskt uttalats med en artikulation närmande sig den palatala¹⁾, vare sig då *i* står blott för att beteckna konsonantens palatala karaktär eller ett *i* verkligen utbildats efter densamma. Ex. synas emellertid visa, att ett *i* i följande stafvelse medverkat till konsonantens palatala uttal, möjligen rent af varit ett villkor för detta.

§ 36. **k.**

Den vanl. fsv. öfverg. $gh > k$ frfr *t* föreligger i *sakt* (1).

§ 37. **l.**

1. Assimilation $ld > ll$ föreligger i relativt oäk. stafvelse i *þriskulla* (2). Jfr Noreen Altschw. Gr. § 292. 1.

¹⁾ Jfr delvis Pipping Gutal. s. XXXIX f.

§ 38. p.

Öfverg. *ft* > *pt* föreligger i *skiptæ* (1), *oskiptæ* (1), *iorþa skipti* (2), *æple* (2). Ex. på bevaradt *ft* saknas.

§ 39. t.

1. *tt* är den enda förekommande konsonantismen i *attær* »åter» (9) < äldre *apter* (Kock Ljudl. s. 413). Om de närmare betingelserna för assimilationen jfr Olson Ög. ljudl. s. 130.

2. *t* står för väntadt *d* i *hemult* (2). Som jag redan i Ög. ljudl. s. 128 antagit, är *hemult* här eg. neutr. af adj. *hemul* i substantivisk anv. (jfr äfven det a. arb. s. 129 omtalade *hemfylght* samt Olson MELL s. 33 not till r. 18 f.). I vår hskr. har detta *hemult* inträdd i st. f. *hemuld* som ett verkligt subst. fem. (det förekommer på båda ställena i förbindelsen *hemult sinne*)¹).

§ 40. x (gx).

Etymol. *ŋ* + *s* återges med *nx* i *kununx* (3), *pinx* (1), med *ngx* i *pingx* (1). Ljudvärdet är naturligtvis *ŋks* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 264). Anslutning till besläktade former utan *s* föreligger i *lionga þings* (1).

§ 41. z.

Etymol. *ð* + *s* och *t* + *s* skrivas konsekvent *z*: *goz* (2), *hæraz næmd* (1); *uizorþ* (5). Om ljudvärdet jfr ofvan § 16 cit. litt.

§ 42. Konsonanternas kvantitet.

1. Förkortning af kons.

a) Endast med kort *n* förekommer *pæninga* (7). Om förkortningen jfr Noreen Altschw. Gr. § 242. b.

b) *tt* har i ställning mellan lång hufvudtonig och bitonig vokal (jfr Noreen Altschw. Gr. § 304 och där cit. litt.) förkortats i *mate* pret. (1), *rætum* (1). Genom analogi från former med ljudlagsenlig förkortning (jfr Olson Ög. ljudl. s. 146) har kort *t* införts i *natæna* (1), *iorþatarin* (1). Mot regeln är lång kons. bevarad i *atto* (1), ljudlagsenligt däremot i *iorþattra* (skriffel för *-attara*) 1 gg.

2. Förlängning af kons.

a) Förlängning af *t* frfr *n* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 296. 3) antydes af *uittnum* (1); med enkelt *t* förekommer *uitne* (1).

¹) En möjlig förklaring af *t*-et såsom uppkommet af *d* framför *s* i dylik sammanställning håller jag för mindre sannolik.

b) *uttan* (1) för vanl. *utan* (3) är väl snarast att betrakta som s. k. omvänt skriftsätt, föranlett af växlingen *tt : t* i vissa ord med etymol. *tt* efter lång vokal (ofvan 1 b). En möjlighet vore dock, att *ūtan* i svagtonig ställning (såsom konjunktion) blifvit *ūtan*, i hvilket sedan (jfr Noreen Altschw. Gr. § 299) vid användning som starktonigt *t* geminerats.

§ 43. Inskott af kons.

Inskott af *b* och *d* är regelbundet: *sæmber*, *androm* osv. — Däremot saknas inskott af *p* mellan *m* och *n*, resp. *m* och *t*: *stæmna* (1), *stæmno* (1); *fæmt* (1), *stæmt* (1).

§ 44. Bortfall af kons. (om *R* se § 45).

1. *e* är den vanl. formen af »ej» (16 ggr; *egh* 1 gg). Enligt den af Kock Arkiv 11: 138 ff. gifna förklaringen, jämförd med Ljudhist. 1: 85 och 202, har ett urspr. svagtonigt samnord. *æizi* blifvit *æzi*, hvilket i svagtonig ställning ytterligare, med förlust af *z* mellan de båda palatala vokalerna, gifvit *æi* > fsv. *e* (isl. *ei*). Mot denna förklaring, enligt hvilken *e* således vore etymol. identiskt med *egh*, talar, att det isl. *ei* och det fgutn. *ai* »icke», hvarifrån fsv. *e* näppeligen kan skiljas (jfr Leffler i Nord. tidskr. f. fil. NR 5: 79 not 2, Pipping Gutal. s. CVIII), icke tillåta denna förklaring, då i isl. *z* icke eljest i liknande ställning synes ha bortfallit och då diftongen i fgutn. *ai* svårligen kan härledas ur ett svagtonigt *æizi*. Det isl. *ei* (och sål. äfven fgutn. *ai*, fsv. *ē*) förklaras riktigt af Fritzner Ordbog (art. *ei*).

2. I *priþo* (2; *priþiu* 1) har *i* bortfallit genom anslutning till nom. m. *priþi* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 491. anm. 2).

3. *sipa* (1) för vanl. *sipan* (6) är sannol. skriffel. Jfr dock Kock Arkiv 6: 32 not V, Beckman Sv. landsm. XIII. 3: 18 f.

4. Skriffel är utan tvifvel äfven *uizor* (1; *-orþ* 4). Jfr emellertid Noreen Altschw. Gr. § 308. 3 b.

§ 45. Bortfall af *R*.

I. I enstafviga ord.

Former med och utan *R* växla: 1) nom. pl. m. *þe* (6): *tuer* (1); 2) dat. sg. *se* (1): *sær* (2); 3) pres. ind. sg. *dø* (1): *dør* (1), *far* (1).

Endast former med *R* förekomma: 1) adv. *nær* (1); 2) prep. *ur* (2); 3) pres. ind. sg. *ær* (13).

II. I flerstafviga ord.

A. Efter *a* (æ) i ändelsen.

R saknas alltid: 1) i första ledet af sammansättningar:

egnæ balkær, iorþa delu, fæstnaþa mansins osv., smlagdt 12 ggr (alla med andra ledet börjande med kons.); 2) nom. pl. m. *arua* (1), *flokka* (1), *iorþattra* (1); 3) f. pl. *uapa* (1); 4) f. pl. af adjektiv. böjda ord: *alla* (1), *fira* (1), *þrea* (5), *þria* (1).

Former med och utan *R* växla i *ælla* (13): *ællar* (1).

R kvarstår alltid i pres. ind. sg. *klandar* (2), *orkar* (1), *laghæfþar* (1), *auærkar* (4).

B. Efter *i*, *e* i änd.

R saknas alltid: 1) nom. pl. m. af adjektiv. böjda ord: *alle* (3), *fiure* (1); 2) nom. pl. m. af best. art. *køpane* (1), *pæningane* (2).

Växling af former med och utan *R* äger rum: 1) f. pl. *fæmte* (1): *fæmtir* (1), *fæstær* (1); 2) pres. ind. sg. *kære* (1), *stæmne* (2): *køpir* (2), *skøtir* (1); 3) prep. *firi* (1), *æpte* (2): *iuir* (1).

C. Efter *u*, *o* i änd.

R saknas i *iorþa delo (delu)* (2).

Af ofvan anförda former böra sannol. det konsekventa *firi* å ena sidan och det konsekventa *ær* å andra betraktas som fall, för hvilka en särskild förklaring bör tillämpas; jfr om det förra Olson Ög. ljudl. s. 186 och där cit. litt., om det senare ofvan § 18. Frånsedt dessa, kan beträffande den roll, som fonetiska faktorer kunna anses ha spelat vid fördelningen af formerna med och utan *R*, anmärkas följande.

Framför en i satssammanhanget följande kons. och i paus visar hskr. något större bortfall än framför vokal eller *h* (jfr Brate Ä. Vestm. ljudl. 83 ff., Olson Ög. ljudl. 187 f.). I enstafviga ord saknas sål. *R* framför vokal eller *h* 4 ggr och kvarstår 5 ggr, under det att det frfr kons. eller i paus saknas 4 ggr och kvarstår 3; efter *a* i ändelsen äro siffrorna — första ledet af sammansättningar oräknadt — 7: 4 och 18: 5; efter *i*, *e* i änd. 5: 4 och 8: 3; efter *u*, *o* saknas *R* 1 gg framför vokal och 1 gg frfr kons. Materialet är emellertid för litet för att tillåta några bestämda slutsatser.

Det sist sagda gäller äfven beträffande akcentens betydelse för frågan (jfr Kock Sv. landsm. XI. 8: 19 ff., Arkiv 18: 142 ff.). Materialet synes dock visa något större bortfall i levissimusstafvelse än i stafvelse med starkare akcent. Efter *a* i änd. saknas sål. *R* — frånsedt första ledet af sammansättningar — i stafvelse med levis 5 ggr och kvarstår 3

ggr, i stafvelse med levissimus ¹⁾ saknas det 20 ggr och kvarstår 6; efter *i*, *e* i änd. äro siffrorna resp. 10: 6 och 3: 1; båda fallen af bortfall efter *u*, *o* förekomma i levissimusstafvelse. Vid sidan af de fonetiska faktorerna spåras emellertid äfven analogiska inflytanden vid fördelningen af former med och utan *R* på olika ordkategorier. Jfr härom mera nedan under II.

3. Hskr. E.

Vokalerna i stamstafvelser.

§ 46. a.

a är den enda förekommande vokalisationen i pres. af »äga»: *agher* (2).

§ 47. i.

1. Endast med *i* (< *y* enl. den af Kock Arkiv 4: 163 ff., Ljudhist. 1: 442 ff. framställda ljudlagen) förekommer *firi* (7).

2. Endast med *i* (< *æ* enl. den af Kock Arkiv 4: 175 f., Ljudhist. 1: 224 f. omtalade ljudlagen) förekommer *sighiæ* (1).

3. *i* växlar med *æ* i pres. af »gifva»: *giuer* (1); *giæuer* (1). Om uppkomsten af *i* jfr ofvan § 2. 2.

§ 48. o, u.

1. Växling af *ũ* och *därur* genom a-omljud uppkommet *ö*.

Endast med *o* förekomma: *for-* (*forfall* osv. 4 ggr), *of-* (i *ofsøkir*, *of sot* hvarterda 1 gg), *sons* (1).

Endast *u* ha: *vmbuþs man* (1), *wanbupit* (1); *laghfult* (1); *kuma* (1), *kumber* (2); *kuna* (1), *kunu* (1); *skulu* (2).

Af de anförda orden äro *for-*, *of-* och *skulu* ljudlagsenliga, då af dessa inga former utan, resp. inga former med *a* i änd. finnas l. funnits. F. ö. synes materialet, för såvidt någon slutsats kan dragas, visa utjämning till förmån för *o* framför tautosyllabiskt *n* (*sons*), i öfriga fall till förmån för *u*. Utjämningen har sträckt sig äfven till sådana former, i hvilka *a* kvarstår i änd. efter kort rotstafvelse (*kuma*, *kuna*).

¹⁾ Häri inräknade *þrea þria* 6 ggr (jfr Kock Accentuierung s. 61) och *ælla* 13 ggr, *ællar* 1 gg, det senare på grund af sin tonlöshet i satssammanhanget.

2. Prefixet »o-» har formen *o-* i *ogilt* (1), *v-* i *vghurmaghi* (1). Jfr ofvan § 22. 5.

3. *u* är den enda förekommande vokalisationen i *sum* (5). Härmed stämmer, att i denna hskr. ändelsevokalen *u* öfverallt är bevarad (jfr ofvan § 3. 2).

§ 49. *æ*.

æ är den enda förekommande vokalisationen i *æt* konj. (3). Jfr ofvan § 4. 1.

§ 50. *ø*.

ø står i *førstu* adv. (1). Jfr ofvan § 5. 2 och § 24. 1.

§ 51. *ia : iæ*.

De två enda förek. ex. ha *iæ : hiælper* (1), *siæluer* (1). I båda står *iæ* frfr kakum. *l* + kons. Då det är att antaga, att äfven i denna hskr:s språk *ia* varit förlängdt i denna ställning (jfr ofvan § 6 och där cit. litt.), bör väl den slutsatsen dragas, att här äfven långt *ia* blifvit *iæ*.

§ 52. *iū, iō*.

1. Endast ett ex. på *u*-brytning af *e* förekommer, som väntadt under formen *iu* frfr *u* i änd. (jfr Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 9: 284 ff.): *fiughurtan* (1).

2. Den speciellt östnordiska brytningen frfr *ngu* har formen *io* i *liongæ þingh* (2). Jfr ofvan § 26. 2.

Ändelsevokalerna.

§ 53. Svarabhaktivokalen är vanligen *e : eper, hiælper, niþer* osv. (16). 3 ggr står *æ : balkær* (1), *kumbær* (1), *warþær* (1), 1 gg *i : pf. p. nom. sg. m. fæstir*.

§ 54. *a : æ*.

a är öfvervägande (33 ggr), men *æ* förekommer nästan lika ofta (24 ggr). Fördelningen är följande:

a står: efter *a* i rotstafvelsen 10 ggr: *fara* (1), *haua* (1), *sakan* (1), *staua* (1), *wara* (1); *annan* (2), *annat* (1), *gangas* (2); efter *e* 1 gg: *sea*; efter *i* 5 ggr: *sip̃an* (2); *fæmptina* (1), *laghlika* (2); efter *u* 4 ggr: *kuma* (1), *kuna* (1), *vtan* (1), *fiughurtan* (1); efter *æ* 13 ggr: *ælla* (12), *þæmma* (1).

æ står: efter *a* i rotstafvelsen 6 ggr: *gangæ* (4), *mannæ* (1), *standæ* (1); efter *e* 3 ggr: *epæ* (2), *seæ* (1); efter *i* 2 ggr: *sighiæ* (1), *þriggiæ* (1); efter *o (io)* 4 ggr: *bondæ* (1), *iorþæ delu* (1), *liongæ þingh* (2); efter *y* 1 gg: *lyktæ*; efter *æ* 8 ggr: *ræfstæ balkær* (1), *stæmpnæ* (6), *wæriæ* (1).

Materialet tyder icke på någon vokalharmonisk tendens. Däremot torde det vara af betydelse, att i alla ex. med *æ* i änd. detta står i stafvelse med svag levis eller levissimus. Dock föreligger icke heller någon genomförd fördelning enl. balansregler. Snarast torde öfvergången *a* > *æ* vara att förstå som en allmän öfvergång, som tidigast inträdt i stafvelse med levissimus och svag levis. Jfr f. ö. under II.

§ 55. *i : e.*

Hskr:n tillämpar den ofullständiga vokalbalansen.

1. I öppen stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i enkla tvåstafviga ord och i tvåstafvigt sammansättningsled: *firi*, *taki*, *vghurmaghi* osv., smlagdt 7 ggr.

2. I öppen stafvelse står *e* efter lång rotstafvelse samt i flerstafviga enkla ord: *alle*, *bape*, *epzøre*, *domare* osv., smlagdt 22 ggr. Undantag utgör det enda förekommande fallet af best. art. i stafvelse som ej är ordets sista: *fæmptina* (1). Hskr:n synes här ha tillämpat samma regel som texthskr:n af vår lag (Olson Ög. ljudl. s. 92). — Endast skenbart undantag är *laghlika* (2); jfr Kock Ljudl. s. 300.

3. I sluten stafvelse står *i* i alla ställningar: *daghin* (1), *fapir* (1), *bropir*, *forepisman* osv., smlagdt 13 ggr.

§ 56. Ingen växling *o : u* förekommer; *u* är öfverallt bevaradt: *kunu*, *iorþadelu*, *fiughurtan*, *broþur*, *døpum* osv., smlagdt 29 ggr.

Konsonanterna.

§ 57. *g, gh.*

ǵ kvarstår frfr *n* i *tilsæghn* (1). Andra ex. saknas.

§ 58. *ng, ngh.*

I inljud skrives alltid *ng*: *længe*, *gangas* osv.

I slutljud står 2 ggr *ng*: *þing* (1), *malþing* (1) och 3 ggr *ngh*: *þingh* (1), *liongæþingh* (2). Jfr Olson Ög. ljudl. s. 108 ff. och där cit. litt.

§ 59. *ǵ.*

Affrikation af palat. *g* betecknas i *giæuer* (1), *giærþ* (1).

Däremot: *gærþ* (1).

§ 60. *p.*

Öfvergången *ft* > *pt* (Noreen Altschw. Gr. § 259. 2 a) föreligger i *skiptis* (1), *æpte* (1). Intet ex. på *ft* förekommer.

§ 61. *x (gxs, ghxs).*

Etymol. ǵ + *s* tecknas *gxs* i *høgxsste* (1), *ghxs* i *læghxstu*

(1). Om ljudvärdet jfr Olson Ög. ljudl. s. 137 f. och där cit. litt.

§ 62. **z (þz).**

Etymol. *t* + *s* skrifves *z* i *forfalz eþer*¹⁾ (1); etymol. *ð* + *s* tecknas med kompromisskrifningen *þz* i *epzøre* (1). Be-träffande ljudvärdet jfr ofvan § 16 cit. litt.

§ 63. **Konsonanternas kvantitet.**

Endast med enkelt *t* förekommer *ater* (2). Förhållan-det mellan denna form och *apter* samt det däraf upp-komna *atter* (jfr ofvan § 39. 1) är dunkelt. Af de fram-komna förklaringarna synes mig den sannolikaste vara den, som Kock Ljudhist. 1: 387 (i anslutning till Wigforss i Från filol. fören. i Lund 3: 169 ff.) ger, enl. hvilken icke hufvud-tonigt *āptr*- utvecklats till *ātr* > *ātr* > *āter*, som så i stark-tonig ställning förlängts till *āter*. Emellertid kan härvid äf-ven analogiinflytande från andra partiklar ha gjort sig gäl-lande; särskildt torde växlingen mellan lång och kort vokal i det likljudande *at*: *āt* ha spelat en roll (jfr, ehuru delvis annorlunda, Kock a. arb. 1: 389). Mindre trolig synes mig den af Kock sist anförda ställe alternativt antagna förlusten af *f* l. *p* framför tautosyllabiskt *tr*, sål. en direkt öfvergång *afttr* l. *aptr* > *ātr*. — I hvarje fall böra emellertid *aptr*, *atter* och *āter* förklaras såsom etymol. identiska; de skiljas med orätt af Noreen Altschw. Gr. § 288. anm.

§ 64. **Inskott af kons.**

Regelbundet inskott af *b* mellan *m* och *r* föreligger i *kumber* (2). — Inskott af *p* mellan *m* och *d*²⁾, *m* och *n*, *m* och *t* synes ha varit genomfördt i hskr:s språk, att döma af ex.: *næmpd* (1), *stæmpnæ* (6), *stæmpne* (3); *fæmpt* (2), *fæmpt-ina* (1).

§ 65. **Bortfall af R.**

I. I enstafviga ord.

R saknas i *þe* (1).

Däremot kvarstår *R* i *forser* (1), *ær* (2).

II. Flerstafviga ord.

A. Efter *a* (*æ*) i änd. förekomma blott *R*-lösa former:

1) första ledet af sammansättningar: *iorþæ delu* (1), *ræfstæ*

¹⁾ Om inskottet af *t* mellan *ll* och *s*, se Kock Ljudl. s. 426 ff., Noreen Altschw. Gr. § 254. 1.

²⁾ Jfr nedan under II.

balker (1); 2) gen. sg. m. o. f.: *epæ* (1), *lyktæ* (1); 3) nom pl. m. *epæ* (1); 4) pres. ind. sg. *staua* (1); 5) konj. *ælla* (12).

B. Efter *i*, *e* i änd.

R saknas: 1) i nom. pl. *alle* (1); 2) prep. *firi* (7), *æpte* (1).

Former med och utan *R* växla: pres. ind. sg. *ofsøkir* (1): *løse* (1), *stæmpne* (3), *wænde* (1).

Som synes har *R* så godt som öfverallt bortfallit. Om *ær*, som utgör 2 fall af de 4 undantagen, jfr ofvan § 18.

F. ö. är materialet tydligvis för litet för att tillåta något uttalande om de faktorer som reglerat växlingen.

4. Hskr. M.

Vokalerna i stamstavelser.

§ 66. a.

1. *a* är den enda förekommande vokalisationen i pres. ind. o. konj. af »äga»: *a* (14), *agher* (1), *agho* (4), *agha* (2), *aghe* (3); däremot i pr. p.: *iorpæghanden* (3), *malsæghande* (6). Jfr om fördelningen af *a* och *æ* Olson Ög. ljudl. s. 4, 65.

2. Endast former utan labial-omljud visa »någon»: *naquar* (1), *naquat* (1), *nacrom* (1) samt dat. sg. m. *hanom* (30). Jfr beträffande det förra Söderberg U-omlj. s. 82 ff., beträffande det senare Kock Sv. landsm. XII. 7: 7, Noreen Altisl. Gr.³ § 75.

3. *a* står för väntadt eller vanligare *æ* i *alla* konj. (1; med *æ* 50), *namna* (1; med *æ* 13), *vapia fæst* (1; med *æ* 3). Beträffande växlingen *a* : *æ* i *vap* : *væp* jfr Noreen Geschichte³ § 191. 2, Brate Bezz. Beitr. 11: 195 f., Walde Auslautgesetze s. 188. De två förstnämnda äro sannol. blott skriffel. Beträffande *alla* jfr dock Olson Ög. ljudl. s. 7 f. och där cit. litt.; *namna* beror naturligtvis, om det är afsedt, på anslutning till *namn*.

§ 67. e.

e står för väntadt *æ* i *et* konj. (1; *æt* c. 60, jfr § 70. 2). Då inga andra ex. på *e* för *æ* förekomma, är väl denna form, som eljest kunde förklaras genom öfverg. *æ* > *ě* i svagtonig ställning (Kock Ljudhist. 1: 218 f.), blott att betrakta som en tillfällig skrifning eller skriffel.

§ 68. i.

1. *i* (< *y* enligt den af Kock Arkiv 4: 163 ff., Ljudhist.

1: 442 ff. framställda ljudlagen) är den enda förekommande vokalisationen i *firi* (ett 60-tal ggr) och *iuir* (3).

2. *i* står som biform till *æ* i *tuiggia* (1; *tuæggia* 3). *I* beror här på analogi från sammansättningar: *an(nat)-tuiggia*, *bape-tuiggia*, i hvilka *æ* > *i* enl. den af Kock Arkiv 4: 173 f. omtalade ljudlagen, eller på inflytande från *briggia* (Kock a. st. not, Ljudhist. 1: 226, Olson Ög. ljudl. s. 31).

3. *i* står för väntadt *e* i *fians* gen. sg. best. form af *fæ* (1 gg; *fear* 1 gg). Formen torde, som jag redan Ög. ljudl. s. 18 antagit, böra förklaras såsom härrörande från en dial., i hvilken liksom i fgutn. *ē* > *ī* framför vokal. Att någon sådan eller sådana dial. funnits inom fornöstgötskan synes framgå bl. a. däraf, att äfven hskr. C har denna form (se nedan § 91. 8). Jfr numera äfven Kock Ljudhist. 1: 150 f. Jfr f. ö. nedan under II.

§ 69. o och u.

1. Växling af *ũ* och däraf genom a-omljud uppkommet *ö*.

Endast med *o* förekomma: *acomo* (3); *of-* (*søker*, *-sof*) (2); *borghan* (1), *for* prep. (1), *for-* i sammansättningar: *forfal* (14), *forfiæti* (1); *fornafæþrene* (3), *korn* (1), *morbþgiald* (1), *orkar* (9), *vizörþ* (7).

Endast *u* visa: (*dom-*, *gislinga-*, *opul-*) *brut* (3); *buz eþa* (1), *ater buz* (1), *bupin*, *-it* (3); *fulla*, *fult* etc. (4); *kumber* (15), *cuma* (6), *cumin*, *-it* (2); *kununger*, *kunungx* etc. (16); *lups eþer* (2); *luter*, *lut*, *luti*, *lutskipter* (smlagdt 11 ggr); *sculu* (4), *sculde* (3); *grinda stulpa* (1); *swrit* (1), *oswrnom* (2); *wlte* (3).

Af de anförda formerna äro *borghan*, *for*, *for-*, *of-* samt *kununger*, *sculu*, *sculde*, *wlte* ljudlagsenliga, då af dem inga former utan, resp. inga former med *a* i änd. finnas eller funnits. F. ö. visar materialet, att utjämning skett till förmån för *o* frfr *r* + kons., att döma af det enda ex. *stulpa* däremot icke frfr kakum. *l* + kons. Huruvida *o* föredragits framför enkelt *r*, kan ej afgöras, då det enda hithörande fallet pf. p. *swrin*, *swrit* förklaras enl. Kock Ljudhist. 2: 88 f. I öfriga fall har — med undantag för *acomo* — utjämningen gifvit *u* till resultat. Vanskligt är emellertid att härvid förklara den olika riktning utjämningen tagit i *cuma* (etc.) och *acoma*. Om den af Hultman Hälsingel. s. 291 och Kock Ljudhist. 2: 71 f. antagna dial. ljudlagen: *ö* > *ũ* frfr *mb* tillämpats äfven i denna hskr:s språk, kunde visserligen

u i *cuma* (etc.) ha förallmänligats genom inflytande från pres. *kumber*, men det är dock svårt att förstå, hvarför *o* segrat i *acoma*, då detta ord i de flesta formerna har änd. *u*, och då f. ö. i lagens språk utom frfr *r* + kons. en bestämd tendens att föredraga *u* gjort sig gällande. Möjligen är förklaringen den, att i *acoma* den urspr. semifortis på penultima reducerats till levis och att dess *o* sål. är att likställa med ändelse-*o* efter lång rotstafvelse (hskr:n tillämpar balanslagen på *u* : *o*, se nedan § 77). Härmed stämmer det bra, att äfven ultima har *o*, då förutsättningen här för sannol. är, att ordet uttalats som enkelt (jfr § 77. 1)¹⁾.

2. *o* är den enda förekommande vokalisationen i *som* (c. 65 ggr). Härmed stämmer, att vokalbalansen tillämpas på *u* : *o*; jfr ofvan § 3. 2 och där cit. litt.

3. *o-* är den normala formen af prefixet »*o-*» : *ogilt*, *olagh* osv., smlagdt 24 ggr. Undantag utgör *vghurmagha* (3). Jfr ofvan § 22. 5 och nedan § 77. 2 d med not.

4. *o* står som en sällsynt variant till *ø* : *forra* adv. (1; *førra* 1; dessutom *før* adv. komp. 12, *førster* adj. superl. o. *først(o)* adv. superl. smlagdt 13) samt i *edzoret* (1; *epzøre* 4). Om växlingen *o* : *ø* i det förre jfr Noreen Geschichte² § 50 e, Kock Arkiv 8: 259 not, Dens. Ljudhist. 2: 19. — *Edzoret* är sannol. blott skriffel. Jfr emellertid dels Olson Ög. ljudl. s. 48, dels Kock Ljudhist. 2: 45 f.

5. *u* är den enda förekommande vokalisationen i *huwp-*, *huwz-*, hvardera 1 gg. Jfr Kock Ljudl. s. 478, Ljudhist. 1: 420 f., Olson Ög. ljudl. s. 51.

6. Endast med *u* förekommer *burt* adv. (1)¹⁾. Om vokalisationen i detta ord jfr nedan § 92. 4.

§ 70. æ.

1. *æ* växlar med *a* i pres. af »låta»: *læta* (3): *lata* (3). Enligt det vanliga och utan tvifvel riktiga antagandet förskrifver sig *æ* från det urspr. i-omljudda presens (jfr t. ex. Noreen Altschw. Gr. § 544. anm. 1 och 561. anm. 4). Det bör måhända tilläggas, att då omljudet i detta verbs presensfor-

¹⁾ Ofvanstående är skrifvet under den förutsättningen, att vokalen i penultima är kort *o*. Prof. Kock gör mig uppmärksam på (jfr Hultman Hälsingel. s. 281 not 2) att den kan vara långt *o* (nom. *-kvāma* — jfr isl. *kváma* —: obl. *-kōmu* < *-kvāmu*, sedan genom utjämning äfven nom. *-kōma*). I så fall hör ordet ej hit, och äfven ultimas vokal är regelbunden.

mer äro jämförelsevis vanligt i fsv., under det att det i andra verb är sällsynt, detta kan sammanhånga med verbets ofta förekommande användning i tonlös ställning i satsen; jfr näml. öfverg. $a > \text{æ}$ i ord som ofta förekomma relativt oakcentuerade (Kock Ljudhist. 1: 204 ff.).

2. æ är den normala vokalen i æt konj. (ett 60-tal ggr). Jfr ofvan § 4. 1. Om biformen *et* se § 67.

3. æ står i *æntiggia* (2), en äfven annorstädes i fsv. förekommande biform till vanligare former med a i första ledet: *ant(w)iggia*, *annat(w)iggia* etc. Växlingen förklaras af Kock Ljudhist. 1: 319 f. — i väsentlig öfverensstämmelse med Falk o. Torp Et. ordb. (art. enten) — så, att $\text{æn}(t)$ - uppstått ur samnord. $\text{æin}(t)$ - »ett»-, formerna med a däremot ur *annat-»ettdera»*. I MELL s. XVIII har jag anmärkt, att äfven formen $\text{an}(t)$ - kan förklaras som ett urspr. »ett-» (urnord. $\text{ain}(t)$ - $> \text{an}(t)$ - i sammansättning med fortis på andra och semifortis på första ledet; jfr Kock Ljudhist. 1: 336 ff.). — Emellertid framhåller Kock å först anförda ställe äfven möjligheten däraf, att alla formerna af ordet kunna gå tillbaka till ett urspr. *annat-twæggia*. Särskildt den omständigheten, att isl. endast känner detta senare bildningssätt för motsv. ord, gör mig benägen att tro, att så är fallet. Dock är det icke säkert, att æ -formerna på ljudlagsenlig väg uppkommit; de kunna bero på analogiinverkan från det därmed i satsen normaliter förbundna *ælla*.

4. æ är den enda förekommande vokalisationen i pres. af »gifva» och »säga»: *gæua* (2), *gæuer* (5); *sæghia* (5), *sægher* (8). Det förra representerar, om den af Hultman o. Kock (jfr ofvan § 2. 2) gifna förklaringen af växlingen $\text{æ} : i$ i detta ord i fsv. är riktig, den urspr. starktoniga formen. I det senare skulle æ ljudlagsenl. blifva i i de former, där i följde i änd. (Kock Arkiv 4: 175 f., Ljudhist. 1: 224 f.), men kvarstå i öfriga; i vår hskr. har utjämning skett till förmån för æ .

5. æ växlar med ø i pres. af »göra»: *gær* (6), *gæri* (1), *g(i)æra* (8): *gør* (1), *gøra* (2) och med io i pret. *gærþe* (1): *giorþe* (4). Om vokalväxlingen i detta ord se ofvan § 4. 2 cit. litt.

6. æ och ø växla i *tuæsuære* (1): *tuæsuøre* (1). Formen *s(u)øre* är den i fsv. vanliga (som ingår i t. ex. *epsøre*, *men-s(u)øre*), en *ia*-stam bildad på afljudsstadiet $\bar{o}$: *s(w)ōria >*

*søre*¹⁾. Formen *-suære*, som synes förekomma blott i hskr. af Östgöotalagen, torde vara en ombildning af *-s(u)øre* genom påverkan af *suæria*.

7. *æ* står för väntadt *e* i *æn* räkn. (1 ggr; *en*, *et* osv. 12 ggr). Då eljest intet spår af öfvergången $\bar{e} > \bar{æ}$ frfr dental (Kock Ljudhist. 1: 152 ff., Olson MELL s. XVIII) förekommer, bör kanske formen, om den är afsedd, snarast förklaras genom monoftongisering af samnord. $\bar{æ}i > \bar{æ}$ frfr kons.-grupp i stafvelse med akc. 1 (Kock a. arb. 1: 196 ff.).

§ 71. *ø*.

1. Öfvergång $\tilde{y} > \tilde{ø}$ (enl. den af Kock Arkiv 5: 50 ff., Ljudhist. 1: 453 ff. framställda ljudlagen) föreligger i *børias* (1). Osäkra ex. på denna öfvergång äro däremot de konsekventa *tølfar epa* (1), *tuætølfar* (4), *brætølfar* (4). I dessa ord kan *ø* näml. bero på i-omljud af $\tilde{o}$, analogiskt inkommet från *tolf* (se Kock Ljudhist. 1: 454). Öfriga ord, som kunde falla under ljudlagen, förekomma blott med *y*: *dyl* (3), *dylia* (6), *fylgher* (1), *fylgpe* (1), *fylgpo* (1); *syn* (1); *yuærsto* (7).

2. *ø* växlar med *e* i *pøm* (10): *pem* (19). Jfr ofvan § 5. 3.

3. På missförstånd bero *løpes ep* s. 16 r. 3 (för *lufs ep*) och *løsnom* s. 18 r. 29 (för *leznom*).

§ 72. *ia* : *iæ*.

1. Mot hvad som är det vanl. i fastlandssv., men i öfverensstämmelse med fgutn. föreligga brutna former i *biæra* (4) och *miæta* (*miata*) (2). Jfr härom Kock Arkiv 17: 174 ff.

Likaledes i öfverensstämmelse med fgutn. möter diftong i *hiær* adv. »här» (1; *hær* 2 ggr). Utanför fgutn. förekommer denna form af adv. »här» eljest blott (3 ggr) i den östgötska Söderköpingsrätten (jfr Pipping Gutal. LXXVII not 3). Att *iæ* här är a-brytningsdiftong, visar fgutn. *hiar* (jämte *hier*; se Pipping Ardrest. 51 f., Gutal. ordbok). Den fordrade grundformen **hera* är emellertid svår att förklara. Att den skulle vara identisk med fht. *hera* (Noreen Altschw. Gr. § 471. 5) förefaller mig mindre sannolikt, i synnerhet därför, att bet. af det fht. ordet (fht. *hera* = hit) ej är densamma som af det fsv. Har ett **hëra* (< *hër* + *a*, jfr Noreen Altschw. Gr. § 472. B. anm. 2) > *hëra* i oakc. ställning (jfr Kock Ljudhist.

¹⁾ Annorlunda, men oriktigt, Brate Ä. Vestm. ljudl. s. 63 not. Jfr Olson Ög. ljudl. s. 48, 68, Kock Ljudhist. 2: 45 f.

1: 147) och detta genom brytning > *hiara*, hvars diftong sedan stundom införts i *hær*, så att detta blifvit *hiar* > *hiær*?

2. Fördelningen af *ia* och *iæ* är följande.

Kort *ia* har i allmänhet blifvit *iæ*: *biæra* (4), *fiæti* (2), *fiæptiug(t)* (2), *hiær* (1), *iæmlanga* (1), *skiæl* (1). Det sista ordet synes visa, att i denna hskr:s språk *ia* icke, såsom i text-hskr:s (jfr Olson Ög. ljudl. s. 74), förlängts frfr ensamt kakum. *l*. — I några fall växla dock *ia* och *iæ*: *iamnaþa* (1): *iæmnaþar* (2); *miata* (1): *miæta* (1); *iak* (1): *iæk* (3). I de två första har väl öfverg. till *iæ* fördröjts på grund af följande stafvelses *a* (Kock Arkiv 5: 378 f.). I *iak*: *iæk* beror växlingen på växlande betoning (i svagtonig stafvelse öfvergår som bekant i fsv. *ia* i allmänhet icke till *iæ*).

Långt *ia* (etymol. långt eller förlängdt frfr kons.-förbindelserna *ld*, *ng*, *r* + kons., kakum. *l* + kons.) kvarstår: *pianist* (1), *giald*, *gialdet* etc. (smlagdt 9 ggr), *sotta siang* (2), *fiarþa* (2), *fiarþunger* (1), *fiarþungx* (8), *iarl* (1), *sialuer*, *sialfs* etc. (smlagdt 18 ggr).

Särskilda fall utgöra: *iaka* (1) och *siax* (1): *siæx* (3). I det förra är enl. Kock Arkiv 5: 373 diftongen urspr. lång (jfr isl. *játta*). Det nysv. *jaka* visar dock, att i detta ord *ia* fakultativt varit kort i fsv. Har så varit fallet i vår hskr:s språk, förklaras *ia* för väntadt *iæ* genom inflytande från adv. *ia* (hvarom se Lidén Arkiv 3: 235, Olson Ög. ljudl. s. 75) eller genom ändelsens *a* (jfr strax ofvan). — I ordet »sex» är *ia* analogiskt infördt från ordningstalet *siatte* (< **siahta* < **sehta*, Lidén a. st. s. 238). I **siahta* har *ia* förlängts framför *ht*; men om äfven före denna förlängning *ia* öfverförts till kardinaltalet, kan i detta ha funnits en växling mellan kort och lång diftong, hvaraf växlingen *iæ*: *ia* är en reflex.

Jfr f. ö. beträffande *ia*: *iæ* i vår hskr. Kock Arkiv 5: 373 ff.

§ 73. *iu*: *io*.

1. Den i fsv. vanliga fördelningen af genom u-brytning uppkomna *iu* och *io* (Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 8: 284 ff.) föreligger i *fiughurtan* (14 ggr): *hiolt* (1).

2. Den genom den speciellt östnord. brytningen frfr *ngu* uppkomna diftongen har formen *io* i det enda förekommande ex.: *liongaping* (8). Jfr ofvan § 26. 2.

Ändelsevokalerna.

§ 74. **Svarabhaktivokalen** är normaliter *e* : *hauer, ligger, sialuer* osv. Undantag utgöra *yuærsto* (7), i hvilket egendomligt nog konsekvent skrives *æ*¹⁾ samt tre fall, i hvilka vokalen är vokalharmoniskt bestämd af föregående stafvelsesvokal: *markar* (1), *þrætølfør* (1), *þuætølfør* (fel för *tuæ-*) (1). — *Bipar* pres. af *bipa* (1) är sannol. icke att betrakta som starkt böjd form (jfr Olson Ög. ljudl. s. 80 not 1).

§ 75. *a* : *e*.

Den normala änd.-vokalen är *a* : *alla, epar, vtan, væria* osv. *Æ* förekommer icke (jfr not 1). Däremot står i några få fall *e* för väntadt *a*: *malsæghande* dat. sg. s. 21 r. 5, *stande* inf. s. 14 r. 32, *stæmnes* pres. ind. pl. s. 13 r. 16. Någon öfvergång *a* > *e* föreligger här dock sannol. icke. Beträffande dat. sg. *malsæghande* jfr Noreen Altschw. Gr. § 440. anm. 1. De två öfriga torde bero på tillfällig förväxling af skrivvaren. — Omvänt förekommer *a* ett par ggr för *e* : nom. pl. m. *alla* s. 19 r. 19, *agha* för pres. konj. *aghe* s. 23 r. 22.

§ 76. *i* : *e*.

1. I öppen stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i enkla tvåstafviga ord samt i tvåstafvigt sammansättningsled: *firi, fiæti, haui, luti, osaki* osv. (smlagdt c. 92 ggr, däraf *firi* c. 60).

2. I öppen stafvelse står *e* efter lång rotstafvelse samt i enkla flerstafviga ord: *aghe, alle, epe, fæmte, af hænde, stauape, kununge, soknare* osv. (smlagdt c. 250 ggr). Undantag utgöra blott *vndi* (1; ingen form med *-e*), *æfti* (1; *æfte* 4), i hvilka *i* sannol. beror på inverkan från de kortstafviga *iui* och *firi* (Kock Ljudl. s. 252, 254) samt *rikisins* (1). Intet undantag utgör däremot sannol. *viti* »bevis» (5); se Kock a. arb. s. 253.

3. I sluten stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i enkla tvåstafviga ord och i tvåstafvigt sammansättningsled: *bupin, iuir, cumit, takin, særlytis* osv., smlagdt 25 ggr.

¹⁾ Denna form måste näml., då någon växling *a* : *æ* i änd. eljest icke förekommer i hskr., snarast anses representera en grundform *yfrst-*, ej *yvarst-* (om dessa båda superl.-bildningar jfr Noreen Altschw. Gr. § 469).

4. I sluten stafvelse står i regel *e* efter lång rotstafvelse och i flerstafviga enkla ord: *aldreg, aller, baber, beþes, bøten, fanget, fylgher, gialdet, løstes, iorþ æghanden, epzøret, laghwnnen* osv. (smlagdt 89 ggr). I några fall står dock *i*: *fallin* pf. p. (1), *huarghin* (1), *huarghins* (1), *huilikin* (1), *þæssin* (2), *ængin* (2); *næmnis* (1), *stæmnis* (1), *ingærþis* (1); s:a 11 ggr.

Hskr:n har sål. väsentligen, men ej fullständigt, genomfört den fullständiga vokalbalansen. Det bör måhända anmärkas, att af de under 4 anförda undantagen *i* i 3 fall står framför *s*, i 4 af de öfriga omedelbart efter palatal kons., i 2 efter *ss*, hvilket synes visa, att öfvergången *i* > *e* fördröjts dels af ett följande *s* (jfr Kock Ljudl. 272 f.), dels af en föregående palatal eller palataliserande kons. (jfr Kock Ljudl. 254; beträffande den palataliserande inverkan af *ss* se Olson Ög. ljudl. s. 28 och där cit. litt.).

Särskilda fall utgöra:

5. bestämda artikeln. I denna står *e* i alla ställningar: *daghenom, sakena, eþenom, þingeno, fæmtena; daghen, saken, laghen, vinen; eþen, garþen, iorþen, synen; næmdenna, fæmtenne, laghasoknenne; fæstnaþa manzens; edzøret, gozet, malet* osv. Det enda undantaget är *rikisins* (1), där *i* väl beror på inflytande från *i*-et i de föreg. stafvelserna. Om best. art:s vokal se Kock Ljudl. s. 288 ff.

6. vissa afledningsändelser. a) änd. *-ine* tillämpar balansregeln: *fæþrene* (11). b) i *-lik-* står *e* 1 gg: *olagleca*, i 3 ggr: *huilikin* (1), *laglica* (1), *varlica* (1). c) i *-ind, -ing-* och *-ist* står blott *i*: *sanninda mæn* (1); *pænninga* (9), *stæmning* (1), *virþning* (1), (*fiarþungs-, hæraes-*)*høþþinge* (2); *þianist* (1). Om växlingen *e : i* i afledningsändelser se Kock Ljudl. s. 297 ff.

7. I st. f. väntadt *e* förekommer 1 gg *æ*: pres. ind. sg. *fællær* och 1 gg *ø*: *epzørø*. Båda torde vara att betrakta som skriffel (dittografi). Beträffande det förra jfr dock Larsson Söderm.-l. spr. I: 88, Kock Arkiv 12: 248 f.

Jfr f. ö. beträffande växlingen *i : e* Kock Ljudl. s. 252 ff.

§ 77. *u : o*.

Hskr:n tillämpar den fullständiga balansen.

1. Efter kort rotstafvelse står sål. *u* i enkla tvåstafviga ord och i tvåstafvigt sammansättningsled i såväl öppen som sluten stafvelse: *huru, samu, aghsaghu; daghum, fiughurtan,*

huwp- osv. (smlagdt 39 ggr). Undantag utgör *acomo* (3), sannol. beroende därpå, att ordet i saknad af ett enkelt subst. **koma*, med hvilket det senare ledet kunde associeras, uttalats som ett enkelt ord; jfr ofvan § 69. 1.

2. Efter lång rotstafvelse samt i enkla flerstafviga ord står *o*: *andro*, *kirkio*, *iorþa delo*, *aværkaþo*; *opolbrut*, *ørtogh*, *androm*, *enom*, *køpom*, *iorþægghandom* osv. (smlagdt c. 155 ggr, däraf änd. -*om* c. 85 ggr).

Undantag utgöra:

a) änd. -*um* 3 ggr: *domum*, *hælgghum*, *quipafullum*. Jfr Kock Ljudl. s. 203 ff.

b) nom. f. sg. *annur* 1 gg (*annor* 1). Jfr Kock Ljudhist. 1: 421.

c) konsekvent afledningsänd. -*ul*, -*uld* och -*ung*: *hemula* (7), *hemuls-(man, -eþ)* (5), *hemuld* (5); *kununger* (16), *fiarþ-unger* (9) — samt ordet *biscuper* (7). Jfr Kock Ljudl. s. 215 ff.

d) ordet *vghurmagha* (3). Möjligen har emellertid i detta ord det urspr. långa *u*-et i första stafvelsen förkortats vid fakultativ akcentuering med fortis på ordets senare sammansättningsled, i hvilket fall *u* i mellersta stafvelsen kunde tänkas bevaradt i analogi med sammans. som *flughurtan*, *huwp-mal* etc. (jfr 1 ofvan)¹⁾.

Konsonanterna.

§ 78. d.

d står för väntadt *þ* i *adalfæst* (6)²⁾. Skrifningen är att jämföra med det i texthskr. af Östgöotalagen 1 gg förekommande *adalkunu* (Olson Ög. ljudl. s. 98). Som a. st. anmärkts, kan man näppeligen i denna enstaka form se spår af en börjande öfverg. *ð* > *d* i oakc. ställning (jfr Kock Arkiv 11: 152). De relativt många skrifningarna synas emellertid antyda ett uttal med explosiva, hvilket i så fall möjligen beror på inflytande från mlågt. *adel-*; jfr fsv. *adhel-ørn* < mlågt. *adel-arn*;

¹⁾ Härigenom skulle också förklaras, att det negerande prefixet i detta ord bibehållits under formen *u-* gentemot *o-* i öfriga fall (jfr ofvan § 69. 3).

²⁾ Klemming läser Småstycken på forn svenska s. 85 r. 9 nedifrån oriktigt *apal-*; jfr ofvan s. xi not.

jfr äfven fsv. *adhal-barn*: mlågt. *adelkint* äfvensom mlågt. *adelbroder* »ähta broder».

§ 79. *g*.

1. *g* motsvarar äldre *ǧ* genom öfverg. *ǧ* > *g* frfr *ð* (Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 9: 140 ff., Larsson Söderm.-l. spr. I: 109 f., Ottelin Cod. Bur. 1: 74 f.): *fylgþe* (1), *fylgþo* (1), *lagþe* (1), *sagþe* (1), *manhælgþa* [*mal*] (1).

2. *g* motsvarar äldre *ǧ* i ställning frfr *n*: *egn* (4), *til sægn* (2). Huruvida ljudvärdet är *ŋ* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 34. b) eller *g* (jfr Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 9: 149 ff.) kan ej afgöras.

3. *g* står (utom i nämnda fall) för äldre *ǧ*:

a) så godt som konsekvent i ställning frfr annan kons.: *laglica* (1), *olagleca* (1), *høgmæle* (1), *laggiort* (2), *lag callap* (1), *lagman* (-manz etc.) (3), *lagsaghat* (1), *lagsaghu* (2), *lag-skilda* (1), *lagstæmd* (1), *lagvart* (1). Undantag utgöra blott: *laghganget* (1), *laghskipt* (1).

b) ofta i slutljud: *fiæbertiug* (1), *kniflag* (1) samt (konsekvent) *eg* (c. 110 ggr) och *aldreg* (6). I alla står *g* i relat. oakc. ställning (*eg* användes sannol. i fsv. som nu vanl. obetonadt i satsen). — Däremot står *gh* i liknande fall: *manadagh* (1), *stæmnodagh* (2), *olagh* (4), *lanzlagh* (1), *ørtoogh* (3).

Då *gh* eljest användes på regelbundet sätt, är det troligt, att *g* här står som tecken för explosivan *g*. Hskr:n har sål. tillämpat följ. ljudlag: *ǧ* > *g* 1) i ställning frfr kons. 2) i slutljud i relativt oakc. ställning. De relativt många skrifningarna med *gh* i senare fallet i ord sådana som *manadagh*, *lanzlagh* etc. förklaras lätt genom anslutning till resp. enkla ord. — Såvidt jag vet, har någon sådan ljudlag ej uppvisats för någon annan fsv. hskr. (jfr emellertid nedan § 104); beträffande öfverg. *ǧ* > *g* i svagtonig ställning jfr dock Kock Arkiv 11: 146 ff., Noreen Altschw. Gr. § 258. 2 c.

4. *g* står som tecken för af *ǧ* frfr *t* uppkommet *k*-ljud: *høgt* (1), *sagt* (5), *fiæbertiugt* (1), en kompromisskrifning (i st. f. etymol. *høght* etc.), som sannol. är föranledd däraf, att i allmänhet frfr kons. skrives *g*, ej *gh* (se 3 a ofvan).

§ 80. *i*.

i betecknar affrikation af palat. *g* i *giæra* (1). Vanl. skrives dock *g*: *gær*, *gæra* etc. (smlagdt 14), *ingærþis* (1), *gæuer*, *gæua* (smlagdt 7); *gør*, *gøra* (smlagdt 4). Efter *k* skrives aldrig *i*: *kænnēs*, *kæra*, *køpa* osv.

§ 81. p.

1. Öfverg. $f > p$ frfr s (Noreen Altschw. Gr. § 259 b) föreligger i *lups epe(nom)* (2). Det är emellertid ovisst, om denna öfvergång tillhör hskr:s språk; jfr nedan under II.

2. Öfverg. $f > p$ frfr t (Noreen Altschw. Gr. § 259 a) visa: *skipta* vb (9), *skipte* sbst. (1). Däremot kvarstår f i: *tølfar eþa* (1), *þrætølfar* (2), *tuætølfar* (2) samt *æfte(r)* (10). I de tre förstnämnda förklaras f genom inflytande från *tolf*. Det konsekventa f i det sista synes antyda, att relativ tonlöshet verkat hindrande för öfverg. $ft > pt$ (jfr Olson Ög. ljudl. s. 124 f.)?

§ 82. t och þ.

t står för väntadt $þ$ i *Tæssin*, första ordet i RB 2 (s. 19 r. 18). Omvänt står $þ$ för t i *þuætølfar* s. 22 r. 3. Båda äro utan tvifvel skriffel. Det förra är en initial (troligen insatt senare än texten i öfrigt); i dylika förekomma ofta skriffel. *þuæ-* åter beror väl på inflytande från det närstående *þræ-* (partiell dittografi).

§ 83. x (gx).

1. Etymol. $k + s$ och $g + s$ tecknas x : *tax mal* (1); *viþerlaxøre* (3).

2. Etymol. $ŋ + s$ tecknas med nx i *kununx ræfst* (1), med ngx i: *fiarpungx-(næmd etc.)* (6), *kunungx* (7)¹⁾, *þingx* (3). Jfr Noreen Altschw. Gr. § 264. Därjämte förekommer etymol. stafning: *fiarpungs* (1), *þings* (4).

§ 84. z (dz).

1. Etymol. $t + s$, $ð + s$ och $d + s$ tecknas vanl. z : *knuz* (1), *vizorþ* (7), *falz* (4)²⁾, *manz(ens)* (4)²⁾, *sænz*²⁾ adv. (1); *buz eþa* (1), *ater buz* (1), *bøz* (1), *gozet* (1), *huwz-* (1), *hæræz-* (7); *gialz* (1), *lanz* (2), *lanzlagh* (1). Undantag utgör *edzøre* (5), som egendomligt nog konsekvent har denna stafning.

2. z står för väntadt s i *fældeþ* (1). Om ljudvärdet jfr Kock Ljudl. 426 ff., Skand. Archiv 1: 49 ff., Olson Ög. ljudl. s. 141 f.

§ 85. Konsonanternas kvantitet.

1. Förlängning af kons. föreligger:

¹⁾ Därjämte 1 gg: *kunugx*; jfr nedan § 87. 5.

²⁾ Om inskottet af t mellan $ll + s$ och $nn + s$ se Kock Ljudl. 426 ff., Noreen Altschw. Gr. § 254. 1.

a) i ställning efter lång vokal i ord med akc. 1 (Kock Arkiv 7: 350, Accentuierung s. 118 f., Noreen Altschw. Gr. § 297. 1): *færre* (1).

b) frfr *i* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 296. 1) i *værria* (1); *sittia* (1), *sættia* (4). Däremot står enkelt *r* och *t*: *væria* (16), *suæria* (7), *huaria* (1), *huariom* (1); *sitia* (2), *flytia* (1). Endast enkelt förekommer *l* frfr *i*: *dylia* (6), *sælia* (1), *vilia* (4), *vælia* (1).

Blott skriffel eller missförstånd är *næmpdenna* s. 19 r. 8 för *-ena* och skriffel utan tvifvel äfven *tompttenna* för *tomptenna* s. 15 r. 1—2.

2. Förkortning af kons.

1. Urspr. långt *t* har förkortats enl. den af Noreen Om behandl. af lång vokal etc., Altschw. Gr. § 304 gifna regeln i: *natom* (1), *ræta* (1), *væte* (1)¹⁾. Analogice står enkelt *t* i *ræter* subst. (1). Vanl. kvarstår emellertid *tt* äfven i den ställning, där förkortning enl. regeln skulle inträda: *atte* (1), *atto* (1), *hætte* (3), *matte* (3), *sotte* (1), dessutom ljudlagsenl. i: *rætter* subst. (1), *sotta siang* (2), *iorþ attara* (1).

2. Endast med enkelt *t* förekommer *ater* (3), *ater buz* (1), *atran* (= *ater han*). Jfr § 63.

§ 86. Inskott af kons.

1. Inskott af *b* och *d* är regelb.: *cumber*, *alder*, *andr-om* osv.

2. Inskott af *p* saknas mellan *m* och *d*²⁾ och mellan *m* och *n*: *næmd*, *stæmdo*; *stæmna*, *iamnaþa* osv. Mellan *m* och *t* förekommer *p* konsekvent i *tompt* (4); men då *p* f. ö. saknas äfven mellan *m* och *t*: *fæmt* (c. 40), *fæmte* (2), *fæmtan* (1), *næmt* (3), *onæmt* (3), *firi næmt* (2), *stæmt* (2), visar detta, att i *tompt* *p* (< *f* genom öfverg. *f* > *p* frfr *t*) kvarstår sedan äldre tid. Om den af Kock Arkiv 15: 345 f. framställda lagen för utvecklingen af urnord. *mf* är riktig, har man väl snarast att tänka sig saken så, att **tomft* uppstått genom kontamination af *tōft*- (< *tumft*-) och *tōmt*- (i sin ordning en kontamination af *tōft*- och *tummit*-). Möjligen är dock den uppfattningen riktigare, som Kock tidigare (Arkiv 9: 142) uttalat, enl. hvilken blott tautosyllab. *mf* > *f*. I så fall har *tomft*- (i gen. *tomftar* etc.) ljudlagsenligt bevarat *f*.

¹⁾ Skriffel är *ræti* (för *ræt*) s. 27 r. 1.

²⁾ Jfr nedan under II.

§ 87. **Bortfall af kons.** (beträffande *R* se § 88).

1. *d* har bortfallit mellan *n* och *b* i *lanboe* (6).

2. *h* har bortfallit i början af ord som enklitiskt ansluta sig till ett föregående i följ. fall: *atran* (1), *firin* (1), *vtan a* (fel för *vtana*) (1).

3. *t* har bortfallit mellan *f* och *s* i *þrætølf*s (2), *tuætølf*s (2)¹⁾.

4. *u* har bortfallit efter *t* i svagtonig ställning i *æntiggia* (2). Jfr Kock Arkiv 9: 143 ff. (mindre lyckligt är regeln formulerad af Noreen Altschw. Gr. § 252. 2 d).

5. Ett ex. på den af Noreen Geschichte³ § 189. 6, Altschw. Gr. § 318 och Ottelin Cod. Bur. 1: 89 f. påvisade på dissimilation beroende förlusten af *ɳ* i änd. *-ing*, *-ung* föreligger väl knappast i det enstaka *kunugx* s. 25 r. 2 (*kununger*, *-e*, *kunungx* smlagdt 15 ggr, *kununx* (1); *pænninga* 9 ggr, *stæmning* 1 gg, *virþning* 1 gg).

§ 88. **Bortfall af R.**

I. I enstafviga ord.

R saknas alltid: 1) nom. sg. m. *by* (3); 2) nom. pl. *þri* (2); 3) f. pl. *þa* (1).

Former med och utan *R* växla: 1) nom. sg. m. *hua* (1); *huar* (1); 2) dat. sg. af pers. pron.: *sæ* (3); *mær* (3), *sær* (6), dessutom sammansättningen *særlytis* (1); 3) nom. pl. m. *tue* (2); *tuer* (3), *þe* (8); *þer* (21).

Endast med *R* förekomma: 1) pres. ind. sg. *bor* (3), *dør* (1), *far* (4), *nar* (1), *ser* (1), *star* (1); 2) pres. ind. sg. *ær* (ofta); 3) adv. komp. *mer* (2); 4) adv. *nær* (1); 5) prep. *vr* (1).

II. I flerstafviga ord.

A. Efter *a* i ändelsen.

R saknas alltid: i gen. sg. af adjektiv. böjda ord: *hænna* (1), *minna* (1), *husfrunna* (1).

Former med och utan *R* växla: 1) i första ledet af sammansättningar: *broa næmd*, *fæstnæþa manzens*, *sotta siang*, *iorþa auærkan* osv., smlagdt 33 ggr (däraf i 32 fall senare ledet börjar med kons., i 1 med vokal): *hæfþar eþ* (1), *iorþar æghanden* (1), *tølfar eþa* (1), *tuætølfar eþa* (1), s:a 4 ggr (alla

¹⁾ S. k. *t*- löst neutrum (jfr Noreen Altschw. Gr. § 454. 1 c och där cit. litt.) föreligger väl, om formen ej beror på något missförstånd af skrifvaren, i det 6 ggr förekommande *half* i uttr. *half næmt oc half onæmt*.

med senare ledet börjande med vokal); 2) gen. sg. m. f. och n.: *eþa* (2), *iæmnaþa* (1), s:a 3 ggr: *byar* (2), *eþar* (5), *fear* (1), *iæmnaþar* (2), *þrætølfar* (1), s:a 11 ggr; 3) nom. pl. m. *eþa* (2), *iorþattara* (1), *taka* (2), s:a 5 ggr: *byar* (1); 4) f. pl. af adjektiv. böjda ord: *alla* (3), *fulla* (1), *þrea* (17): *allar* (1); 5) pres. ind. sg. *tala* (1): *kallar* (2), *clandar* (5), *nekar* (1), *orkar* (9), *stauar* (1), *talar* (1), *aværkar* (5), s:a 24 ggr; 6) konj. *ælla* (33): *ællar* (17).

B. Efter *i*, *e* i ändelsen.

1. Endast utan *R* förekomma: 1) nom. m. *birghe* (1); 2) nom. pl. m. af best. art.: *pænningane* (2).

Former med och utan *R* växla: 1) f. pl. *fæmte* (1): *fæmter* (4), *næmder* (1), *skylder* (2), *lagha sokner* (2), s:a 9 ggr; 2) nom. m. pl. af adjektiv. böjda ord: *alle* (3), *andre* (1), *bape* (4), *osaki* (2), s:a 10 ggr: *aller* (2), *baper* (2), s:a 4 ggr; 3) pres. ind. sg. *fælle*, *fæste*, *kære*, *at mæle* osv., smlagdt 19 ggr: *bøter*, *fylgher*, *fæller*, *hører*, *of søker* osv., smlagdt 24 ggr; 4) prep. *firi* (c. 60 ggr), *vndi* (1), *æfte* (5): *iuir* (3), *æfter* (5).

C. Efter *u*, *o* i ändelsen.

Former med och utan *R* växla i f. pl. *iorþa delo* (2): *iorþa delor* (5).

Af de anförda formerna böra sannol. det konsekventa *firi* å ena sidan och det konsekventa *ær* å andra betraktas som specialfall; jfr om det förra Olson Ög. ljudl. s. 186 och där cit. litt., om det senare ofvan § 18. Så möjligen äfven *þrea*; jfr Olson a. st. Frånräknas dessa, kan beträffande den roll, som fonetiska faktorer kunna antagas ha spelat vid fördelningen af formerna med och utan *R*, följande anmärkas.

Bortfallet synes vara relativt något vanligare framför kons. och i paus än framför vokal eller *h* (jfr Brate Ä. Vestm. ljudl. s. 83 ff., Olson Ög. ljudl. s. 187 f.). I enstafviga ord saknas sål. *R* framför vokal och *h* 7 ggr och kvarstår 20 ggr, framför kons. och i paus saknas det 13 och kvarstår 30 ggr; efter *a* i änd. äro siffrorna — första ledet af sammansättningar oräknadt — 9: 24 och 40: 30; efter *i*, *e* i änd. 11: 17 och 28: 28; efter *o* i änd.: 0: 4 och 2: 1.

Beträffande akcentens roll (jfr Kock Sv. landsm. XI. 8: 19 ff., Arkiv 18: 142 ff.) ger materialet ingen säker upplysning. Särskildt vid *a* i änd. synes dock bortfallet vara vanligare i levissimusstafvelse än i stafvelse med starkare akcent. Siff-

rorna äro följande. Efter *a* i änd. saknas *R* i stafvelse med stark levis 3 ggr och kvarstår 2 ggr, i stafvelse med svag levis resp. 8 och 26, i levissimusstafvelse¹⁾ resp. 38 och 26. Efter *i*, *e* i änd. äro siffrorna: 0: 0, 28: 34, 11: 11. Efter *o* i änd. förekomma alla ex. på såväl bortfall som kvarstående i levissimusstafvelse (2: 5).

Ehuru sål. fonetiska faktorer synas ha medverkat, spåras dock i fördelningen af former med och utan *R* på olika ordkategorier äfven analogiska inflytanden. Genom dylika förklaras t. ex., att i nom. pl. af mask. *a*-stammar *R* relativt ofta, i pl. af fem. *i*-stammar däremot sällan saknas, äfvensom att i adjektiviskt böjda ord *R*-bortfallet är vanligt, i pres. ind. sg. af verben däremot relativt sällsynt. Jfr härom närmare nedan under II.

5. Hskr. C.

Vokalerna i stamstafvelser.

§ 89. a.

1. *a* är den enda förekommande vokalisationen i *nakuar* (*naquarn*, *naquat*, *naquara* osv.).

2. *a* står som variant till fsv. *æ* i *cornskammo* (1), *quarn* (1). Om det förre se å ena sidan Hellquist Arkiv 7: 10, 52, å andra Kock Ljudhist. 1: 250. I det senare föreligger, såsom Kock Språkhist. 90 och Ljudhist. 1: 237, 241 visat, afljud. Tilläggas kan, hvilket jag ingenstädes finner anmärkt, att ett ytterligare bevis härför utgöres af mht. *kurn*, *kürne*, som representerar stammens svagaste rotstadium.

3. *a* växlar med *æ* i »vräka»: *vraka* (1), *vraki* (1): *vræker* (1). Den riktiga förklaringen af dessa flerstädes²⁾ diskuterade former torde ha gifvits af Kock Ljudhist. 1: 253 o. 349. Det kunde måhända förtjäna att tilläggsviis påpekas det anmärkningsvärda däri, att *vraka* är en i fsv. så mycket konstantare form än öfriga på samma sätt uppkomna pres.-former med *a* för väntadt *æ*. Detta skulle kunna bero på an-

¹⁾ Häri inräknade de i satssammanhanget svagtoniga *hænna*, *minna* och *ælla(r)*.

²⁾ Ex. Noreen Urg. Lautl. 44, 49, Geschichte² § 237, Altschw. Gr. § 173, anm. 2, Olson Ög. ljudl. s. 3.

slutning till subst. *vrak* (jfr den nysv. bildningen *vraka*, -ade). Snarare beror det väl dock på en intim association med rimordet *taka*, som väl utgjort det förnämsta stödet för ombildningen *vræka* > *vraka* (jfr Kock a. st.). Utom den yttre ljudgestaltningen kan här äfven den omständigheten ha spelat en roll, att de båda orden rätt ofta torde ha förknippats såsom motsatser (jfr t. ex. det bekanta stället Västgöta. I Rætl. B 1).

4. *a* är den enda förekommande vokalisationen i pres. af »äga»: *a*, *agher*, *agha*, *agho* (hvarterdera åtskilliga ggr). Pr. p. ss. subst. har däremot alltid *æ*: *æghandans*, *iorþæghanda*, *malsæghande* osv. Jfr Olson Ög. ljudl. s. 4 o. 65.

5. På grund af öfverg. *æ* > *a* frfr *ǣ* i relativt oäk. ställning står *a* i senare ledet af *annan vag* (1). Däremot står *æ* icke blott i det enkla *vægher* (3), utan äfven i sammansättningen [*almænnin*]/*gs væg* (1). Jfr härmed förhållandet i textskr. af Östgöotalagen hos Olson Ög. ljudl. s. 15, där det påpekats, att *a* i detta ord synes förekomma endast, då det står i öfverförd betydelse. Kocks exempelsamling Ljudhist. 1: 243 bekräftar denna uppfattning så till vida, som blott ett undantag därifrån förekommer bland ex. Orsaken är naturligtvis den, att i de fall, där ordet står i eg. bet. inverkan från det enkla *vægher* varit nog stark att uttränga det ljudlagsenl. uppkomna *æ*, resp. hindra det att uppkomma.

6. *a* står som en sällsynt eller enstaka variant till *æ*, resp. *æ* i följ. fall: *afte* (2; med *æ* 32); *ar*, pres. ind. sg. af *vara* (1; *ær* c. 340, *er* 6, pl. *æru* c. 70); *aruer* (1; med *æ* 10); *fa* subst. n. (1; med *æ* 19, dessutom *fæla*x- 2, gen. *fæar* 1); *faprenet* (1; med *æ* 27); *fast* f. (1), *apalfast* (1; med *æ*, *e*, enkelt och i sammansättningar 36); *fasta* vb. (1; med *æ*, *e*, 31); *fralsis* n. sg. gen. (1; med *æ* 2; adj. *fræls* 11); *fæla*x *garþ* f. (1; med *æ* (*iæ*) *gærþ* enkelt o. i sammans. 5); *garþer* pres. ind. sg. (1; pret. *giærþe* 1); *gauer* pres. ind. sg. af »gifva» (2; med *æ* (*iæ*) 12); *manhalþ* (1; med *æ* 6); *hælg*h- obl. former af adj. *helagher* 5); *hanna* gen. af »hon» (1; med *æ*, *e* 16; dat. *hænn*e 7); *harazhøfþinge* (1; *hæraþ*(*e*) enkelt o. i sammans. 31); *ma* dat. sg. af »jag» (1; med *æ* 2, dessutom *mer* 1; *sæ*(*r*) 18); *man* m. pl. (1; med *æ* 11); *hæraznamd* (1; *næmd* enkelt o. i sammansättningar 17; *næmna* vb. 18); *namer* adv. komp. (1; ex. med *æ* saknas; *næster* adj. 8, *nester* 2, *næst* adv. 2); *sagher* pres. ind. sg. af »säga» (1; med *æ* *sægher* 14, *sæghia* 7); *trapa* vb (1; ex. med *æ* saknas;

træþis ærio 1), *þar* adv. (1; med *æ* c. 70, med *e* 3); *þratølfte* (1; *þræ-* 11); *þuart* (1; ex. med *æ* saknas); *varia* (1; *vær* 4, *væri* 4, *væria* 20).

Det är möjligt, att alla dessa former blott äro skriffel. Tämlichen säkert torde detta vara fallet med *gauer*, *ma*, *manhalgb*, *namer*, *sagher*, *trapa*, *þratølfte*¹⁾. Som skriffel torde vidare med stor sannolikhet kunna betecknas: *fa* (ehuru detta förekommer äfven annorstädes, jfr Karlsson Arkiv 1: 386, Olson Ög. ljudl. s. 17, Hultman Hälsingel. s. 18)²⁾; *fælaæ garþ* (jfr Kock Ljudhist. 1: 245), *garþer* och — trots de relativt många ex. från fsv. (Kock a. arb. 1: 244 f.) — äfven pres. ind. sg. *ar*³⁾. Den af Kock sist. a. st. visserligen med tvekan framställda ljudlagen: *ær* > *ar* i relativt oakc. stafvelse synes mig ej tillräckligt styrkt, och tanken på afljud (jfr Noreen Geschichte³ § 250. 4) förefaller icke heller tilltalande (själf synes Noreen Altschw. Gr. § 173. anm. 2 ha öfvergett den).

¹⁾ För vissa af dem skulle man visserligen kunna uppställa åtm. formellt möjliga förklaringar. Så skulle *gauer* kunna förhålla sig till den vanl. pres.-vokalisationen *gæuer*, *gæua* som de från andra hskr. kända pres.-formerna med *a* af *dræpa*, *bæra*, *vræka* till normalformerna (jfr ofvan 3 och där cit. litt.). I *manhalgb* skulle *a* kunna vara utveckladt ur *ai* i semifortisstafvelse enl. den kända af Kock formulerade ljudlagen (Ljudhist. 1: 336), eller ock en öfvergång *æ* > *a* framför supradentalt *l* i relativt oakcentuerad ställning kunna föreligga (Kock a. arb. 1: 259). Beträffande *sagher* kunde man tänka på att däri se en kvarlefva af den urspr. *e*-verbsböjningen (jfr fht. *sagēn* samt särsk., såsom östgötskt, Rökstenens *sakum*; jfr Noreen, Altschw. Gr. § 553, anm. 16), eller ock kunde man förklara formen på samma sätt som de från andra hskr. kända sällsynta formerna *laggær*, *lagia*, *tal*, *qual*, *varia* o. d., dvs. genom analogi från pret. o. perf. part. (Kock Arkiv 8: 264, Ljudhist. 1: 252). *trapa* erinrar om *trapis æriu* i texthskr. af ÖGL (Olson Ög. ljudl. 16) och kunde, om den senare varit en någorlunda konstant form, hvilket dock är osannolikt, ha lånat sitt *a* från denna. I *þra-* slutligen skulle man kunna se påverkan från *tva-*, biform till *tvæ-* (hvarom Kock Ljudhist. 1: 138 f. f.) efter analogien *tvæ-*: *tva.* = *þræ:* *x*.

²⁾ Anledningen till de relativt många skrifningarna med *a* torde helt enkelt vara den, att ordet af en tanklös skrifvare kunnat förväxlas med det i alla texter så vanliga verbet *fa*.

³⁾ Jfr Hultman Hälsingel. s. 18, hvars förklaring dock ej är öfvertygande.

I de återstående skrifningarna torde man emellertid ha större skäl att se verkliga uttalsformer. De flesta äro flerstädes diskuterade. Om *afte* se Karlsson Arkiv 1: 391, Olson Ög. ljudl. s. 9, Kock Ljudhist. 1: 250; om *aruer* Kock a. arb. s. 248. I *fast* beror *a*-ljudet på en tidig öfvergång från urspr. *io*-stams- till *i*-stamsböjning, hvarigenom i vissa kasus *i*-omljudet ljudlagsenligt uteblef, eller på inverkan från adj. *faster* och subst. *faste* (jfr Olson Ög. ljudl. s. 19), i *fasta* vb. på inflytande från adjektivet. Beträffande *faprenet* o. *fralse* jfr Olson Ög. ljudl. s. 9 ff., beträffande *hanna* Olson a. arb. s. 11 f., Kock Ljudhist. 1: 250. Om *haraz-* se å ena sidan Brate Arkiv 9: 133 ff., 22: 206 ff., Olson Ög. ljudl. s. 12 f., å andra Tamm Upps.-stud. s. 30, Friesen Till den nord. språkhist. s. 17 och framför allt Kock Arkiv 21: 358 ff., 22: 272 ff., 386, Ljudhist. 1: 247. Pl. *man* har naturligtvis, om formen är afsedd, sitt *a* från sg. Om *namd* jfr Tamm Upps.-stud. s. 31, Kock Ljudhist. 1: 250; om *þar* Kock a. arb. 1: 204 ff.; om *þuart* Kock a. arb. 1: 240; om *varia* Kock Arkiv 8: 264, Ljudhist. 1: 252.

§ 90. e.

1. *e* står som en mer l. mindre sällsynt variant till *æ*: *ella(r)* (5; *ælla(r)* öfver 150); *en* konj. »om» (1; *æn* c. 110)¹⁾; *engin* (1; med *æ* 12); *e* relativpart. (1; *æ(r)* 16); *er* pres. ind. sg. af *vara* (6; *ær* c. 340; pl. *æru* c. 70); *femto* räkn. (1), *femtan* (1; *fæm* 2, *fæmtan* 6, *fæmt* f. 43); *festenne* (1; *fæst* f. enkelt o. i sammansättningar 35; dessutom *fæsta* subst. pl. 2, *fæstemaper* 4, *fæstnapa-* 2, *fæstningastemno* 1); *feste* vb (1), *fester* (1), *festis* (1), *festra* (2; med *æ* olika former 26 ggr); *laghhefþat* (1; *hæfþ* f. enkelt o. i sammansättningar 6); *helder* (1; *hælder* 11; *hælt* 1); *hender* f. pl. (1; med *æ* 4); *henna(r)* (3; *hænna(r)* 13; dat. *hænne* 7); *mep* (75; *mæp* 116); *mellom* (1; med *æ* 6); *men* m. pl. (2; *mæn* 12); *prester* (3; ingen form med *æ*); *renna* (1; med *æ* *rænne* 1, *rænt* 1, *orænt* 1); *skella* (1); *fæstninga stemno* (1), *vigsla stemno* (1; *stæmna* enkelt o. i sammansättningar 7); *stemna* vb (1), *stemne(r)* (3), *stemdo* (1; *stæmna* vb olika former 35); *tuesuere* (1; *-suære* 1); *þen* (1; *þæn* c. 90); *þet* (4; *þæt* c. 300); *þer* adv. (3; *þær* c. 70); *þesse(n)* (2; *þæsso*, *-om* etc. 5, *þænna* 3, *þæmma* 1, *þætta* 3); *þrettan* (2); *veg* f. (1); *vel* adv.

¹⁾ *æn* = »men» 2; *æn* = »ännu» 4; *æn* jämförande konj. c. 40.

(1); *verkom* (1), *auerk* (4), *daxwerke* (1), *-vercom* (1), *handuerk(e)* (2), *ransuercom* (1), *auerka*, *-ar* etc. (10), *auerkan* (2), *firiuerkat* (2; med *æ*: *værk* 1, *værkom* 1, *dax værke* 1, *fisca værke* 1, *möllo værke* 1).

Som synes, står *e* i de flesta fall som en ganska sällsynt variant till *æ*. Det kunde därför sättas i fråga, om *e* öfverhufvud taget står för att beteckna annat än *æ*-ljud. Öfverensstämmelsen med andra fsv. hskr. gör det dock troligt, att i flertalet fall verkligen ett *e*-ljud åsyftas. Öfverg. $\bar{æ} > \bar{e}$ har i så fall skett frfr *nn*, *n* + kons., *ŋ*, *st* (och *ss* ?) — jfr Kock Ljudhist. 1: 216 ff. o. där cit. litt., Olson Ög. ljudl. 26 ff. — i: *hender*, *henna*, *men*, *renna*, *engin*, *feslenne*, *feste*, *fester*, *festis*, *festra*, *prester*, (*besse* ?), på grund af tonlöshet i satssammanhanget (jfr Kock a. arb. 1: 218 f.) i: *en* konj., *e* relativpart., *er*, *meþ*, *mellom*, *þet*, *þer*. Mindre sannolik är väl denna utveckling i relativt oakc. sammansättningsled: *laghheþat*, *fæstninga stemno*, *vigsla stemno*, *tuesuere*, *auerk*, *daxwerke handuerk(e)* etc. Särskildt med afs. på formerna *verk*, *werke*, *verka* etc. är det dock påfallande, att alla skrifningarna med *e* utom en förekomma i senare ledet af en sammansättning.

2. *e* växlar med *æ* i *tuesuere* (1): *tuætølfte* (4). Se Kock Ljudhist. 1: 138 f., 148.

3. *e* står för väntadt $\bar{æ}$: *cleþe* (1; med *æ* 2); *men* »medan» (2; *mæn* 6), *nester* adj. (2; *næster* adj. 8, *næst* adv. 2); *retter* adj. (1; med *æ*: adj. *rætter* olika former 9, subst. *rætter* 15, adv. *ræt* 1, *rætlica* 1, *orætleca* 1, vb *ræta* 1); *mer* dat. sg. af »jag» (1), *þer* dat. sg. af »du» (1; *mæ* 2, *sæ(r)* 20); *þrellen* (1; med *æ*: *þræl* nom. 4, *þræl* ack. 4, *þræls* 2). Spår af en dial. allmän öfvergång $\bar{æ} > \bar{e}$ (jfr Kock Ljudhist. 1: 282 f.) torde här näppeligen föreligga. De enskilda fallen böra sannol., i den mån *e*-ljud kan anses föreligga, förklaras på olika sätt. I *cleþe* beror väl sål. *e* på mlågt. inflytande (jfr Olson MELL s. XIII). Beträffande *nester* se å ena sidan Noreen Altschw. Gr. § 93. 1, å andra Kock Ljudhist. 1: 280 f., om *þrell* Noreen a. st. Snarast föreligger väl dock i båda dessa ord förkortning frfr kons.-grupp vid akc. 1 (jfr Kock Ljudhist. 1: 203) och skrifningarna äro då att föra till 1 ofvan. Detta senare kan vara fallet äfven med *retter*. Äfven i *mer* och *þer* är vokalen sannol. kort, vare sig denna representerar det urspr. korta *e* i detta ord (jfr Kock Ljudhist. 1: 148), bibehållet i oakc. ställning, eller, hvilket jag anser troligare, be-

ror på förkortning $\bar{æ} > \tilde{æ}$ och öfverg. $æ > \tilde{e}$ i samma ställning (jfr 1 ofvan). I *men* slutligen kan *e* vara långt eller kort, i förra fallet $m\bar{e}n < mean < me\bar{p}an < mæ\bar{p}an$ i svagtonig ställning (jfr 1 ofvan), i senare fallet $m\tilde{e}n$ i svagtonig ställning $< m\tilde{æ}n < m\bar{æ}n < m\bar{æ}an < mæ\bar{p}an$.

4. *e* motsvarar äldre *i* i penultima af *osene* (1); jfr texthskr:s *osini* (Olson Ög. ljudl. s. 32). Den urspr. vokalen är *y*, se a. st. Då andra ex. på öfverg. $i > e$ i stamstafvelser saknas, är öfvergången $i > e$ här sannol. att likställa med motsvarande utveckling af ändelsevokalen *i* (nedan § 101), i det ordet på grund af bristande etymologisk genomskinlighet kommit att uttalas som ett enkelt ord.

§ 91. i.

1. *i* är den enda förekommande vokalisationen i *giter* (flera ggr) och växlar med $æ$ ($iæ$) i »gifva»: *giuer* (1), *giui* (1), *giua* (1), *giuin* (1), *giuit* (1): $g(i)æuer$ (3), *gæfs* (1), $g(i)æua$ (8), *gæuin* (1), *giæuit* (4). Jfr ofvan § 2. 2.

2. *i* växlar med $æ$ i pres. af »säga»: *sigher* (5), *sighi* (1): *sæg(h)er* (14), *sæg(h)ia* (7). Jfr Kock Arkiv 4: 175 f., Ljudhist. 1: 224 f.

3. *i* motsvarar äldre $æ$ enl. den af Kock Arkiv 6: 19 f., Ljudhist. 1: 227 framställda ljudlagen i *halfgirpi* (2). Därjämte, genom anslutning till det enkla *gærpe* (och *gærpa* vb): *half-giærpe* (4).

4. Endast med *i* ($> \tilde{y}$ enl. den af Kock Arkiv 4: 163 ff., Ljudhist. 1: 442 ff. framställda ljudlagen) förekomma *firi* (ett 100-tal ggr) och *iui* (4). — Samma ljudöfvergång föreligger sannol. (jfr Kock sist a. st.; jfr dock äfven a. arb. 1: 484) i *firitighi* (1), om detta är afsedt; den vanliga formen är *fiuritighi* (15).

5. *i* står för väntadt $\tilde{y}$ i *filghe* (1; *fylgher* 1, *fylg(h)ia* 7, *fylgh[p]* 1, *fylgd* 1); *lictat* (1; *lyctat* 1); *skilder* f. pl. (1; *skyld* 1, *skylder* 1); *skilde* adj. (1), *iæmskilde* (1; *skyldan* 1, *oskyldan* 1); *stild* (1; *styldena* 1)¹). Huruvida den af dessa former representerade öfverg. $\tilde{y} > \tilde{i}$ varit betingad af ett *i* l. $\tilde{i}$ i änd.,

¹) Hit hör möjligen också *nasinno* i uttr. *firi nasinno skyld* »för bekvämlighets skull»; jfr *nåsynt* »behändigt», (af Ihre Dial.-lexicon anfördt från Södermanland), i hvars senare led väl ingår adj. fsv. *syn*, isl. *sýnn* i bet. »tjänlig», »lämplig». Ordets bildning är emellertid dunkel.

låter sig ej afgöra, då de flesta former, i hvilka ej *i* följer, kunna förklaras genom analogi från dylika. På en öfvergång oberoende af ändelsens vokal tyder dock *lictat* (och *nasinno*? jfr not 1). Jfr f. ö. Kock Ljudhist. 1: 444 ff.

6. Ovisst är, om en öfvergång $\bar{y} > \bar{i}$ (jfr Kock a. arb. 1: 480 ff.) föreligger i det enstaka *lipno* s. 74 r. 23, då $\bar{y}$ eljest användes normalt.

7. *i* växlar med *e* i *ginom* (1): *æmgenan* (1), *gen* prep. o. adv. (8). Jfr Olson Ög. ljudl. s. 29 f., 35, Kock Ljudhist. 1: 85 (annorlunda, men mindre tilltalande Hultman Hälsingel. 75 f.).

8. *i* växlar med *e* i *fiar* (1): *fear* (1); dessutom: *fæar* (1). Jfr ofvan § 68. 3.

9. *i* växlar med *e* i pres. konj. af *vara*: *sin* (1): *se* (5), *sen* (2). Jfr Kock Arkiv 6: 221 f., Ljudhist. 1: 141.

§ 92. o, u.

1. Växlingen mellan $\bar{u}$ och däraf genom a-omljud uppkommet $\bar{o}$.

a) Regelbunden växling äger rum i *dorat* (1): *durum* (2). En tendens till dylik växling spåras äfven i *trolouir* (1): *luui* dat. sg. n. (4); därjämte dock äfven gen. sg. *lups* (1).

b) Endast med o förekomma: *acoma* (1), *acomo(na)* (4); *okoman* (1); *miþsomars* (1); *borghaper* (1), *borþ* (2), *borþe* (1); *for-* (i *forfal* etc. smlagdt 21); *forna* (3); *gorþiuuer* (1), *horn* (2), *horne* (1), *korns* (1), *vinsorþ(et)*, *-orþe*, *-orþen* (5); *vizorþ*, *-orþa* (c. 40), *morgne* (1), *orkar* (8), *þorþ* (2); *folc* (2), *folkuapn-om* (1); *grindastolpa* (1); *lockape* (1), *lockan* (1), *optaren* (1).

c) Endast med u förekomma: *brut* (1), *dombrut* (1), *opol-brut* (1); *bup* (5), *bupum* (1), *aterbuz* (3), *bupcafla* (4), *bupþom-en* (1), *buzepar* (1); *bulster* (3), *bulstra* (1); *fluc* (2), *fluclande* (fel för *flut*- 1); *fulder*, *fulla*, *fult* etc. (24), *fulsære* (2); *fulla* vb (6), *fulle* (2); *fulnaper* (4); *glugga* (1); *gul* subst. n. (3); *kulder* (1), *kulle* (2); *samkulla* (1); *kununger*, *-e* etc. (c. 40); *lukins* (1); *luter*, *lut*, *luz*, *luti* (smlagdt 13); *lupa* vb (1), *rutna* (1); *scupa* (1); *sculu* (26), *skulde* (3), *skut bog* (1), *skærscutat* (1); *stupstaur* (1); *branzstupom* (1); *stukka* (1), *stukkaper* (1); *truldomber* (1); *vpinbarleca* (1); samt pf. p. *læghbupit* (4), *burit* (3), *guldet* (3), *h(u)uruet* (3), *lukit* (2), *lupit* (1), *ruuuit* (1), *stulin*, *stulit* (smlagdt 13).

d) o och u växla i: *coma* (8), *comber* (29): *cuma* (17), *cumber* (6), *cumin*, *cumit* (13); *kona* (2): *cuna* (13), *kunu* (23);

son (1): *sun* (1), *dotter sun* (1), *sun* *sun* (1); *þocke* (1): *þucke* (1), *þucka* (3), *þukka bot* (1); *costen* (2), *koste* (1): *custen* (1), *custe* (1), *annorkust* (1), *annorkusta* (1) samt pf. p. *suornom* (4): *swrin* (1), *suurit* (2).

Af de under b) och c) nämnda orden ha *okoman*, *mip-somar*, *borgha*, *for-*, *orka*, *locka*, *lockan* och *optaren* ljudlagsenl. i alla former o, omvänt *kununger*, *sculu*, *sculde*, *vpinbarleca* endast u. Frånses dessa, visar materialet, att utjämning i allmänhet skett till förmån för o frfr r + kons. och kakum. l + kons., möjl. äfven frfr enkelt r (*gor-*). Undantag utgöra blott pf. p. *burit*, *h(u)uruet* och *swrin*, *suurit* (jfr nedan). Framför *kk* och *st* står oftare u än o. I öfriga fall har utjämning i allmänhet skett till förmån för u. Denna utjämning har sträckt sig äfven till former af ord med kort rotstafvelse, i hvilka a kvarstår: *cuma*, *kuna*, *sun* *sun*. Beträffande undantaget *acoma*, *acomo* se ofvan § 69. 1.

En särskild ställning intaga de under c) nämnda *fulla* vb, *samkulla*, *lupa*, *rutna*, *scupa* och *skærskuta*, som i alla former ljudlagsenl. skulle ha o och i hvilka sål. u införts på analogisk väg (jfr Olson Ög. ljudl. s. 43, Kock Ljudhist. 2: 86 ff.) samt perfekt-participia, hvilka likaledes ljudlagsenligt skulle ha o (jfr Kock Beitr. 23: 503 ff., Ljudhist. 2: 88 ff.). I de senare har u införts äfven framför r (+ kons.): *burit*, *swrin*, *suurit*, *h(u)uruet*. Växlingen *swrin*, *suurit*: *suornom* visar emellertid, att större tendens funnits att bevara o frfr r + kons. än frfr enkelt r (jfr Olson MELL s. XV).

2. o motsvarar vanligare fsv. u i *hogga* (1), *hogger* (1), *hoggen* (2), *hogget* (1). Jfr Kock Ljudl. s. 476 f., Arkiv 5: 96, Ljudhist. 1: 416 f. (annorlunda Noreen Altschw. Gr. § 109).

3. o växlar med u i *som* (c. 125): *sum* (55). Jfr ofvan § 3. 2.

4. o växlar med u i *burt* (1), *burto* (1): *bort* (7). Det är ovisst, huruvida fsv. o, u i detta ord skall förklaras genom öfverg. *au* > o i relativt oakc. ställning eller såsom afljudsform till *au* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 81 med anm. 1, Kock Ljudhist. 2: 63 f.). I hvarje fall äro formerna med u påfallande, då *ũ*: *ō* eljest alltid utjämnats till förmån för o frfr r + kons.; man har väl skäl att antaga, att i anslutning till de många formerna med o frfr r + kons. äfven ett af *au* uppkommet u analogiskt skulle utbytt mot o i denna ställning. Möjligen kan emellertid det förenade inflytandet af

den begynnande labialen och *u*-et i änd. i formen *burtu* ha bevarat *u* i stamstafvelsen, och detta *u* kan sedan stundom ha inkommit äfven i *burt*. I någon mån kan för denna förklaring tala, att i denna hskr. *burto* på det enda ställe, där det förekommer, har *u*, under det *bort* är vanligare än *burt*. — Annorlunda, men sämre, Olson Ög. ljudl. s. 54, Pipping Gutal. s. LXX not 6.

5. *o* förekommer 1 gg i dat. sg. *honom*; eljest *hanom* (en mängd ggr). Möjligen föreligger på detta ställe skriffel. Jfr f. ö. ofvan § 22. 3 cit. litt.

6. *o*- är den normala formen af prefixet »*o*»: *ofæst*, *olagleka* osv. (smlagdt ett 30-tal ggr). Undantag utgör *vg(h)urmag(h)i* (12). Jfr ofvan § 22. 5.

7. *o*- är formen för prep. »*ur*» i *omynd* (11), *osaker* (3). Om uppkomsten af $\bar{o}(r) < uR$ se Kock Arkiv 15: 352 ff., Ljudhist. 2: 59 f. (annorlunda Noreen Altschw. Gr. § 84. 2 c). Då hskr. eljest konsekvent använder *ur*, beror måhända bruket af *o* i dessa fall delvis på förväxling med prefixet *o*- (jfr Olson Ög. ljudl. s. 45 not).

8. *o* står för väntadt $\bar{o}$ i *hærazhofpinga* (1; -*høfpinge* 7); *tolfter ep* (1), *prætolfom* (2; *tuæ*-, *prætølfter* smlagdt 13). Saknaden af i-omljud i det förra ordet förklaras, om formen är afsedd, genom fakultativ hufvudbetoning på suffixet (jfr Kock Beitr. 18: 459) eller genom analogi från ett urspr. *hofpunge* (jfr texthskr:s *høfpunge* med $\bar{o}$ från *høfpinge*). I de senare orden beror *o* naturl. på anslutning till *to*lf.

9. *o* står för väntadt $\bar{o}$ i: *bote* (1; med $\bar{o}$ c. 190 ggr), *viperlazure* (1; *øre* enkelt *o*. i sammans. c. 40), *annopoghan* (1; med $\bar{o}$ 15). Sannol. äro dessa former skriffel. I *bote* kan dock naturl. inflytande från *bot* f. ha gjort sig gällande; i *-ore* och *annopoghan* skulle en öfverg. $au > o$ i relativt oakc. ställning kunna föreligga (jfr Kock Ljudhist. 2: 61 ff.).

10. *u* är den enda förekommande vokalisationen i *huuu-þ(et)*, *huuuz-* (smlagdt 7). Jfr ofvan § 69. 5. Genom analogi står *u* äfven i dat. *hufþe* (2).

11. *u* växlar med *y* i *viper mund* (1): *omynd* (11). Jfr Tamm Fornnord. fem. på *-ti* och *-ipa* s. 25 ff., Noreen Altschw. Gr. § 409.

§ 93. *y*.

1. *y* är den enda förekommande vokalisationen i *brylløpe* (1), *brytlomø* (1). Jfr Kock Accentuierung s. 201 f.

2. *y*, R-omljud af *iu* (Noreen Altschw. Gr. § 64. 7, Kock Ljudhist. 1: 477), står i *dyshorn* (1); däremot *diur* enkelt och i sammansättningar (8).

3. Öfverg. $\bar{i} > \bar{y}$ (i enlighet med den af Noreen Sv. landsm. 1: 328, Kock Språkhist. 21 ff., Ljudhist. 1: 64 ff. framställda ljudlagen) föreligger i *byrghe* (2). — Ovisst är däremot, om *kyrkia* (4; *kirkia* 4) har *y* genom samma labialisering; jfr Kock Ljudhist. 1: 70 och där cit. litt. samt nedan under II. Likaledes är det ovisst, om hit hör *skylt* s. 64 r. 3 för *skilt* (*skil*, *skils*, *skilde*, *skilt*, *skilum*, *skilnaper* förekommer smlagdt 35 ggr, däraf *skilt* 14). Formen kan näml. bero på s. k. omvänt skriftsätt, föranledt af den ofvan § 91. 5 omtalade växlingen *y*: *i*. Jfr dock Kock Ljudhist. 1: 73.

4. *y* står för väntadt $\bar{i}$ i *nyo* (2; *nio* 2, *niunda* 1). Att *y* här skulle vara tecken för $\bar{i}$ -ljud är föga troligt, då ex. på denna anv. af *y* eljest fullständigt saknas i hskr. Snarare då för *ij* (i enlighet med Noreen Altschw. Gr. § 328. 1 b, 484). De fall, där dylikt *ij* kunde förekomma, äro sällsynta; emellertid har hskr.: *biom* (1), *tio* (2). Labialisering $\bar{i} > \bar{y}$ är väl därför troligast, i så fall genom förenad inverkan af det börjande *n* och den labiala änd.-vokalen (i *biom*, där man äfven skulle vänta labialisering, kan denna ha uteblifvit genom anslutning till öfriga former af ordet). Jfr f. ö. Kock Ljudhist. 1: 100 ff.

5. Om *y* i *kyndilmæsson* (1) se Olson Ög. ljudl. s. 35 ff. § 94. æ.

1. æ står som en mer l. mindre sällsynt biform till *a* eller för vanligare fsv. *a*.

a) æ står för vanligare fsv. *a* i *fæsta* m. pl. (2); *hæra* (1). Det förra beror måhända snarast på anslutning till besläktade ord med æ: subst. *fæst* och vb *fæsta*; i *hæra* föreligger väl sannolikast R-omljud (jfr Noreen Altschw. Gr. § 64. anm. 1, Kock Ljudhist. 1: 195 f., Pipping Gutal. s. LXXIV not 3). Jfr dock äfven Olson Ög. ljudl. s. 59 och där cit. litt.

b) æ är den enda förekommande vokalisationen i *hærua* vb (1) och *hæruo* subst. f. (2), *hæruokialka* (2), *hæruo tinna* (1). Substantivet synes förutsätta en stam *harbiōn*, som förhåller sig till stammen i sv. dial. *härva*, ä. nysv. *åkerhärfa* (se Tamm Et. ordb. under *harf*) som det vanl. fsv. *harua* (< **harbōn*) till *harf* (< **harbō*). Verbet har sitt æ från substantivet, vare sig man har att betrakta det som en ombild-

ning af *harua* (< **harbōn*) eller som en denom.-bildning **harbiōn* direkt till den i *hærua* subst. ingående stammen.

c) *æ* är den vanliga vokalen i »låta»: *læta* (11), *læti* (6), *lætit* (1): *lata* (5), *lati* (1). Jfr ofvan § 70. 1.

d) *æ* är den enda förekommande vokalisationen i *æruopes lön* (2), *æruopa* vb (2). Jfr ofvan § 23. 1.

e) *æ* är den normala vokalen i *æt* konj. (c. 140; *at* 6 ggr). Jfr ofvan § 4. 1.

f) prep. »åt» har i sina vanliga användningar formen *at* c. 110 ggr; 1 gång förekommer *æt*. Såsom inf.-märke förekommer *at* 3 ggr, *æt* 1 gg. I senare fallet beror *æt* sannol. på association med konj. *æt* (jfr Olson MELL s. XVII). Då, som nämnt, prep. äfven i sin vanliga anv. 1 gg har formen *æt*, beror också detta enl. min mening på inflytande från konj. *æt*, så näml., att på grund af växlingen *a*: *æ* i detta ord, *æ* kunnat någon gång inkomma äfven i prep. Jfr dock äfven Kock Ljudhist. 1: 204 ff.

g) *æ* växlar med *a* i *æntiggia* (5): *annattuiggia* (1). Jfr ofvan § 70. 3.

h) *æ* står slutligen som en sällsynt variant till *a* i följ. fall: *æf hænde* (1; af c. 90); *ældre* adv. (1; *aldreg* 21); *ælla* adj. »alla» (1; med *a* olika former 54); *handfæstom* adj. (1); *hæmblar* (1); *hæn* pron. (1; *han* c. 450); *hæna* ack. af »hon» (1; *hana* c. 25); *hænda* gen. pl. af *hand* (1; dat. pl. *handom* 9); *lændamæris* (1; med *a* 2); *vtan lænz* (1; *vtan*, *innan lanz* 6); *mæn* subst. m. sg. (1; *man* en mängd ggr); *suæ* adv. (1; *sua* c. 90); *suæri* pres. konj. af *suara* (2; med *a* åtskilliga ggr); *pæ* ack. f. sg. (1; *pa* 5). — Flertalet af dessa former torde vara att betrakta som skriffel¹⁾. För *hæmbla*, *lændamæris*, *suæri*, *ældre* och *ælla* är detta väl det enda alternativet. För de öfriga kunna visserligen förklaringar sökas. Beträffande *æf* jfr sål. Kock Ljudhist. 1: 204 ff. *Handfæstom* kan vara påverkadt af *fæsta* vb. Om *hæn* se Kock Arkiv 24: 186 ff. *Hæna* har naturligtvis, om det är afsedt, sitt *æ* från gen. och dat. *hænna(r)*, *hænne* (jfr fnor. *hena*, y. fsv. *henna* 1 gg, Noreen Altschw. Gr. § 503. anm. 5).

¹⁾ I några fall föranledd af omgifvande ord? I *æf* (*hænde*) kan skrifningen sål. bero på det följ. *æ* i *hænde*; ordet föregås dessutom af *sæ*. Före *hæn* står *kræfs*; *hænda* efterföljes af *mællom*.

I *hænda* och *mæn* kan *æ* ha inkommit från resp. *hænder* och pl. *mæn* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 435). *Vtan lænz* är väl, om det är riktigt, påverkadt af det likbetydande *vllændis*. Om *suæ* jfr Kock Ljudhist. 1: 211. Om *pæ* se § 125. 3.

3. *æ* står för väntadt *ē* i *læznom* (1); *ræsto* pret. af *resa* (2; *resa* 1, *reser* 1). Dessutom är s. 69 r. 18 *rep* rättadt från *ræp* (se s. 82 not 181). Snarast föreligga väl här, om formerna äro afsedda, spår af en öfvergång *ē* > *æ* frfr dentala kons. (jfr Kock Ljudhist. 1: 152 f., Olson MELL s. XVIII). I *læzn* och *ræsto* kan dock *æ* förklaras såsom monoftongisering *æi* > *æ* frfr kons.-grupp i ord med akc. 1 (jfr Kock Accentuierung s. 118, Ljudhist. 1: 196 ff., Noreen Altschw. Gr. § 80. II. 2)¹⁾.

4. *værning* (1), *vær[n]ing* (1) motsvara vanligare *virb(n)ing* (7). Troligen är emellertid *værning* ett från *virping* alldeles skildt ord med bet. »afgift», »betalning», identiskt med senare ledet af *altara uærning* och bildadt till den i fsv. icke uppvisade motsvarigheten till isl. *verja* »omsätta», »använda» (penningar o. d.), hvaraf äfven isl. *varningr*, fsv. *varninger* m. och fsv. *værning* f. (handelsvaror, last).

5. *æ* och *ø* växla i pres. af »göra»: *g(i)æra*, *g(i)ær*, *giæri* osv. (smlagdt 33 ggr): *gør*, *g(i)øra* etc. (smlagdt 11); *æ* och *io* i pret. *gærþe* (1): *giorþe* (9). Jfr § 4. 2 cit. litt.

6. *æ* (*e*) står för väntadt *ø* i *tuæsuære*, *-suere* (hvardt. 1 gg). Jfr ofvan § 70. 6.

7. *æ* står för vanligare a-brytningsdiftong i *sæluer* (1; *sialuer* etc. 30). Då ordet eljest alltid har *ia* (ej *iæ*), synes skriffel icke troligt. Formen är emellertid mycket sällsynt i fsv. (Söderwall Ordbok anför blott ett ex.). Den kan förklaras ur det ljudlagsenl. obrutna nom. pl. **selbēR* samt genom utjämning under den tid, då bortfallet *a* verkat brytning, men ännu icke kvarstående *a* (hvarvid en böjning **sialbR*: **selbraR* osv. under någon tid bör ha funnits); möjligt är väl dock också, att formen beror på inverkan af mlågt. *selv(e)*.

§ 95. ø.

1. *ø* växlar med *y* i *følghe(r)*, *følgþe* (smlagdt 3): *fylgher*, *fylg(h)ia* (smlagdt 8) och i former af adv. »förr» och

¹⁾ Beträffande den urspr. akcentueringen af pret. af typen *ræsto* se Kock Accentuierung s. 107.

adj. och adv. »först»: *før* (37); *fyrre* (1); *førsta* adj. (8), *først* adv. (6); *fyrsto* adv. (1), *fyrst* (1); med *o* i *tuæ-*, *prætølfte* (13); *prætølfom* (2; se ofvan § 92. 8). Det är ovisst, om öfverg. *ȳ* > *ø* (i enlighet med Kock Arkiv 9: 50 ff., Ljudhist. 1: 453 ff.) här föreligger; jfr om *følghe(r)*, *følghe* och *før*, *førsta* etc. § 5. 2, om *-tølfte* § 71. 1 — I liknande ställningar kvarstår *y* i *hyrnona* (1) samt frfr *v* i *yuersto* (7).

2. Spår af en dial. öfvergång *ȳ* > *ø* frfr *gg* (Kock Ljudhist. 1: 469) har man väl, om formen är afsedd, att se i det enstaka *Høgge* (1): *hygger* (1).

3. *ø* växlar med *e* i *bøm* (33): *bem* (28). Jfr ofvan § 5. 3.

4. *ø* växlar med *o* i *bø* (1): *bo* (3). Se Leffler Nord. tidskr. f. fil. NR 5: 78, Arkiv 1: 269.

5. *ø* växlar med *u* i dat. *høfpe* (2): *hufpe* (2). Jfr Kock Ljudhist. 1: 415 f.

6. *ø* växlar med *u* i *hustrøn* (1): *husfru* (1), *hustru* (1). Som bekant föreligga här olika ord: *-frøya* och *-fru(a)*.

7. *ø* står för väntadt *ō* i *før[giærninga]* (1), *før vtan* (1); *hørs* (1). Jfr Kock Ljudhist. 2: 127 f., 129.

8. *ø* står för väntadt *ō* i: *bør* pres. ind. sg. af *boa* (1; *bo(r)* 8); *følas* pres. ind. sg. (1)¹⁾, *gøz* (1; *goz* 12); *hørkunu* (1). Beträffande *bør* jfr Noreen Altschw. Gr. § 545 o. 561. anm. 4. *Følas* har, om det är riktigt, sin omljudda vokal från den parallella *ia*-bildningen (jfr Olson Ög. ljudl. s. 69). De två återstående formerna torde vara skriffel. Om *gøz* jfr dock Kock Ljudhist. 2: 181.

§ 96. *ia*: *iæ*.

1. Mot hvad som vanligen är förhållandet i fsv. står bruten vokal i *biær* (2), *biæra* (2); därjämte: *bæra* (4), *bærs* (1)²⁾.

2. Fördelningen af *ia* och *iæ* är följande:

a) kort *ia* har i allmänhet öfvergått till *iæ*: *biær* (2), *biæra* (2), *fiærrin* (1), *fiæt* (2), *fiæz* (2), *fiæti* (1), *fiætre* (1), *iæmna*, *iæmt* etc. (smlagdt 4), *iæmnapa(r)* (7), *iæmnapa epen* (1), *oiæmnapa* (1), *spiællen* (3). Undantag utgöra *ia* adv. (1) och *iac* (13) — jfr ofvan § 72. 2 och där cit. litt. — samt *fiæp-ertiugt* (1): *fiæpertiug*, *-t* etc. (19), *iæmlange* (2): *iæmlange* (9), *iæm-* (*got* etc. 5) och åtm. skenbart (jfr nedan) *hindradax giæf*

¹⁾ Dock ej fullt säkert; jfr nedan s. 84 not 222.

²⁾ Genom skriffel står i hskr. *bræs*.

(1; *giæf* enkelt o. i sammansättningar 7; *vingæf* 2). Det förstnämnda af dessa kan vara påverkadt af *fiarþe* (se nedan 2); jfr Olson Ög. ljudl. s. 76. Växlingen *iam-*: *iæm-* beror möjligen på växlande akcentuering (jfr Olson a. arb. s. 75); dock kan i det enda ex., *iamlange*, äfven ändelsens *a* ha hindrat öfvergången till *iæ* (jfr Kock Arkiv 5: 378). I *giæf* föreligger icke säkert bruten vokal. Skrifningen *giæf* bör troligen förklaras enl. § 106. 1 nedan, och *giæf* är väl då blott en tillfällig beteckning, föranledd däraf, att i några ord *ia*: *iæ* växlade ¹⁾.

b) långt *ia* — af äldre ursprung eller förlängdt framför vissa kons.-förbindelser: *ng*, *ld*, *rp*, *rl*, *rt*, kakum. *l* + kons. och af ex. att döma äfven åtm. tautosyllabiskt kakum. *l* ensamt (jfr Olson Ög. ljudl. s. 74 och där cit. litt.) — kvarstår i allmänhet: *sial* f. (2); *siax* (18) ²⁾; *siatta* (1) ²⁾, *sial(t)ungs* (2) ²⁾; *siang* (7); *giald* (8), *gialda* vb olika former (27); *miarþra* (1); *iarl* (1); *iartigne* (1); *hialpa* (1); *hialper* (1); *hæruo kialka* (2); *sialuer*, *-om*, *-e* etc. (smlagdt 30). I några fall står dock *iæ* eller växlar *iæ* med *ia*: *þiænisto* (1); *osniælder* (1); *fiærþa* (1); *fiarþa* (2), *fiærþungs-* (1); *fiarþungs-* (3); *skiælnaþer* (1); *fiælaþer* (1); *skiælum* (1); *stiæel* (1); *stial* (12). Dessa skrifningar synas visa en börjande öfvergång till *iæ* äfven af långt *ia*.

§ 97. *iū*: *yū*.

Labialisering af *iū* > *yū* (Kock Ljudl. 448 ff.) är betecknad i *byuþa* (2; *biuþa* 4); *byur* (4); *syuker* (2; *siuker* 2, *siukdomber* 1). I öfriga fall står *iu*: *diupe* (1); *diur* (enkelt o. i sammansättningar 8); *fiura* (3), *fiuritighi* (13); *siunda* (1); *skiuter* (1); *skiuuer* (1); *þiuuer* (16), *þiufsaç* (2), *þiufstulit* (3), *þiufnaþer* (13), *þiuft* (4), *vrþiuua* (1).

§ 98. *iō* (*iǿ*): *iū*.

1. Fördelningen af u-brytningsdiftongerna *io* och *iu* är i allmänhet den i fsv. vanliga (se Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 8: 284 ff.): *biorn*, *hiog* osv.: *fiughur*, *fiughurtan*. På näraliggande analogiinflytelser bero *fiugertan* (7 ggr, med *iu* från *fiughur* och *fiughurtan*; *fiogertan* förekommer 13 ggr, *fiogortan* 1) och *fiæþertiugh*, *-tiugt* etc. (konsekvent, med *iu* från *tiughu*).

¹⁾ På detta sätt förklaras sannol. också *ia* i *giarning* (1) för vanl. *g(i)ærning* (3), såvida ej skriffel föreligger. I detta ord föreligger näppeligen brytningsdiftong (jfr dock Pipping Gutal. s. XV).

²⁾ Jfr ofvan § 72. 2.

2. Öfvergången *io* > *iø* föreligger i *broa fiøl* (1). Där-
emot är *iø* i *giøra* (1), *giørs* (1), *giøris* (1) trots det 2 ggr
förekommande *gior* sannol. att uppfatta enl. § 106. 1 nedan. —
I öfriga fall kvarstår *io*: *biorn* (2), *hiog* (1).

Ändelsevokalerna.

§ 99. Svarabhaktivokalen är normaliter *e*: *aker*, *hauer*,
skilnaper osv. Några gånger förekommer *i*: *attir* (1), *hauir*
(6), *mapir* (2), *markir* (1), *takir* (2), *sighir* (1), *slippir* (1), *comb-*
ir (1), *cumbir* (1), *sæmbir* (1); 4 ggr *æ*: *bitær* (1), *fiæþærtugt*
(1), *siluær* (1), *þiu fær* (1); 1 gg *a*: *biscopar*.

§ 100. *a*: *æ* (*e*).

Någon eg. växling förekommer icke; den normala voka-
len är *a*. Några få ggr står *æ*: *bættæpe* (1), *fiskiær* (1), *gør-*
æs (1), *suæriæ* (1), *giftandæ* (1), *malsæghandæ* (1); i några
andra *e*: *clande* (1), *clander* (1), *kænnes* (1), *orke* (3), *tolfler*
ep (1), *manhælgþer mal* (1). I *þrigge* står *e* för väntadt *ia*
(jfr Noreen Altschw. Gr. § 144 ?). Jfr f. ö. nedan under II.

§ 101. *i*: *e*.

1. I öppen stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i
tvåstafviga enkla ord och i tvåstafvigt sammansättningsled:
dyli, *firi*, *giæri*, *taki*, *vghurmaghi* osv., smlagdt c. 200 ggr (däraf
firi c. 100). Undantag utgöra *vare* pres. konj. (2; *vari* 10) samt
osene (1) och *[tuæ]-suære* (1), *tuesuere* (1). Af dessa har *vare*
e på grund af tonlöshet i satssammanhanget, hvarvid andra
stafvelsen förlorat sin biton (jfr Olson MELL s. XXII). I
de anförda sammansättningarna åter beror *e* utan tvifvel
därpå, att de på grund af bristande etymologisk genomskin-
lighet akcentuerats som enkla ord.

2. I öppen stafvelse står *e* efter lång rotstafvelse samt
i flerstafviga enkla ord: *bæte*, *eþe*, *liue*, *tomte*, *fæstemannen*,
afræpe, *forsæte*, *attunge*, *gildare*, *hærape*, *stauape* osv., smlagdt
öfver 700 ggr. — Undantag utgöra: *vndi* (konsekvent 4), *vndi-*
standande (1), *vinninom* (1), *bikari*¹⁾ (1) samt *fiuritighi* (12;

¹⁾ Så näml., om Schlyters uppfattning af ordet (Ordbok s.
66) är riktig. Sannol. är det dock snarare en sammansättning:
bi-kar. Jfr fsax. o. fht. *bī-kar*, fht. *bini-kar*, mht. *bine-kar* (Kluge
Et. Wb.⁷, under *bienenkorb*). I så fall är formen regelbunden
enl. 1.

fiure- 3) och *rætilica* (1). Betr. *vndi* jfr ofvan § 76. 2. I *vinninom* är rotstafvelsen urspr. kort (i *vinninom* har *nn* inkommit från nom. *vinn* < *vinR*). Beträffande *fiuritighi* jfr Kock Arkiv 9: 57. Man kunde möjligen äfven tänka på harmonisk utjämning från senare sammansättningsledets ändelsevokal? — Endast skenbara undantag äro däremot det konsekventa *viti* »bevis» etc. (13) och *læti* (6), *lati* (1); jfr Kock Ljudl. s. 253, Ljudhist. 1: 360.

3. I sluten stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i enkla tvåstafviga ord och i tvåstafvigt sammansättningsled: *bipin*, *galin*, *giøris*, *kiætil*, *kumit*, *osakir*, *særlytis* osv., smlagdt c. 100 ggr. Undantag utgör blott *faper* (2), hvarom se Kock Ljudl. s. 249.

4. I sluten stafvelse står *e* efter lång rotstafvelse samt i flerstafviga enkla ord: *aghen*, *aller*, *bepes*, *bundet*, *borghaper*, *domaren* osv. smlagdt c. 250 ggr. I några fall står dock *i*: *kyndilmæss* (1), *domarin* (1), *fangin* (2), *fiærrin* (1), *huargin* (1), *huilikin* (1), *køpin* (1), *engin* (1), *ængin* (2); *køpir* (1), *sleppir* (1), *trolouir* (1); *dømis* (1), *fralsis* (1), *fællis* (1), *festis* (1), *inrikiz* (1), *lændamæris* (2), *lytis bot* (1), *rikiz* (1), *vllændis* (1), *vænis* (1); *fangit* (2), *gangit* (1), *huuruit* (1). I 15 af dessa 29 fall står *i* framför *s* (*z*) l. *t*, i 7 af de öfriga efter palatal kons.; jfr ofvan §§ 10 och 76. — Blott skenbart undantag är *lætit* (1); jfr ofvan 2 cit. litt.

Hskr. tillämpar sål. väsentligen den fullständiga vokalbalsen på *i*: *e*. Undantagen under 4 visa, att öfverg. *i* > *e* genomförts senare i ställning framför *s* och *t* samt efter palatal kons. än i öfriga fall.

Särskilda fall utgöra:

5. bestämda artikeln. I denna står *e* i regel i alla ställningar: *epenom*, *pingeno*, *egnena*, *frændrena* osv., i öppen stafvelse smlagdt c. 30 ggr; *daghen*, *garpen*, *vinnen*; *broen*; *gialden*; *fæmtemanzens*; *landet*, *saret*; *iorþenna*, *tomtenne* osv., i sluten stafvelse smlagdt c. 100 ggr. Undantagen äro sällsynta: *husin* (1), *lanzins* (1), *vinsins* (1); *køpit* (2); *virþinginne* (1). — Beträffande artikelns vokal jfr Kock Ljudl. s. 288 ff.

6. vissa afledningsändelser a) *-ine* tillämpar balansregeln: *fæprene* (enkelt o. i sammansättningar 27), *møprene* (4), *syzskene* (3); b) i *-lik-* växla *e* och *i*: *lagleker* (1), *brapleca* (1), *lagleca* (11), *olagleka* (2), *lønleca* (1), *timeleka* (2), *vpinbarleca* (1); *huilikin* (1), *þylict*, *þylico* (smlagdt 4), *rætilica* (1); c) i

-ing- och -ist förekomma blott i: *fæstninga stæmno, fœrning, hæraz hæfþinge* osv.; *þiænisto*. — Jfr Kock Ljudl. s. 297 ff.

§ 102. u: o.

Hskr. tillämpar väsentligen den fullständiga balansen.

1. Efter kort rotstafvelse står sål. *u* i såväl öppen som sluten stafvelse i enkla tvåstafviga ord och i tvåstafvigt sammansättningsled: *gatu, kunu, huuþet, bunulæggiom, farunøte, alsalu; faþur, gamul, hvuup, stuþstauur, durum, giæuum, væghum* osv., smlagdt i öppen stafvelse c. 140 ggr, i sluten c. 35 (däraf änd. -um 15). Undantag utgöra: konsekvent *acom-o(na)* (4) samt några gånger änd. -om: *durom* (1), *hinom* (1), *lipom* (1), *branzstuþom* (1). Om *acom(o(na))* jfr ofvan § 77. 1. I de öfriga har man sannol. att se en vacklan, föranledd däraf, att efter lång rotstafvelse -om och -um växlade, i det att detta kunde ingifva den föreställningen, att öfverhufvud växling mellan -om och -um var tillåten; detta så mycket mer, som de långstafviga orden voro de kortstafviga betydligt öfverlägsna i antal.

2. Efter lång rotstafvelse och i flerstafviga enkla ord står *o* i såväl öppen som sluten stafvelse: *agho, eno, auærcapo, egna delo, iulomen, annøþoghan, frillo barn, æruoþes lœn, þingeno* osv.; *apton, broþor, oþolbrut, ørtogh, allom, botom, lœsom, kœparanom, aþraþom* osv., smlagdt i öppen stafvelse c. 185 ggr och i sluten c. 325 (däraf änd. -om c. 300). Undantag utgöra:

a) i några fall änd. -um: *allum* (1), *baþum* (1), *hanum* (3), *handfæstum* (1), *fullum* (2), *humpum* (1), *husum* (2), *hælghum* (1), *kœpum* (1), *sialuum* (1), *ængium* (1), *ørtoghum* (1); s:a 16 ggr. — Jfr Kock Ljudl. s. 203 ff.

b) gen.-änd. i *kirkiunnar* (1); andra ex. på dylika former saknas. Jfr samma förh. i texthskr. af MELL (se Olson MELL s. XXIII).

c) *annurlund* (1; *annor, annor-* 3). Jfr Kock Ljudhist. 1: 421.

d) några enskilda former: *cunnu* (1); *vigþus* (1) samt konsekvent *vghurmaghi* (7). Om det senare jfr ofvan § 77. 2 d.

Särskilda fall utgöra:

3. vissa afledningsändelser. a) -ol och -ul växla: *hemola* (3); *hemula* (11), *hemul, hemuls, hemult* (smlagdt 15), *hemuls-*

(*ep*, -*man* smlagdt 5); b) -*und* och -*ung* ha blott *u*: *niunda*; *kununger*, *pripiung* osv. — Jfr Kock Ljudl. s. 215 ff.

Konsonanterna.

§ 103. *d*.

d motsvarar äldre *ð* på grund af öfverg. *ð* > *d* efter *g* (< *gg* l. *ǧ*) — jfr Noreen Geschichte¹ § 175 a, Altschw. Gr. § 257. 1 a — i: *bygd* (1), *bygdom* (1), *fylgd* (1). Efter *g* < *ǧ* kvarstår dock vanl. *ð* (ex. nedan § 104. 2).

§ 104. *g* o. *gh*.

1. *g* motsvarar äldre *ǧ* frfr *n*: *egn*, enkelt och i sammansättningar (31); *hægnaper* (2), *hægnape* (1)¹), *iartigne* (1) — däremot: *eghn* (2). Att *g* här åtm. fakultativt är tecken för *ŋ* framgår väl af skrifningarna *gagna* (1), *ægnses* (1) med *g(n)* som tecken för gammalt *ŋ*, möjl. äfven af den urspr. skrifningen *hængnape* (se not 1). Jfr f. ö. Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 9: 149 ff.

2. *g* motsvarar äldre *ǧ* frfr *ð* (och *d* enl. § 103 ofvan) — jfr Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 9: 140 ff., Larsson Söderm.-l. spr. I: 109 f., Ottelin Cod. Bur. 1: 74 f. —: *fylgd* (1); *følgpe* (1), *[føl]gpo* (1), *firi hægha(t)* (2), *manhælgp* enkelt o. i sammansättningar (7), *sagp* (1), *vigp* (3), *vighpus* (1). Undantag: *fylgh[p]* (1), *vighpe* (1). Beträffande de fall, där *l* föregår *g*, jfr äfven 3 a nedan.

3. *g* står för väntadt *gh*:

a) efter *l* och *r* i: *fylgia* (5), *følger* (1), *helga* (3), *ælgdiurom* (1); *huargin* (1), *varga scal* (1); däremot: *fylghia* (2), *fylgher* (1), *filghe* (1), *følghe* (1), *galgha* (1), *hælgum* (1); *borghaper* (1), *byrghe* (2), *huarghen(s)* (4), *sarghar* (1).

b) vanligen i ställning frfr kons.: *lagleker* (1), *lagleca* (10), *olagleka* (1); *lagbøp* (1), *lagbupit* (4), *laggiort* (1), *laghæft* (1), *laglyst* (1), *lagmaþer*, -*manz*, -*manne* (smlagdt 6), *lag saga*, -*saghu* (smlagdt 8), *lag skilder* (1), *laguaraper* (2); s:a 37. Däremot: *laghleca* (1), *olaghleca* (1); *høghre* (2); *lagh giorp* (1), *laghhæfpat* (1), *lagh[kallap]* (1), *laghmanne* (1), *lagh stæmd* (1); s:a 9.

c) vanl. i slutljud i icke hufvudtonig stafvelse: *aldreg*

¹) I hskr.: *hængnape* med första *n*-et underprickadt; jfr s. 83 not 198.

(22), *annøpog* (3), *almænnings væg* (1), *annan vag* (1), *fiæbertiug* (11), *olag* (1), *skut bog* (1), *þorsdag* (1), *ørtog* (1); s:a 42. Däremot: *[hindra da]gh* (1), *[sunnun] dagh* (1), *olagh* (1), *ørlogh* (1); s:a 4. — Hit hör också det i satsen ofta tonlösa *eg* (50; *egh* c. 115).

d) icke sällan äfven i inljud i icke hufvudtonig stafvelse: *annøpoga* (1), *annøpogom* (1), *blopoge* (1), *iorþa æganden* (1), *iorþæganda* (1), *lagsaga* (1), *muslagu man* (1), *vg(h)urmaga* (5), *ørtoger* (1); s:a 13. Däremot: *annøpogher*, -an osv. (smlagdt 6), *fiuritighi* (14), *fiæbertiughu* (1), *iorþæghanden*, -anom osv. (3), *malsæghande*, -a osv. (13), *manadaghen* (1), *stæmnodaghen* (1), *þings dagha* (1), *olagha* (2), *vghurmaghi* (4), *vindøgha* (2), *ørtogher* (1), *ørtoghum* (1); s:a 50. Hit hör väl också växlingen i det i satssammanhanget ofta oakcentuerade *ager*, *ago*, *aga* osv. (12): *agher*, *agho*, *agha*, *aghe* osv. (35).

e) stundom i slutljud eller inljud i hufvudtonig stafvelse: *dag* (3), *lag* (2), *skog* (1); s:a 6 ggr; *fiogorton* (1), *laga* (4), *lagum* (1), *læges* (1), *lego* (2), *maganda* (1), *skogar* (1), *sægia* (3), *vgurmaga* (1), *vægia* (1); s:a 16 ggr — dessutom alltid, då efter *g*-ljudet följer ett med förkortningstecken skrifvet -er: *fiogertan* (13), *fiugertan* (7), *høger* (1), *sæger* (10). Däremot står *gh* regelbundet i *dagh* (3), *lagh* (6), *vægh* (1); s:a 10 ggr; *daghen* (3), *fiughur* (2), *laghum* (5), *leghe* (1), *magho* (3), *sigher* (1), *scoghe* (1), *vighia* (1) osv. smlagdt 77 ggr.

Att det i de anförda fallen af *g* för väntadt *gh* delvis är fråga om blott ett skriftsätt, synes mig framgå särskildt af den under e) omtalade egenheten med afs. på teckningen frfr förkortningstecknet för -er. Under sådana omständigheter kunde man möjligen vara benägen att förklara alla skrifningarna på samma sätt. Emellertid torde i de olika fallen dels frekvensen, dels eventuell öfverensstämmelse med företeelser i andra hskr. fälla utslaget. Med hänsyn härtill synes man böra konstatera en öfvergång $g > g$ efter *l* o. *r*, frfr kons. samt i relativt oakc. stafvelse (a—d); jfr beträffande öfverg. efter *l* o. *r* Brate Ä. Vestm. ljudl. s. 54 f., Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 9: 148, Larsson Söderm.-l. spr. I: 111, Ottelin Cod. Bur. 1: 75 ff., Olson Ög. ljudl. s. 106; om öfverg. i svagtonig ställning Kock Arkiv 11: 146 ff., Noreen Altschw. Gr. § 258. 2 c samt ofvan § 79. 3; beträffande ställning framför kons. jfr ofvan § 79. 3. Skillnaden i frekvens mellan c) och d) synes visa, att öfvergången i relativt oakc. ställ-

ning genomförts tidigare i slutljud än i inljud. Då i »ej» står c. 115 *egh* mot 50 *eg*, beror detta utan tvifvel därpå, att detta ord fakultativt varit betonadt i satssammanhanget. — I de under e) anförda formerna åter kan *g* näppeligen vara annat än en grafisk variant till *gh*, föranledd däraf, att *gh* och *g* omväxlande användes som tecken för af *g* uppkommet *g*, hvarigenom osäkerhet med afs. på ljudvärdet kunde uppkomma. Det bör anmärkas, att med undantag af ställningen frfr förkortadt *er* dessa som blott grafiska antagna skrifningar med *g* för *gh* förekomma nästan blott i slutet af hskr., under det eljest en större frekvens af *g* mot slutet af hskr. bestämdt kan spåras endast beträffande *eg* samt *ager*, *ago* etc.

4. *g* står för väntadt *r* l. *i* i *huar*ge dat. sg. fem. s. 73 r. 17, utan tvifvel skriffel.

§ 105. **ng.** För vanligt *ng* står 1 gg *ngg*: *pinggeno*, möjligen skriffel. Jfr emellertid Ottelin Cod. Bur. 1: 86, 88.

§ 106. **i.**

1. Affrikation af palat. *g* och *k* (*sk*) visa: *giæf* f. (7), *giæua*, *giæuer*, *giæuit* (smlagdt 10)¹⁾, *giæra*, *giær*, *giærs*, *giæri* (smlagdt 25), *giærþ* (2), *halfgiærþe* (4), *giærþe* pret. af »gärda» (1); *giærning* (3); *giæra* (1), *giærs* (1), *giæris* (1); *kiænn*es (1), *kiænt* (1), *kiæra*, *kiære*, *kiært* (smlagdt 4), *kiætil* (1), *skiælnaþer* (1), *skiæppa* (2), *skiæra*, *skiær* (smlagdt 3). — Däremot: [*hindradax*]*gæf* (1), *vingæf* (1); *gæua*, *gæfs*, *gæuin* (smlagdt 7), *arfgængt* (1), *gæra*, *gær* (smlagdt 8), *gærþe* pret. af »göra» (1), *gærþer* subst. f. pl. (1), *mungaz gærþ* (1), *gærþes* (1), *gærsema* (2); *gømo* (1), *gøras*, *gør*, *gørs* (smlagdt 8); *kæfser* (1), *kænna*, *kænnas*, *kænn*es, *kænt* (smlagdt 10), *kæra*, *kære(r)*, *kæres* (smlagdt 11); *skæpt* (1), *skærium* (1), *skærscutat* (1); *køp*, *køpit* osv. (smlagdt 28), *køpe* m. olika former (10), *køpa*, *køper*, *køpt* (smlagdt 48), *køparanom* (1), *køpo egn* (1); *skøt* n. (1), *skøta* vb (1), *skøt* pf. p. (1).

2. *iæ* står för väntadt *æ* i *hiængia* (4); däremot: *hængia* (3), *hængder* (1), *i hæl* (2). Jfr ofvan § 35.

§ 107. **k (c).**

1. Om etymol. *g* + *s* och *g* + *s* se nedan § 113.

2. Etymol. *g* + *t* och *g* + *t* skrivas *kt*, *ct* i *obykt* (1); *fiæbertiukt* (1), *fiæbertiuct* (1); jfr Noreen Altschw. Gr. § 261, 264. Med *gt* skrives etymol. *g* + *t* i *bygt* (1) och etymol.

¹⁾ Dessutom *giæ[ua]* s. 62 r. 31 (jfr s. 81 not 142).

ð + t i *annøpogt* (1), *fiæbertiugt* (4), *sagt* (12), *vigt* (2). Att äfven denna skrifning betecknar *k*-ljud, visar väl den omvända skrifningen *þyligt* (1; *þylik* 1, *-lict* 1), såvida man ej får antaga, att *g* här betecknar någon modifikation af *k*-ljudet (jfr Kock Ljudl. s. 67), hvilken väl i så fall representeras äfven af *ct* i de nämnda *fiæbertiuct* och *þylict* samt i *slict* (1; *slikt* 2), *lictat* (1), *lyctat* (1), *quict* (1).

3. Etymol. *ŋ* + *t* skrifves alltid *ngt*: *arfgængt*, *ængle* osv.

§ 108. 1. Assimilationen *ðl* > *ll* föreligger i *frillo barn* (3).

§ 109. n.

1. Assimilation *nR* > *nn* föreligger konsekvent i nom. best. form af *vin*: *vinnen* (6).

2. *nn* motsvarar vanligare fsv. *nd* i *tinna* (1), *hæruo tinna* (1). Noreen Altschw. Gr. § 340. 2 b antager på grund af fhögt. *zinna* f.: *zint* m. en urgerm. växling *nn*: *nd*. Fht. *zinna* förklaras emellertid naturligt ur en *ið*-afledning **tindið* > **tinið* (jfr Falk o. Torp Et. ordb. under *tind*) och har sål. ingen betydelse för den fsv. formen med *nn*. Denna bör säkerligen helt enkelt förklaras genom assimilation *nd* > *nn* i relativt oakc. ställning i sammansättning (t. ex. *hæruo tinde* > *-tinne*), hvarifrån sedan *nn* inträngt i det enkla *tinde* > *tinne*. Om assimil. *nd* > *nn* se Kock Språkhist. s. 20, Nord. tidskr. f. fil. NR 9:155, Noreen Altschw. Gr. § 292. 2.

§ 110. p.

1. Öfverg. *fs* > *ps* (Noreen Altschw. Gr. § 259. 2 b) föreligger i *lups epe* (1). Det är emellertid ovisst, om denna form tillhör hskr:s språk; jfr nedan under II. F. ö. står blott *fs*, icke blott i böjningsformer: *gafs*, *halfs* osv., utan äfven i *ræfst* (3).

2. Öfverg. *ft* > *pt* (Noreen Altschw. Gr. § 259. 2 a). Endast *pt* ha: *optaren* (1), *skapte* (1), *skæpt* (1); *pt* och *ft* växla i: *apton* (2): *afton* (1); *gipta(r)mæper* (6), *gipta* vb olika former (8): *gift* subst. f. enkelt o. i sammansättningar (9), *gifto* (1), *gifta* vb olika former (4), *giftandæ* (1), *af giftes* (1); *skipta* vb olika former (15), *skipte* n. enkelt o. i sammans. (9): *skifta* vb (1); *æpte(r)* (20): *æfte(r)* (13); blott *ft* ha — frånsedt böjningsformer: *halft* etc. — *hæfta* (3), *tolfter ep* (1), *tuæ*-, *prætølfter* (13), *piuft* (5). Materialet visar sålunda öfvervikt för *pt* i sådana fall, där intet besläktadt ord med *v* i stammen står vid sidan, för *ft* däremot, där anslutning till dylika besläktade former kan antagas (jfr Olson Ög. ljudl. s. 124 f.

och ofvan § 15). Äfven i förstnämnda fall är dock öfvergången ej fullt genomförd, såsom *afton*, *skifta*, *æfter* och *hæfta* visa.

§ 111. s.

ss står för väntadt *x(s)* eller *ghs* i *hæss* gen. sg. m. »högs» s. 54 r. 9. Sannol. föreligger blott skriffel; särskildt dubbel-skrifningen i slutljud är misstänkt. Jag vågar därför ej i denna form se ett stöd för den af K. F. Johansson i Beitr. zur griech. Sprachkunde s. 137 not antagna bet. »grafkulle», »grafhög» för fsv. *hæs* i uttrycket *aff hedhnom hæs* (nysv. af *hedenhös*), hvartill man eljest kunde vara frestad.

§ 112. t.

t står för väntadt *d* i *hemult* f. (4); jfr ofvan § 39. 2.

§ 113. x (*xs*, *gs*).

1. Etymol. *ks*, *gs* och *ns* tecknas med *x* resp. *nx* i: *siax* (16), *tax* (11); *annæpox* (1), *dax verke* (2), *hindra dax giæf* (2), *stæmno dax* (1), *fæla^x gærþ* (2), *viperlaxøre* (7); *fiarþunx hæfþinga* (1), *kununx* (10). Däremot med etymol. stafning: *taks* (3); *annæp-ogs* (2), *fiæþertiugs* (1), *høgsta* (2), *lægsta* (1), *vigsla stemno* (1), *viperlagsøra* (1); [*almænnin*]*gs væg* (1), *fiarþungs* (-*hæraþe*, -*næmd*) (4), *kunungs* (3), *þings* (16). Att urspr. *g* härvid återgifves med *g* står i öfverensstämmelse med behandlingen af *g* frfr kons. (ofvan § 104. 3 b). Jfr f. ö. Olson Ög. ljudl. s. 135 ff. och där cit. litt.

2. För väntadt *s* (l. *z*? jfr § 114. 2) står *x* i *gangax* (1), utan tvifvel skriffel. Jfr Noreen Altschw. Gr. § 50. anm. 1.

§ 114. z (*zs*, *þz*).

1. Etymol. *ts*, *ds* och *ðs* tecknas med *z* (*zs*) i: *alz* (3), *falz* (1), *forfalz eþer* (1), *fulzære* (1), *skalz buþ* (1), *ælzte* (2), *manz(ens)* (25), *minzsto* (1), *ranzsac* (3), *ranzsaca* (3), *ranzsacan* (1), *vinz* (1)¹⁾; *bæzst* (1), *fiæz* (2), *incastaz* (1), *luz* (2), *mungaz gærþ* (1), *ræz* (2), *syzskene* (1), *vizorþ*, -*orþa* osv. (35); *branzstupom* (1), *lanz(ins)* (9), [*inlæn*]*zker* (1), *hynzyma* (1); *bloz* (1), *buzepar* (1), *ater buz* (3), *goz(et)* (13), *gøzlo* (1), *huwz-*, *huuuz-* (5), *hæraz* (-*hæfþinge*, -*næmd*) (15), *leznom* (1), *læznom* (1). — Etymol. oriktig stafning föreligger i *vipzorþ* (6).

2. *z* användes för normalt *s* i *rikiz* (1), *inrikiz* (1); *giæraz* (1).

¹⁾ Beträffande inskottet af *t* mellan *ll* + *s* och *nn* + *s* se Kock Ljudl. s. 426 ff., Noreen Altschw. Gr. § 254. 1.

Beträffande ljudvärdet af de under 1 och 2 anförda skrifningarna låter sig ingenting med säkerhet afgöra. De under 2 anförda kunde möjligen tyda på att *z* stode som tecken för (genom assimilation af *t* och *s* uppkommet) *ss* (vid förkortning $> s$), ehuru i *giæraz* äfven ett *ts* är möjligt (jfr Kock Skand. Archiv 1: 50). Häremot strider väl den omständigheten, att i de under 1 omtalade fallen aldrig *ss* l. *s* förekommer — det skenbara undantaget *syskene* (2) kan förklaras ur *systkene* med bortfall af *t* mellan *s* och *k*, och *fulsære* (1) är en naturlig anslutning till resp. enkla ord. Möjligen beror dock detta på en stark skrifvartradition, och skrifvaren har, då han i dessa fall skref *z(s)*, men uttalade *s(s)*, någon gång omvändt kunnat oriktigt använda *z* i st. f. *s*.

3. *z* står för väntadt *t* i *annaz sinne* (1): slut-*t*-et i *annat* har sammansmält med det begynnande *s* i *sinne* och stafvats enl. 1 ofvan.

4. *z* står för väntadt *x* i *viþerlazore* (1). Jfr Noreen Altschw. Gr. § 49. anm.

§ 115. Konsonanternas kvantitet.

1. Etymol. lång kons. dubbeltecknas mot regeln i: *vanmætt* (1) och i *kuminn* (1)¹⁾. Beträffande det senare jfr Olsson Ög. ljudl. s. 151 f.

2. Förlängning af kons.

a) framför *i* och *r* är *l* resp. *t* förlängdt i följ. fall (jfr Noreen Altschw. Gr. § 296): *sællia* (1), *villia* vb (4); *bættrape* (2). Däremot: *dylia* (12), *sælia* (10), *tælia* (1), *vilia* subst. (9), *vilia* vb (6), *viliaper* (1); *bætra* (3), *fiætri* (1), *vitra* (1). — Huruvida *sakkær* (1) — däremot *taker* (7), *vræker* (1) —, som Noreen a. st. antager, förklaras på samma sätt, är väl ovisst, då det förefaller mig osannolikt, att förlängning frfr *r* skulle vara äldre än utvecklingen af svarabhaktivokalen.

b) Efter *n*, *ŋ* och *r* har kons. förlängts i *[stan]dda* (1), *egnnena* (2), *barnna(nna)* (2), *værnnene* (1). Jfr Kock Skand. Archiv 1: 54 f.

c) i dat. sg. *vinninom* (1; *vininom* 1) har *nn* inkommit från nom. *vinnen* (jfr § 109. 1).

d) såsom lösryckta ur senare ledet af sammansättningar (jfr Noreen Altschw. Gr. § 298) få väl, om ej (som troligast är)

¹⁾ Jfr dock nedan s. 77 not 20.

blott skriffel föreligga, förklaras: *hørre* (1), *ørre* (1) och *køpp* i *køppmalom* (1). — Skriffel äro *sægghia* (1), *timelleca* (1).

3. Förkortning af kons.

a) i ställning mellan lång hufvudtonig och bitonig vokal (jfr Noreen Om behandl. af lång vokal etc., Altschw. Gr. § 304) har lång kons. förkortats i: *bedes* pret. (1); *atunger* (2), *hæle(r)*, *hæten* (smlagdt 6), *nata* (4), *natom* (1), *rætan* (1), *ræt-om* (1), *ræta* vb (1), *siatungs* (1), *æta* gen. sg. f. (1). Genom analogiinverkan från dylika former står enkelt *t* för väntadt *tt* äfven i några fall, där ljudlagsenligt förkortning ej skulle inträda: *ætleder* pf. p. (2), *lanz drotten* (2), *lyter* pf. p. (2), *nat-ena* (1), *ræter* (2), *rætlica* (1). — Vanligen kvarstår emellertid den långa kons. äfven i den ställning, där förkortning skulle inträda: *fødde(s)* (2); *atta* (3), *atte* (8), *atto* (2), *attunger* (6), *matte* (4), *rættan* (1), *rættom* (3), *sialta* (1), *sialtungs* (1), *sætta* (1). Regelbundna äro på grund af akcentförhållandena: *dottur sun* (1), *rætter* (2), *sotta siang* (2).

b) *t* står vanl. enkelt i *ater* (c. 50 ggr); 1 gg står *tt*: *attir*. Jfr ofvan § 63.

c) *nn* och *n* växla i *pænninga* (9): *pæninga* (1). Jfr Noreen Altschw. Gr. § 242. 1 b.

d) i svagtonig stafvelse har *nn* förkortats i *fæmtene* (2). Jfr Kock Ljudl. s. 291, Noreen Altschw. Gr. § 303. 4.

e) Skriffel torde föreligga i *mana* (1), *snatan* (1). Beträffande *antigia* (1), *prigia* (1) jfr Olson Ög. ljudl. s. 150.

§ 116. Inskott af kons.

Inskott af *b* och *d* är regelbundet: *hæmblar*, *armber*, *fulder*, *androm* osv.

Däremot saknas inskott af *p*; alltså alltid: *famna*, *fæmt*, *stæmt* osv.

§ 117. Bortfall af kons. (om *R* i slutljud efter vokal se § 118).

1. I ställning mellan två kons. har en kons. bortfallit i följ. fall: *d* i *lanboe* (7; *landboe* 6); *ð* i *byrlar* (1); *f* i *prætøller* (1; med bevaradt *f*: *tuæ-*, *prætølfte* 12); *g* i *byrpa tima* (1), *manhælp* (1; med bevaradt *g* 7); *n* konsekvent mellan *m* och *d* samt *m* och *t*: *næmd*, *stemdo*, *næmt* osv.; *t* i *prætølf*s (1), *[tuætølf]*s (1); *v* i *sialuiliandes* (1). — Jfr Noreen Altschw. Gr. §§ 307 ff. Dock är möjligen ett och annat af de anförda fallen, t. ex. det enstaka *manhælp*, snarast skriffel.

2. a) *ð* har bortfallit i *mæn* < *mæþan*. Jfr Kock Sv.

landsm. XV. 5: 25 ff. (annorlunda Noreen Altschw. Gr. § 156. 1 b och 285. 5). b) ett enstaka *ioræghanden* är sannol. skriffel. Jfr dock Noreen Altschw. Gr. 308. 3 b.

3. Om *e* »ej» (2; *egh*, *eg* smlagdt c. 165) jfr ofvan § 44. 1.

4. *h* saknas: a) i *alf* (1). Se Leffler Ant. tidskr. 5: 285. b) i enklitiskt *han*: *bøþan* (1), *ræneran* (1).

5. *l* saknas i *haft* (1), sannol. skriffel. Jfr dock Noreen Altschw. Gr. § 315. 2 b.

6. *n* saknas: a) i svagtonig stafvelse frfr *s* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 317. 2) i *ægnses* (1), *ranses* (1), *vinnes* (1). De två senare äro väl dock snarast skriffel. Beträffande det första jfr äfven a. arb. § 523. I. 3. b) i *sipa* (1; *sipan* c. 40), sannol. skriffel. Jfr dock Kock Arkiv 6: 32 not, Beckman Sv. landsm. XIII. 3: 18 f.

7. *R* har bortfallit framför *s* i *dyshorn* (1). Jfr Noreen Altschw. Gr. § 251.

8. *v* har bortfallit i *a* »af» s. 44 r. 10. Jfr Kock Ljudl. s. 404 f. Det följande ordet börjar med *f*.¹⁾

§ 118. **Bortfall af R** i slutljud.

I. I enstafviga ord.

Endast utan *R* förekomma: 1) nom. sg. m. *by* (1); 2) pron. *vi* (1); 3) f. pl. *tua* (2), *þa* (3).

Former med och utan *R* växla: 1) dat. sg. af pers. pron. *mæ* (2), *sæ* (9): *mer* (1), *þer* (1), *sær* (11), *særlytis* (1); 2) nom. pl. m. *tue* (12): *tuer* (8), *þe* (39): *þer* (39); 3) nom. pl. m. *pri* (2): *þrir* (1); 4) pres. ind. sg. *bo* (3), *fa* (5), *na* (1); s:a 9 ggr: *bor* (5), *dør* (18), *far* (11), *gar* (1), *slar* (3), *star* (1); s:a 39 ggr; 5) prep. *v* (2)²⁾: *vr* (5), *vrþiuua* (1); 6) rel.-part. *æ* (10): *ær* (7).

Endast med *R* förekomma: 1) adv. *mer* (1), *nær* (5); 2) pres. ind. sg. *ær* (en mängd ggr).

II. I flerstafviga ord.

A. Efter *a* i ändelsen.

Endast utan *R* förekomma: 1) gen. sg. f. af adjektiviskt böjda ord: *fæstra* (3), *minna* (1), *sinna* (3); 2) f. pl. af best. art.: *hyrnona* (1), *tomtena* (1).

¹⁾ S. k. *t-lösa* neutra (jfr Noreen Altschw. Gr. § 454. 1 c och där cit. litt.) föreligga väl, om formerna äro afsedda, i *fiæþertiug* (4), *stæmd* (1), *værþ* (1). Vid *fiæþertiug* kan dock ordet *sac* vara underförstådt.

²⁾ Dessutom sammansättningen *omynd* (11); jfr dock ofvan § 92. 7.

Former med och utan *R* växla: 1) i första ledet af sammansättningar: a) andra ledet börjande med kons: *broafiæl*, *fæmta vitne*, *fæstnaþa manzens*, *gipta man*, *iorþa ran*, *sun sun* osv., smlagdt 41 ggr: *giftar fulnaþ* (1), *giptar maþer* (7), *giftar mala* (1), *manhælgþer mal* (1), s:a 10 ggr; b) andra ledet börjande med vokal: *dana arf* (1), *hæfþa eþ* (1), *iorþa auerkan* (1), *iorþa æganden* (1), *iæmnaþa eþen* (1), s:a 5 ggr: *hæfþar [eþ]* (1), *nipþar eþ(e)* (2), *tolfter eþ* (1), s:a 4; 2) gen. sg. m. *eþa* (1), *fulnaþa* (1), *iæmnaþa* (5), *oiæmnaþa* (1): *læggjar* (1), *iæmnaþar* (2); 3) gen. sg. f. *alna* (1), *marka* (1), *æta* (1): *fæmtar* (1), *hæfþar* (1); 4) gen. sg. f. af »hon»: *hænna* (11): *hænnar* (8); 5) gen. sg. f. af best. art.: *fæmlenna* (1), *iorþenna* (1), *hæraznæmdenna* (1), *tomtenna* (1), *husfrunna* (1): *fæmlennar* (1), *kirkiunnar* (1); 6) nom. pl. m. *arua*, *garþa*, *taka*, *pænn- inga*, *doms herra* m. fl., smlagdt 21 ggr: *aruar*, *eþar*, *væghar*, *buzepar* m. fl., smlagdt 10 ggr; 7) f. pl. *alna* (1), *giærninga* (2), *förgiærninga* (1), *gærsema* (3): *fiskiar* (2), *[ængi]ar* (1); 8) f. pl. af adjektiv. böjda ord: *alla* (6), *iænna* (1), *manga* (1), *sanna* (1), *slika* (1), *fiura* (1), *lutskipta* (1), *þrea* (45),¹ s:a 57 ggr: *þrear* (2); 9) pres. ind. sg. *afla*, *kalla*, *vara*, *auerka* m. fl., smlagdt 23 ggr: *aflar*, *clandar*, *spanar*, *auerkar* m. fl., smlagdt 32 ggr; 10) konj. *ælla* (115): *ællar* (38).

Endast med *R* förekomma: *fear* (1), *fiar* (1), *fæar* (1).

B. Efter *i* (*e*) i änd.

Endast utan *R* förekommer nom pl. m. af best. art.: *brøþringane* (1), *pænningane* (1).

Former med och utan *R* växla: 1) nom. sg. m. *byrghe* (2): *kæfser* (1); 2) f. pl. *fæmte* (3), *fæste* (2), *søþe* (1), *tomte* (1), s:a 7 ggr: *fæmter* (3), *gærþer* (1), *skylder* (2), *sælder* (2), *tomter* (1), s:a 9 ggr; 3) nom. pl. m. af adjektiv. böjda ord: *alle*, *andre*, *gilde*, *bloþoge*, *saclose* osv., smlagdt 40 ggr: *aller*, *baber*, *næster*, *borghaber*, *osakir* osv., smlagdt 13 ggr; 4) pres. ind. sg. *bøte*, *fælle*, *kære*, *ræne*, *afhænde* osv., smlagdt 41 ggr: *deler*, *fæller*, *hitter*, *ælder*, *trolouir* osv., smlagdt 46 ggr; 5) prep. *firi* (c. 100), *iui* (4), *vndi* (4), *æpte*, *æfte* (23): *æpter*, *æfter* (13).

Endast med *R* förekommer imper. 2:dra pers. pl. *hygger* (1).

C. Efter *o* i änd.

R saknas i *acomo* (1), *iorþa delo* (3).

Af ofvan anförda former böra helt visst *firi* å ena sidan,

pres. ind. sg. *ær*, adv. *mer* och *nær* å andra betraktas som specialfall. Jfr beträffande *ær* och *firi* ofvan § 18 och § 45, beträffande *mer* och *nær* Olson Ög. ljudl. s. 172. Frånsedt dessa, kan beträffande den roll, som fonetiska faktorer kunna antagas ha spelat vid fördelningen af formerna med och utan *R*, anmärkas följande.

Bortfallet synes vara relativt större efter *a* i änd. än efter *i*, *e*. I förra fallet saknas *R* 305 ggr och kvarstår 117; i senare saknas det 123 och kvarstår 83.

Framför en i satssammanhanget följande kons. och i paus är bortfallet något större än framför vokal eller *h* (jfr Brate Ä. Vestm. ljudl. 83 ff., Olson Ög. ljudl. 187 f.). I enstafviga ord saknas sål. *R* frfr vokal eller *h* 30 ggr och kvarstår 53, under det att det frfr kons. eller i paus saknas 62 och kvarstår 61 ggr. Efter *a* i änd. äro siffrorna — första ledet af sammansättningar oräknade — 64: 40 och 195: 63; efter *e* i änd. 39: 38 och 84: 45.

Hvad akcentens roll beträffar (jfr Kock Sv. landsm. XI. 8: 19 ff., Arkiv 18: 142 ff.), kan anmärkas, att efter *a* i änd. i stafvelse med stark levis *R* saknas 2 ggr och kvarstår 2, i stafvelse med svag levis saknas 54 och kvarstår 40, i stafvelse med levissimus¹⁾ saknas 203 och kvarstår 61. Efter *e* i änd. äro siffrorna: för stafvelse med svag levis 86: 66, för stafvelse med levissimus²⁾ 37: 17. Alla fallen af bortfall efter *o* förekomma i levissimusstafvelse. Materialet visar således relativt betydligt större bortfall i levissimusstafvelse än i stafvelse med starkare akcent. Beträffande förhållandet mellan stark och svag levis är materialet för litet för att tillåta någon slutsats.

Jfr f. ö. nedan under II.

§ 119. Metathesis

föreligger i *lønns* (1; *løsn* 4). Jfr Bugge Nord. tidskr. f. fil. NR 3: 265 f., Leffler Ant. tidskr. 5: 287 ff., Pipping Gutal. s. XI, XLII, 53 not 8. — Skriffel eller kontaminationsform är *lønsn* (1).

¹⁾ Däri inräknad ultima af de i satsen vanl. obetonade *hænn-a(r)* och *ælla(r)* samt af *þrea(r)* och *fear*, *fæar*, *fjar* (jfr Kock Accentuierung s. 61).

²⁾ Häreultima af de i satssammanhanget normaliter obetonade prep. *iui*, *vndi*, *æpte(r)* inberäknad.

6. Hskr. H.

Vokalerna i stamstafvelser.

§ 120. a.

1. *a* växlar med *æ* i pres. ind. o. konj. af »äga»: *a* (11), *agher* (1), *agha* (3), *aghe* (1): *ægher* (20), *æggha* (8), *æghe* (1). Pr. p. ss. subst. har alltid *æ*: *malsægghanden* (7). Jfr Olson Ög. ljudl. s. 4, 65.

2. *a* är den enda förekommande vokalisationen i dat. sg. *hanom* (16). Jfr § 1. 2.

3. *a* förekommer som en sällsynt variant till *æ* (och *i*, jfr nedan § 122. 6) i *siælo masso* (1), *masso faal* (1; med *æ* *mæssa* enkelt och i sammans. 7) samt till *æ* i *biskops nampdh* (1), *hæradz nampd* (1; med *æ* enkelt och i sammans. 37) och *stampna* vb (1; med *æ* 9 ggr, *e* 1; dessutom subst. *stæmpna* 5). Beträffande *nampd* jfr ofvan § 89. 6; om *stampna* jfr Olson Ög. ljudl. s. 14 och där cit. litt. För *masso* kan jag ej finna någon annan förklaring än antagande af skriffer.

§ 121. e.

1. *e* står i några fall för väntadt *æ*:

a) *ekke* (2; med *æ* 3); *engte* (1; med *æ* 2, dessutom *æng-in* 4); *gerden* (2), *gengerdh* (1; *gærdh* 2); *henna* (1), *henner* (1), *henne* (7) — af dessa ord inga former med *æ* —; *pætars messo* (1; med *æ* *mæssa* enkelt och i sammans. 7); *prester*, -*en* osv. (10; med *æ* 68); *spen* pl. af *spander* (1); *stempne* (1; med *æ* 9, dessutom subst. *stæmpna* 5); *then* (22), *thes* (1) — af dessa inga former med *æ* —; *thesse(n)* (3; *thæssa*, -*en* 5); *foruerkat* (2), *vredzuerke* (1; vb *værkar* 1); dessutom konsekvent i de med förkortningstecken skrifna *medh* och *thet* samt i *ther* (26; *thær* 1). — I så godt som alla dessa fall kan en öfvergång *æ* > *ě* antagas: i *engte* och *spen* i ställning frfr *ŋ* resp. *nn*, i *prester* frfr *st*, i *gerden*, *gengerdh* efter palat. *g*, i *ekke*, *then*, *thes*, *vredz uerke*, *meþ*, *thet*, *ther* på grund af relativ akcentlöshet. I *henna*, *henne* kan akcentlöshet och ställningen frfr *nn* ha samverkat till öfvergången, i *pætars messo* och *thesse(n)* relativ akcentlöshet och ställningen frfr *ss*. Jfr ofvan § 90. 1 cit. litt. Beträffande skrifningen af de pronominella orden (*then*, *thesse(n)*, *ther* osv.) jfr äfven Olson MELL s. XIII.

b) i *siex* (5; konsekvent), *attergielda* (1; *giælda* 4); ex. på

æ se nedan § 127. I dessa fall kan en modifikation af æ-ljudet ha framkallats af diftongens första beståndsdel (en fortsättning af palataliseringen *ia* > *iæ*).

c) möjligen i *ey* (c. 70), *eygh* (1), *ney* (2). Jfr Kock Ljudhist. 1: 164 ff. och där cit. litt. Dock kan i dessa ännu långt *ē* föreligga.

2. dat. sg. n. af pron. »den» har 1 gg formen *the*. Jfr Noreen Geschichte² § 204. 8.

3. En börjande öfvergång *i* > *ē* i öppen stafvelse (Kock Ljudl. s. 454 ff., Ljudhist. 1: 26 ff.) synes antydast af *ledhuge* (1). I alla andra hithörande fall dock står *i*: *bidher* (2), *bidhi* (1), *nidher* (1), *osidha* (1), *osidhom* (1), *sidhan* (15), *thridhi* (1), *vidher* (12); *lifwande* (2); *digher* (3), *quika* subst. (1), *quikan* adj. (1), *quikum* (1), *viku* (1).

4. *e* växlar med *i* i dat. pl. af »tre»: *threm* (8): *thrim* (1), *thriim* (1). Sannol. föreligger här långt *ē*, analogiskt inkommet från *twem* eller från ack. m., nom.-ack. f. *thre(a)*.

§ 122. i.

1. Enl. den af Kock Arkiv 4: 163 ff., Ljudhist. 1: 442 ff. framställda ljudlagen står *i* i *firi* (7; *fyr* 5; därjämte *fore* 53, *føre* 2, se § 123. 1 b o. § 126. 1) och *iuir*, *ifwi* (2; *yfwer* 1; därjämte *owir* 1). — Samma ljudöfvergång föreligger sannol. också i *firitighi* (2); jfr Kock sist. a. st. (jfr dock äfven ib. s. 484).

2. *i* (< *æ* enl. de af Kock Arkiv 4: 173 ff., Ljudhist. 1: 224 f. framställda ljudlagarna) står konsekvent i *sigher* (9), *sighia* (9) samt i *annatwiggia* (2), *annattiggia* (3). Om biformen *-tyggia* till det senare se nedan § 124. 3.

3. *i* är den enda förekommande vokalisationen i *gifua*, *gifwer*, *gifui* osv. (smlagdt 28). Jfr ofvan § 2. 2.

4. *i* motsvarar vanligare fsv. *y* i *thriskia* (1). Om vokalväxlingen i detta ord se Söderberg U-omlj. s. 76, Olson Ög. ljudl. s. 33 f.

5. Om *i* i *linkøpunge* (1), *linkøpung* (1) jfr Söderberg U-omlj. s. 70 f., Noreen Altschw. Gr. § 71. 3.

6. *i* står som biform till *æ* (*a*, *e*, se ofvan § 120. 3 och 121. 1 a) i *kyrkmissa* (1), *kirkmisso hælgh* (1), *laurinz misso* (1), *olafs misso* (1), *pætarsmisso hæld* (1). Formen med *i* kan vara lånad från mlågt. (jfr Noreen Altschw. Gr. § 115. anm. 3, Kock Ljudhist. 1: 232) eller bero på direkt inflytande från lat. *missa*.

7. *i* står 1 *gg* i *sii* pres. konj. af *vara*; den vanliga formen är *see* (4). Om växlingen jfr ofvan § 91. 9 cit. litt.

8. Oklart är förhållandet med *ikildagh* s. 97 r. 29 (text-hskr:s *ykil*-). Om den af Bugge Nord. tidskr. f. fil. NR 3: 274 framställda etymologien vore riktig, kunde naturligtvis *ikil*-representera en af de supponerade mellanlederna mellan *ænkil*- och *ykil*- (jfr Olson Ög. ljudl. s. 57). Men text-hskr:s *ykil*- blefve i hvarje fall oförklaradt (Olson a. st.)¹). För min del är jag därför fortfarande obenägen att acceptera Bugges etymologi och böjd att anse *ykil*- — huru nu detta skall förklaras — som den äldre formen, ur hvilken *ikil*- uppkommit i enl. med den ofvan 1 citerade, af Kock framställda ljudlagen, vid en akcentuering *ykildágher*.

§ 123. o, u.

1. Växling af *ũ* och däraf genom a-omljud uppkommet *ö*.

a) En tendens till regelb. växling visa de kortstafviga: *koma* (14): *kumi* (1), *komi* (1); analogice pres. ind sg. *komber* (8; konsekvent); — *kona(n)* (4): *kunu(ne)*, *frændkunu* (smlagdt 7), *konuna* (1); — *lof* (1), *loflikt* (2): *luffui* (2).

b) Endast med *o* förekomma: *bordhom* (1), *mordh* (2), *orkar* (1), *korn* (5); *for*, *for*- (smlagdt 17); *folk* (1); *klokka*, *klokko(r)* (smlagdt 9), *klokkare* (20); *kost* (1), *kosten* (1), *koste* (1), *kosta* vb (1); *akommo* (1); *rogh* (1), *sowel* (2). — Särskilda fall utgöra *fore* prep. o. adv. (53), *owir* (1) och *thorf* (2) med *o* på analogisk väg infördt från *for*, **of*, *thorva* resp. samt *opinbar* (4), hvarom jfr Olson MELL s. XV.

c) Endast med *u* förekomma: *eldhbruni* (1); *budh* enkelt o. i sammans. (11), former af adj. *fulder* (5), *gudh* (1), *lukins* (1), *skuld* (2), *skulu* (11), *skulde* (1), *truldom* (1), *wldo* (1). — Särskilda fall utgöra *lusna* (1) samt pf. p. *brutin* (1), *burghel* (1), *inburgit* (1), *stulin* (1), som ljudlagsenligt i alla former skulle ha *o* och i hvilka sål. *u* införts på analogisk väg (jfr ofvan § 92. 1 och där cit. litt.).

d) *o* och *u* växla i: *skripta broth* (1): *skripta bruth* (1),

¹) Det förklaringsförsök jag Ög. ljudl. s. 57 f. gjort, måste jag efter Hjelmqvists kritik i Arkiv 24: 374 ff. anse förfeladt. Hjelmqvists egen förklaring är dock icke öfvertygande trots den lärdom och det skarpsinne, som i hans uppsats kommer till synes. Den faller enl. min mening därpå, att det supponerade *mykildagher* ingenstädes kunnat uppvisas.

hælghe dagha bruth (1); *hofwtz loter* (1): *luth* (2), *hufwtz luth* (1), *lutum* (1); *konunger*, -e etc. (19): *KVnunger* (1). En särskild ställning intager här *konunger*, som ljudlagsenligt skulle ha *u* i alla former och i hvilket sål. *o* sannol. är af analogiskt ursprung (väl efter mönstret af växlingen *kona*: *kunu* o. d.).

Af de anförda formerna äro *orkar*, *for*, *for-*, *klokkare* å ena sidan, *skulu*, *skulde* och *wldo* å andra ljudlagsenliga, då dessa ord i alla former, resp. ingen form ha eller haft *a* i änd. F. ö. visar materialet utjämning till förmån för *o* frfr *r* + kons., kakum. *l* + kons., *st* och *kk* (beträffande det afvikande pf. p. *burghet* jfr ofvan c), i öfriga fall i allmänhet till förmån för *u*. Dock förekommer — fränsedt *akommo*, hvarom ofvan § 69. 1 — *o* i något större utsträckning än i öfriga här behandlade hskr. Jfr därom mera nedan under II.

2. *o* är den enda förekommande vokalisationen i *bort(h)* (3). Jfr § 92. 4.

3. *o*, *u*-omljud af *a*, växlar med *a* i *nokra* (1): *nakor* (1), *nakan* (1), *nakrom* (1) (jfr Söderberg U-omlj. s. 82 ff.) och med *u* i *howdzmannen* (1), *hofwtz loter* (1), *hofwitzman* (1): *hwfwdz manne* (1), *hufwtz luth* (1)¹). I det senare fallet bero dubbelformerna på en urspr. böjning *huvuþ*, *huvuz*: synkoperade kasus *hofþe*, *hofþa* etc. (jfr Olson Ög. ljudl. s. 46, 51, Kock Ljudhist. 1: 420).

4. *o* är den enda förekommande vokalisationen i *som* (c. 40) och växlar med *u* i *om* (3): *wm* (40). Jfr ofvan § 3. 2.

5. Öfverg. *ũ* > *õ* frfr *r* + dental kons. (Kock Ljudhist. 2: 191 ff. och där cit. litt.) visar *wordeth* (1). Samma öfvergång föreligger sannol. äfven i *fiortan* (4; konsekvent) < **fiūrtan* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 120).

6. *o-* är den enda förekommande formen af prefixet »o-»: *ogilder*, *ovight* osv. Jfr ofvan § 3. 3 cit. litt.

7. *o* är den vanliga vokalen i ack. f. sg. *hona* (8; *hana* 1). Jfr ofvan § 22. 4.

§ 124. *y*.

1. *y* växlar med *u* i *skyld(h)* (7): *skuld* (1), *skull* (1). Jfr Noreen Altschw. Gr. § 409.

2. *y* växlar med *i* i *kyrkmisso hælgdh* (1): *kirkia* enkelt och i sammans. (c. 60) och *gryft* (1): *grift* (1). Beträffande

¹) Om sidoformer med *ø* se nedan § 126. 3.

det förra jfr Kock Ljudhist. 1: 70 och där cit. litt., beträffande det senare Tamm Et. ordb., Kock Arkiv 20: 54 f., Ljudhist. 1: 72. Jfr f. ö. nedan under II.

3. *y* växlar med (*w*)*i* i annat *tyggia* (1), *badhe tyggia* (1): *annat(w)iggia* (se ofvan § 122. 2). Om de olika möjligheterna till förklaring af *y*-et se Kock Ljudhist. 1: 63 och där cit. litt.

4. *y* står i neutr. *fyra* (2). Stamstafvelsens vokal förskrifver sig från mask. *fiurir* > *fȳrir* (Kock Ljudl. s. 251).

5. *y* är den enda förekommande vokalisationen i *nyo* räkn. (4), *nyghio* (1) och växlar med *i* i *tyunda* subst. (6), *tywnde* vb (1), *tyonda* (1): *tiunda* räkn. (1), *tiunde* subst. (3), *tiunde(r)* vb (2). Då *y* eljest icke förekommer som tecken för vokalt *i*, torde *y*-ljud här vara afsedt. Detta har i *nyo* uppstått genom det förenade inflytandet af det börjande *n* och ändelsen *o* (äldre *u*) — jfr ofvan § 93. 4 — och har därifrån sannol. analogiskt införts i (det ej förekommande *tyo* och *tyunde* etc.

§ 125. æ.

1. æ växlar med *a* i pres. af »låta»: *læta* (4), *læter* (2), *læti*, *læte* (smlagdt 3): *lata* (1), *later* (1). Jfr ofvan § 70. 1.

2. æ står för väntadt *a*:

a) i *fældz* (3) pres. ind. sg. af *fallas*. Æ-ljudet beror här sannol. på inverkan från det likbet. *fællis* af *fælla*, möjligen i någon mån också från det med *falz* (*fælz*) i satssammanhanget ofta förbundna *værs* »frias».

b) i *ærwodhet* (1). Jfr ofvan § 23. 1.

c) i *hoorsækenne* s. 101 r. 16; sannol. skriffel på grund af det omedelbart föreg. *horsæengenne*.

3. æ står för vanligare fsv. *e* i *thæ* ack. f. sg. (1; *the* 1). Noreen Geschichte³ § 204. 10 förklarar med tvekan æ som beroende på analogiinverkan från mask. *þæn*. Möjligen är dock formen en äldre växelform till *þe*. Som grundform för den senare är jag benägen att antaga ett urgerm. **þæ* (< **þæm*), afljudsform till det i got. *þō* föreliggande urgerm. **þō* (< **þōm*)¹⁾. I svagtonig ställning har æ i urnord. tid blifvit

¹⁾ Jfr Bugge Norges Indskr. I: 81 (Kock Arkiv 11: 121). Isl., fsv. *þā* kan förklaras antingen ur urgerm **þū* (= got. *þō*) i svagtonig ställning (jfr Geschichte³ § 204. 10) eller ur **þæ* med vanl. öfverg. urgerm. æ > urnord. ā i starktonig ställning.

$\bar{e}$, $\check{e}$ (jfr Noreen Geschichte³ § 34, Altisl. Gr.³ § 131). Ett urspr. svagtonigt ($\bar{p}\bar{e} > p\bar{e} >$) $p\check{e}$ kan vid användning i starktonig ställning ha blifvit förlängdt till $p\bar{e}$ efter avslutandet af den fsv. öfverg. $\bar{e} > \bar{a}$. En förlängning af $p\check{e}$ under samma förhållanden före avslutandet af samma fsv. öfverg. $\bar{e} > \bar{a}$ skulle däremot till resultat gifva ($p\bar{e} >$) $p\bar{a}$.

4. $\bar{a}$ står för väntadt $\bar{o}$ i *twæsuære* (1). Jfr ofvan § 70. 6.

5. $\bar{a}$ står för väntadt l. vanligare *iæ* i *inbærgha* (1; *biærghia* 1); *fæægældh* (2), *fæægældet(h)* (2) — däremot *giældom* 1 —; *hoorsængenne* (1). — Beträffande *inbærgha* jfr Noreen Altschw. Gr. § 530. 2. I *-gældh* beror väl $\bar{a}$, om det är afsedt, på inflytande från ett jämte *giælde* (se nedan § 127) förefintligt, men ej i hskr. förekommande *gælde*, hvarom Noreen a. st. För både *inbærgha* och *-gæld(h)* skulle man dock möjligen kunna tänka äfven på lågt. infl. (lågt. *bergen*, *gelt*). — Om vokalisationen i fsv. *sæng*: *siang* (*siæng*) se Hultman Hälsingel. s. 72 not.

6. Första leden af *thuæra wærnadh* (dvs. *-værknab*) har Tamm Upps.-stud. s. 33 förklarat som en afljudsform till isl. *þvari* »stock» (*þuæra uærknab* ungef. = »blockarbete»); jfr härtill Olson Ög. ljudl. s. 59. Jag finner numera denna etymologi föga öfvertygande, men har intet som jag afgjort vill sätta i stället. Möjligen kunde man dock tänka på adj. *þuær*, här i så fall ungef. = »stor»; jfr sv. dial. *tvärfylling* »storätare» (Rietz), sv. dial. *tvärstygg* »mycket stygg» (Rietz) samt det åtm. i Skåne dial. förekommande uttr. *göra ngt* (t. ex. *äta*) på *tvärl*, dvs. »öfverdrifvet», »omåttligt».

§ 126. $\bar{o}$.

1. Öfverg. $\check{y} > \check{o}$ (enl. den af Kock Arkiv 9: 50 ff., Ljudhist. 1: 453 ff. framställda ljudlagen) föreligger sannol. i *kirio dør* (5). Ovisst är däremot, om denna öfverg. är orsaken till $\bar{o}$ -ljudet i *følghia* (1), *thrætølfstan* (1), *føre* (2), *før* adv. komp. (8) och *førra* (3), *først* (2), *førsta* (2). Jfr näml. om *følghia* samt *føre*, *før* etc. ofvan § 5. 2, om *thrætølfstan* ofvan § 71. 1. Osäkert är likaledes, om denna öfverg. föreligger i *sønnodagh* (1; *sunnodagh* 3), i så fall $< synno-$. *Sønno-* kan näml. hvad stamvokalen beträffar vara lånadt från mlågt. *sonne-* (jfr om mlågt. *o*: fd. $\bar{o}$ C. Holst Arkiv 18: 219 ff.). — I öfriga fall kvarstår *y*: *dyl* (1), *dyli* (3), *dylia* (1); *thyn* (2), *thyni* (2), *thynia* (1); *byria(s)* (2), *myrdher* (1); *bryti* (1).

2. *ø* är den enda förekommande vokalisationen i »göra»: *gøra, gøer, gørs, gøri* (smlagdt 23). Jfr ofvan § 4. 2 cit. litt.

3. *ø* förekommer som biform till *u* och *o* (se ofvan § 123. 3) i *høfwdzmadhern* (1). Jfr Kock Ljudhist. 1: 415 f.

4. *ø* växlar med *e* i *thøm* (9): *them* (20)¹⁾. Jfr ofvan § 5. 3.

5. *ø* står i *løsna* (1), ombildning af *lusna* genom påverkan af adj. *løs*.

6. Egendomligt är *ø* i första ledet af *øzørt* (2). Föreligger förväxling med *øþ*-, isl. *auð*-, »lätt-» (jfr fsv. *ødhbrutin* »lätt bruten», *ødhbøn* »lätt bevekt till bönhörelse», *ødhgiordher* »lätt gjord», *ødhkænder* »lätt känd», *ødhmærkter* »synnerligen märkbar»²⁾ eller tillfällig påverkan af andra ledets *ø*?

§ 127. *ia: iæ (ie)*.

Både kort och långt *ia* synas i hskr:s språk ha öfvergått till *iæ* (delvis > *ie*, jfr § 121. 2): *biærghia* (1), *iæmlanghe* (3), *iæmpna* (1), *Iæmken* (1), *viæla spiællom* (1), *ættsko spiæ* (3); *siæla mæssø* (2), *thiænist* (3), *fiærdhe* (2), *giældom* subst. (1), *giælde, gielda* vb (5), *hiælpa* (7), *siælfuer, -um* etc. (9), *siæx* (5). Beträffande undantagen *iaa* (1), *iak* (3) jfr ofvan § 72. 2.

§ 128. *iū, iō (iö)*.

1. Fördelningen af *iu* och *io*, uppkomna genom *u*-brytning, är den i fsv. vanliga (Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 8: 284 ff.): *thiwghu, thrætiwghu: giordh, giort* osv. Analogice står *iu* i *thrætiught* (1) och *thrætiungx* (1).

2. Brytningsdiftongen frfr urspr. *ggu* och *ngu* har formen *yu* (jfr § 130) i *bywg* (1), *io* i *liønga thingh* (1), *sionga* (2). Jfr § 26. 2.

3. Börjande öfvergång *io* > *iø* antydes af *liønga thingh* (1), sannol. äfven af pres. ind. sg. *giør* (1). Jfr beträffande det senare nedan § 139. 1.

§ 129. Om *io* i *fiortan* se ofvan § 123. 5.

§ 130. Labialisering *iū* > *yū* och *iō* > *yō* (jfr Kock Ljudl. s. 448 ff.) är betecknad i *bywg* (1), *boldyur* (1), *Thywpta maal* (1). Eljest står *iu* (*iw*): *thiwghu* (4), *thrætiwghu* (2),

¹⁾ Möjligen blott 19; jfr s. 104 not 17.

²⁾ Enl. Prof. Söderwalls samlingar till medeltidsordboken, hvilka han välvilligt ställt till mitt förfogande.

thrætiwght (1), *thrætiungx* (1); *biudha* (3), *Iwl*, *iul* (4), *liws* (2), *siw* (1), *siuker* (2), *osiwker* (1), *thiwf* (1).

§ 131. Vokalernas kvantitet.

1. Lång vokal — med undantag af *ū* och *ȳ* — dubbeltecknas icke sällan i sluten stafvelse: *aar*, *maal*, *raan*, *een*, *leef*, *seer*, *liik*, *siin*, *thiit*, *bool*, *hoor*, *stool*, *døør* osv., sällan, dock något oftare i slutljud än i inljud, i öppen stafvelse: *faa*, *maa*, *see*, *thee*, *sii*, *boo*, *fææ*, *døø*, *høø*; *aata*, *eena*, *heete*, *liike*. — Af dylika skrifningar erbjuda endast *aat* prep. (4; *at(h)* 24) samt *iaa* adv. (1) något särskildt intresse. Om förlängningen i det förra jfr E. Wigforss Från filol. fören. i Lund 3: 178 ff., Kock Ljudhist. 1: 386 ff.; om den långa vokalen i det senare se Lidén Arkiv 3: 236.

2. Etymol. kort vokal dubbeltecknas i några få fall: *Aall* (1), *forfaal* (1), *mæesso faal* (1), *hææ* f. (2), *hææluantum* (1), *laas* n. »lass» (1), *saak* f. (1), *thriim* dat. af »tre» (1). Af dessa är *Aall* (i början af KrB 13: 3; A initial) ett uppenbart skriffer (jfr *Ttha* s. 87 r. 6) och någon annan förklaring kan näppeligen ges af *forfaal*, *mæesso faal* och *laas*. Om lång vokal är afsedd i *thriim* (*thrim* 1), har längden väl snarast analogiskt inkommit från ordets öfriga former, som alla ha lång vokal. Af de återstående orden, *hææ* och *saak*, har det förra på alla de tre ställen där det förekommer, dubbelskrifven vokal, hvarför man väl tvingas att antaga längd. För båda synes ingen annan utväg till förklaring erbjuda sig än att här se spår af en börjande allmän stafvelseförlängning. Under hvilka förhållanden eller i hvilka fall en sådan eventuellt inträdt, låter sig icke afgöra. Jfr nedan § 147. 1 e.

Ändelsevokalerna.

§ 132. Svarabhaktivokalen.

1. Svarabhakti förekommer utom frfr *r* (*biskoper*, *bønder* osv.) äfven frfr *l* i *sowel* (2) samt, om ej skriffer bör antagas, frfr *n* i *sokon* (1; *sokn* 17).

2. Svarabhaktivokalen är vanligen *e*: *bønder*, *hælder*, *næter* osv. (c. 270 ggr). Icke sällan står dock *i*: *balkir*, *biskopir*, *markir*, *sakir* etc. (c. 110 ggr), däraf egendomligt nog i öfvervägande antalet fall, 63, i *ællir* (*æller* 11). Efter *a* står några

ggr *a*: *markar* (1), *sakar* (2), *takar* (1), *wardhar* (1), *skiptadar* (1)¹⁾; efter *o* står *o* i *sokon* (jfr 1 ofvan).

§ 133. *a*: *æ*: *e* (*i*).

1. Den normala vokalen är *a*: *allan*, *byria*, *gifua*, *gøra*, *koma*, *sip̃an* osv. I några fall står *e* (i sluten stafvelse frfr s 3 ggr *i*) för väntadt *a*: ack. sg. m. *iæmlanghe* (1); gen. sg. m. *klokkare* (1); gen. sg. m. *malsæghandens* (1), dat. *malsæghiande* (1), *mals æghandenom* (1); dat. sg. m. *soknare* (1); ack. pl. *aghnane* (1); gen. pl. *præste* (1); komp. n. sg. *mere* (1); gen. sg. *henner* (1); *uprætter edhir* (1); pres. ind. sg. *tiunder* (1); inf. *bøte* (2), *stæmpne* (1), *sware* (1); pres. ind. pl. *bedhis* (1), *dræpis* (1), *winnis* (1). Då omvänt *a* i några fall står för *e*: nom. sg. m. *bonda(n)* (4), *klokkara* (4), *soknara* (1), nom. pl. m. *alla* (4), *sak-løsa* (1), *thæssa* (1), n. pl. *thæssa* (1), pres. ind. sg. *fæstar* (1), *høra* (1), pres. konj. *ganga* (1), *bidhan* (1), pret. ind. sg. *ringda* (1), pf. p. n. *standat* (1), sbst. n. *vitna* (1)²⁾, så kunde detta tolkas som omvänt skriftsätt af en skrifvare, i hvars språk änd. *a* öfvergått eller börjat öfvergå till *e*. Men en undersökning af materialet visar, att i de flesta fallen växlingen *a*: *e* kan och naturligast bör förklaras genom utjämning inom resp. böjningsschema, och de återstående fallen torde bero blott på en af denna växling föranledd osäkerhet beträffande skrifningen af ändelsevokalerna³⁾.

Icke hithörande äro sannol. *menedher* pl. (1) samt *for-fals edhir* pl. (1), *uprætter edhir* pl. (1). I dessa föreligger väl nämligen *i*-stamsböjning (jfr Olson MELL s. XXX).

2. *æ* för väntadt *a* står blott i *ællæ* (1). Denna konj. har eljest alltid formen *ællir*, *æller*.

§ 134. *i*: *e* (*æ*).

1. I öppen stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i tvåstaviga enkla ord samt i tvåstavigt sammansättningsled: *bidhi*, *dyli*, *firi*, *hafwi*, *eldhbruni*, *forbudhi* osv. (smlagdt 54). Undantag utgöra: *fore* (53), *føre* (2); *redhskape* (1; med *-i* 1), *twæsuære* (1). I *fore*, *føre* beror *-e* på ordets tonlöshet i

¹⁾ I *pætars mæssø* (1; *pæters-* 1) är väl *a* snarast icke svarabhakti; jfr Olson Ög. ljudl. s. 80 anm. 1.

²⁾ Stället fördärfvadt; jfr s. 104 not 28.

³⁾ Detta styrkes ytterligare däraf, att *a* och *o*, *e* och *o* på samma sätt växla: dat. sg. f. *klokka* (1), *kona* (1); dat. sg. n. *halfwa* (1); *kyrkmissa hælgh* (1); nom. sg. f. *kirkio* (5); *siælo masso* (1); ack. f. sg. *dotter* (1), *syster* (1); ack. f. sg. *fiærdhe* (1).

satssammanhanget (jfr Kock Ljudl. s. 345); att trots detta *firi* (7) och *fyri* (7) bevarat *-i*, finner utan tvifvel sin förklaring i den föregående palatala vokalen. I *redhskape* och *twæsuære* åter beror väl den afvikande änd.-vokalen därpå, att ordens senare led ej förekomma som enkla ord, hvarför den i öfriga sammansättningar vanliga anslutningen till det enkla ordet ej kunnat göra sig gällande.

2. I öppen stafvelse står *e* efter lång rotstafvelse samt i flerstafviga enkla ord: *akre*, *edhe*, *ligge*, *kalladhe*, *klokkare*, *konunge*, *hemule*, *sakenne* osv. (smlagdt c. 340 ggr). Undantag utgör *vndi* (1); jfr därom ofvan § 76. 2. Blott skenbara undantag äro däremot *læti* (1; *læte* 2) och *viti* »bevise» (4; konsekvent); jfr ofvan § 101. 2.

3. I sluten stafvelse står *i* efter kort rotstafvelse i tvåstafviga enkla ord samt i tvåstafvigt sammansättningsled: *brutin*, *iuir*, *mykit*, *slagit*, *ikildagh*, *kirkio nykil* osv. (smlagdt 17). Undantag utgöra: *fadher* (1; *fadhir* 1); pres. konj. *waren* (1; *warin* 2); pf. p. *slagen* (1); *yfwer* (1); *openbara*, *-barom* (2; *opin-* 2); *ensamen* (1). Af dessa förklaras *fadher* genom anslutning till *modher*, *brodher* etc. med lång rotstafvelse (se Kock Ljudl. s. 249). *Waren* och *yfwer* bero på ordens tonlöshet i satsen (jfr ofvan § 101. 1). Af formerna *open-* och *opin-* är den förra i själfva verket den ljudlagsenliga, då i *openbar* etc. mellersta stafvelsen har levissimus; *opin-* beror som alltid i dylika fall på anslutning till det enkla ordet. Rörande *ensamen* jfr *redhskape* och *twæsuære* ofvan under 1.

4. I sluten stafvelse står efter lång rotstafvelse samt i flerstafviga enkla ord ungefär lika ofta *e* och *i*: *dymbeldagha* (1); *badhen* (3), *fallen* (1), *iordhen* vb (1), *Iæmken* (1), *læggen* (1), *odhens (daghenom)* (1), *sungen* (6), *thessen* (2), *laghwnnen* (2); *deler* (2), *fæmpter* (1), *heter* (1), *klæmpter* (1), *kærer* (1), *modher* (1), *myrdher* (1), *siælfwer* (1), *stæmpner* (1), *viter* (1); *fældes* (1), *kænnens* (1), *manhælghe*s *maal* (1), *spilles* (2), *økes* (1), *burghet* (1), *haldeth* (1), *lofliket* (1), *laghwnnel* (1), *wordeth* (1); s:a 41 ggr; — *bøtin* (1), *førin* (1), *gangin* (1), *laurinz misso* (1), *ængin* (4); *ællir* (1; fel för *allir*), *fællir* (4), *glømir* (1), *ringir* (1), *søkir* (1), *vndir* (1), *økir* (1); *føris* (1), *fulsæris* (1), *frælsis* (1), *vitis* (1), *økis* (1); *inburgit* (1), *fangit* (1), *funnith* (1), *gangit* (3), *hedit* (3), *huilkit* (2), *pingitz dagha* (3), *laghwnnith* (1); s:a 38 ggr. Materialet visar emellertid, att *e* är vanligast frfr *n* (18 *e*: 8 *i*), *i* frfr *t* (15 *i*: 5 *e*), under det att frfr *r* och *s* *e* och *i* före-

komma ungefär lika ofta. Beträffande den roll ett omedelbart följande *t* spelar för bevarandet af *i* jfr Kock Ljudl. s. 274 f. Det kan äfven anmärkas, att af de 38 fallen med *i* i änd. detta i 19 står efter palatal kons., under det *e* efter palatal kons. förekommer blott 12 ggr; jfr Kock Ljudl. s. 254.

Hskr:s språk synes sål. vara på väg att öfvergå från ofullständig till fullständig balans. Härvid har *i* längst kvarstått dels i ställning frfr *t*, dels efter palatal kons.

Särskilda fall utgöra:

5. bestämda artikeln. I denna står i regel *e* både i öppen och sluten stafvelse efter såväl kort som lång rotstafvelse: *daghenom*, *biskopenom*, *edhenom*, *næmpdene*, *sakkene*, *iordhena*, *likeno*, *hæradheno* osv., i öppen stafvelse smlagdt 29 ggr; *saken*, *sakenne*, *bonden*, *domaren*, *næmpden*, *soknen*, *barnsens*, *næmpdenne*, *bannet*, *maleth* osv., smlagdt i sluten stafvelse 68 ggr. — Undantag utgöra: *læghordaghin* (1), *thorsdhaghin* (1), *budit* (1), *arfwîn* (1), *edhrin* (1), *edhin* (2), *præstin* (1), *manzins* (1), *likit* (3), alla i sluten stafvelse. Af de 12 formerna står *i* i 3 fall efter kort rotstafvelse, i 3 af de öfriga efter föregående palatal kons. (jfr ofvan 4).

6. afledningsänd. *-lik-*, *-ing-* och *-ist*. I dessa förekommer blott *i*: *loflikt*, *tholikt*, *olaghlika* osv.; *mistninge*, *olning*, *pænninga* osv.; *thiænist*.

7. I några få fall står *æ* för väntadt *e*: *bardaghæ* (1), *klokkaræ* (1), *altaræth* (1), *soknamannomæn* (1). Jfr ofvan § 76. 7 cit. litt.

§ 135. *u*: *o*.

Hskr. tillämpar den fullständiga balansen.

1. Efter kort rotstafvelse står *u* i enkla tvåstafviga ord samt i tvåstafvigt sammansättningsled: *kunu*, *samu*, *thrætiwghu*, *kunune*; *durum*, *landz laghum*, *hwfwdz manne* osv. (smlagdt 56). Det enda undantaget, *osidhom* (1), kan förklaras däraf, att ordet fakultativt akcentuerats som enkelt (jfr 2).

2. Efter lång rotstafvelse samt i flerstafviga enkla ord står *o*: *allo*, *klokko*, *stodho*, *barneno*, *thingeno*, *soknamannomen*, *stæmpnona*, *ærwodhet*; *annor*, *aptonsanger*, *nakor*, *kirkionne*, *androm*, *bordhom*, *fatikom*, *hanom*, *bondanom* osv. (smlagdt c. 320 ggr, däraf 106 i änd. *-om*). — Undantag utgöra:

a) 3 ggr änd. *-um*: *fullum*, *hææluanum*, *siælfum*. Jfr Kock Ljudl. s. 208.

b) afledningsänd. *-ugh* i *ledughe* (? jfr § 121. 3); däremot: *fatoghe* (1), *skyldogh(er)*, *skyldoghe* (smlagdt 8); *-ul* och *-ung* konsekvent: *hemula*, *hemule*; *konunger*, *thridhiung*, *linkøpung* osv.; vanligen äfven *-und-*: *sannund* (1), *osannud* (1; fel för *-und*), *attunda* (3), *tiunde* räkn. (1), *tiunde*, *tyunde* subst. (9), *tiunde(r)* vb (2), *tywnde* vb (1); med *o* blott i *tyonda* vb (1). — Jfr Kock Ljudl. s. 215 ff.

c) *høfwdz-* (1), väl beroende på anslutning till det kortstafviga *hufwdz-*, *hofwdz-*.

d) *hwssætu madher* (1).

Icke eg. hithörande är *ørtugh* (3), om hvars *u* jfr Kock Accentuierung s. 210 ff. Andra stafvelsens *u* visar, att ordets sammansättningsakcent bevarats.

Konsonanterna.

§ 136. *d* och *dh*.

1. Den urspr. förbindelsen *gð* möter under formen *ghd* i *vighder* (1), *vighd* (1), *vighdan* (1), *saghd* (1), *saghder* (1), under formen *gdh* i *hælgdh* (10), *forhælgdh* (2). Om, såsom troligt är (se nedan § 137. 2), *g* i de anförda ex. med *gdh* har uppkommit ur *g* på grund af det föregående *l*-et, har sål. i hskr:s språk *ð* öfvergått till *d* efter *g*, och denna företeelse är senare än öfverg. *g* > *g* efter *l*. Efter *g* (< *g*) kvarstår däremot *ð* (*dh*). Öfvergången *ð* > *d* är sål. här ett tydligt dissimilationsfenomen.

2. I st. f. väntadt *dh* står i några fall *d*: *bade* (2), *bardaghæ* (1), *bud* (1), *budit* (1), *førde* (1), *gerden* (2), *hedit* (3), *iula frid* (1), *kirkiogarden* (1), *skriptader* (1), *skriptadar* (1), *skriptadan* (1), *suderkøpunge* (1). Omvänt står *dh* för *d* i *dømpdh* (1), *eldhbruni* (1), *fældh* (1), *giældha* (1), *fææ gældh* (2), *næmpdh* (10), *skyldh* (2), *samquæmdh* (1), *til quæmdh* (1); *thorsdhaghin* (1); *malsæghandhenom* (1). Dessa skrifningar äro svåra att förklara. Att i något af de sist anförda fallen en öfvergång *d* > *ð* skulle föreligga, synes mig alldeles uteslutet, och dessa torde således endast kunna förklaras genom omvänt skriftsätt, beroende därpå, att i skrifvarens språk *ð* delvis öfvergått till *d*. I huru stor utsträckning en sådan öfvergång ägt rum, är ovisst, då de anförda skrifningarna med *d* icke synas ge någon bestämd anvisning. Möjligen kunde man antaga, att öfvergången skett dels i obetonad ställning, dels

efter *r*. Jfr Kock Arkiv 11: 152 f., Nord. tidskr. f. fil. NR 9: 150. Åtm. den senare öfvergången har en analogi i öfvergången $z > g$ (jfr nedan § 137. 2).

3. *dh* i *wrdhinga* (texthskr.: *urþinga*) kan vara beteckning för ett ur *þ* i samnord. tid uppkommet *ð* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 223. anm. 1), men troligare är, att det blott är ett oriktigt återgifvande af förlagets *urþinga*, beroende på att förlagets *þ* inuti ord i allmänhet återgafs med *dh*.

4. I *vardh* s. 95 r. 19 föreligger väl, om formen är afsedd, ett s. k. *t*-löst neutr. (jfr Noreen Altschw. Gr. § 454. 1 c och där cit. litt.).

§ 137. *g* och *gh*.

1. I den urspr. förbindelsen $gð$ har g bevarats. Ex. se ofvan § 136. 1. — Likaledes har g bevarats framför *n*, att döma af de enda förekommande ex: *aghnane* (1), *eghn* (2).

2. För äldre g står *g*:

a) ofta efter *l* och *r* (jfr ofvan § 104. 3 och där cit. litt.): *hælgdh* (10), *forhælgdh* (2); *inburgit* (1), *sargat* (1); däremot: *hælghe dagha bardaghæ* (1), *hælghe dagha bruth* (1), *manhælghe maal* (1); *burghet* (1), *biærghia* (1), *inbærgha* (1).

b) sällan i andra fall: *landzlagum* (1), *ledhuge* (1), *skyldoger* (1), *ørtuger* (5); *slagen* (1), *slagit* (1). Däremot: *dagh*, *rogh*, *æggher*, *skyldoghe* osv. smlagdt c. 160 ggr. Af de anförda 10 fallen af *g* för *gh* står *g* i 8 i relativt oakc. stafvelse; jfr § 104. 3 och där cit. litt. Beträffande *ørtuger* (5) med *g* frfr förkortadt *er* jfr dock s. LXXI ofvan.

3. I *nyghio* (1; *nyo* 4; *tiunde*, *tyunde* osv. smlagdt 14) torde *ghi* beteckna hiatusfyllande *j* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 328. 1). Stafningen *ghi* antyder väl i så fall, att i ord som *vighia* etc. $g + i$ i hskr:s språk sammansmält till *j* (jfr Kock Arkiv 11: 328 ff., Ottelin Cod. Bur. 1: 94 f.).

§ 138. *ng*, *ngg*, *ngh* (*n*).

1. Den vanliga beteckningen är i alla ställningar *ng*: *fangit*, *manga* osv. (mellan vokaler c. 75 ggr); *ringda* (1); *thing*, *olning*, *ottosang* osv. (i slutljud 12 ggr). I inljud mellan vokaler står emellertid 3 ggr *ngg*: *længge*, *pinggitz dagha*, *horsænggenne*. I samma ställning förekommer 5 ggr *ngh*: *iæmlanghe* (3), *mangha* (1), *ringha* (1). Dessutom står *ngh* 1 gg frfr kons.: *ringhde*, 2 ggr i slutljud: *liona thingh*, *ænggh*. Af dessa skrifningar är *ngg* utan tvifvel afsedt att beteckna uttalet *ng*. Bet. af *ngh* är däremot tvifvelaktig, då det före-

kommer såväl i den ställning, där ett uttal *ng* bör antagas, som i de ställningar, där enl. det allmänna antagandet explosivan bortfallit. Sannol. har man att i denna hskr. (jfr Ottelin Cod. Bur. 1: 89) i *ngh* se blott en grafisk variant till *ng*. Beträffande förhållandet i andra fsv. skrifter jfr Olson Ög. ljudl. s. 108 ff. och där cit. litt.

2. I *linkøpung* (1; *ling-* 1) står *n* måhända snarast som beteckning för *ŋ*. Dock är det möjligt, att *k* betecknar affrikatan *tʃ* och att framför denna *ŋ* blifvit *n* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 281. 2). På detta sätt måste i hvarje fall det nysv. uttalet af *Linköping* anses ha uppkommit.

§ 139. *i*.

1. Beteckning för affrikata föreligger sannol. icke i pres. ind. sg. *giør* (1), då eljest sådan aldrig betecknas: *gærdh* (2), *gøra*, *gør*, *gøri* osv. (smlagdt 21), adj. *gør* (2). Om *giør* jfr ofvan § 128. 3.

2. Mot hvad eljest, såvidt jag vet, är fallet i fsv.¹⁾ möter *i* i änd. af *biærghia* (1; *inbærgha* 1); möjl. beror formen på anslutning till fsv. *byrghia* (hvarom se Noreen Altschw. Gr. § 531. 3). — Såsom mindre vanlig kan antecknas äfven formen *klærkia* (1); jfr dock ex. hos Söderwall Ordbok. Palataliseringen synes i detta ord vara blott dialektisk. — På oriktig uppfattning af senare sammansättningsleden beror väl *malsæghiane* (1) för *malsæghande*²⁾.

3. För väntadt *æ* står *iæ* i *siætia* (3; *sætia* 2), *tiælias* (1; *tælia* 1). Jfr ofvan § 35.

§ 140. *k*.

Af *ʒ* frfr *t* uppkommet *k* tecknas med *k* i *sakt* (1), *owikt* (1); med etymol. stafning däremot: *ovight* (2), *thrætiwght* (1).

§ 141. *l*. *ld* har i slutljud i svagtonig ställning assimilerats till *ll* i *skull* (1) i förbindelsen *fore* — *skull* (jfr den nysv. akc. *för hans sküll* o. d.). Eljest kvarstår *ld* äfven i slutljud: *skuld*, *skyld*, *gild*, *wald* osv.

¹⁾ Jfr dock *bäria* (< *bærghia* ?) i ett ex. från 1497 hos Söderwall Ordbok, art. *biærgha*.

²⁾ Prof. Söderwall meddelar mig emellertid, att i Birg. Uppenb. verbet »äga» några ggr har formen *æghia*. Om, såsom jag tror, *ghi* här bör fattas som tecken för *j*, torde detta ha uppstått ur *ʒ* i relativt oakc. ställning (jfr Kock Sv. landsm. XI. 8: 49). I så fall kunde *malsæghiane* vara en ljudlagsenlig form.

§ 142. n.

Om *n* i *lønskalæghe* (1) jämte *løska-* (1) se Noreen Altschw. Gr. § 330. anm. 1.

§ 143. p.

Öfvergången *ft* > *pt* föreligger i: *aptonsanger* (9), *skipta* (1), *skript(h)* (17), *skripta* vb (10), *Thywpta maal* (1), *æpte(r)* (17). Däremot kvarstår *f* i *tolfla* (1), *thrætolfom* (1), naturligtvis genom anslutning till *tolf*, samt i *grift* (1), *gryft* (1), i det senare möjligen genom påverkan af *græva*, *grava* och *graf*¹).

§ 144. t och th.

1. Endast med *tt* förekommer *atter* (11), *attergielda* (1). Jfr ofvan § 39. 1.

2. *th* står för väntadt *t*:

a) i framljud 3 ggr: *thaki* (2), *thiundan* (1), *firithighi* (1) och i inljud mellan vokaler 1 gg: *ræthe*.

b) i slutet af ord eller stafvelse:

a) vanligen efter betonad vokal: *(e)eth* (3), *huath* (2), *køth* (1), *luth* (2), *nath* (7), *nøth* (1), *ræth* (4), *sath* (1), *sith* (2), *sooth* (1), *sæth* (1), *wth* (4), *ath skilth* (1), *skøthning(ar)* (3), *wathnom* (1), *vithna* (1), *vithne* (1), *vithnom* (1), s:a 37; med *t*: *eet* (1), *huat* (6), *mot* (1), *ræt* (1), *wt* (2), *sit* (1), *slæt* (1), *skøtningar* (1), *wt sokna* (1), *vitna(r)* (2), *skrokvitne* (1), *vitnom* (1), s:a 19.

β) mindre ofta efter (relativt) oacc. vokal: *ath* prep. (11), *ath* konj. (8), *altaræth* (1), *annath* (1), *funnith* (1), *fæægældeth* (1), *haldeth* (1), *laghuarath* (1), *laghwunnith* (1), *lagwunneth* (1), *maleth* (1), *skiptath* (1), *wordeth* (1), *fææ booth* (1), *hælgthodagha bruth* (1), *skripta bruth* (1), *skripta broth* (1), *hufwtz luth* (1), s:a 35; med *t*: *at* prep. (13), *aat* prep. (4), *at* konj. (13), *annat* (5), *annat-* (3), *bannet* (2), *burghet* (1), *fangit* (1), *fæægældet* (1), *gangit* (1), *hedit* (3), *huilkit* (2), *kallat* (1), *lagh-*

¹) Detta oberoende af om ordet urspr. är ett verbalsubst. till »gräfvä» eller icke (jfr § 124. 2 cit. litt.). För min del håller jag det för troligt, att så är. Härför talar utom den af Kock Arkiv 20: 54 anförda bet. af ä. d. *grøft* (»gravning», »grav», »grøft», »dige», »dämning») äfven den omständigheten, att ordet i den äldre fsv. betyder »graf» i allmänhet, ej »murad eller hvälfd graf» (så i Östgöta., Uppl.-l., Vestmannal.). Det är ju däremot möjligt, att den senare specialiserade bet. åtm. delvis beror på inverkan från lat. *crypta*.

hæfdhat (1), *likit* (3), *lofliket* (1), *mykit* (1), *sargat* (1), *skriptat* (1), *oskriptat* (1), *ærwodhet* (1), s:a 60.

γ) likaledes mindre ofta efter kons.: *ath skilth* (1), *borth* (2), *fæmpth* (1), *giorth* (4), *skripth* (4), *lōnda skripth* (1), s:a 13; med *t*: *alt* (1), *bort* (1), *giort* (2), *halft* (1), *hwart* (6), *skript* (10), *walt* (1), *æzært* (2), *loflikt* (1), *ovight* (2), *owikt* (1), *thrætiwght* (1), s:a 29 — dessutom alltid efter *s*: *kost*, *næst*, *præst*, *thiænist*, *mistninge* osv.

Hskr. visar en tendens till samma anv. af *th*, som Kock Arkiv 18: 162 ff. uppvisat för den fsv. hskr. till Själens tröst. I alla de under b) upptagna formerna står *th* utan tvifvel för att beteckna *t*-ljudet såsom aspireradt. Då denna skrifning är vanligare efter starktonig vokal än efter svagtonig vokal och kons., visar väl detta, att aspirationen i förra fallet var starkare än i de senare (jfr Kock a. st.). Särskildt är att märka, att efter *s* aldrig *th* användes. I denna ställning synes *t* ej ha varit aspireradt; jfr att i början af och inuti ord *t* efter *s* ännu i nysv. är oaspireradt (jfr Noreen Vårt Språk 1: 421, Lyttkens och Wulff Ljudl. s. 267). — I de under a) anförda fallen skulle *th* kunna fattas som felaktig skrifning, föranledd af en börjande öfvergång $b > t$. Men då *t* aldrig omvänt förekommer för *th*, håller jag det för troligt, att *th* äfven i dessa fall, för såvidt det ej bör förklaras genom vacklan i skriftsättet på grund af växlingen i de under b) omtalade fallen, är afsedt att beteckna *t*-ljudets aspiration. Skrifningens sällsynthet visar i så fall, att aspirationen af *t* i dessa ställningar var mindre stark än i slutljud (såsom förhållandet i regel torde vara äfven i nysv.).

3. För väntadt *dh* står *t* i *laghkallat* n. pl. s. 93 r. 2, *th* i *laghkallath* s. 93 r. 4. Då eljest inga spår förekomma af en öfvergång $\delta > b > t$ i slutljud i svagtonig stafvelse (jfr Kock Språkhist. s. 2 ff., 14 ff., Noreen Altschw. Gr. § 257. 2, 260. 7), torde dessa båda skrifningar bero på missförstånd hos afskrifvaren, i det att han fattat formerna som singularis i st. f. pluralis.

§ 145. x (gx).

Etymol. *ks* och *gs* tecknas *x* i *siex* (5), *vax* (1); *skærdax* *hælgdh* (1), *vixlo dagh* (1), *vixla spiællom* (1). Kompromisskrifningar äro: *skærdagx* *hælgdh* (1), *vigxl* (1), *vigxlo dagh* (1). — Etymol. *ns* tecknas alltid *ngx*: *konungx*, *thingx* osv.

§ 146. **z (tz, dz, dhz).**

Etymol. *ts* och *ðs* tecknas med *z* i: *banz mal* (1)¹⁾, *laurinz-* (1), *manz(ins)* (2)¹⁾, *laghmanz* (2)¹⁾; *øzørt* (2); med *tz(s)* i *pingitz dagha* (3), *witz ordh* (1), *ætzsko spiæl(le)* (2); *gøtzlo edhir* (1), *hoffwitz-* (1), *hufwtz-* (1), *hofwtz-* (1). Etymol. stafning användes i: *ondsco* (1), *redhskape* (2); kompromisskrifningar i: *edhz taka* (1), *fældz* (3), *haldz* (1), *landzlaghum* (2) samt i de etymologiskt oriktigt skrifna: *kirkio gardz* (1), *hwfwdz-* (3), *hæradz* (2), *hæradz næmpd* (5), *vredzuerke* (1); *vidzordh* (4), *ædzsko spiæl* (1). De sist anförda skrifningarna antyda väl, att uttalet varit detsamma af etymol. *ts*, *ðs* och *ds*, och de först anförda skrifningarna med *tz* sannol., att detta varit *ts*. Dock kunna naturligtvis de anförda kompromisskrifningarna vittna om anslutning i uttalet till besläktade former utan *s*. Jfr f. ö. Olson Ög. ljudl. s. 138 ff. och där cit. litt.

§ 147. **Konsonanternas kvantitet.**

1. Förlängning af kons.

a) *r* och *rr* växla i gen. sg. f., dat. sg. f. och gen. pl. af »den»: *thera* (7), *there* (2); *therra* (3). Formerna med *rr* anses af Noreen Altschw. Gr. § 297. 3 bero på den fsv. förlängningen mellan vokaler i ord med akc. 1 (jfr Noreen Arkiv 6: 326 ff., Kock ib. 7: 350 ff., Accentuierung s. 118 f.). Växlingen mellan långt och kort *r* förklaras i så fall af växlande akcentuering (jfr Olson Ög. ljudl. s. 154). Som betonadt hade ordet akc. 2, som obetonadt förlorade det bitonen på ultima. Från den obetonade formen har så akc. 1 införts äfven i den betonade, och i denna inträdde så förlängningen. Kort *r* kvarstod, dels då ordet användes obetonadt, dels äfven då ordet såsom betonadt fakultativt behöll sin urspr. akc. 2. — Emellertid är en annan förklaring äfven möjlig. Såsom urspr. tvåstafviga afveko dessa pronominalformer i urnord. tid frånde vid denna tid trestafviga motsv. formerna af öfriga pron.: **mīn-iRaR*, **vār-iRaR* etc. och af adj.: **gōð-iRaR*, **blā-iRaR* osv. Genom analogiinverkan från dylika former kan **paiRaR* etc. fakultativt ha förlängts med en stafvelse till **paiRiRaR* etc., som regelrätt utvecklats till **peirraR > perra(r)* osv., under det att *pēra(r)* etc. med kort *r* representerar de urspr. tvåstafviga formerna. Härigenom skulle på ett naturligt sätt

¹⁾ Om inskottet af *t* mellan *nn* och *s* se Kock Ljudl. s. 426 ff., Noreen Altschw. Gr. § 254. 1.

det förhållandet förklaras, att i isl. af pron. *sá* former med *rr* föreligga redan i de äldsta hskr:na, som eljest icke ha förlängning af *r* i t. ex. *grárar* osv. (jfr Noreen Altisl. Gr.³ § 270. 2. anm. 2, där en enl. min mening mindre tilltalande förklaring gifves).

b) *mm* står för väntadt *m* i *akommo* (1). Då *m* eljest bevarats: *koma*, *kumi* osv., beror väl förlängningen här på ställningen i semifortisstaftelse (jfr Noreen Altschw. Gr. § 298).

c) För etymol. kort *l* står *ll*:

a) i *skall* (1) och *till* (3). Vanligen skrives i dessa ord enkelt *l*: *skal* (c. 60), *til* (c. 80). Äfven etymol. *ll* enkelskrives vanligen: *forfal* (4), *misfal* (1), *mæsofal* (2), *ætzskospæl* (2), *wil* (28), *dyl* (1), *skil* (2) — med *ll* blott: *all* (4), *forfall* (1), *mæssofall* (1); *will* (1). Beträffande ljudvärdet af beteckningen *ll* i de resp. fallen jfr Olson Ög. ljudl. s. 155 ff. o. där cit. litt.

β) i *maall* (1); däremot *maal* (9), *banz mal*, *thywpta maal* etc. (smlagdt 5). Om formen är afsedd, måste den förklaras som lösryckt ur sammansättningar, i hvilka *l* förlängts i semifortisstaftelse (Noreen Altschw. Gr. § 298).

d) Frfr *i* har *t* förlängts i *sittia* (1); däremot *sitia* (1), *sætia* (5). Genom analogi från former med *i* efter *t* står väl *tt* i *sitter* (3; *siter* 3, *siti* 1). Dock kan här *t* ha förlängts frfr *r* före svarabhakti-vokalens utveckling (jfr Noreen Altschw. Gr. § 296. 4). Det enda f. ö. förekommande ex. på former af detta slag, *giter*, har enkelt *t* (3).

e) *kk* står för väntadt *k* i *sakker* adj. (1) och *sakkene* (2), *sakkenne* (2); däremot: *saker* adj. (11), *osakir* (1), *sak* adj. (1), *saki* (1); *sak* f. (21), *saken* (1), *sakenne* (1), *horsak* (4), *horsakenne* (2), *saklæs* (14). I det första ordet kunde förlängning frfr *r* föreligga (jfr ofvan d). Då emellertid i det andra ingen liknande anledning till förlängning kan finnas, förefaller det mig mera tilltalande att i båda se spår af en börjande staftelseförlängning (jfr ofvan § 131. 2). Väcklingen *saak* (ofvan § 131. 2): *sakkenne* tyckes i så fall visa, att utjämningen, i motsats till hvad Hesselman Språk och stil 1: 17 f., Nordiska studier s. 378 antager, dialektiskt äfven vid *a* kunnat gå i olika riktningar.

2. Förkortning af kons.

a) I ställning mellan lång hufvudtonig och bitonig vokal (Noreen Om lång vokal etc., Altschw. Gr. § 304) har *tt* förkortats i: *aata* (1), *ræthe* (1). Vanl. kvarstår emellertid *tt*:

atta (4), *atte* (3), *attunda* (3), *dotter* (1), *natta* (1), *rætte* (1), *rætta* (6), *thrætta* (2). Regelbundet kvarstår *tt* på grund af akcentueringen i: *rætter* (1), *ottosang* (2), *sætles edhir* (1)¹⁾, *wprætter edhir* (1).

b) *k* och *kk* växla i *nakor* (1), *nakan* (1), *nakrom* (1): *nokkra* (1). Om växlingen jfr Noreen Altschw. Gr. § 242. 3.

c) På svagtonig ställning beror *n* < *nn* i gen. sg. *konuna* (1), dat. sg. *hustrune* (1), *kunune* (1), *næmpdene* (1), *sakkene* (2); jfr Kock Arkiv 22: 348 ff., Noreen Altschw. Gr. § 303. 4. Vanl. kvarstår emellertid *nn*: *kirkionne* (2), *næmpdenne* (5), *sakenne* (1), *sakkenne* (2), *horsakenne* (2), *soknenne* (2), *horsængenne* (1).

d) *nn* och *n* växla i *pænninga* (1): *pæninga* (4). Jfr Noreen Altschw. Gr. § 242. 1 b.

e) om *k* i *ikildagh* (1) jfr ofvan § 122. 8 och där cit. litt.

f) det enstaka *klokara* (1; med *kk* flera ggr) torde vara skriffel.

§ 148. Inskott af kons.

Inskottet af *b* och *d* är regelbundet: *kumber*, *falder*, *andra* osv. — Inskott af *p* synes vara genomfördt mellan *m* och *n* samt *m* och *t*: *iæmpna* (1), *stæmpnona* (1), *stæmpnomanna* (1), *stæmpno thinge* (3), *stæmpna* vb olika former (11); *fæmpt(er)* (4)²⁾. Mellan *m* och *d*³⁾ förekommer inskott af *p* i: *dæmpdh* (1), *næmpd* subst., olika former (39); däremot: *samquæmdh* (1), *tilquæmdh* (1).

§ 149. Bortfall af kons. (om *R* se § 150).

1. *g* l. *g* (jfr ofvan § 137) har, såvida icke skriffel föreligger, bortfallit mellan *l* och *ð* i *hældh* (1; *hælgdh* 10, *forhælgdh* 2); jfr Noreen Altschw. Gr. § 311. 1.

¹⁾ Denna skrifning — af Collin och Schlyter icke anmärkt i varianterna till KrB 13: 3 — synes visa, att Tamm ej kan ha rätt i sitt förslag till förklaring af texthskr:s *sætis epa* i Upps.-stud. s. 32. Formen synes peka på sammanhang med *sætt* f. (såsom Schlyter Ordbok antager), ehuru den formellt är svår att förklara. Utvidgning till *ia*-stam, såsom i fsv. *høghtipis*-, *gærningis*- o. d., synes näml. eljest förekomma, endast då förra sammansättningsleden själf är ett sammansatt ord eller därmed likställdt (jfr Kock Språkhist. 105 ff.).

²⁾ I *klæmpter* (1) däremot hör *p* till stammen.

³⁾ Jfr nedan under II.

2. En börjande förlust af *i* efter *z*, *z* och *k* (jfr Noreen Altschw. Gr. § 313, Olson Ög. ljudl. s. 163) synes antydast af de sällsynta skrifningarna *wigha* (1), *ringa* (1), *ringha* (1), *kirko* (1). Normaliter kvarstår *i* i dylika fall.

3. Snarast skriffel är väl *þuæra wærnadh* (1) för *-wærknadh*; jfr dock Noreen Altschw. Gr. § 314. Om bortfall föreligger, kan det ha underlättats däraf, att *k* här stod i relativt oakcentuerad stafvelse.

4. I *aptenom* (2) kan jag ej förklara förlusten af stammens slut-*n* på annat sätt än genom anslutning till de osynkoperade formerna: *apton*, *aptons* osv., i det i dessa *apt-* för språkmedvetandet tett sig som ordets eg. stam. Möjligen har, såsom prof. Söderwall anmärker, en dissimilatorisk tendens medverkat.

5. *r* saknas i *skudh* (1), *skiptath* (1). Sannol. äro dessa former blott skriffel. Jfr dock Kock Sv. landsm. XI. 8: 20 not.

6. Om växl. *annattwiggia* (2): *annattiggia* (3) jfr Olson Ög. ljudl. s. 167 (i anslutning till Kock Accentuierung s. 216). § 150. **Bortfall af R**¹⁾.

I. I enstafviga ord.

Endast utan *R* förekomma: 1) nom. pl. *m*. *twe* (1); 2) f. pl. *twa* (3); *tha* (2).

Växling af former med och utan *R* visa: 1) nom. pl. *m*. *the* (25): *ther* (1); 2) pres. ind. sg. *døø* (2), *faa* (4), *slaa* (1), s:a 7 ggr: *dør* (4), *faar* (2), *gaar* (2), *seer* (2), *slar* (4), *star* (1), s:a 15 ggr; 3) pres. ind. sg. *æ* (1): *ær* (c. 60).

Endast med *R* förekomma *wr* prep. (3), *wrdhinga* (1).

II. I flerstafviga ord.

A. Efter *a* i änd.

Endast utan *R* förekomma: 1) gen. sg. *m*. *dødha* (1)²⁾, *osidha* (1)³⁾; 2) gen. sg. f. af best. art.: *konuna* (1); 3) nom. pl. *m*. *arfva* (3), *edha* (3); 4) f. pl. af adjektiv. böjda ord: *alla* (4), *iæmpna* (1) samt med sedermera synkoperadt *a*: *thre* (23); 5) *ællæ* adv. (1).

Former med och utan *R* växla: 1) i första ledet af sammansättningar: *edha taki*, *iordha dela*, *lønda skripth*, *manadha*

¹⁾ I ett par fall saknas *R* efter svarabhaktivokal: *præste* (1), *edhe* (1), sannol. blott skriffel. Jfr Ottelin Cod. Bur. 1: 151 f.

²⁾ Kan dock fattas som *an*-stam.

³⁾ Kan dock fattas som pl.

budh osv., smlagdt 19¹⁾ (alla med senare ledet börjande med kons.): *wprætter edhir* (1); 2) gen. sg. f. *henna* (1): *henner* (1); 3) f. pl. *altara wærninga* (1): *skøthningar* (3); 4) pres. ind. sg. *waka* (1), *withna* (1): *hæfdhar* (2), *kallar* (4), *orkar* (1), *tiunder* (1), *wakar* (1), *vitnar* (1), *værkar* (1), s:a 11 ggr.

B. Efter *i*, *e* i änd.

Endast utan *R* förekommer: nom. pl. m. af best. art.: *widher delo mænnene* (1).

Former med och utan *R* växla: 1) nom. pl. m. *thyni* (1): *edhir*, *edher* (7), däraf 5 som senare led i sammans.: *for-falsedhir*, *menedher* etc.; 2) f. pl. *tidhe* (1), *wixsle* (1): *fæmpter* (1), *næmpder* (1); 3) nom. pl. m. af adjektiv. böjda ord: *badhe*, *fælde*, *mange*, *faloghe*, *ledhuge* osv., smlagdt 16 ggr: *aller* (1)²⁾, *siælfwer* (1); 4) pres. ind. sg. *føre*, *kære* osv., smlagdt 7 ggr: *deler*, *fæller*, *ringer* osv., smlagdt 18 ggr; 5) prep. *firi*, *fore*, *fyri*, *føre* (smlagdt 67), *ifwi* (1), *vndi* (1), *æpte* (1): *iuir* (1), *yfwer* (1), *owir* (1), *vndir* (1), *æpter* (16).

C. Efter *o* i änd.

Former med och utan *R* växla i f. pl. *akommo* (1), *kirkio* (1): *klokkor* (2).

Af de anförda formerna torde å ena sidan det nästan konsekventa *ær*, å andra det konsekventa *firi* och möjligen äfven *thre* böra komma under särskilda synpunkter; jfr ofvan § 18, § 45 och § 88. — I första ledet af sammansättningar har *R* bortfallit framför kons., men kvarstår framför vokal i det enda förekommande ex. — F. ö. kan beträffande den roll fonetiska faktorer kunna anses ha spelat vid fördelningen af formerna med och utan *R* anmärkas följande.

R saknas proportionsvis oftare efter *a* i änd. än efter *e*. Jfr Olson Ög. ljudl. s. 186 f.

Om och i hvad mån det i satssammanhanget följande ljudet varit verksamt vid fördelningen af formerna (jfr Brate Ä. Vestm. ljudl. s. 83 ff.), låter sig ej afgöra. Efter *a* i änd. synas visserligen *R*-lösa former vara relativt vanligare frfr kons. och i paus än frfr vokal och *h*, men i enstafviga ord och efter *e* i änd. är förhållandet omvänt. I enstafviga ord saknas näml. *R* frfr vokal eller *h* 18 och kvarstår 7 ggr, frfr

¹⁾ Möjligen dessutom *fæægældh* (4) med sedermera synkoperadt *a* (< *fæa*-); jfr dock isl. *fégjald*, stamsammansättning.

²⁾ Dessutom *ællir* (1), skriffel för *aller*.

kons. och i paus saknas det 20 och kvarstår 13; efter *a* i änd. äro siffrorna resp. 4: 7 och 14: 8; efter *e* i änd. 13: 15 och 17: 34; efter *o* i änd. 1: 2 och 1: 0.

Ej heller akcenten (jfr Kock Sv. landsm. XI. 8: 19 ff., Arkiv 18: 142 ff.) synes spela någon påtaglig roll vid fördelningen af formerna, såsom följ. siffror visa. Efter *a* i änd. saknas *R* i stafvelse med stark levis 1 gg och kvarstår 1, i stafvelse med svag levis saknas det 13 och kvarstår 9 ggr, i levissimusstafvelse¹⁾ saknas det 4 och kvarstår 5 ggr. Efter *e* i änd. äro siffrorna: i stafvelse med stark levis 2: 0, i stafvelse med svag levis 19: 24, i levissimusstafvelse²⁾ 9: 25.

Mera framträdande än de fonetiska faktorerna är fördelningen på olika grammatiska kategorier, i det t. ex. de mask. *a*-stammarna samt de adjektiviskt böjda orden i stor utsträckning sakna *R*, under det att detta i *i*-stammarna samt i pres. ind. sg. af verben i regel kvarstår. Jfr därom vidare under II.

¹⁾ Här inräknadt det i satssammanhanget vanl. obetonade *henna*, *henner*.

²⁾ Här inräknade de i satssammanhanget obetonade prep. *ifwi(r)*, *wndi(r)*, *æpte(r)*.

II. Jämförande del.

§ 151. Inledande anmärkningar.

1. I det följande skall det göras ett försök att väsentligen på grund af de föreliggande texternas vittnesbörd (jfr 3 nedan) i hufvuddrag utreda, hvilka företeelser inom ljudläran som kunna anses vara gemensamma för hela det språkområde ifrågavarande texter representera, och hvilka som måste anses tillhöra blott en större eller mindre del af detta språkområde, eller m. a. o. lämna bidrag till frågan om östgötska dialekter och hvad jag skulle vilja kalla östgötskt riks-språk under 1300-talet.

2. Det är tydligt, att för vinnande af någon öfversiktlighet vid en dylik jämförande undersökning åtskilligt af det i det föregående gifna materialet måste lämnas ur räkningen. Först och främst måste naturligtvis uteslutas allt, som är mer eller mindre osäkert eller tillfälligt, samt företeelser beträffande hvilka jämförelsepunkter saknas på grund af ord-förrådets ojämna fördelning på de olika hskr. Men äfven inom det sålunda sofrade materialet måste undersökningen väsentligen inskränka sig till de större, mera genomgående dragen, under det att företeelser, som träffa blott ett fåtal ord, och ljudförhållandena i enskilda ord — öfverhufvud taget detaljer — kunna medtagas endast i den mån de äro af verkligt intresse för att belysa de frågor som behandlas.

3. För att göra jämförelsematerialet så rikt som möjligt har emellertid å andra sidan den följande undersökningen utvidgats till att omfatta äfven andra sådana östgötska skrifter från 1300-talet, för hvilkas språk redogörelser föreligga. Dessa skrifter äro: textkodex af östgöotalagen, nedan kallad A (Olson Ög. ljudl.), MELL (jfr Olson MELL s. XI ff.), Bu (Ottelin Cod. Bur.) samt Birg. (Sjöros i Sv. litteratursällsk. i Finl.

skrifter LXXXVIII, s. 149 ff.).¹⁾ Upplysningar om dessas ljudförhållanden ha direkt indragits i framställningen.

Till belysning af förhållandena i de sålunda sammanförda 1300-talstexterna har jag dessutom för alla viktigare frågor undersökt (delar af) följande fyra yngre östgötska skrifter: Medeltidspostillor I (c. 1400; väsentl. s. 3—32),²⁾ Stadga för Vadstena kloster af biskop Nils i Linköping 1455 (original eller samtida afskrift)³⁾, Regula Salvatoris i Hel. Birg. Uppenb. IV (slutet af 1400-t.; väsentl. s. 3—33)⁴⁾; Josua bok i Sv. Medeltidens bibelarb. II (slutet af 1400- eller början af 1500-t., hskr. från 1526; väsentl. s. 3—31)⁵⁾. Och ytterligare har jag sökt vinna klarhet öfver företeelser i äldre tid genom att på de punkter, där det varit möjligt, göra jämförelser med förhållandena i de moderna östg. dialekterna, såvidt dessa kunna bedömas af de tillgängliga, tyvärr mycket torftiga och helt visst delvis äfven föga pålitliga källorna.⁶⁾ Slutligen har jag för jämförelser genomgått äfven några äldre nysv. skrifter, om hvilka man på grund af författarnas börd kan misstänka, att de kunna innehålla östgötska dialektdrag: Laur. Petri Gothus' En liten tröstbok (1564)⁷⁾, J. Messenius' Signild (1612) och Blancka-Märeta (1615)⁸⁾, 50 s. af J. P. Gothus' s. k. Lexicon Lincopense (1640)⁹⁾,

¹⁾ För en del fall, där Sjöros ej har upplysningar, har jag själf genomgått texten.

²⁾ FSS 23: 1. Vadstenaskrift.

³⁾ FSS 14: 5, s. 129—139.

⁴⁾ FSS 14: 4. Vadstenaskrift.

⁵⁾ FSS 9: 2. Vadstenaskrift. — Frekvensuppgifter rörande dessa skrifter gälla, äfven där det ej uttryckligen säges, de ofvan angifna partierna.

⁶⁾ Under östgötska dialekter inbegripas här dialekterna äfven i de delar af nordöstra Småland, som enl. den gängse indelningen anses höra till det östg. dialektområdet (jfr Noreen Vårt språk 1: 105 f.). Af dessa delar hörde med säkerhet åtm. Kind och Ydre (nu till Linköpings län), Tjust samt Norra Vedbo härad till östgötalagens jurisdiktionsområde (se Schlyter Jurid. afhandl. 2: 54).

⁷⁾ Laurentius Petri Gothus, född 1529 (el. 1530) i Söderköping, ärkebiskop 1574, död 1579.

⁸⁾ Joh. Messenius, född 1579 i Freberga Östergötland, professor i Uppsala 1609—1613, assessor i Svea hofrätt 1614—1616, död 1636.

⁹⁾ J. Petri Gothus född 1587 i Linköping, student i Uppsala

Sam. Petri Brascks Filius prodigus (1645; Hansellis saml. XXII).¹⁾ Den direkta nyttan här af har emellertid visat sig ringa, dels emedan alla dessa skrifter i allt väsentligt äro skrifna på riksspråk och de afvikande (dialektala) dragen äro få och föga framträdande, dels emedan det i allmänhet är omöjligt att afgöra, om dessa afvikande drag äro östgötska eller bero på dialektiskt inflytande från annat håll. Sammanställningen med de här behandlade texternas ljudförhållanden måste därför göras med stor reservation.

4. Den föreliggande undersökningen utgår ifrån, hvad redan i det nyss sagda förutsatts, att de ifrågavarande texterna verkligen äro östgötska, dvs. äro (åtm. väsentligen) skrifna på östgötskt språk. Bevisas kan detta strängt taget icke. Hvad först beträffar hskr:na af östgötalagen talar emellertid a priori allt för och intet emot, att dessa äro nedskrifna på det område, där denna lag gällde²⁾. I fråga om E och C stödes denna sannolikhet i någon mån däraf, att de blifvit funna i hskr. som tillhört Vadstena kloster (se s. X och XII ofvan), i fråga om H af de s. XVI omtalade anteckningarna rörande »Løsingga hæradz», det vill utan tvifvel säga Lösings härads (i Östergötland), ägor³⁾. Då härtill kommer, att språket i alla dessa texter på grund af de många och viktiga öfverensstämmelser de olika hskr. uppvisa, dels gemensamt (se §§ 152—171), dels gruppvis (se § 172—193), otvifvelaktigt måste anses tillhöra samma dialektområde, så vore det naturligtvis i hög grad osannolikt, att detta skulle vara något annat än

1610, från 1617 skolman i olika tjänster i Linköping, biskop i Linköping år 1637, död 1644.

¹⁾ Samuel Petri Brasck, född 1613 i Veta socken Vifolka härad i Östergötland, student i Uppsala 1630, lektor i Linköping 1644, kyrkoherde i Ekeby (Östergötland, Göstrings hd) 1649, kyrkoherde i Stockholm 1663, död 1668.

²⁾ Jfr not 6 s. CIII.

³⁾ Å andra sidan bevisar naturligtvis icke den omständigheten, att M (se s. X ofvan) på 1600-talet blifvit använd som tionderegister för Albo Kinnevalds och Norrvidinge härader i Kronobergs län, att denna hskr. är skriven utanför östgötalagens jurisdiktionsområde, då hskr. af östgötalagen, sedan landslagen börjat tillämpas, naturligtvis såsom värdelösa lätt kunnat spridas åt olika håll, hvarom bl. a. N, som hamnat i Rentekammerarkivet i Köpenhamn (se s. VII) bär tydligt vittne.

det östgötska. Härmed förnekas dock naturligtvis icke, att i någon eller några hskr. enskilda drag kunna förekomma, som möjligen bero på inflytande från icke östgötskt språk (jfr nedan § 199).

Med utgångspunkt från språket i hskr:na af östgötalagen ter det sig för mig som en till visshet gränsande sannolikhet, att äfven MELL, Bu och Birg. i sina flesta och väsentliga drag äro skrifna på östgötskt språk (jfr den detaljerade redogörelsen nedan passim)¹⁾. Dock må anmärkas, att beträffande dessa skrifter ännu mer än de förut nämnda den möjligheten måste hållas öppen, att sådana drag, som finnas blott i en eller flera af dessa, men icke återfinnas i de öfriga texterna, kunna härstamma från icke östgötska dialekter (jfr § 199 nedan). För Birg. har ett dylikt främmande drag med säkerhet påvisats af Kock Ljudhist. 2: 41.

5. Med afseende på tidsföljden af de här behandlade 1300-talstexterna måste följande anmärkningar förutskickas. Fullt bestämd till tiden är ingen af dessa texter. För hskr:na af östgötalagen och MELL kan jag blott anföra de af Schlyter gjorda tidsbestämningarna för nedskrifningen: för N förra hälften af 1300-t., för A, D, E, M och MELL midten af 1300-t., för C och H senare hälften af 1300-t. Om Bu vet man endast, att den är skrifven efter 1340; de flesta torde sätta den till c. 1350 eller något senare (jfr Ottelin Cod. Bur. 1: 4 med not). Fragm. af Birg. sättas af Klemming (med tvekan) till 1360, resp. 1367. Mot den nämnda tidsföljden för hskr:na af östgötalagen talar i deras språkliga beskaffenhet intet, om man blott gör det tillägget, att H visar ett afgjordt yngre språk än C, hvarför H otvifvelaktigt bör sättas till slutet af århundradet, kanske ända inemot 1400. Däremot vållar förhållandet mellan de nämnda texterna å ena sidan och MELL, Bu och Birg. å den andra någon svårighet, i det att af den jämförande undersökningen framgår, att dessa texter i sådana fall, där en kronologisk utveckling inom hskr:na spåras, nästan konsekvent uppvisa ett yngre språk än A, D, E och M (från århundradets midt) och i de flesta af dessa punkter äfven förete ett yngre skick än C (från senare hälften af århundradet). Då man väl måste utgå från Schlyters tidsbestämningar såsom mycket

¹⁾ Rörande Bu jfr äfven Noreen Altschw. Gram. § 8 h, Beckman i Samlaren 22: 81 ff., Ottelin Cod. Bur. 1: 3.

pålitliga, kunde man visserligen beträffande Bu tänka på att skjuta denna text längre ned i tiden, men häremot strider då det förhållandet, att Birg. (1360, 1367?) och MELL (c. 1350) i regel i de omnämnda fallen intaga samma unga ståndpunkt som Bu. Det torde därför blott återstå att förklara saken så, att hskr:na af östgötalagen uppvisa ett något ålderdomligare språk än man af nedskrifningstiden skulle vänta. Förklaringen härtill åter ligger utan tvifvel i den påverkan, som läsningen af de äldre originalen utöfvat på skrifvarens språk, dels i det enskilda föreliggande fallet, dels och hufvudsakligen i allmänhet genom att hos honom utbilda konservativa skrifvanor¹⁾. — På grund af det sagda blifver emellertid den relativa kronologien följande: 1) N; 2) A, D, E, M, 3) C; 4) MELL, Bu och Birg.; 5) H. Det är denna relativa tidsföljd som åsyftas, då det i det följande talas om de »äldre» resp. »yngre» 1300-talstexterna.

Jag öfvergår efter dessa anmärkningar till min framställning. Den lämpliga formen för denna synes mig vara att först gruppvis hvar för sig sammanföra: 1) sådana drag som antingen äro gemensamma för alla hskr. eller beträffande hvilka åtm. ingen kronologisk eller sär-dialektisk fördelning synes föreligga, 2) drag i hvilka en kronologisk utveckling framträder, 3) drag beträffande hvilka skiljaktigheterna mellan de olika hskr. sannol. bero på olika utveckling i olika trakter, och därefter göra de slutsatser eller anmärkningar, hvartill dessa olika grupper af företeelser gifva anledning.

A. Gemensamma företeelser eller företeelser beträffande hvilka åtm. ingen kronologisk eller sär-dialektisk fördelning mellan hskr. kan påvisas.

§ 152. I alla texterna föreligger öfverg. $\text{æ} > \text{ä}$ enl. den af Kock Språkhist. 88 ff., Ljudhist. 1: 235 ff. gifna regeln i de båda verben *vara* och *varþa* fullständigt eller så godt som fullständigt genomförd. Undantag utgöra blott det 1 gg i A och 1 gg i MELL förek. pres. ind. sg *værþær* (Olson Ög. ljudl. 61, MELL s. XVII) samt *væra* 2 ggr i D (ofvan § 23. 3). Senare synas æ-former icke längre förekomma i östgötska skrifter.

§ 153. Allmänt utbredd synes öfverg. $\text{æ} > \text{ē}$, dels frfr vissa

¹⁾ Annorlunda, men mindre riktigt, Olson Ög. ljudl. s. II ff.

kons. och kons.-förbindelser (*nn*, *n* + kons. *η*, *st* och *ss* (?)), dels i svagtonig ställning, hafva varit. Med säkerhet möter den i A, D, C, H, Bu, MELL och Birg. (ofvan § 20. 1, 90. 1, 121. 1 a, Olson Ög. ljudl. 25 ff., MELL s. XII f., Ottelin Cod. Bur. 2: 8 ff., Sjöros Birg. s. 172). I M finnes blott ett osäkert fall (ofvan § 67), i N och E saknas ex.; men det är möjligt, att i dessa hskr:s språk öfvergången funnits, ehuru den, då uttalsskillnaden torde ha varit relativt ringa, ej fått uttryck i skrift. Hvad N och E beträffar, kan saknaden af ex. förklaras äfven genom deras ringa omfång. — Ännu i MP I (c. 1400) och Stadga (1455) kan öfvergången konstateras föreligga framför *nn*, *nd* och *η*. I dessa texter skrives näml. i dessa fall *e* (*senda*, *henda*, *kenna*, *brennande*, *engin*, *lenger* osv.) relativt betydligt oftare än eljest, om man undantager 1) vissa i satsen (vanl. eller ofta) obetonade »småord»: *ey*, *epthe*, *then*, *thet*, *thes*, *thenne*, *thetta*, *thesse* (MP I), *ey*, *en* konj., *epther*, *then*, *thes*, *thessin*, *thesso*, *thetta* (Stadga) och 2) låneord och vissa enstaka andra ord, såsom *helghe*, *heluite* (MP I), *endrekt*, *samdrekt*, *persona*, *confessor* osv., *werldz* (Stadga), i hvilka båda grupper mer el. mindre konsekvent skrives *e*.¹⁾ Det senare af dessa undantagsfall är helt visst blott en ortografisk vana, delvis bevarad ännu i våra dagars skrift. I det förra (*ey*, *epthe*, *then* osv.) kan naturligtvis det slutnare uttal föreligga, som från början gifvit upphof till skrifningarna med *e*; men det är äfven möjligt, att redan nu sammanfall i uttalet med det vanliga korta *æ*-ljudet ägt rum och skrifningarna således blott bero på ortografisk tradition. Att ett sådant sammanfall så småningom ägt rum, framgår näml. af de mod. dialekterna, som i detta afseende synas stå på samma ståndpunkt som vårt nuvarande riksspråk. Möjligen har detta sammanfall af det slutnare och det öppnare ljudet delvis försiggått redan på 1400-talet. Åtm. är i de yngre Reg. salv. och Jos. skrifningen *e* — frånsedt främmande ord: *bespeya*, *speyare* osv. (Jos.) samt *ey* och *enghin* (med böjningsformer), *enkte*, *ekke*, som konsekvent tecknas så²⁾ —

¹⁾ Jag bortser här från ord skrifna med förkortningstecken: *herra*, *gerninga*, *prestin*; *thet*, *ther* osv.

²⁾ I de tre sistnämnda orden antyder sannol. den konsekventa skrifningen urspr. *ē* (hvaraf senare vid förkortning *i*: *ingen*, *in(k)te* osv.). Jfr Kock Ljudhist. 1: 174 och där cit. litt.

sällsynt i alla ställningar ¹⁾); äfven »småorden»: *thän, thänne, tässe, mädh, thär* tecknas, då de äro utskrifna ²⁾), med æ. I hvarje händelse äro de mer eller mindre vanliga (i de ofvan flerstädes nämnda småorden: *ey, eller, efter, men, then, thenne, ther* etc. ofta konsekventa) skrifningarna med *e* i äldre nysv. skrifter, som t. ex. Messenius Blancka-Måreta, Lex. Linc. och Brasck Fil. prod. (jfr ofvan § 151. 3) — i likhet med dem som äfven våra dagars skrift bevarar — tvifvelsutan blott att betrakta som ett delvis från medeltiden nedärfdt ortografiskt bruk. Jfr Kock Ljudhist. 1: 193, 219.

§ 154. De föreliggande ex. på *a*-brytning i kortstafviga ord med urspr. nasalerad ändelsevokal: *biæra* i A, M, C, Bu, *miæta* i A, M, MELL (jfr ofvan § 72. 1, 96. 1, Ottelin Cod. Bur. 2: 45, Olson MELL gloss.) jämte de af Kock Arkiv 17: 174 f. anförda göra det troligt, att *a*-brytning i dessa fall urspr. haft stor (kanske allmän) utbredning inom det östgötska språkområdet. De brutna formerna synas emellertid tidigt ha utträngts af obrutna (genom påverkan af beslåktade former utan brytning eller genom inflytande från andra dial.). I de undersökta yngre medeltidsskrifterna liksom i de mod. dial. synas de obrutna formerna vara de enda förekommande ³⁾).

§ 155. En allmän öfvergång af (genom brytning frfr velar kons. + *u* uppkommet) *iu* till *io* åtm. frfr *a* i ändelsen ⁴⁾ synes antydast af det i A, D, E, M, C och H konsekventa *lionga ping* samt af *sionga* i A, H, Bu, *sionkar* i Bu (se ofvan § 26. 2, 52. 2, 73. 2, 128. 2, Olson Ög. ljudl. s. 77, Ottelin Cod. Bur. 2: 54); — i N och MELL saknas hithörande ord. — Ljudlagen bekräftas af ex. från de yngre skrifterna: *sionghir*

¹⁾ Jag bortser äfven här från ord skrifna med förkortnings-tecken: *herra, persona, prestener; medh, thet, thetta, thenna, henne, then, ther* etc.

²⁾ Dessa ord skrivas i de båda texterna vanl. förkortade.

³⁾ Möjligen föreligger dock en brytningsform af detta slag i *bjære »trollhare»* (Grundtvig Tjust s. 9, Rääf Ydre 2: 8), eg. nomen agentis till »bära», således med urspr. bet. »den som bär» (matvaror o. d. till ägaren).

⁴⁾ Att det i 1300-talstexterna icke är fråga om en öfvergång *iu* > *io* i alla ställningar, göres troligt af *biug* i A och H, äfvensom af växlingen *iu*: *io* i »sjunga» i A och Bu gentemot det konsekventa *lionga* -: i »sjunga» kunde lätt utjämning ske från former med annan ändelsevokal än *a*. Emellertid framgår dock af en sådan

(jämte *siunga*, *siunka*) i MPI ¹⁾, *sionga* i Stadga, *sionga*, *siongh-ande*, *siongæ*, *stionga* sbst. pl. i Reg. salv. (i de båda sista skrifterna inga *iu*-former i de undersökta partierna). I senare tid ha emellertid, enligt hvad de mod. dial. synas visa, *iu*-formerna åter blifvit enarådande. Sådana inom den småländska delen af dialektområdet anträffade former som *sonde*, *jom̃* (Landsm. I: 632 ff., II. 7: 1 ff.) höra näml. helt visst icke hit, utan representera en som det synes för det egentl. östgötska området främmande ²⁾, senare öfvergång, som träffat äfven *u* och icke blott frfr *ɳ* (ex. *selverhoɳ* Landsm. I: 632 ff.), utan äfven frfr andra gutturaler (ex.: *glogg*, *togga*, *munhogges*, *bokla*, *pok'l*, *doktit*, Lundell Landsmålsalf. 112, Landsm. II. 9: 19).

§ 156. Åtskilliga fall af **R-omljudda** vokaler: *ørmynd* i N, *hæra*, pret. *uær*, *ørmynd* i A, *dyshorn*, *hæra* i C, *tørkænde*, *tyrkænde* i Bu (jfr ofvan § 5. 1, 93. 2, 94. 1 a, Olson Ög. ljudl. s. 59, 61, 68, Ottelin Cod. Bur. 2: 18) synas antyda ett tidigare mera utbredt *R-omljud* inom de östgötska dial. De *R-omljudda* formerna synas emellertid redan före 1300-talets slut i allmänhet ha vikit för icke omljudda. I de undersökta yngre skrifterna anträffas i de hithörande ord, som öfverhufvud förekomma, endast dylika. I de mod. dial. torde kvarlefva blott *tyssænn* (< *tyrkænnas*) »vara blyg» (Danell).

§ 157. 1300-talsskrifterna bevara ännu jämförelsevis många spår af det en gång befintliga *i-omljudet* i pres. ind, sg. af starka verb: *byþa*, *ræþ[ær]*, *gær* (?) i A; *læta* i M; *læta*, *læti*, *lætit*, *bør* i C; *læta*, *læter*, *læti* i H; *drægħa*, *læta*, *lætar*, *læt*, *lætin*, *lætit* i Bu; *drægħis*, *drægħer*, *fær*, *tæka*, *tækas*, *læta* i MELL; se ofvan § 70. 1, 94. 1 c, 95. 8, 125. 1, Olson Ög. ljudl. s. 56, 60, 63, MELL s. XVII, Ottelin Cod. Bur. 2: 144, 145. Alla formerna äro dock sällsynta utom *læta* (*læter* etc.), som t. o. m. är vanligare än *lata* (*later* etc.) i vissa af de yngre texterna (MELL, C, H). Ä-former af vbet »låta» växla

form som *biogh* MPI (Kock Ljudhist. 2: 390), att öfvergången i vissa trakter varit allmännare. — Beträffande växlingen *iom-*: *ium-* i »jungfru» (*iomfru* jämte *ium-* i MP I, *jomfru* i Reg. salv.) o. *jonkara* i Bu jfr Tamm Et. ordb. o. Kock Ljudhist. 2: 299.

¹⁾ Jfr not 4 s. CVIII.

²⁾ *Onge*, *onga*, *tvongen* från Östergötlands skogsbygd enl. Sv. skämtl. 7: 17, 18, 25 äro säkerligen konstruerade (Danell).

med *a*-former också i de undersökta yngre skrifterna: MPI, Stadga, Reg. salv., Jos. och förekomma ännu allmänt ¹⁾ i östg. dialekter (jfr t. ex. Sv. skämtl. 7: 2, Landsm. II. 7: 14, Rääf Ydre 2: 115). Möjligen är också den jämförelsevis rikliga förekomsten icke blott af imper. *lāt* (*lāten*) — som öfverhufvud är vanlig i äldre nysv. — utan äfven af andra böjningsformer med *ā* i stamstavelsen i t. ex. Lex. Linc. och hos Brasck Fil. prod. att betrakta som ett östgötskt drag.

§ 158. Spår af en öfvergång (i >) *e* > *æ* i ändelser föreligga i D, H, Bu och Birg. (ofvan § 30. 7, 134. 7, Ottelin Cod. Bur. 2: 60, Sjöros Birg. s. 173). Tvifvelaktiga äro väl *stæmnæ* i A, *fællær* i M och *allæ* i MELL (§ 76. 7, Olson Ög. ljudl. s. 95, MELL s. XXII), men böra möjligen sammanställas med de liknande formerna i de först anförda texterna, i hvilket fall företeelsen synes ha varit tämligen allmänt utbredd. Enl. min mening har man väl snarast att i dessa skrifningar se ett försök att återge en börjande öfvergång af ändelse-*e* till den (mera *ā*-liknande) reducerade vokalen (nysv. *gossæ* o. d.); jfr i viss mån Kock Ljudl. 277 f. Att ett sådant öppnare ljud kunnat utvecklas, medan ännu *i* i andra ställningar kvarstod i änd., finner jag ej i och för sig osannolikt. — Jfr emellertid äfven Kock Arkiv 12: 247 f.

§ 159. **Konsonantförkortning** enl. den af Noreen Om behandl. af lång vokal etc. gifna ljudlagen föreligger i A, D, M, C, H, MELL, Bu och Birg. ²⁾ (i N, E saknas ex., väl på grund af deras ringa omfång); se ofvan § 42. 1 b., 85. 2. 1, 115. 3 a, 147. 2 a, Olson Ög. ljudl. 145 f., MELL s. XXIV f., Ottelin Cod. Bur. 1: 129 ff., Sjöros Birg. s. 162. I alla hskr. äro emellertid skrifningarna med enkel kons. relativt sällsynta. Detta kunde naturligtvis tänkas bero blott på skrifttradition, men förklaras väl dock naturligare genom att antaga, att öfvergången varit endast delvis genomförd, detta beroende särsk. därpå, att association med närstående ord och former med ljudlagsenligt bibehållen lång kons. hindrat öfvergången. Härigenom förklaras också, att den långa kons. kunnat i hithörande former så småningom öfverallt återinföras. Att så skett, visa de mod. dial., som i denna punkt synas öfverensstämma med

¹⁾ Danell (enl. enskildt meddelande).

²⁾ I Birg. dock kanske på grund af denna texts vacklande ortografi mindre säkra ex.

det nuvarande riksspr.¹⁾ Redan i 1400-talets östg. skrifter tyckas skrifningar tydande på förkortning vara mycket sällsynta; enstaka sådana anträffas dock: MPI (på 30 s.) *framledo, twätirska, vprätılse*, Reg. salv. (på 30 s.) *inledh* p. pf. (2) (analogiskt från böjda former), Jos. (på 30 s.) *bestride, lydhe, stridhe*. — Tilläggsvis vill jag anmärka, att (de endast i A och Bu förekommande) ex. på förkortning af annan kons. än *tt* och *dd* kunna förklaras på annat sätt²⁾, hvarför förkortningsregeln hvad här i fråga varande texter beträffar, icke med säkerhet gällt för andra kons. än de nämnda.

B. Företeelser beträffande hvilka olikheterna mellan de föreliggande texterna med sannolikhet (väsentligen) bero på kronologisk utveckling.

§ 160. Öfvergång *ī* > *ē* föreligger blott i ett ex. i H, den yngsta texten (ofvan § 121. 3). Detta ex., *ledhuge*, är t. o. m. kanske tvifvelaktigt³⁾, då i de af mig undersökta yngre skrifterna spår af denna öfvergång, och dessa sparsamma, visa sig först i Reg. salv. och Jos. mot slutet af 1400-talet, däremot alls icke i MPI (c. 1400) eller ens Stadga (1455)⁴⁾. Förhållandena i våra texter gifva därför icke anledning att närmare ingå på denna fråga.

§ 161. Beträffande växlingen mellan *ū* och däraf genom *α*-omljud uppkommet *o* i våra 1300-talstexter äro de viktigaste dragen följande (jfr ofvan § 3. 1, 22. 1, 48. 1, 69. 1, 92. 1, 123. 1, Olson Ög. ljudl. 39 ff., MELL s. XIV, Ottelin Cod. Bur. 2: 21 ff.).

a) i de flesta texterna förekommer ännu en, visserligen

¹⁾ Undantag dock *dōter* (t. ex. Grundtvig Tjust s. 29, Landsm. II. 7: 8, II. 9: 21); jfr emellertid om detta Noreen Altschw. Gram. § 233. anm. 1 och där cit. litt., särsk. Kock Arkiv 13: 163 ff. — Messenius Signild har 1 gg *doter*.

²⁾ *Ene* (A), *mine*, *pina*, *vara* osv. (Bu) genom ställning i svagton. Med *væne* (: *vænne*) dat. sg, f. (Bu) kan jämföras *goþe* o. d.: *goþre* o. d.

³⁾ Formen kan förklaras i enl. med Hesselman De korta vok. i och y s. 246 not 1.

⁴⁾ I Reg. salv. bland en mängd former med *i* såväl i öppen som i slutet stafvelse (på 30 s.) blott: *owen* (1), *wen* (1), *forevetas* (1); i Jos. likaledes bland en mängd former med *i* (på 30 s.): *edher* (5), *edhan* (2), *edhart* (1), *edhrom* (1), *edhra* (2), *edhre* (2), *vetha* (2), *segher* (1), *lefwandis* (2), *venstra* (1).

genom utjämningar mer eller mindre störd, regelbunden växling *o: u* i några kortstafviga ord (*durum; dorap, koma: kumi, kumin, kona: kunu, lof, loua: luui, sona: sunum, stoua: stuuu*). Afvikande förhålla sig dock E och M, i hvilka af de föreliggande (fåtaliga) ex. att döma utjämning skett till förmån för *u* i dylika fall (ofvan § 48. 1, 69. 1), delvis äfven C, som har *sun*a och oftast *cuma, cuna* (ofvan § 92. 1).

b) alla texterna ha utjämning till förmån för *o* frfr *r* + kons., i den mån ex. föreligga äfven frfr enkelt tautosyllabiskt *r*. Undantag göra dock i allmänhet perfekta participia af 3:dje och 4:de afljudsklasserna, se nedan h).

c) frfr kakum. *l* + kons. är utjämning till förmån för *o*, så vidt ex. ge vid handen, konsekvent genomförd i N, D, C, H. Däremot växla *o: u* i A (vid *lk* blott *o*, vid *lp* växling), Bu (vid *lk* nästan alltid *o*, vid *lp* och *lv* endast *u*), Birg. (vid *lk* blott *o*, vid *lv* blott *u*¹⁾) och MELL (vid *lk* vanl. *o*, vid *lp* blott ett ex., detta med *o*). I M föreligger blott ett ex., detta med *u* frfr *lp* (*stulpa*). Utan tvifvel ha vi här att göra med dialektiska skillnader. Man tycker sig emellertid kunna spåra, att i vissa trakter utjämning till förmån för *o*, som rimligt är, inträdt senare frfr *l* + labial kons. än frfr *l* + *k* (A, Bu, Birg.).

d) utjämning till förmån för *o* frfr tautosyllab. enkelt *n* synes ha inträdt fullständigt i N, E och MELL, vanligen i A och Bu. I C förekommer däremot vanl., i Birg. blott *u* (*sun*). I D, M och H saknas ex.

e) frfr *kk* växla *o: u* i A, D, C och Bu, under det att i H och MELL *o* här är fullständigt genomfördt. I N, E, M och Birg. saknas ex.

f) frfr *ks* växlar *o* med *u* i A; MELL har blott *u* (*uxa*). I de öfriga texterna saknas ex.

g) frfr *st* växla *o: u* i A, C och Bu; i H och MELL är *o* fullständigt genomfördt; Birg. har *u* i det enda förek. ex. (*lusta*). I N, D, E, M saknas ex.

h) i perf. part. af 2:dra, 3:dje och 4:de afljudsklasserna förekommer det ljudlagsenliga *o* blott sällan frfr *r* samt kakum. *l* + kons.: *soret* (D), *suornum* (C), *svorit, svornom, iamborit, vælborno, væl borne* (Bu), *bornum, stolnæ* (MELL); eljest alltid *u*.

¹⁾ Näml. *folk* (2); *gulf* (1), *gulfe* (1), *gulfit* (2).

i) i öfriga fall föreligger — med undantag af det analogiskt påverkade *kombær* — utjämning till förmån för *u* konsekvent i N, A, D, E, M, C. I H, Bu, MELL och Birg. förekommer däremot *o* i något större utsträckning — H: *rogh*, *sowel*, *broth* (: *bruth*), *lother* (: *luther*), *konunger* (: *kununger*); Bu: *fol-* (: *ful-*), *gol-* (: *gul*), *trol-* (: *trul-*), *bol*, *konungar* (: *kun-*), *lotren* (: *lutar*), *oghn* (: *vghn*), *som* (: *sumi*), *þola* (: *þulin*); MELL: *flot-*, *foghla-*, *kol*, *lot*, *skopa*, *kolder*, *koll(enum)*; Birg.: *konung(in)* (: *kunung*), *rotne*.

Den här gjorda sammanställningen visar på det hela taget stora öfverensstämmelser mellan de olika hskr. Olikheter, som sannolikt bero på olika utveckling i olika trakter förekomma (jfr a, c. d, e, f, g), men synas vara af underordnad betydelse¹⁾. Viktigare synes mig vara den kronologiska skillnad, som visar sig däri, att de yngsta hskr.: H, Bu, MELL o. Birg. uppvisa en större användning af *o*, dels i de under a nämnda fallen²⁾ (H o. MELL äfven i de under e och g omtalade), dels och framför allt i de under i) nämnda, som i de öfriga hskr. uteslutande ha *u*. Den fortskridande utvidgning af *o*-ets område på bekostnad af *u*-ets, som härigenom antydes, bekräftas af de undersökta yngre skrifterna. Dels ha dessa näml., så vidt jag funnit, uteslutande *o* i följande ord (med böjningsformer), i hvilka ännu i 1300-talstexterna *o*: *u* växla: *koma*, *son*, *loff*, *loua*, *somar*, *alzkona*, *folk*; *lokka*; *kost*, *kosteliker*. Dels ha de *o*, uteslutande eller i växling med *u*, i en del fall, som i de äldre 1300-talsskrifterna ha eller enl. de där tillämpade reglerna skulle ha uteslutande *u*; så MPI: *dogde* (1): *dugdhe* (1), *hoghenom* (1): *hugha* (1), *hughin* (1), *logha* (1): *lugha* (1), *skodha* (3): *skudhin* (1), *vatndropa*, *konunger*, *lothir*, *lotlös*, *somlike*, *thola* (med afledn.); Stadga: *brotliket*: *brutom* (1), *obrutlika* (1), *konung*; Reg. salv.: *blosom* (1): *blws* (1), *uita-*, *haffuaskolande* o. d. (konsekvent): *skula* (1), *skulu* (1), *(be)skodha*, *doghir*, *dropa*, *lotlös*, *konungir*; Jos.: *bodh* (1): *budh* (ofta), *bebudhat* (1), *skolen* (2), *æghaskolande* o. d. (konsekvent): *skuli(n)* (18),

¹⁾ Jfr dock beträffande *u*: *o* i ställning frfr dentalt i nedan s. CXVI.

²⁾ Se § 123. 1 ofvan, Olson MELL s. XIV, Ottelin Cod. Bur. 2: 27 ff; Birg. har af hithörande form blott *lofat*, *koma* (3), *dura-* (2): *dora-* (2).

skulu, skulom (18), *bærgx holum*: *-hulen* (1), *-hulonne* (2), *konunger, iorþmon, swnder knosa, skodhen, smolor, soffleth, togh.*

Af detta material, jämfördt med det ofvan för 1300-talstexterna gifna samt med de fall, i hvilka äfven i de undersökta yngre medeltidsskrifterna *u* är enarådande¹⁾, synes mig framgå, att en allt starkare tendens gjort sig gällande att använda *o*, icke blott framför kakum. *l* + kons., *kk* och *st*, utan äfven framför enkel kons. Denna utveckling bestyrkes nu också af förhållandena i de mod. östg. dialekterna. Dessa, som af det tillgängliga materialet att döma i allmänhet väl skilja å ena sidan af urspr. kort *u* utvecklade ljud (i uppteckningarna *u, w, æ* osv.), å andra sidan af urspr. kort *o* uppkomna (i uppteckningarna: *å, o, ô, ø, ø* osv.)²⁾, synas näml. allmänt ha genomfört de senare icke blott framför de nämnda kons.-förbindelserna: *folk* (Sv. skämtl. 7: 9, Rääf Ydre 2: 24, Landsm. 1: 636 ff., II. 7: 8, II. 9: 20, 21, Grundtvig Tjust 17), *bokk* (Rääf Ydre 2: 12, Landsm. II. 7: 11, Grundtvig Tjust 26), *flokk* (Rääf Ydre 2: 21), *klokka* (Landsm. II. 7: 8, Grundtvig Tjust 20), *stokk* (Rääf Ydre 2: 87, Grundtvig Tjust 31), *okostig* (Widegren 1: 44) osv., utan i regel äfven framför urspr. (i fsv.) enkel kons.:³⁾ *bo* »bud» (Rääf Ydre

¹⁾ MP I: *budh, budha, gudh, studh, skuli(n), skulu, hugnat, hugna*; Stadga: *budh, budhom vb, gud, skuli(n), skulo*; Reg. salv.: *budh, gudh, hugh, thuli, thulimodh, brudhgumme, hwsur, bruth, bruthlikin, lustis, wmhugxande, oforhugxan*, Jos.: *gudh, hugnadh.*

²⁾ Undantagsvis (i Sv. skämtl. 7: 1 ff.) *au*, sannol. afsedt att beteckna: *ø, 8* eller *dyl*. — Jag använder i det följande för de af *ö* uppkomna ljuden *o*, för de af *ũ* uppkomna *u*.

³⁾ Frfr *l* synes dock *o* och *u* växla; vid sidan af de ofvan anförda *smola* etc. (Ydre hd) anføres t. ex. från Gullbergs hd *smule* af Hoppe Judbet. och enl. muntl. medd. af densamme är *gul* atm. i Linköpingstrakten den vanliga formen (jfr Kaléns *gol* ofvan). I hvad mån inflytande från riksspr. möjl. kan föreligga, vågar jag ej yttra mig om. — Dessutom står *u* äfven frfr andra kons. i några urspr. kortstafviga fem. *n*-stammar: *bruta* (Rääf Ydre 2: 10), *buga* (ib. 11); allmänna äro väl *fluga* och *stuva* (det senare t. ex. Kalén 2, Sv. skämtl. 7: 23, Rääf Ydre 2: 5, Landsm. II. 7: 11, Grundtvig Tjust 19). I dessa beror *u* sannol. därpå, att i de oblika formerna *brutu* etc. *u* mycket länge kvarstod i änd. och förhindrade *o*-ets inträngande i stamstafvelsen. På samma sätt kan *smula* ofvan förklaras och äfven ett af Sæve i Ant. tidskr. 1: 152 anfördt *kuna*.

2: 12, Landsm. II. 7: 14, 15, 27); *doga, doja* »duga» (Sv. skämtl. 7: 23, Landsm. II. 7: 26, 33), *odoga* (Kalén 2), *fogel, fojel* (Landsm. II. 7: 33, Grundtvig Tjust 25, *flog-för, -rönn* (Rääf Ydre 2: 22), *hogfällas* (Rääf Ydre 2: 36), *i hog, i hoj* (Sv. skämtl. 7: 1 ff., Landsm. II. 7: 15, Grundtvig Tjust 15), *loje* (Landsm. II. 7: 17), *rog, roj* (Rääf Ydre 2: 5, Landsm. II. 7: 23, II. 9: 22), *sojel* (Rääf Ydre 2: 89, Landsm. II. 7: 10), *baktroj* (Landsm. I: 632 ff.); *gol* adj. (Kalén 2), *hol* (Sv. skämtl. 1: 49, Landsm. II. 7: 31), *kolande* (Landsm. II. 7: 14), *smol, smole, smola* (Rääf Ydre 2: 80), *sol-hannske* (ib. 89), *tola* (Sv. skämtl. 7: 8, Landsm. II. 7: 9, II. 9: 22, Grundtvig Tjust 32); *komma* (Sv. skämtl. 7: 1 ff., Rääf Ydre 2: 114, Landsm. 1: 632 ff. m. fl.), *somme* pron. (Widegren 1: 46, Landsm. II. 7: 7, Grundtvig Tjust 21), *kona* (Rääf Ydre 2: 49), *mona* »jämka fram» (Kalén 15), *son* (Sv. skämtl. 7: 1 ff. Landsm. II. 7: 10 m. fl.), *spon* (Landsm. II. 9: 21), *sponvagn* (Kalén 18); *blo-droppe* (Grundtvig Tjust 35); *pose* (Landsm. II. 7: 16, Grundtvig Tjust 25); *brote* (Widegren 1: 42, Kalén 8, Rääf Ydre 2: 10), *flote* (Rääf Ydre 2: 22), *skott* (Sv. skämtl. 8: 39, Grundtvig Tjust 15); *klovbärjet* (Grundtvig Tjust 39), *lov, lova* (Sv. skämtl. 7: 3, Landsm. II. 7: 7, 16, II. 9: 21 m. fl.); jfr äfven Lundell Landsmålsalf. ss. 103 och 107.¹⁾ — Undantag från den allmänna tendensen att föredraga o bilda emellertid, liksom i 1300-talstexterna, i allmänhet äfven i de yngre skrifterna och i de mod. dial. perf. part. af 2:dra, 3:dje och 4:de afljudsklasserna: *bruten, krupen, hulpen, buren, stulen* osv. Rester af det urspr. ljudlagsenl. o anträffas dock ännu i Jos.: *(be)sworit* (2), *beswornom* (1), *swordno* (1), *vmshorne* (2): *buren* (1), *lwghit* (1), *budhit* (14), *bruthit* (1); det vill synas, som om o hållit sig längst frfr r, särsk. frfr r + kons.²⁾ Dessutom

¹⁾ Med den reservation som ofvan § 151. 3 göres må här äfven anföras följande från det nuv. riksspr. afvikande former från ä. nysv. skrifter: *förrothna* L. P. Gothus Tröstbok, *bodskap, gåål* »gul» Messenius Signild, *förbodh, gästebodh*. Dens. Blancka-Märeta, *bodh, bodhbärare, bodhskap, förbodh, gästebodh* etc., *doga, rotna* Lex. Linc., *doger* Brasck Fil. prod. — å andra sidan: *hwser* »hosor» Brasck.

²⁾ Jfr *sworne, borne* ännu hos Messenius Signild, *boren* Dens. Blancka-Märeta, *försworen, försworne* Lex. Linc. Man kan dock här möjligen tänka på tysk påverkan; så väl säkert i de fall, där *boren* (i sammans. *adelboren* osv.) ännu är den i nysv. vanliga formen.

synas de yngre skrifterna genomgående ha *o* i perf. part. af *koma*, *sova* och *trodha* (ex. äro dock fåtaliga) och detsamma är väl i de mod. dial. vanl. fallet med de två förra; dock äfven *kummen* (Rääf Ydre 2: 117, Landsm. II. 7: 9, 13, 24), *sufvet* (Rääf ib.)¹⁾. I dessa fall torde *o* i perf. part. bero på utjämning från öfriga former af resp. verb.

Till sist bör i denna fråga blott anmärkas, att såväl de undersökta yngre skrifterna som de mod. dial. uppvisa uteslutande *u* frfr dentalt *l* (*full*, *gull*, *hult*, *kull*, *skuld*, *skulle* osv.)²⁾. Det torde därför vara starka skäl att tro, att de afvikande formerna i Bu och MELL (ofvan s. CXIII) representera inflytelser från icke östgötska dialekter eller i hvarje fall tillhört ett mycket begränsadt område inom dessa dial.

§ 162. Öfvergången *u* > *o* frfr *rp* och *rt* möter blott i de yngsta hskr.: H, Bu och MELL, endast i den yngsta, H, konsekvent (ofvan § 123. 5, Olson MELL s. XV, Ottelin Cod. Bur. 2: 30 f.). Den motsv. öfverg. frfr kakum. *l* (+ kons.) uppvisar endast Bu med ett ex. (Ottelin a. st.). Att döma af de undersökta yngre skrifterna har öfverg. i förra fallet varit genomförd redan från c. 1400 (blott *spordhe*, *wordho*, *sport*, *kiortil* osv. anträffas); däremot har ännu MP I *huldis* (Jos. däremot *dool*, *ofwirholde*).

§ 163. Öfverg. *y* > *ø* i enlighet med de af Kock Arkiv 9: 50 ff. framställda ljudreglerna synes vara säkert styrkt endast för M — i denna dock blott med ett ex. —, H, MELL och Bu (ofvan § 71. 1, 126. 1, Olson MELL XIX, Ottelin Cod. Bur. 2: 43 f.).³⁾ Relativt talrikast äro ex. i Bu och MELL.

¹⁾ Danell meddelar dessa former äfven från Vesterlösa (Vifolka o. Gullbergs hd).

²⁾ Äfven *trull* (Landsm. I: 632 ff.); jfr *trullwijsa* Messenius Signild, *truldom*, *trullkarl*, *trulla* etc. Lex. Linc.

³⁾ Jag medräknar näml. icke de äfven i N, A, D, E, C och Birg. förekommande *følghia* (med böjningsformer), *følghþ*, *før*, *føre* prep., *før* adv. komp., *førra* adv. komp., *førster*, *først(o)* adv., *øuerster*, *tølfar(eþer)*, (*tuæ-*, *þræ-*)*tølfter*, då i dessa (jfr ofvan § 5. 2, 24. 1, 50, 95. 1 och där cit. litt.) *ø* kan förklaras på annat sätt än genom öfverg. *ȳ* > *ø*. Det kan icke vara en tillfällighet, att dessa former äro de enda som förekomma i de hskr., N A D E, som i öfrigt visa ett relativt äldre språkbruk, under det att de säkra ex. på öfverg. *ȳ* > *ø* anträffas — med ett undantag — blott i de texter, som i öfrigt visa en yngre språklig ståndpunkt:

Några detaljerade regler för *ø*-ljudets inträde låta sig icke uppställas på grund af det knapphändiga materialet; dock vill det synas, som om öfverg. tidigast fått allmän utbredning frfr *r*. Detta stämmer med förhållandena i de undersökta yngre skrifterna, där frfr denna kons. (frånsedt förbind. *rp* och *rk*, hvarom nedan) *ø* synes vara — med ett undantag: *wpbyrilse* jämte *wpbørilse* i Reg. salv.¹⁾ — konsekvent genomfördt (*børia*, *spøria*, *spør*, *spøri(s)*, *dørena*, *thørre*, *sørghir* osv.), under det frfr *l* och *n* *y* ännu understundom kvarstår: *kyldh* (2) i MP I, *hylia* (: *høls*, *køld*) Reg. salv., *dylia* (: *døliandis*) Jos., *synir* (: *mankøn*it 4 ggr) MP I, *synom*, *fynster* (: *søner* etc. ofta, *fønstridh* 2, *mankøns*) Jos. — Då i de undersökta yngre skrifterna den regeln synes ha varit gällande, att *y* icke öfvergått till *ø* frfr *rp*²⁾, en regel som gäller äfven för åtm. vissa af de mod. östg. dial.³⁾, kan det kanske vara af något intresse att anmärka, att intet talar emot, att denna regel gällt äfven för de äldre östg. skrifterna. — I ställning frfr *rk* förekommer *ø* i 1300-talstexterna endast i Bu (vanl. i *mørk*, *mørket*, *mørkia* o. d., konsekvent i *størkia*, *størkte*). MELL har: *styrkia*; i de öfriga texterna saknas ex. på ljudförbindelsen *yrk*. I de undersökta yngre medeltidsskrifterna står vanl. *ø*: *mørkir*, *mørkiom*, *tørkas* i MP I; *mørksins* i Reg. salv.; *mørkeno*, *tørka* i Jos. I »styrka» subst. och vb. växlar dock *y* med *ø*: *styrk* subst. (2) i MPI, *styrke* vb (1) i Reg. salv.: *størke* vb (1) i Stadga, *størkens* i

H, MELL, Bu. Hesselmanns resonnemang om dessa former, De korta vok. i och y s. 222 ff., har icke kunnat öfvertyga mig.

¹⁾ Här har således *i* i änd. fördröjt öfvergången, liksom fallet är i Bu (se Kock Ljudhist. 1: 455).

²⁾ Stadga: *byrdh*, *opbyrdh* (2), *jnbyrdhis*, *witnisbyrdh*; — Reg. salv.: *wmskyrdh* (1), *wyrdhning* (3); — Jos.: *omskyrdh*, *inbyrdis* (4). Undantagen: *wanwørzsko* (1) i Stadga, *wørdhning* (3) i Reg. salv., *vørdning* (2) i Jos. äro troligen blott skenbara, då i det förra *y* väl stått frfr *rt* (< *rp* frfr *s*), i de senare frfr *rn* (med *ø* bortfallet i uttalet). Om anledningen till *y*-ets kvarstående frfr *rp* se Kock Arkiv 9: 240 f., Ljudhist. 1: 456 f.

³⁾ Jfr Hesselman Sveam. 66, De korta vok. i och y ss. 199 ff., 213. Jfr äfven: *byrd* i inskrift å kyrkklocka 1525 i Fifvelstad Aska hd enl. Widegren 2: 550), *byl* Rääf Ydre 2:11, *myla*, *myling* (ib. 56), *mylinge* Grundtvig Tjust 42; möjligen också: *wittnesbyrdh* Laur. Petri Tröstbok, *wyrdige* Brasck Fil. prod.

Jos.¹⁾ Möjligen har i detta ord *y*- och *ø*-formerna tillhört olika dial. (jfr f. ö. Kock Arkiv 9: 56, Ljudhist. 1: 457 f.). — Ex. på öfverg. frfr *m*, *z*, *s* förekomma alls icke i 1300-tals-texterna, frfr *ð* och *v* blott i MELL (i den senare äfven i ett, dock måhända osäkert ex., frfr *t*; Olson MELL s. XIX).

§ 164. I behandlingen af diftongen *ia: iæ* visa de flesta af våra texter nära öfverensstämmelse, i det i N, A, D, M, C, Bu och MELL beträffande hufvudtonig stafvelse²⁾ den regeln väsentligen gör sig gällande, att långt *ia* (urspr. långt eller förlängdt framför vissa kons.-förbindelser: *ld*, *ng*, *rp*, *rl*, *rn*, *rt*, kakum. *l* + kons.³⁾) kvarstår, kort *ia* öfvergått till *iæ*, där icke öfvergången, såsom stundom synes ha skett, förhindrats af ett i följande stafvelse stående *a* (se § 6, 25, 72. 2, 96. 2, Olson Ög. ljudl. s. 74 ff., MELL s. XIX, Ottelin Cod. Bur. 2: 45 ff.)⁴⁾. En tydlig kronologisk utveckling röjer sig emellertid däri, att medan den nämnda regeln är konsekvent tillämpad endast i N o. M, redan i A o. C en börjande öfvergång *iā* > *iæ* spåras, en öfvergång som fortskridit märkbart längre i Bu och MELL, för att i Birg. och H föreligga fullt genomförd (jfr § 127 ofvan, Sjöros Birg. s. 173)⁵⁾. Med denna utveckling stämmer, att i de undersökta yngre medeltidsskrifterna *ia* öfverallt blifvit *iæ*. — Då emellertid äfven den med A, D och M samtida E, af de två enda ex. att döma, synes ha genomfört öfvergången äfven af långt *iā* > *iæ* (§ 51 ofvan), visar väl detta, att denna öfvergång

¹⁾ Äfven i mod. östg. dial. har detta ord *y* (Hesselman De korta vok. i och y s. 208).

²⁾ I svagtonig stafvelse liksom i ord som i satssammanhanget användas oakcentuerade, kvarstår *ia* i alla texterna. Se ofvan anförda ställen.

³⁾ I A och C äfven ensamt kakuminalt *l*.

⁴⁾ Möjligen bör i enlighet med Kock Ljudhist. 2: 357 (och Ottelin Cod. Bur. a. st.) för A och Bu den regeln uppställas, att *ia* kvarstår äfven i uddljud. Fullt bevisande ex. föreligga dock icke. De enda former, i hvilka icke antingen gammal längd eller förlängning kan föreligga eller *ia* i stamstafvelsen följes af ett *a* i ändelsen, äro *iam*- och böjningsformer af *iamn* adj. Äfven dessa kunna förklaras på annat sätt än genom den antagna ljudregeln; jfr Olson Ög. ljudl. s. 75.

⁵⁾ Beträffande det enda undantaget: *diafuldin* i Birg. se Kock Ljudhist. 2: 358.

icke inträddt samtidigt i alla trakter, utan i somliga tidigare, i andra senare.

§ 165. Modifikationen *iæ* > *iē* (i hufvudtonig stafvelse efter kons.; jfr Kock Ljudhist. 2: 368 f.) föreligger blott i H, vår yngsta text (ofvan § 121.1 b). Möjligen antydes en allmänare utbredning af denna företeelse på östgötskt område vid tiden o. 1400 och närmast därefter däraf, att äfven MPI (c. 1400) och Stadga (1455) i hithörande ord: *fierkas*, *hielp*, *hierta*, *sielff* osv. nästan lika ofta skriva *ie* som *iæ*. Då emellertid de yngre Reg. salv. och Jos. konsekvent teckna *iæ*, synes mig detta vittna om en likartad återgång till det öppnare uttalet som vid *æ:e* (ofvan § 153). I de mod. dial. är denna återgång, så vidt jag kunnat finna, fullständigt genomförd. — De i ä. nysv. skrifter som t. ex. Messenius Signild och Lex. Linc. mycket vanliga skrifningarna med *ie* (*hielpa*, *hierta*, *sielff* osv., åtm. i Lex. Linc. äfven i framljud: *jempn*, *jern* osv.) torde snarast vara att anse som blott af ortografisk natur (jfr § 153). Jfr f. ö. Kock Ljudhist. 2: 368 f.

§ 166. En börjande öfverg. *iō* > *iø* visar sig först i C, H och Bu (ofvan § 98. 2, 128. 3, Ottelin Cod. Bur. 2: 55 f.)¹⁾. Äfven i MPI (c. 1400) synes *io* ännu vara lika vanligt som *iø*: *fiol* (2), *fiollo* (2), *hioldo* (1), *kiol* (2): *miølk* (1) *kiøtz(ins)*, (6)²⁾; mot slutet af 1400-talet synes däremot öfvergången vara fullt genomförd: Reg. salv. och Jos. ha blott *iø*: *hiøldz*, *myøl*, *fiøl*, *skyøl(len)* osv.

§ 167. Endast i den yngsta hskr., H, har jag (ofvan § 136. 2) trott mig märka spår af en öfvergång *ð* > *d* efter *r*. Denna ljudlag bekräfta de undersökta yngre skrifterna, men visa tillika, att den bör inskränkas till ställningen mellan vokaler. Af dessa texter använda näml. MPI, Reg. salv. och Jos. — fränsedt förbindelserna *fd(h)* och *gd(h)*, delvis ställningen i svagtonig stafvelse, hvarom nedan, samt i MPI *d(h)l* och *d(h)r* — *d* i st. f. *dh* relativt betydligt oftare efter *r* (*giorde*, *hörde*, *sværde*, *værdoghe* etc.) än i

¹⁾ Blott i H äfven af det genom den speciellt östnord. brytningen uppkomma (*iu* >) *io* (*liønga-*). I de undersökta yngre medeltidstexterna kvarstår detta *io* oförändradt.

²⁾ Då affrikation ej betecknas i denna text, måste *kiøtz(ins)* gå tillbaka till *kiotz(ins)* med brytningsdifftong. Tvetydigt är däremot: *køtzlikom* (1).

någon annan ställning, men blott eller nästan blott i inljud. Äfven i Stadga kan ljudlagen spåras, ehuru den där ej så klart framträder¹⁾.

Äfven i svagtonig ställning har möjligen *ð* i H blifvit *d* (a. st.). Denna ljudlag möter också i de undersökta yngre skrifterna, men med säkerhet blott i Reg. salv. och Jos., hvaraf väl kan slutas, att den haft mindre allmän utbredning eller ock fått allmännare spridning först senare än öfverg. *rð > rd*²⁾.

§ 168. Endast i Bu, Birg. och H föreligga svaga antydningar om öfverg. *ghi > j* (jfr ofvan § 137. 3, Ottelin Cod. Bur. 1: 94 f., Sjöros Birg. s. 176). Ännu i de yngre medeltidsskrifterna röjer ortografien ytterst sporadiskt denna öfvergång³⁾. I de senare ha vi väl dock troligen blott att göra med ortografisk konservatism.

§ 169. **Förlängning** frfr *ɛ* föreligger sporadiskt i A, M, C, H, Bu och Birg. (jfr ofvan § 85. 1 b, 115. 2 a, 147. 1 d, Olson Ög. ljudl. s. 153, Ottelin Cod. Bur. 1: 124 f.) — frfr *n* blott med ett säkert ex. i D, frfr *r* med ett i C och ett i Birg. (ofvan § 42. 2 a, 115. 2 a, Sjöros Birg. s. 161 f.). Skrifningarnas sällsynthet torde åtm. delvis bero på ortografisk tradition, hvilket i synnerhet styrkes däraf, att i de undersökta yngre medeltidsskrifterna intet enda säkert ex. på dubbelskrifven kons. i dessa fall anträffats⁴⁾. Emellertid torde äfven detta ringa material ge vid handen, att i 1300-talets östg. dial. förlängningen frfr *ɛ* tidigare blifvit allmän än frfr *n* och *r*.

§ 170. **R-bortfallet** företer vid en första blick en rätt brokig växling mellan de olika hskr. Bortse vi tills vidare från N, E och Birg. — om hvilka längre ned — låta sig emellertid de öfriga till en början uppdelas i två grupper.

Den ena bildas af A, D, M och C, i hvilka fonetiska faktorer tydligt komma till synes vid fördelningen af formerna med och utan *R*. De fonetiska faktorer det här rör sig om, äro (jfr ofvan § 45, 88, 118, Olson Ög. ljudl. s. 168 ff.)

¹⁾ I inljud: MPI *rdh* c. 50, *rd* 47, Reg. salv. *rdh* c. 40, *rd* 27, Jos. *rdh* c. 60, *rd* c. 30 (allt på 30 s.); Stadga: *rdh* 19: *rd* 3. I slutljud förekommer *rd* (på 30 s.) blott 1 gg i MPI och 1 gg i Jos.

²⁾ Reg. salv. (30 s.) *renliffnadh*, *ffulbordadho* o. d. 34 ggr: *böriade*, *renliffnade* etc. 23; Jos. (30 s.) *deladhe* o. d. 48: *talade* o. d. 52.

³⁾ Reg. salv.: *børghe* (omvändt skrifsätt för *børie*), Jos. *fylia*.

⁴⁾ *døttrom* MPI kan ha *tt* från sing. *døttir*.

väsentligen dels resp. ords ställning framför kons. och i paus eller framför vokal och *h*, dels akcentueringen. I detalj ställa sig förhållandena i dessa afseenden icke alldeles lika i de nämnda fyra hskr., men alla öfverensstämma däri, att bortfallet af *R* är större å ena sidan frfr kons. och i paus än frfr vokal och *h*, å andra större i levissimusstafvelse än i stafvelse med starkare akcent.

Den andra gruppen utgöres af *H* samt *Bu* och *MELL*, i hvilka dylika fonetiska faktorer föga eller alls icke göra sig gällande. I dessa hskr. framträder däremot tydligt en fördelning af formerna med och utan *R* på olika formkategorier (jfr § 150 ofvan, Olson *MELL* XXVI ff., Ottelin *Cod. Bur.* 1: 158 ff. ¹⁾). Äfven här öfverensstämma förhållandena ej i detalj, men som gemensamma drag kunna uppställas: A) konsekvent eller betydligt öfvervägande bortfall af *R*: 1) i nom. pl. af mask. *a*- och *an*-stammar; 2) i nom.-ack. pl. af fem *ō*-stammar; 3) i gen. sg. af fem. *ō*- och *i*-stammar; 4) i gen. sg. fem. af adjektiviskt böjda ord; 5) i gen. af »hon»; 6) i nom. pl. mask. af adjektiviskt böjda ord; 7) i nom.-ack. pl. fem. af adjektiviskt böjda ord; 8) i pron. *vi*, *i*, *þe*, *þa*, räkn. *twe*, *twa*, *þri*, *þre(a)*; 9) i best. art. gen. sg. fem., nom. pl. mask. och nom.-ack. pl. fem. B) öfvervägande eller relativt ofta kvarstående *r*: 1) nom.-ack. pl. af fem. *ōn*-stammar; 2) i nom.-ack. pl. af fem. *i*-stammar ²⁾; 3) i pres. ind. sg. af enstafv. verb på vokal (*ga*, *fa* etc.), *ia*- och *ōn*-verb.

Man kunde nu närmast vara benägen att i de nämnda olikheterna beträffande *R*-bortfallet mellan de båda grupperna se olika dial. representerade. I någon mån är möjligen så fallet. Jag tror dock, att man häri väsentligen måste konstatera en kronologisk utveckling. Redan det synes icke vara en tillfällighet, att den ena gruppen representeras af de hskr., som äfven eljest visa ett relativt äldre språkbruk, den andra af dem, som i regel förete ett yngre språk. Men härtill komma ännu ett par omständigheter. Den ena är den, att någon skarp gräns så till vida ej kan uppdragas mellan de båda grupperna, som äfven i den förra gruppen en fördel-

¹⁾ Ottelin har ej påpekat denna fördelning, men den framgår af hans ex. a. st., jämförda med formläran.

²⁾ Vid de mask. *i*-stammarna ha *MELL* och *Bu* endast *R*-lösa former, *H* däremot vanl. former med bevaradt *R*.

ning på olika formkategorier delvis kan konstateras (jfr ofvan s. CXX cit. ställen). Den andra och viktigare är den öfverensstämmelse, som i fråga om *R*-bortfallet äger rum mellan den yngre 1300-talsgruppen och såväl de undersökta yngre medeltidsskrifterna som de mod. östg. dialekterna.

En sammanställning af förhållandena i de undersökta yngre skrifterna ger näml. följande hufvudsakliga resultat. **A.** Konsekvent bortfall af *R* föreligger i MPI, Stadga och Reg. salv.: 1) i nom. pl. af mask. *a*- och *an*-stammar; 2) i nom.-ack. pl. af fem *ō*-stammar; 3) i gen. sg. af fem. *ō*- och *i*-stammar; 4) i gen. sg. fem. af adjektiviskt böjda ord; 5) i gen. af »hon»; 6) i nom. pl. mask. af adjektiviskt böjda ord; 7) i nom.-ack. pl. fem. af adjektiviskt böjda ord; 8) i pron. *vi*, *i*, *the* (m. och f.), räkn. *twe*, *twa*, *thre* (m. och f.); 9) i best. art. gen. sg. fem., nom. pl. mask. och nom.-ack. pl. fem., undantagandes pl. af fem. *ōn*-st., hvarom nedan **C.** **B.** Konsekvent är *R* bibehållet i nom.-ack. pl. af fem. *ōn*-stammar. **C.** Våxling äger rum: 1) i nom. pl. af mask. *i*-stammar: MPI: *vini* (1), *preste* (2), men *synir* (1); Stadga: *osidhi* (1), *sidhi* (1); Reg. salv.: *wini* (1), *præste* (5), *reenliffnade* (1); 2) i nom.-ack. pl. af fem. *i*-stammar: MPI: *dygdhe* (2), *synde* (6), *sotte* (1), men *syndhir* (2); Stadga: *tidher* (1); Reg. salv: *kraftir*, *sakir* osv. (smlagdt 8); 3) i pl. af best. art. vid fem. *ōn*-stammar: MPI: *stiærnona* (1): *mænniskonar* (1); Reg. salv. konsekvent *nwnnonar* etc. (9); 4) i pres. ind. sg.: MPI: *gaar*, *star* etc. (9), men *forsma*, *fly* (smlagdt 3); *gømir*, *styrer* etc. (26), men *bygge* (1); *manar*, *teknar* etc. (26), men *tala*, *nytia* etc. (8); Stadga: *staar* (2), *skeer* (2), *følgher* (1), *beuisar* (1), *wthuisar* (1); Reg. salv.: *gaar*, *dør* etc. (9); *kærir*, *samtykkir* etc. (10), men *fæste*, *tilhøre* etc. (3), *skikkar*, *talar* etc. (24): *dara*, *ælska* etc. (11). — Från de under **A** och **B** nämnda reglerna ¹⁾ afviker Jos. blott däri, att nom.-ack. ²⁾ af mask. *a*- och *an*-stammar några ggr (4 af 65) ändas på *-r*: *basunar*, *asnar*, *stenar* (2), samt att nom.-ack. ²⁾ pl. mask. af best. art. likaledes några ggr (6 af 47) har *-r*: *mennener* (2), *prestener* (4). Jag vågar häri se ett inflytande från icke östgötskt håll. I de under **C**

¹⁾ Af de uppräknade formkategorierna ha gen. sg. f. af best. art. (*solennas*, *qwinnonas* etc.) samt *hennas*, *hennes* konsekvent *s* och komma således ej i beräkning.

²⁾ Nom.- och ack.-formerna ha i denna hskr. sammanfallit.

upptagna fallen har Jos.: 1) i pl. af mask. *i*-stammar: *basuner* (6), *søner* (28), *sønens* (1), *præstir* (1), *stædher* (6), *stædherne* (3), men *preste* (1); 2) i pl. af fem. *i*-st.: *bærghaller* (1), *røsth-erne* (1), *slækther* (6), men *slækte* (4); 3) i pl. af best. art. vid fem. *ön*-st. blott *-r*: *skræpponar*, *winflaskonar*; 4) i pres. ind. sg.: *staar* (2), *vtgaar* (1), *rørir* (1), *mærkir* (1), *vpbygger* (1), men *høre* (1), *tilhøre* (3); *fortappar*, *talat* etc. (4).

Den snabbt fortskridande utvecklingen af de tendenser, som visa sig i den yngre gruppen af 1300-talstexterna är här påtaglig. Fullt genomförd är den i de under **A** och **B** ofvan nämnda fallen; beträffande de under **C** omtalade kan påpekas den större användningen af *-r* i pl. äfven af de mask. *i*-stammarna i den yngsta texten, Jos., samt det i alla dessa skrifter ännu rikligare än i de yngre 1300-talsskrifterna förekommande *-r* i pres. ind. sg. af de hithörande verben.¹⁾

I de mod. östg. dial. är denna utveckling fullt genomförd i de fall, som öfverhufvud kunna komma i fråga till jämförelse²⁾. *R*-lösa former visa näml.: 1) pl. af *a*-deklinationen (motsv. riksspr. på *-ar*); jfr Lundell Frändsk. 37, Dens. Landsmålsalf. 36, Kalén s. 3 f., Grundtvig Tjust s. 44 ff.; 2) pl. af adjektiviskt böjda ord; 3) pron. *vi*, *i*, *de*, räkn. *två*, *tre*; 4) pl. af best. art. *kōna*, *tāna* o. d. (jfr not 2 nedan). Däremot kvarstår *r*: 1) i *er*-dekl. (motsv. riksspr. *er*- och *or*-dekl.), i hvilken mask. *i*-stammar och alla fem. subst. sammanfallit (jfr Lundell Frändsk. 27, Landsmålsalf. 36, Kalén 3 f., Grundtvig Tjust s. 44 ff.); 2) i de egentl. östg. dial.³⁾ i pres. ind. af här ifrågakommande verb: enstafviga *gå*, *bo* etc., *ia*- och *ön*-verb⁴⁾.

¹⁾ Mot de i 1300-talstexterna föreliggande tendenserna strider *r*-et i best. f. pl. *nwnnonar* etc. Detta *r* är emellertid helt visst icke att betrakta som ett kvarstående gammalt *R*, utan som analogiskt infördt från den obestämda formen. Däraf förklaras, att detta *r* i artikeln saknas vid *ö*- och *i*-stammarna, som alls icke eller åtm. icke regelbundet ha *-r* i den obest. formen.

²⁾ Uteslutna äro på grund af speciell formutveckling gen. sg. fem. af subst. och adj., gen. af »hon», best. art. i gen. sg. f. och i pl. med undantag af typen *tāna* till *tå* o. d., som synes förekomma åtm. inom det smål. området (jfr Grundtvig Tjust 46, Landsm. II. 7: 35).

³⁾ Beträffande de småländska delarna af dialektområdet jfr Lundell Landsmålsalf. s. 35, 36, Grundtvig Tjust s. 13 not 4 samt språkprofven i Landsm. I: 636 ff., II. 7: 1 ff., II. 9: 19 ff., 21 ff.

⁴⁾ Tilläggsviis kan möjligen förtjäna att anmärkas följande om

- . På grund af det nu sagda föreställer jag mig förhållandena i denna fråga på följande sätt. Inom de östg. dialekterna gjorde sig i äldre tid en allmän tendens till bortfall af *R* efter vokal gällande, som inträdde tidigare i levissimus-stafvelse än i stafvelse med starkare akcent, tidigare frfr kons. och i paus än frfr vokal och *h* — häraf tillståndet i de äldre 1300-talstexterna —, men som i vissa fall aldrig hann att genomföras. Den började näml. snart att delvis motarbetas af en annan: analogisk utjämning inom och mellan de olika formkategorierna. Beträffande de faktorer, som verkat vid denna utjämning, kan jag i allt väsentligt sluta mig till Kock Nord. tidskr. f. fil. NR 9: 170 ff., Landsm. XI. 8: 30 ff. och Arkiv 18: 145 ff. beträffande de fall, i hvilka (se s. CXXII ofvan) *r*-förlusten så småningom helt genomförts, så till vida nämligen, som utan tvifvel det ljudlagsenliga bortfallet i åtskilliga formkategorier kraftigt främjats af analogiska inflytelser från besläktade former utan *r*. Däremot tror jag, att åtm. hvad de östg. dial. beträffar äfven kvarstående af *r* i nom.-ack. pl. af fem. *ön*-st., i pl. af mask. och fem. *i*-st. och i pres. ind. sg. af hithörande verb (se s. CXXII ofvan) behöfver särskildt förklaras. De förklaringar som erbjuda sig, kunna te sig mindre öfvertygande; jag tänker mig emellertid

prep. »öfver», »under», »efter» och »ur», i hvilka ord former med och utan *r* växla i 1300-talsskrifterna. I de två första synas såväl i de undersökta yngre medeltidstexterna som i de mod. östg. dial. endast former med *r* förekomma. I »efter» växla ännu i MPI och Jos. former med och utan *r*, hvarmed måh. bör jämföras, att i de mod. dial. (åtm. på smål. område; jfr Landsm. I: 632 ff., 636 ff., II. 7: 13, 22 m. fl. st., II. 9: 21) *r*-lös form (*ätte*) ännu förekommer jämte formen med *r* (*ätter*). Af »ur» förekomma i de yngre medeltidstexterna formerna *u* och *ur*; den förre synes ännu förekomma flerstädes i de mod. dialekterna (jfr Östgötasnack s. 24 — Lysings hd; Landsm. I: 632 ff., 636 ff., II. 7: 13, 26, II. 9: 20 — de senare från den smål. delen af dial.-området; jfr äfven *vff* i lägre språk hos Brasck Fil. prod., Hansellis saml. XXII, s. 80, 92?). — Då de mod. dial. åter som det synes genomgående ha *ä*, *va*, pres. resp. pret. af »vara» gentemot 1300-talstexternas nästan konsekventa och de yngre medeltidstexternas konsekventa *ær*, *var*, är det här helt visst fråga om ett senare bortfall af *r* (i obetonadt slutljud), som ej historiskt sammanhänger med det här behandlade *R*-bortfallet; jfr *ha* »har» i mod. östg. dial. (Sv. skämtl. 7: 4, äfv. *haa* flerstädes hos Brasck Fil. prod.) och *plä* t. ex. hos Brasck a. arb. flera ggr.

åtm. som en möjlighet följande. I *ön*-st. beror det vanligare *r* måhända redan från början på en mindre benägenhet till bortfall efter *u* än efter andra vokaler; till dess beästande kan ett behof att undvika sammanfall med obl. sing. ha bidragit. På *i*-st. kan inflytande från de enstafv. kons.-st. och med dem lika böjda ord (*hænder, fæber, bønder* etc.) ha gjort sig gällande. Den olika akc. torde här icke ha varit ett absolut hinder; för association mellan dessa grupper af pluraler talar tvärtom just, att akc. 1 från kons.-st. etc. ofta analogiskt öfverförts till urspr. *i*-st. (jfr Kock Sv. Akc. 1: 204 ff.). Däremot får det väl tänkas, att inflytandet väsentligen ägt rum, sedan *-ir* i plur. af *i*-st. vanligen blifvit *-er* (jfr nedan § 181). Hvad verben slutligen beträffar, håller jag det trots Kock (Nord. tidskr. f. fil. 9: 169) för möjligt, att starka verb och *ja*-verb med »fast» *r* kunnat utöfva påverkan. Jag tror icke, att samma akc. eller öfverhufvud så stor formlikhet som Kock kräfver här med nödvändighet fordras för en association nog stark att framkalla en analogiinverkan. Och hvad beträffar den omständigheten, att de starka verben och *ja*-verben i jämförelse med de öfriga äro fåtaliga, bör det ihågkommas, att många af dessa verb äro ytterst vanliga. Emellertid kan måhända till *r*-ets bibehållande och slutliga beästande äfven i någon mån ha bidragit, att man i de *r*-lösa formerna kunde få förväxling med pres. konj. (*gøme* etc.) resp. plur. (*tala* etc.).

Tills vidare har bortsetts från hskr. N, E och Birg. I alla är materialet ytterst litet, men uppvisar nästan konsekvent bortfall af *R*. Frånses former, i hvilka äfven i de öfriga texterna *r*-et blifvit eller kunnat blifva föremål för specialförklaringar¹⁾, kan man i undantagen: *gar* i N, *forser*, *ofsøkir* i E, *gar*, *ælskar*, *ørloghar* i Birg. se svaga spår af den ofvan omtalade utjämningsprincipen. Det synes mig emellertid icke uteslutet, att dessa texter kunna representera andra dialekter än de öfriga hskr, dialekter i hvilka *R*-bortfallet hunnit längre före utjämnningstendensens inträde.

§ 171. Som tillägg till §§ 160—170 kan möjligen förtjäna att anmärkas följande om några enskilda ord.

¹⁾ *ær* i N, E och Birg., *mer*, *nær*, *ifir*, *vndir*, *ællar* i Birg. (jfr § 18 ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 81, anm., 172, 186 och där cit. litt.).

1. Karakteristiska för östgötaskrifterna under 1300-talet äro orden *firi* och *iui(r)* (uppkomna enl. den af Kock Arkiv 4: 163 ff. framställda ljudlagen). Konsekvent föreligga båda dessa former i N, A, D, E, M, C, *iui(r)* äfven i Bu och Birg. I H och MELL förekomma därjämte sällsynt *fyri*, *færi*, *yfwer*, *æuer* (ofvan § 122. 1, Olson MELL s. XIV). Dessutom har H (jfr a. st.) 1 gg *owir*, H och MELL (ofta), Bu (stundom) och Birg. (konsekvent) *fore*. Dessa först i de yngsta texterna uppträdande former synas senare ha helt och hållet utträngt *i*-formerna: i de yngre medeltidsskrifter, som jag undersökt, har jag icke funnit något *firi*, blott i Jos. 2 ggr (på 30 s.) *ifwir*; och för de mod. östg. dial. synas dessa former vara alldeles främmande.

2. Presens af »åga» har endast *a*-former (*agher*, *agho* etc.) i N, A, D, E, M och C. I H, Bu och MELL växlar däremot *æ* (*ægher*, *ægha* etc.) med *a* (*agher*, *agha* etc.). Det är tydligt, att *æ*-formerna först relativt sent börjat vinna allmännare utbredning. I de yngre medeltidsskrifterna synas de nästan ha utträngt *a*-formerna. Åga jämte *āga* anföras dock ännu af Råäf Ydre 2: 102 (i bet. »vara gift med»), 119¹).

3. Af verbet »göra» förekomma uteslutande former med *æ* i stamstavelsen i N och D, växling med *ø*-former äger rum i A, M och C, endast med *ø* möter verbet i H, MELL, Bu och Birg. Fördelningen visar en fortskridande utbredning af *ø*-formerna, som i de yngsta hskr. ha helt segrat. I de yngre medeltidsskrifterna liksom i de mod. dialekterna synas uteslutande former med *ō* förekomma.

C. Företeelser beträffande hvilka skiljaktigheterna mellan hskr:na (åtm. väsentligen) torde bero på olika utveckling i skilda dialekter.

§ 172. Öfverg. $\bar{e} > \bar{i}$ i enlighet med de af Kock Ljudhist. 1: 174 ff. gifna reglerna möter blott i A, MELL, Bu och Birg.²) (jfr Kock a. st., Olson MELL s. XIII, Ottelin Cod. Bur. 2: 17). — I de undersökta yngre medeltidsskrifterna har jag funnit blott ett ex. på densamma: *hilbrigdo* Stadga (1455)³).

¹) I den angifna bet. äfven i Vesterlösa (Vifolka o. Gullbergs hd) enl. Danell.

²) Näml.: *ingti*, *ingsins* (Sjöros Birg. gloss. under *ængin*).

³) Då *it(t)* neutr. sg. af »en» är en äfven eljest i äldre nysv. ofta förekommande form (jfr Kock a. arb. s. 175), är det ovisst, om

§ 173. En öfvergång $\bar{e} > i$ framför omedelbart följande vokal synes föreligga i M och C: *fians*, *fiar* (§ 68. 3, 91. 8). Ovisst är däremot, om på detta sätt äfven *pria* i A och D skall förklaras (Olson Ög. ljudl. s. 38, ofvan § 21. 4 och där cit. litt.). — I de undersökta yngre medeltidsskrifterna har jag icke funnit något spår af en dylik ljudöfvergång. Ej heller kan den med säkerhet påvisas för de mod. östg. dial. Om det i dessa vanliga *si* »se» (t. ex. Kalén s. 2, Hofberg 732, 734, Sv. skämtl. 7: 1, 8: 39, Rääf Ydre 2: 116, Landsm. I: 632 ff, II. 7: 7, II. 9: 20, 22) och det af Grundtvig Tjust 12 anförda *tri* »tre» jfr näml. Kock Ljudhist. 1: 88, 94.

§ 174. Öfvergången $\bar{y} > \bar{r}$ i hufvudtonig stafvelse möter blott i C (§ 91. 5 ofvan) och Birg. (*tikkas*, enl. Sjöros Birg. s. 158 fel för *pikkis*); i C äfven $\bar{y} > \bar{r}$ (§ 91. 6). — Af de yngre medeltidsskrifterna har endast MPI spår af denna företeelse: *biggia*, *atirlikkir*, *vpliptin*, *fanith*, *liff*; *asin*.

§ 175. Öfvergången $i > y$ på grund af labialisering in- verkan af kringstående kons. föreligger endast med mycket svaga spår i C och Bu (ofvan § 93. 3, Ottelin Cod. Bur. 2: 34). Då sålunda denna öfvergång på det hela taget synes vara ganska främmande för de östg. dialekterna under 1300-talet, liksom den tyckes sällan möta ännu i de yngre medeltids- skrifterna¹⁾, är det högst ovisst, om *gryft* i H, *kyrkia* (jämte vanligare *kirkia*) i C, H och Bu böra förklaras härigenom. Denna ovisshet stegras beträffande det senare ordet ytterligare därigenom att, såvidt de af Hesselman De korta vok. i och y 205, 206 anförda formerna ge vid handen, denna öfvergång i de östg. dial. — som visserligen genomgående synas ha *körka* (< *kyrka*) — icke inträdt i *kirsbär* (> *kersbär*) och *kirvil* (> *kervel*)²⁾, hvarför det är ovisst, om öfverhufvud ljudför- bindelsen *kir-* träffats af densamma i dessa dial. Jfr f. ö. ofvan § 124. 2 cit. litt.

det hos L. Petri Tröstbok, i Lex. Linc. och hos Brasck Fil. prod. som det synes konsekvent använda och äfven stundom hos Messe- nius Signild (1612) förekommande *it*, *itt* är att betrakta som ett östgötskt drag.

¹⁾ Jag har icke anträffat några ex. i MPI, Stadga eller Reg. salv. Bland de många skrifningarna med *y* för väntadt *i* i Jos. torde endast *dyrffdis* (2) och *fynster* (1) kunna anses höra hit.

²⁾ Jfr äfven *kirssebärsträ*, *hundakirsebär* i Lex. Linc.; samma kallas *körvel* (och *körtzel*) kan naturligtvis vara riksspråk.

§ 176. Öfvergången $\ddot{o} > \ddot{y}$ i enlighet med den af Kock Ljudhist. 2: 13 f. (§ 593) framställda ljudlagen möter i Bu (*gyru*, *kyti*, Ottelin Cod. Bur. 2: 35), MELL (*gyri*, Olson MELL XVII), Birg. (*gyrin*, Sjöros Birg. gloss. under *gøra*). — För de undersökta yngre medeltidsskrifterna synes denna ljudöfvergång vara främmande.

§ 177. Öfvergången $\bar{e} > \bar{æ}$ frfr dentala kons. (*p*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*) möter med säkerhet endast i MELL (Olson MELL s. XVIII), troligen dock äfven i Bu del I (Ottelin Cod. Bur. 2: 38 ff.); det är mycket ovisst, om spår af densamma kunna ses äfven i A (*skænu*? Olson Ög. ljudl. s. 63), M, C (§§ 70. 7, 94. 3). — I de undersökta yngre skrifterna har jag ej funnit något ex. på denna ljudöfvergång.

§ 178. Labialiseringen $i\ddot{u} > y\ddot{u}$ efter kons. möter blott i C, H och Birg. (ofvan §§ 97, 130, Sjöros Birg. s. 175). Att företeelsen tillhört endast vissa trakter af det östg. språkområdet, antydes möjligen äfven däraf, att af de undersökta yngre medeltidsskrifterna endast Jos. uppvisar den (*byud(h)*, *byudher*, *byudha*, *lywdh*, *sywnda*; däremot *siw*, flera ggr)¹⁾.

§ 179. **Svarabhaktivokalen** tecknas på flera olika sätt, hvilka emellertid icke alla torde representera olika uttal. Det äldsta tillståndet föreligger säkerligen i den i N konsekventa vokalharmoniska växlingen (§ 8 ofvan): vokalen är vid denna tid blott att anse som en *r*-ljudet tillkommande sonoritet, hvars klangfärg är beroende af den föregående stafvelsens vokal. Svaga spår af denna vokalharmoniska växling kvarstå i D, M, ja t. o. m. Bu²⁾ och H. I dessa liksom i de öfriga hskr. möta emellertid såsom de normala sådana beteckningar, som visa, att svarabhaktivokalen nu utvecklats till en mera själfständig vokal: i A och D så godt som konsekvent $\bar{æ}$, i E, M, C, H och MELL normaliter *e* — i C och i synnerhet i H dock äfven *i* —, i Bu och Birg. *a* (se §§ 28, 53, 74, 99, Olson Ög. ljudl. s. 79, MELL s. XX, Ottelin Cod. Bur. 2: 80 ff., Sjöros Birg. s. 170). Att det till Bu och Birg. inskränkta *a* betecknar ett annat uttal än $\bar{æ}$, *e*, *i* står väl utom tvifvel. Däremot är förhållandet mellan dessa sistnämnda inbördes oklart. Å ena sidan kunde den omständigheten,

¹⁾ Jos. har denna labialisering ofta äfven frfr $\ddot{o}$: *myøl*, *fyøl*, *skyøl(len)* *syøona*.

²⁾ I Bu *o* äfven efter guttural kons. (se Kock Arkiv 18: 168).

att *i* förekommer först i C och H — mest i den senare, den yngsta af alla hskr. —, sammanställd därmed, att de undersökta yngre medeltidstexterna så godt som konsekvent teckna *i*, ytterst sällan *e*, aldrig *æ*, tala för, att svarabhaktivokalen småningom, åtm. i vissa trakter, utvecklat sig till ett allt slutnare ljud. Å andra sidan bör äfven den möjligheten tagas i betraktande, att beteckningarna *æ*, *e*, *i* äro olika försök att återge den väl ännu rätt sväfvande kvaliteten hos vokalen, hvarvid måhända också olika skriftseder hos olika »skolor» komma till synes. — Jfr äfven Kock Ljudl. 293 ff.

§ 180. Med afseende på växlingen *a*: *æ* (*e*) i ändelser låta sig hskr:na uppdelas i 3 grupper. Till den första höra N, M, H och Birg., i hvilka endast *a* användes (§§ 9, 75, 133. 1)¹⁾; till den andra höra A, C och Bu, i hvilka endast ett ringa antal fall med *æ* och *e* förekomma (§ 100 ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 80 f., Ottelin Cod. Bur. 2: 57 ff.); till den tredje höra D, E och MELL med ett jämförelsevis stort antal former med *æ* i ändelsen, i MELL äfven några med *e* (§§ 29. 1, 54 ofvan, Olson MELL s. XX). Det synes mig otvifvelaktigt, att den sista gruppen representerar dialekter, i hvilka *a* i ändelser börjat öfvergå till *æ* ($> e$); i D och E har öfvergången emellertid tillsvidare inträdt blott i stafvelse med *levissimus*²⁾ eller svag *levis*, i MELL gör sig en vokalharmonisk tendens gällande, i det att öfvergången möter betydligt oftare efter *æ* i föreg. stafvelse än eljest. Däremot är det ovisst, huru den andra gruppen af våra texter skall bedömas. De fåtaliga ex. på *æ* eller *e* i dessa texter kunna fattas som bevis på en ännu endast i ringa mån genomförd öfvergång $a > æ$ (*e*), men de kunna äfven (med Ottelin a. st.) förklaras genom dialektblandning (t. ex. såsom kvarstående från äldre original på annan dialekt). — I de mod. östg. dialekterna har som bekant på stora områden ändelse-*a* blifvit *a* el. *æ* (om gränserna för dessa områden se Hoppe Judbeteckn., Noreen Vårt spr. 1: 105 f.). Jag håller det för troligt, att det är denna

¹⁾ Några fall af *e* i M och H förklaras näml. på annat sätt än genom öfvergång $a > (æ >) e$ (se ofvan a. st.).

²⁾ Ex. med *æ* eller *e* för *a* i *levissimus*stafvelse borde kanske strängt taget frånräknas, då genom dessa måhända endast den i y. fsv. vanliga öfverg. $a > e$ i denna ställning antydes (jfr not 1 s. CXXX).

företeelse i sin börjande utveckling som vi möta i de ofvannämnda 1300-talstexterna (jfr nedan § 200). Håremot strider icke, att i de af mig undersökta yngre medeltidsskrifterna æ l. e — frånsedt den i y. fsv. allmänna öfvergången $a > e$ i levissimusstafvelse¹⁾ — mycket sällan möter i st. f. a ²⁾; jfr nedan § 197.

§ 181. I fråga om växlingen $i : e$ i ändelser kunna bland våra texter till en början urskiljas två grupper: å ena sidan D, E, A, MELL och Birg., i hvilka väsentligen den ofullständiga balansen tillämpas (se §§ 30, 55 ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 82 ff., MELL s. XXI, Sjöros Birg. s. 164 f.); å andra sidan M, C och Bu, i hvilka väsentligen den fullständiga balansen råder (se §§ 76, 101 ofvan, Ottelin Cod. Bur. 2: 65 ff.). Emellan båda stå N och H, i hvilkas språk en öfvergång från ofullständig till fullständig balans synes vara på väg att genomföras (§§ 10, 134 ofvan). Äfven i D, A och särskildt i MELL och Birg. förekomma emellertid ex. på öfvergången $i > e$ äfven i sluten stafvelse, under det omvänt i M, C och Bu i sluten stafvelse stundom står i . Vid den växling $i : e$, som sålunda mer eller mindre föreligger i alla hskr., visar det sig, att e föredrages framför ett följande r eller n , i frfr ett följande s eller t samt efter föreg. palatal(iserande) kons. och efter ett i i föreg. stafvelse³⁾. — Å andra sidan föreligga i D, A, M, MELL och Bu ex. som synas visa, att ej ens i öppen stafvelse ljudlagen fullt genomförts. Några för flera af dessa hskr. gemensamma undantag fordra specialförklaringar (se a. st.); i A råder en vokalharmonisk tendens vid genomförandet af öfverg. $i > e$ (Olson Ög. ljudl. s. 90 f.); f. ö. spåras äfven här förkärlek för i i änd. efter palatal kons. och efter i i föreg. stafvelse³⁾ (se ofvan anförda ställen).

Särskilda fall utgöra best. artikeln samt afledningsändelser.

Best. art:s vokal är i A i i sluten stafvelse samt i öppen stafvelse som ej är ordets sista (Olson Ög. ljudl. s. 92); en liknande regel har möjligen tillämpats i E (§ 55. 2 ofvan). I de

¹⁾ Se Kock Accentuierung s. 83 ff. och där cit. litt. Härpå särsk. många ex. i Jos.

²⁾ I MPI (på 30 s.): *sighiænde* (5), *sighiende*, *ahörende*, *liggiænde*, *lækæren*, *ellæ*, *lustæ*; i Jos. (på 30 s.): *manedhen*, *stener*, *alles*.

³⁾ I Bu ha enl. Ottelin Cod. Bur. 2: 66 neutrala *ia*-stammar ofta i i ändelsen. Det bör kanske anmärkas, att de flesta ha i i stamstafvelsen.

öfriga hskr. — icke blott i dem som ha fullständig balans — har artikeln ofta¹⁾ eller vanligen *e* äfven i sluten stafvelse (och efter kort rotstafvelse). Till förklaring se Kock Ljudl. s. 288 ff.

Bland afledningsändelserna visa *-ing*, *-ind*, *-isk*, *-ist* i alla texterna uteslutande *i*. I änd. *-ine* är balansen genomförd i D, M, C; i A är denna ändelse icke underkastad balanslagen; i N och MELL växla *i* och *e*. I änd. *-lik* växla *i* och *e* i M, C, Bu, Birg. och MELL (bäst genomförd är balansen i C, Bu och Birg.); i D, E, A och H är denna änd. icke underkastad balanslagen. Endast i Bu växla *-ilse*: *-else*; eljest blott *i* i denna änd. Jfr §§ 10, 30, 55, 76, 101, 134 ofvan, Olson MELL s. XXII, Ottelin Cod. Bur. 2: 68 ff. — Den största benägenheten för akcentreduktion och därmed följande öfvergång *i > e* visa således M, C och Bu, hvilka äfven i öfrigt (se ofvan) ha *e* i änd. i största utsträckning. —

Alla de undersökta yngre medeltidsskrifterna tillämpa den ofullständiga balansen eller visa sig tillhöra dial., som urspr. tillämpat densamma. Bäst genomförd är den i MPI (jfr Kock Ljudl. 258 ff., 270 ff.)²⁾, som afviker från regeln endast därigenom, att i några få fall efter lång rotstafvelse *e* står i sluten stafvelse frfr *n* (*vppen*, *halten*, *tæssen* osv.) och i ännu färre frfr *r* (*styrer*, *gömer*). — I Stadga står däremot i sluten stafvelse efter lång rotstafvelse så godt som konsekvent *e* frfr *r* (*tidher*, *følgher*, *wnder* osv.) och ofta frfr *n* (*thessen*, *engen*, *matten*, *endens* osv.; dock efter palatal kons. vanl. *i*: *engin*, *hulkin*, *tolkin* etc.), frfr *s* blott 1 gg: *dirffues*. I denna text förekommer *e* äfven någon gång efter urspr. kort rotstafvelse frfr *n*: *gøren* (3), *gørens* (1) (*lätin*, *skulin* etc. 8). — Betydligt konsekventare tillämpas regeln i Reg. salv., men äfven här förekommer stundom *e* efter lång rotstafvelse i sluten stafv. frfr *r* (relativt oftare än i MPI): *modher*, *synder*, *reether*, *wnder* osv., sällan frfr *n*: *gangen*, *wnnen*, *atgømen* (på 30 s. blott 3 ex.), frfr *s* (på 30 s.) 1 gg:

¹⁾ I Birg. dock blott i stycket »A» (Sjöros Birg. s. 166). I stycket B tillämpas vokalbalansen.

²⁾ Jag bortser här liksom rörande de öfriga skrifterna från vissa speciella undantag: *fore* (alla); *himerike* (MPI, Reg. salv.), *skadelikin*, *gudhelikin* o. d. (Reg. salv.), *nytteliken* o. d. (MPI, Stadga), hvarom se Kock Ljudl. 258 ff., 270 ff., 345.

smittes. Äfven i denna hskr. står *e* någon gång efter urspr. kort rotstafvelse; frfr *r* i *fadher* (ofta), möjligen influeradt af *modher*, *syster* etc., frfr *n* blott i *haffuen*, *komen* (2 ex. på 30 s.); i öppen stafvelse 1 gg: *gifue*. — I Jos. slutligen står efter lång rotstafvelse *e* i sluten stafv. betydligt oftare än *i* frfr *r* (*modher*, *slækther*, *wndher* osv.), nästan konsekvent frfr *n* (*hwilken*, *tæssen*, *stridhen*, *fallen* osv.; *i* blott i få fall, nästan alla efter palat. kons.: *enghin*, *hwilkin*, *gangin* o. d.), frfr *s* däremot sällan: *synes*, *møtes* osv. (på 30 s. 6 ggr). I denna text står *e* frfr *n* och *r* vanligen äfven efter urspr. kort rotstafvelse: *myken*, *sighen*, *komen*, *buren*; *fadher*, *søner*, *stædher*, *offuer*- etc. (dock vanl. *offuir*) och stundom (4 fall af 22 på 30 s.) äfven i öppen stafv.: *same*, *sake*, *kome*, *gøre*. — Materialet synes vid jämförelse med de 1300-talstexter som tillämpa den ofullständiga balansen, visa en fortskridande utvidgning af *e*-ts användning frfr *n* och *r* efter lång rotstafvelse och vidare en börjande — sannolikt i förbindelse med stafvelseförlängning stående — öfvergång *i* > *e* äfven efter kort rotstafv. frfr *n* och *r* och *i* öppen stafvelse. Dock intager Stadga här genom större frekvens af *e* i förstnämnda fall möjl. en dialektisk särställning. Frfr *s* och *t* är *i* ännu nästan enarådande i alla de undersökta yngre skrifterna.

I best. art. ha alla de yngre skrifterna konsekvent *e* i dat. pl.: *trämen*, *stiärnomen* osv. (jfr Kock Ljudl. 289 f.). Eljest ha MPI, Stadga och Reg. salv. vanligen *i* i sluten stafvelse, endast mera undantagsvis *e* frfr *n* (*solen*, *himelen*, *nødh-enne* etc. i MPI; *koren*, *cløstirsens* osv. Stadga; *armen*, *domaren*, *doren* osv. i Reg. salv.), Reg. salv. 1 gg frfr *t*: *ænneth*. I Jos. står däremot vanligen *e*; frfr *n* — med undantag af änd. *-inna*: *-enna*, *-inne*: *-enne* och *-ins*: *-ens* med ett relativt stort antal *i* — nästan konsekvent: *boken*, *dødhen*, *ordhen*, *laghen*, *stadhen* osv.; icke sällan äfven frfr *t*: *landeth*, *repet*, *hafwet* osv. — I öppen stafvelse spåras den för A ofvan (s. CXXX) nämnda regeln i *værlidina* i MPI, *brudhina* i Reg. salv. I den förra texten synes eljest balansen tillämpas; i den senare står vanl. *e* äfv. efter kort rotstafv. (*dorena* 6 ggr). Jos. har öfverallt blott *e*: *dødhenom*, *daghenom*, *flodena*, *sakena* osv. — MPI, Stadga och Reg. salv. stå här närmast den ståndpunkt som intages af A (se ofvan). Äfven den större användningen af *e* i Jos. kan bero blott på tidsskillnad, ehuru den naturligtvis också kan representera en dialektolikhet.

Afledningsändelserna *-ilse, -ind, -ing, -isk, -ist* visa i alla de yngre skrifterna blott *i*; i *-lik* är balansen blott rent undantagsvis tillämpad i MPI: *verlzelek, enfallekhet*. Med afseende på afledningsändelserna stå dessa skrifter således närmast A, D, E, H i 1300-talsgruppen.

§ 182. Beträffande växlingen *u: o* i ändelser bilda A och E en grupp för sig, i det att i dessa *u* är bevaradt äfven efter lång rotstafvelse (§ 56 ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 81 f.); de ytterst få undantagen i A förklaras sannol. genom dialektblandning. I alla de öfriga hskr. råder den fullständiga balansen ¹⁾ (§§ 11, 31, 77, 102, 135 ofvan, Olson MELL s. XXII f., Ottelin Cod. Bur. 2: 61 ff.). Vid behandlingen af änd. *-um* visa sig dock skiljaktigheter: i N, M, C och H är *-um* förväntadt *-om* jämförelsevis sällsynt; i D är *-um* öfvervägande, i MELL så godt som konsekvent, i Birg. konsekvent genomfördt; i Bu möter en utan tvifvel på dialektskillnad beroende olikhet mellan I och de öfriga delarna, i det att i I ofta, i II och III sällan *-um* står för *-om* ²⁾.

I afledningsändelser råder — bortsett från A och E (se ofvan) — rätt stor vacklan ³⁾. I *-ugh: -ogh* är balansregeln så godt som fullständigt genomförd i Bu och H; Birg. har däremot blott *-ugh*. I *-ul: -ol* följes balanslagen i Bu; i C och MELL står vanl. *-ul* äfven för väntadt *-ol*, under det att de öfriga hskr., i den mån ex. föreligga (D, M, H, Birg.) uppvisa blott *-ul*. Änd. *-uld (-ull)* har endast denna form (D, A, M, MELL); *-und* har blott i H (1 gg af 18) sidoformen *-ond*; *-ung* förekommer med *o* blott i del I af Bu samt i MELL. Se ofvan cit. ställen. —

Liksom flertalet af 1300-talsskrifterna tillämpa de undersökta yngre skrifterna väsentligen vokalbalansen på *u: o* (om änd. *-um: -om* se dock nedan.) I Stadga och Jos. förekommer emellertid stundom *o* för väntadt *u* efter urspr. kort rotstafvelse: *samo, bazsstoffuo, æro* (2), *skulo* (4), *gamol* (Stadga); *skulo* (2) samt konsekvent pret. pl. *blifwo* (6), *gripo* (1), *stigho*

¹⁾ Frånsedt enskilda, delvis specialförklarade, undantag (se a. st.).

²⁾ Växlingen *sum: som* följer änd. *-um: -om*. I E, A MELL o. Birg. står konsekvent eller (A) så godt som konsekvent *sum*, i D vanl. *sum*, i C vanl. *som*, i N, M, H alltid och Bu med ett undantag *som*.

³⁾ Ex. saknas delvis i en eller flera af texterna.

(1) (Jos., 30 s.). Denna företeelse står sannol. i samband med börjande stafvelseförlängning¹⁾, hvilken att döma däraf, att Reg. salv. som är yngre än Stadga, saknar ex. på *o* för *u*, inträdt olika tidigt i olika dialekter. — Då alla dessa skrifter använda änd. *-om* betydligt oftare än *-um* äfven efter urspr. kort rotstafvelse — Jos. t. o. m. konsekvent —, så torde detta däremot åtm. väsentligen bero på analogiinverkan från ord med lång rotstafv. (jfr ofvan § 102). Sällan står omvänt i MPI o. Reg. salv. (se Kock Ljudl. 212, 214) samt Stadga *-um* för väntadt *-om*.

I afledningsänd. växlar *u*: *o* endast i *-ugh*: *-ogh*. Väsentligen tillämpas balansen. Dock har Stadga mot regeln *gældskyllugh*, *ferdugha*, *lydhugha*, Reg. salv. *idrugh*, Jos. *lydughe*, *ræddughe* (flera ggr). Omvänt Reg. salv.: *iæffwoghe*.

§ 183. Växling $\mathfrak{z}$ (*gh*): *g*.

1. Öfverg. $\mathfrak{z} > g$ frfr δ (*b*) föreligger, ehuru genomförd i olika grad, i A, M, C, Bu och Birg. (§§ 79. 1, 104. 2 ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 104, Ottelin Cod. Bur. 1: 74 f., Sjöros Birg. s. 174), men saknas i N, H, MELL (§§ 12, 137. 1 ofvan, Olson MELL gloss. passim). I D och E saknas hithörande ex. Beträffande Bu bör anmärkas, att nästan alla ex. på öfvergången förekomma i del I, som härigenom liksom i flera andra fall visar inflytande från en dialekt eller dialekter, som äro främmande för de öfriga delarna. — I de undersökta yngre medeltidsskrifterna är öfvergången, så vidt jag funnit, konsekvent genomförd.

2. Frfr *n* är öfverg. $\mathfrak{z} > g$ eller $\mathfrak{z}$ konsekvent genomförd i D och M och på få undantag när i C och Birg. (jfr §§ 33. 1, 79. 2, 104. 1 ofvan, Sjöros Birg. s. 174). I A och MELL kvarstår vanligen $\mathfrak{z}$ (*gh*) frfr *n*, och att döma af de få ex. är detta konsekvent fallet i E och H (§§ 57, 137. 1 ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 105, MELL s. XXIII). I Bu visar del I öfvervägande *g* i denna ställning, i delarna II o. III är däremot *gh* i majoritet (Ottelin Cod. Bur. 1: 84 ff.). — De undersökta yngre medeltidsskrifterna ha vanligen *gn*, dock möter ännu någon gång *ghn* (*hughna* MPI, *wæghna* (3) Reg. salv., *wæghna*, *tileghna* Jos.).

3. Spår af en öfvergång $\mathfrak{z} > g$ före och efter *l* och *r* visa sig i A, M, C, H, Bu och Birg. (§§ 79. 3, 104. 3, 137. 2

¹⁾ Beträffande *blifwo* etc. jfr äfven Kock Ljudl. 190.

ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 105 ff., Ottelin Cod. Bur. 1: 75 ff., Sjöros Birg. s. 174). — Ex. som tyda på en dylik öfverg. förekomma sparsamt äfven i MPI (*helgra, helgilse, følgiande, høglikin*), Reg. salv. (*hælgæ, hælgæ etc., hælgona*, i denna ordgrupp nästan alltid, eljest sällan: *morgnenom, høggra*) och Jos. (*haglet, mægloth, mægloth; bærgen, bærgit (2), bærgas, morgon*)¹⁾.

4. En särställning i fråga om växlingen $\mathfrak{z}$ (*gh*): *g* intaga M och C genom sin i stor utsträckning genomförda öfvergång $\mathfrak{z} > g$ frfr kons. öfverhufvud samt i relativt oakc. ställning, särsk. i slutljud (§§ 79. 3, 104. 3 ofvan). Af öfvergången i svagtonig ställning föreligga dock spår äfven i A, H, Bu (ofvan 3 cit. ställen). — Den sistnämnda öfvergången föreligger äfven i Reg. salv. (*hælogare, ræddoga, almoge, windøga, aldrig* osv. c. 20 ggr: liknande former med *gh* c. 65 ggr) och Jos. (*lyduge, lönliga almogen* osv. c. 40 ggr: liknande former med *gh* c. 60 ggr²⁾), dock ej, efter hvad det synes, oftare i slutljud än i inljud.

§ 184. Affrikation af *g* och *k* frfr palatal vokal betecknas i det hela sparsamt i de här i fråga varande texterna. Vid *g* betecknas den frfr æ öfvervägande blott i E och C, i N, M, Bu däremot blott i enstaka fall, i A, D, H, MELL och Birg. alls icke. Vid *k* (*sk*) föreligger frfr æ beteckning af affrikata blott i relativt få fall i C, Bu och Birg., under det att N, D, A, M, H och MELL ha uteslutande *kæ-* (*skæ-*). Vid *g* har blott C (i 3 fall af 8) beteckning af affrikata frfr *ø*³⁾; de öfriga hskr. ha blott *gø-*. Vid *k* föreligger icke i någon hskr. beteckning af affrikata frfr *ø*³⁾. Jfr §§ 13, 59, 80, 106. 1, 139. 1 ofvan, Ottelin Cod. Bur. 1: 93 f., Sjöros Birg. s. 175. — Man har säkerligen icke rätt att tro, att affrikation förelegat blott i de fall, där den är betecknad (för Birg. visas affrikationen däraf, att äfven brytningsdiftongen *iæ* efter *g* o. *k*

¹⁾ Jag bortser här från *møgligare, omøglig* (MPI), *regla: reghla* (Stadga, Reg. salv.), då dessa ord möjl. inlånats med *g* och först genom ljudsubstitution i fsv. fått $\mathfrak{z}$ (*gh*).

²⁾ Då i denna hskr. *-lign, -liga* osv. är vanligare än *-lighin, -ligha* etc. (c. 25: 10), beror detta möjligen därpå, att *g* här är mellanstadiet i utvecklingen $k > \mathfrak{z}$ (*gh*). I så fall böra dessa former frånräknas ofvan.

³⁾ Jag bortser från *ø < au*, då här möjligen affrikation ej inträdt. Jfr Kock Ljudl. 54 ff., 544 ff., Ljudhist. 2: 260.

(*sk*) skrives æ, Sjöros a. st.; möjligen böra på detta sätt förklaras äfven *-gældh(et)* 4 ggr i H, jfr dock ofvan § 125. 5; jfr äfven § 138. 2). Detta blir så mycket troligare, som i de undersökta yngre medeltidsskrifterna affrikationen aldrig betecknas; här bevisas den emellertid af samma skrifsed beträffande brytningsdifftongen *iæ*, som nyss anmärkts för Birg. F. ö. kan jämföras äfven vårt nuvarande riksspråks vanliga ortografi i dessa fall (*gäst, göra, kär, köra; gäld, gärna, skäl* osv.). — Emellertid kan möjligen af de föreliggande skrifningarnas frekvens i 1300-talstexterna slutas, att affrikationen inträdt tidigare i vissa dialekter än i andra och att den inträdt tidigare frfr æ än frfr ø, tidigare vid *g* än vid *k*, i det att nämligen en konservativ stafning lättast bibehölls i sådana fall, där öfvergången inträdt relativt sent, sedan en fastare tradition för stafningen börjat utbilda sig. Jfr äfven Kock Ljudhist. 2: 366.

§ 185. Utveckling af *i* mellan *h* eller dental kons. och æ (*hiængia, tiælia* o. d.) spåras endast i D, C och H (§§ 35 106. 2, 139. 3 ofvan). För de öfriga texterna liksom för de undersökta yngre skrifterna synes denna företeelse vara alldeles främmande.

§ 186. Hiatusfyllande *i* eller *j* efter *e* (*feia, seia* o. d.) möter blott i A och Bu (Olson Ög. ljudl. 114, Ottelin Cod. Bur. 1: 95), efter *i* i Bu och H (Ottelin a. st., § 137. 3 ofvan). — I de undersökta yngre medeltidsskrifterna har jag icke funnit denna företeelse.

§ 187. Öfvergången *fs* > *ps* är icke säkert styrkt för någon af 1300-talstexterna. Beträffande *kæpsir* i A, *gulveps* i Bu se Olson Ög. ljudl. s. 126, Ottelin Cod. Bur. 1: 109. Det enstaka *lups(eþe)* »lofsed» i M och C står på samma ställe i lagtexten (ES § 15: 5) och synes vara öfvertaget från ett äldre original, möjligen genom missförstånd, i det att *lups* fattats som gen. af »lopp» (jfr att M på ett annat ställe i samma flock har *løpes eþ* för *lufs eþ*; se textafd. nedan s. 16 r. 3). Emellertid visar detta »äldre originals» *lups* liksom *nepsis*, *nepst* i Stadga, att öfvergången dock funnits i vissa östg. dial.

§ 188. Öfvergången *ft* > *pt* är i allmänhet genomförd utom i sådana fall, där besläktade former med *v* i stammen inverkat hindrande eller fördröjande på företeelsen (se §§ 15, 81. 2, 110. 2, 143 ofvan, Olson Ög. ljudl. 123 ff., Ottelin Cod. Bur. 1: 108 f., Sjöros Birg. s. 177). Dock äro förhållandena

något olika i olika texter. I N, D, E och H är öfvergången med de nämnda undantagen fullt genomförd, under det att i A, M, C, Bu och MELL (beträffande ordet »efter» äfven Birg.) växling äger rum mellan *ft* och *pt* äfven i sådana fall, där besläktade former med *v* ej kunnat inverka. Denna fördelning tyder på dialektiska olikheter i tiden för ljudöfvergångens genomförande. Af särskildt intresse är, att undantagen med *ft* för *pt* i M, Bu och Birg. uteslutande utgöras af relativt oakc. ord eller sammansättningsleder (M: *æfter*, Bu: *æfter*, *brulløpes afton*, *kyndelsmæssso afton*, Birg.: *æfte*), och att bland undantagen i A, C och MELL dylika former intaga ett betydande rum (se § 110. 2, Olson Ög. ljudl. 123 ff.¹⁾). Detta synes mig näml. visa, att (jfr Olson Ög. ljudl. a. st.) i vissa östg. dialekter under 1300-talet öfvergången *ft* > *pt* icke inträdt i relativt oakcentuerad stafvelse eller där inträdt senare än i andra fall. — Af de undersökta yngre medeltidsskrifterna visar MPI konsekvent och Stadga så godt som konsekvent öfvergången *ft* > *pt* genomförd (i den senare blott såsom undantag *offta* (2)). Då de yngre Reg. salv. och Jos. oftare ha *ft*, beror detta utan tvifvel därpå, att i dem den yngre öfvergången *pt* > *ft* börjat inträda.

§ 189. Spår af öfvergång *ð* > *t* i svagtonig ställning i slutljud möta i A samt del I af Bu (Olson Ög. ljudl. s. 129, Ottelin Cod. Bur. 1: 114 f.). — Denna öfvergång är vanlig i MPI (*hugnat* sbst., *blandat* f. sg., *skapat* n. pl. osv.) och Reg. salv. (*klædebonat*, *børiat* f. sg., *afflat* n. pl. osv.) och spåras äfven i Stadga (n. pl. *antwardhat*) och Jos. (f. sg. *bærghat*). Omvänt förekommer öfverg. *t* > *ð* i samma ställning sällsynt i MPI (*ypidh*, *forfaridh*, *mønstridh*), Stadga (*ætidh*, *annad*) och Reg. (*samwidh*), oftare i Jos. (*førmanadh*, *taladh*, *fønstridh* osv.). Då härmed jämföres, att Lex. Linc. och Brasck Fil. prod. konsekvent (eller så godt som konsekvent) använda sådana former som m. och f. sg. *afsöndrat*, *förachtat*, *ährat*, *sinnat*, *narrat* osv.²⁾, sbst. *hugnat*, *beklädnat*, *månadt* osv., och

¹⁾ I MELL är *æfte(r)* vanligare än *æpte(r)*, under det eljest *ft* för väntadt *pt* är mycket sällsynt (frånsedt *gift*, *gifta*, *giftoman* etc., hvarom jfr Olson Ög. ljudl. a. st.).

²⁾ Genom analogi från dylika äfven m. och f. sg. *giordt*, *brändt*, *sprijdt*, *bönhördt*, *lagdt*, *hengdt*, *såndt* osv. (Lex. Linc. sällan, oftare hos Brasck och Messenius).

dylika former äro vanliga äfven i Messenius' Signild och Blancka-Märeta, under det omvänt Laur. Petri Tröstbok mycket ofta skrifver *annadh*, *haffvedh*, sup. *kastadh*, *forlatedh* osv. — ytterst sällan p. pf. m. och f. *begrundat* o. d. —, synes man böra sluta, att de båda öfvergångarna ($\delta > t$ och $t > \delta$) tillhört olika östgötska dialekter och först genom dialektblandning delvis sammanträffat i de nämnda medeltidsskrifterna.

§ 190. Spår af **förlängning** af kons. efter *n*, *ŋ*, *r* (jfr Kock Skand. Archiv 1: 54) möta i C och Bu (§ 115. 2 b, Ottelin Cod. Bur. 1: 125), mindre säkert i A (Olson Ög. ljudl. s. 155). — Mycket ovisst är väl, om ett enstaka ex. som *tænkkian dhe* MPI hör hit.

§ 191. Beträffande **inskott** af *p* mellan *m* och *n*, *m* och *t*, kunna till en början bland hskr. afskiljas två grupper: å ena sidan N, D, M, C och Birg., i hvilka inskott alldeles saknas (§§ 17, 43, 86. 2, 116 ofvan), å andra sidan E och H, i hvilka det är konsekvent genomfördt (§§ 64, 148 ofvan). De återstående texterna, A, Bu och MELL, stå närmare den förra gruppen, i det att i dessa inskottet är sällsynt eller åtm. mindre vanligt (Olson Ög. ljudl. s. 125, MELL s. XXV, Ottelin Cod. Bur. 1: 109). I A saknas det alldeles mellan *m* och *n*. Efter all sannolikhet föreligga här icke blott olika skriftseder. Växlingen i A, Bu och MELL kan förklaras genom dialektblandning eller möjligen därigenom, att dessa hskr. representera dialekter, i hvilka inskottet senare inträdt och blott delvis hunnit genomföras. Särsk. för Bu är den förra förklaringen att föredraga på grund af det sätt, på hvilket formerna med *p*-inskott äro fördelade på hskr. (Ottelin a. st.). — I de undersökta yngre medeltidsskrifterna är *p*-inskott i båda dessa ställningar så godt som konsekvent genomfördt (undantagsvis dock i MPI: *fæmta*, *fæmtighi*). Här kan möjligen också förtjäna att anmärkas, att Messenius Signild och Blancka-Märeta samt Lex. Linc. mycket regelbundet använda *mpn*, *mpt* (*nampn*, *hämpnas*, *fampn*, *fulkompna*; *sampt*, *hämpt*, *jämpt*, *skämpt* etc.), och att Brasck Fil. prod. äfvenledes vanligen använder dessa skrifningar, under det att *p*-inskott är mindre regelbundet hos Laur. Petri Tröstbok. Möjligen kan man näml. ha rätt att häri se en fortvaro af den dialektskillnad som 1300-talstexterna visa.

Mellan *m* och *d* förekommer *p*-inskott i E i det enda

förek. ex. (*næmpd*), vanligen i H (*næmpd*, *dæmpdh*; undantag dock alltid: *samquæmdh*, *tilquæmdh*), sällan i MELL (*næmpd*, *næmpde* etc., *stæmpde*), 1 gg i Bu (*næmpdan*); se ofvan cit. ställen. Att äfven i denna ställning inskottet är ljudlagsenligt åtm. i vissa bygder (annorlunda Noreen Altschw. Gr. § 332, anm. 2), synes mig framgå af sådana former som *qwāmpd*, *afkømpd* (Söderwall Ordbok), i hvilka inga besläktade former med *mpn* eller *mpt* kunnat utöfva påverkan. Då emellertid detta inskott synes vara mindre vanligt i 1300-talstexterna, liksom det är mera oregelbundet genomfördt i de undersökta yngre medeltidsskrifterna¹⁾, och intet för ljudlagsenligheten bevisande ex. föreligger, så är det möjligt, att *p* i de ofvan anförda fallen beror på analogi från närstående former med *mpn* eller *mpt*.

§ 192. Bortfall af kons.

1. Bortfall af *ð* (*þ*) i slutljud efter *ǣ* (*gh*) möter med säkerhet blott i Bu och Birg. (Ottelin Cod. Bur. 1: 156, Sjöros Birg. s. 153 f.); beträffande A jfr dock Olson Ög. ljudl. s. 162. — I de undersökta yngre skrifterna har jag ej funnit denna företeelse²⁾.

2. Likaledes blott i Bu och Birg. spåras bortfall af *ð* (*þ*) frfr *ǣ* (*þriia*, *þriio* Bu, Ottelin Cod. Bur. 1: 156; i Birg. antydt genom omvända skrifningar: *vpnyþia*, *byrþiaþe*, Sjöros Birg. s. 157). — I mod. östg. dial. synes *ð* i denna ställning allmänt ha fallit (jfr Hesselman De korta vok. i och y s. 116 ff., under *midia*, *smidia*, *stydia* »ljustra», *tridie*, *vidia* »vidja», *vidia* »skinnar-vidja»).

3. Svaga spår af bortfall af *ǣ* efter guttural kons. möta i A, H och Bu (§ 149. 2 ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 163, Ottelin Cod. Bur. 1: 143). I de undersökta yngre medeltidsskrifterna har jag funnit (sällsynta) spår här af endast i MPI (*lækæren*, *røghom*, *sighæ*). — Företeelsen är i nysv. tid allmän i de östg. dial.³⁾

¹⁾ I MPI synes det saknas (*tilqwāmd* flera ggr); Stadga: *for-nempda* (2 ggr), andra ex. på förbind. *md* saknas; Reg. salv.: *for-næmpda* (5), men *dæmdir* (1), *samqwæmdin* (2); Jos.: *for-næmpda* (1), men *dæmdher* (1).

²⁾ Blott skrif- eller tryckfel är väl ett enstaka *dygh* Brasck Fil. prod. (Hansellis saml. XXII, s. 6).

³⁾ Liksom i de götiska dial. öfverhufvud (se Hesselman Sveamålen s. 65).

4. Öfvergång af **-ing**, **-ung** genom dissimulation till **-ig**, **-ug** kan konstateras blott för A, Bu och Birg. (Olson Ög. ljudl. s. 164 f., Ottelin Cod. Bur. 1: 89 f., Sjöros Birg. s. 169). Den möter icke i de undersökta yngre medeltidsskrifterna, liksom den, såvidt jag vet, är främmande för de mod. östg. dial.¹⁾.

§ 193. Såsom tillägg till §§ 172—192 kan möjligen för tjäna att anmärkas följande rörande de växlande formerna af några enskilda ord i de olika hskr.

1. Konj. »att» har uteslutande formen *æt* i N, E, M, så godt som uteslutande äfven i C och MELL (jfr §§ 4. 1, 49, 70. 2, 94. 1 e, Olson MELL s. XVII); däremot endast *at* i A, D, H, Bu och med ett undantag i Birg. (jfr Sjöros Birg. gloss.). — I de undersökta yngre medeltidsskrifterna förekommer blott *at*.

2. Förekomsten af *æ* och *i* i rotstafvelsen af verbet »gifva» fördelar sig på följande sätt: i N, H, Bu, Birg. och MELL möta uteslutande former med *i* (§ 2. 2, 122. 3, Ottelin Cod. Bur. 2: 16 och registret, Olson MELL gloss., Sjöros Birg. gloss.); i A, D, E, C växla *æ* och *i* — i A dock blott en form med *æ* mot en mängd *i*-former — (jfr § 21. 2, 47. 3, 92. 1 ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 33); i M anträffas blott *æ*-former (§ 70. 4 ofvan). Liknande är fördelningen af *æ*- och *i*-former af verbet »säga»: i N, E, H, Bu, Birg. och MELL förekomma uteslutande former med *i* i rotstafvelsen (se § 2. 3, 47. 2, 122. 2 ofvan, Ottelin Cod. Bur. 2: 17, Olson MELL gloss., Sjöros Birg. gloss.); i A, D och C växla *i* och *æ* (§ 21. 3, 91. 2 ofvan, Olson Ög. ljudl. s. 31); i M möta blott *æ*-former (§ 70. 4 ofvan). — De yngre medeltidsskrifterna ha uteslutande *i* i »gifva» och med ett undantag, *tilsæggher* i Stadga, äfven i »säga». Då de mod. östg. dial. emellertid liksom vårt riksspr. synas ha uteslutande *ä* (eller därur utvecklade ljud) i det senare ordet, visar väl detta, att *æ*-formerna under 1400-talet ingalunda undanträngts i alla eller ens de flesta trakter af det östg. dialektområdet.

3. I dat. sg. m. »honom» fördela sig den *u*-omljudda och den icke omljudda formen på följande sätt: D, Birg. och MELL ha *honom* (*-um*) (ofvan § 22. 3, Olson MELL

¹⁾ Ett ytterst osäkert ex. från ä. nysv. tid är väl *förmanigh* L. Petri Trösbok s. XIX a.

gloss., Sjöros Birg. gloss.); N, A, M, C, H och Bu ha *hanom* (-um) (ofvan § 1. 2, 66. 2, 92. 5, 120. 2, Ottelin Cod. Bur. 2: 134). Denna dialektskillnad är märkbar äfven i de undersökta yngre medeltidsskrifterna: i MPI och Jos. är *honom* den enda formen, i Reg. salv. står vanligen *hanom* (på 30 s. 7 ggr mot *honom* 1 ggr).

4. Fördelningen af former med och utan *u*-omljud i stamstafvelsen af »någon» är följande: uteslutande *a*-former (*nakuar* etc.) ha M och C (§ 66. 2, 89. 1 ofvan), så godt som uteslutande *a*-former äfven A och MELL (se Olson Ög. ljudl. s. 46, MELL s. XVI), öfvervägande *a*-former H (ofvan § 123. 3); däremot har Birg. alltid och Bu med ett undantag *o*-former (*nokor* etc.); se Sjöros Birg. gloss. och Ottelin Cod. Bur. 2: 140. I N, D och E saknas ex. Äfven här framträder dialektskillnaden ännu i de undersökta yngre medeltidsskrifterna, i det Reg. salv. och Jos. ha uteslutande *a*-former, Stadga endast *o*-former, under det i MPI växling äger rum (på 30 s. *nakar* etc. 5, *nokor* etc. 10 ggr).

5. Det negerande prefixet «*o*-» har uteslutande formen *o*- i N, D, E, M, C, H; i A samt Bu, Birg. och MELL växla *o*- och *u*-, ehuru *u*- i alla är relativt sällsynt (jfr Olson Ög. ljudl. s. 45, MELL s. XVI, Ottelin Cod. Bur. 2: 19 f., Sjöros Birg. s. 168). Af de yngre skrifterna att döma har *u*- under 1300-talets lopp helt dött ut.

§ 194. Jag sammanför slutligen några företeelser som hvar för sig möta blott i en af våra hskr.

1. Endast i D möter *i*-ljud i stamstafv. af »fyra»: *fira* (1 ggr: *fiure* 1); § 21. 5 ofvan.

2. Blott i M förekommer med brytning ordet *hiær* »här» (§ 72. 1 ofvan). Jämföras bör emellertid (se a. st.) samma form i Söderköpingsrätten.

3. Blott i C anträffas:

a) *o* i stamstafvelsen af verbet »hugga» (*hogga*, *hogger* etc.) konsekvent; se § 92. 2.

b) öfverg. *y* > *ø* frfr *gg* i *høgge?* (1 ggr); se § 95. 2.

Ingen af dessa företeelser har påträffats i de undersökta yngre medeltidsskrifterna. Såvidt jag kunnat finna, äro de främmande äfven för de mod. dial.

4. Endast i Bu möta följande ljudöfvergångar:

a) *ĩ* > *ě* i sluten stafvelse frfr *rp*, *rv*, *rk*, kakum. *l* och supradentalt *n* (Ottelin Cod. Bur. 2: 6 ff.). Af de ofvan s. CXI

not 4 nämnda fallen af *e*, uppkommet af äldre *ī*, i Reg. salv. o. Jos. böra möjligen härmed jämföras: *wen*, *owen* (Reg. salv.), *venstra* (Jos.). Frfr kakum. *l* + kons. och *r* + kons. synas de mod. östg. dialekterna allmänt ha *e*; beträffande ställningen frfr enkelt kakum. *l* eller supradentalt *n* låter sig denna öfvergång numera icke skilja från den allmänna öfvergången $\text{ī} > e$ frfr enkel kons. Se Hesselman De korta vokalerne i och y passim. Att döma af det från fsv. föreliggande materialet har öfvergången $\text{ī} > e$ skett tidigare i de nämnda ställningarna än i andra, men ännu under medeltiden blott i vissa trakter af det östg. dialektområdet.

b) $\text{ē} > \text{y}$ frfr *ng*, *g*, *k* (Ottelin, a. arb. 2: 35).

c) $\text{ē} > \text{æ}$ frfr i hiatus utveckladt *i*; öfvergången förekommer emellertid blott i del I (a. arb. 2: 41).

d) $\text{iū} > \text{iō}$ frfr *v*-ljud (*lioft*, *liouare*); äfven denna företeelse tillhör blott del I (a. arb. 2: 54).

e) inskott af *v* i hiatus efter *ō* (*boua*, *brouapar*); a. arb. 1: 118.

Ingen af de under b—e anförda företeelserna har anträffats i de undersökta yngre medeltidsskrifterna.

5. Blott i MELL anträffas följ. ljudöfvergångar:

a) $\text{æ} > \text{ē}$ efter palatal kons. (*k*), Olson MELL s. XIII. Det bör kanske jämföras, att MPI några ggr skrifver *kerlek*, en form som förekommer äfven 1 gg i Stadga; möjl. bör äfven jämföras *kier*, *kerlech* flerst. hos L. Petri Trösbok.

b) $u > o$ frfr nasal + kons. (a. arb. s. XV). Af de undersökta yngre medeltidsskrifterna har Jos. några sällsynta ex. härpå: *ofwirwonnen*, *ofwirwonnit*, *førnompstoghir* (men vanl. *fwnnen*, *wunnen*, *kwnne* osv.). — I de mod. dial. synes denna öfvergång i allmänhet ej finnas; ett undantag utgör dock åtm. somligstädes *rompa* »rumpa» (t. ex. Grundtvig Tjust s. 19; Vesterlösa, Vifolka o. Gullbergs hd, enl. Danell). Möjl. bör härmed jämföras Lex. Linc.: *muserompa*, *rāfwarompa*, *hāstarompa* (Kock Ljudhist. 2: 195).

Sammanfattande anmärkningar.

§ 195. Beträffande de under A och B (§§ 152—171) behandlade företeelserna knyter sig det hufvudsakliga intresset till frågan, i hvilka fall ljudförhållandena i de mod. östg.

dialekterna öfverensstämma med de i 1300-talstexterna föreliggande, resp. utgöra en utveckling af de tendenser som visa sig i 1300-tals- och de yngre medeltidstexterna, eller m. a. o., i hvilka fall de mod. östg. dialekternas ljudförhållanden kunna anses utgöra en direkt fortsättning af medeltidens östgötska språk.

1. En sammanfattning af de citerade §§ visar, att en sådan direkt öfverensstämmelse eller utveckling föreligger i fråga om de allra flesta berörda företeelserna, nämligen: 1) det redan i 1300-talstexterna så godt som fullständiga genomförandet af *a* i verbet *vara*¹⁾ (§ 152); 2) utträngandet af *a*-brutna former af typen *biæra*, *miæta* (§ 154); 3) utdöendet (i allmänhet) af de *R*-omljudda formerna: *dyr*, *hæra* osv. (§ 156); 4) utträngandet (redan före 1400) af *i*-omljudda former af starka verb — med undantag af det i yngre 1300-talstexter och senare medeltidstexter vanliga *lāta* (*läter* etc.) (§ 157); 5) öfverg. $\text{ǣ} > \text{ē}$ l. ē , hvaraf spår förekomma i de yngsta medeltidstexterna (§ 160 med not 2, 194. 4 a); 6) växlingen af ū och däraf genom *a*-omljud uppkommet ō (§ 161); 7) öfverg. $\text{ū} > \text{ō}$ frfr *rp* och *rt* (före c. 1400), frfr kakum. *l* + kons. (före c. 1500) (§ 162); 8) öfverg. $\text{ȳ} > \text{ø}$ enligt de af Kock Arkiv 9: 50 ff. framställda reglerna — undantagandes frfr *rp* och delvis *rk* (§ 163); 9) öfverg. $\text{iā} > \text{iæ}$ och $\text{iā} > \text{iæ}$, väsentligen före c. 1400 (§ 164); 10) öfverg. $\text{io} > \text{iø}$, före medeltidens slut (§ 166); 11) öfverg. $\text{ghi} > \text{j}$ (§ 168); 12) förlängning frfr i , *n*, *r* (i ord som *sitta*, *vittna*, *bättre* o. d.) (§ 169); 13) *R*-bortfallet (§ 170); 14) användandet af vissa enskilda former: a) *för(e)*, *över* i likhet med de yngsta medeltidsskrifterna (§ 171. 1); b) vanligen *āga* (*āger* etc.) i likhet med de yngre 1300-tals och de senare medeltidstexterna (§ 171. 2); c) *göra* i likhet med de samma (§ 171. 3).

Den frågan kan emellertid här uppstå, huruvida i alla dessa fall utvecklingen försiggått spontant inom de östg. dialekterna själfva eller möjligen i vissa fall beror på inflytande från annat håll. Det senare kan i några fall med skäl misstänkas vara händelsen. Så talar en jämförelse med de nygutn. brutna formerna *bjera*, *jeta* o. d. (Kock Arkiv 17: 176 och där cit. litt.) väl i någon mån för att den för östgötskan och gutniskan urspr. gemensamma *a*-bryt-

¹⁾ *Varpa* känner jag ej från mod. dial.

ningen i dylika fall på östgötskt område undanträngts åtm. delvis genom inflytande från andra fastlandsdial., under det att det mera isolerade Gottland bibehållit de urspr. formerna. Det samma gäller i viss mån om växlingen $\ddot{u} : \ddot{o}$ i stamstafvelser (§ 161). De äldre östg. skrifterna stå här genom sin stora användning af $\ddot{u}$ mycket nära forngutn. (om forngutniskans förhållanden i denna punkt jfr Söderberg Fgutn. ljudl. s. 15 ff., Kock Ljudhist. 2: 105 ff.). Nygutniskan har med få undantag i hithörande ord ännu $\ddot{u}$ eller därur utvecklade ljud (jfr Noreen Fåröm. § 117, 118, 145), under det att de östg. dial. från och med senare hälften af 1300-talet i allt större utsträckning börjat använda *o*. Inflytande från andra fsv. dialekter blir så mycket troligare, om, såsom materialet ofvan — särskildt bibehållandet af *u* i perf. part. af de starka verben — synes antyda, det i fråga om ställningen frfr enkel kons. icke föreligger en ljudlagsenlig utveckling $u > o$, utan analogiskt införande af det senare; ty i sådan händelse vore det mycket påfallande, att de sidoformer med *o*, som då måste förutsättas såsom sedan gammalt befintliga åtm. i några östg. dialekter, alls icke förekomma i de äldre texterna, utan först sent börja uppträda. Ett liknande resonnemang som det sista beträffande de i de äldre 1300-talstexterna allenarådande *firi* och *iui(r)* gör det i någon mån osannolikt, att de yngre texternas *fyri* > *føre*, *yfir* > *øfwer*, de mod. dialekternas *før(e)*, *øver* äro urspr. östg. former. — Möjligheten i alla dessa fall, att gamla sidoformer — delvis då i dial. som alls icke äro representerade i de äldre 1300-talstexterna — funnits och senare fått allmän utbredning, kan dock naturligtvis ej förnekas.

2. I några fall har emellertid en i 1300-talets (och delvis i den senare medeltidens) språk befintlig tendens till ljudutveckling icke fortsatts fram till de mod. dialekterna, nämligen: 1) öfverg. $\ddot{æ} > \ddot{e}$ i vissa ställningar (§ 153); 2) den härmed delvis parallella öfverg. $i\ddot{æ} > i\ddot{e}$ (§ 165); 3) öfverg. till *io* i vissa fall af genom den speciellt östnord. brytningen uppkommet *iu* (§ 155) och 4) kons.-förkortning enl. den af Noreen Om lång vokal etc. framställda regeln (§ 159). Att utvecklingen här afbrutits genom inflytande från andra dial., är ju frestande att antaga, men intet särskildt talar härför, om ej beträffande öfverg. $iu > io$, om denna näml. varit allmänt genomförd på hela området, hvilket trots

1300-talstexternas enhetliga vittnesbörd naturligtvis ej är fullt säkert.

3. I alla de ofvan uppräknade punkterna utom rörande *R*-bortfallet (§ 170), bibehållande af *ā* i stamstafv. af verbet 'låta' (§ 157) samt uteblifvande af öfverg. *y* > *ø* frfr *rp* (*rd*), öfverensstämma de mod. östg. dial. väsentligen med vårt nuv. riksspråk. I de fall, då inflytande från utomöstgötskt håll satts i fråga, kunde därför ha sagts: »inflytande från riksspr.», om därmed menas de dial., som i resp. fall ligga till grund för vårt nuvarande riksspr. Om ett litterärt riksspråksinflytande eller ett inflytande från det talade riksspråket kan det däremot af flera skäl först i senaste tid vara tal, hvarför ett sådant för de allra flesta af de här berörda företeelserna, hvilka som ofvan visats ha sina rötter i medeltidens östgötska språk, torde vara uteslutet.

§ 196. De under C (§§ 172—194) samlade företeelserna ha närmast på grund af fördelningen på de olika hskr. ansetts böra betraktas såsom utmärkande endast för större eller mindre delar af det språkområde texterna representera. Fullt säkert är detta blott i sådana fall, där ett ljud fått en utveckling i en trakt, en annan i en annan trakt eller där af befintliga dubbelformer ett dialektområde valt den ena, ett annat den andra formen, och där dessa olika utvecklingar resp. växelformer äro hvar för sig belagda i de olika hskr:na. Så i fråga om svarabhaktivokalen (§ 179), ändelsevok. *i* : *e* (§ 181), ändelsevok. *u* : *o* (§ 182), växlingen *at* : *æt* (§ 193. 1), *giva* : *gæva* och *sighia* : *sæghia* (§ 193. 2), *honum* : *hanum* (§ 193. 3), *nak(u)ar* : *nokor* (§ 193. 4), prefixet *o-* : *u-* (§ 193. 5).

Beträffande öfriga fall, dvs. dels sådana, i hvilka den supponerade dialektskillnaden ligger blott däri, att en sedermera allmän företeelse uppträder tidigare i vissa dialekter än i andra — t. ex. öfverg. *ī* > *e* frfr *rp*, *rv*, *rk*, kakum. *l* och supradent. *n* (§ 194. 4 a), öfverg. *ǣ* > *g* frfr *ð* och *ǣ* > *g* > *ŋ* frfr *n* (§ 183. 1, 2), affrikation af *g* och *k* frfr palat. vokaler (§ 184), bortfall af *ð* frfr *i* (§ 192. 2), bortfall af *i* efter guttural kons. (§ 192. 3) —, dels sådana, i hvilka en viss ljudutveckling öfverhufvud föreligger blott i någon viss hskr. eller vissa hskr. — hvartill de flesta i de citerade §§ berörda företeelserna höra — kan invändas, att den slutsats som här göres ex silentio är osäker, då det ju låter tänka sig, att

ifrågavarande företeelser tillhört äfven de öfriga hskr:nas språk, ehuru de ej betecknats. Särskildt rörande de fall, i hvilka företeelsen senare allmänt genomförts, kan väl också på grund af denna invändning en reservation vara på sin plats vid antagandet af sárdialektisk fördelning. På det hela taget kan emellertid mot den gjorda invändningen anföras följande.

Visserligen är språket i 1300-talets östgötska skrifter relativt enhetligt, men de rätt betydande växlingar i ljudförhållandena som dock förekomma, dels inom hskr:na hvar för sig, dels mellan de olika hskr:na, synes mig visa, att äfven om den relativa enhetligheten i någon mån beror på gemensam skrifttradition eller litterär skolning, hur man vill kalla det, den dock väsentligen beror på språkets egen beskaffenhet vid den ifrågavarande tiden, och att således de olika skrifvarna i stort sedt (jfr § 197) skrifvit sin egen dialekt eller i hvarje fall i regel icke kunnat hålla sina texter fria från former tillhörande deras eget språk. Om därför en företeelse alldeles saknas i ett flertal skrifter, torde man, såvida ej särskilda skäl tala för motsatsen, ha rätt att sluta, att denna företeelse saknats i vissa traktors språk. Härmed är dock ej sagdt, att fördelningen på de olika texterna alltid täcker fördelningen på de olika dial., som resp. texter i stort sedt kunna antagas representera.

Med de undersökta yngre medeltidstexterna är förhållandet delvis ett annat. Ehuru äfven i dem dialektiska differenser icke saknas (se de cit. §§ passim), uppvisa de dock ett betydligt enhetligare och konsekventare språk än 1300-talstexterna såväl inom hvar hskr. för sig som sinsemellan. Åtskilliga i 1300-talstexterna uppträdande, ofvan som dialektiska betecknade, företeelser saknas alldeles: öfverg. $\bar{e} > \bar{i}$ frfr vokal (§ 173), $\bar{\sigma} > \bar{y}$ i fall sådana som *gyri*, *gyru* o. d. (§ 176), $\bar{e} > \bar{æ}$ frfr dentala kons. (§ 177), utvecklingen af $\bar{i}$ efter *h* eller dental kons. frfr $\bar{æ}$ (*hiængia* o. d.; § 185), utveckling af $\bar{i}$ i hiatus efter palat. vokal (§ 186), bortfall af $\bar{\delta}$ efter $\bar{g}$ (§ 192. 1), dissimilation *-ning* $>$ *nig* o. d. (§ 192. 4), enskilda former: *æt* (§ 193. 1), prefix *u-* (§ 193. 5), samt de blott i en 1300-talstext resp. förekommande: *i*-ljud i *fira* «fyra» (§ 194. 1), brytning i *hiær* (§ 194. 2), *o*-ljud i *hogga* (§ 194. 3), öfverg. $y > \sigma$ i *högge* (§ 194. 3), öfverg. $\sigma > y$ frfr η , *g*, *k* (§ 194. 4), öfverg. $\bar{e} > \bar{æ}$ frfr i hiatus utveckladt $\bar{i}$ (§ 194. 4), öfverg. *iū*

> *ið* i *lioft*, *liouare* o. d. (§ 194. 4), utveckling af *u* i hiatus efter *ð* (*boua* o. d.; § 194. 4). Andra förekomma blott mycket sporadiskt (blott i en eller ett par hskr.): användandet af *æ* l. *e* i ändelser i st. f. *a* (§ 180), tillämpning af balanslagen på *i:e* i afledningsänd. (§ 181), förlängning af kons. efter *n*, *r* (§ 190), bortfall af *j* efter guttural kons. (§ 192. 3), öfverg. *ũ* > *ö* i stamstafvelse frfr nasal + kons. (§ 194. 5). Visserligen kan det beträffande några af de företeelser, som alldeles saknas i de yngre medeltidsskrifterna, sättas i fråga, om de verkligen äro östgötska (jfr § 199); visserligen synes mig en jämförelse mellan 1300-talstexternas och de yngre skrifternas språk visa, att de senare stå närmare vissa af 1300-talstexterna (A, C, Bu, Birg. eller grupper eller enskilda af dessa) än andra, hvaraf man kunde vilja sluta, att väsentligen blott vissa dial. vore representerade i de yngre skrifterna. Men dessa faktorer förslå icke att förklara det nämnda förhållandet, att i de sistnämnda skrifterna i så många fall företeelser, som uppträda i 1300-talstexterna, saknas eller mycket sällan förekomma, då dock beträffande de flesta af dessa företeelser icke något skäl föreligger att betvifla deras östgötska ursprung, och då åtskilliga af dem förekomma äfven eller just i de 1300-talstexter, med hvilka enligt hvad nyss sagts, de yngre medeltidsskrifternas språk relativt mest öfverensstämmer. En del af dessa företeelser kunna nu visserligen icke heller uppvisas i de mod. dial. (jfr § 198), men då det förefaller mindre troligt, att alla dessa skulle så tidigt ha försvunnit eller hållit på att försvinna ur de östg. dial., och då andra af de nämnda företeelserna lefva kvar i de mod. dial. (se nedan § 198), så synes man vara berättigad att sluta, att saknaden eller den mycket sporadiska karaktären af de nämnda ljudföreteelserna i de yngre skrifterna åtminstone delvis beror på en litterär skolning, hvars mer eller mindre medvetna mål varit ett enhetligt skriftspråk, ett »riksspråk». En sådan skoltradition framträder mycket tydligt i några ortografiska frågor (se §§ 168, 169, 184). Denna skolning ledde naturligtvis till undvikande, såvidt möjligt, af sådana former som hade en mindre allmängiltig karaktär, som voro alltför »dialektiska». — Är det nu sagda riktigt, så ligger emellertid äfven häri ett bevis för den antagna sárdialektiska karaktären af en hel del af de under C samlade företeelserna.

§ 197. Fördelningen på de olika hskr:na visar en mycket olika utbredning af de olika företeelserna: ett drag tillhör blott en, ett annat två l. flera hskr. osv., en viss hskr. hör i fråga om en företeelse tillsammans med en eller vissa hskr., i fråga om en annan företeelse tillsammans med en annan eller andra osv. Man skulle i enlighet med de lärdomar, som det moderna dialektstudiet gifvit oss, vänta detta, äfven om de olika texterna vore skrifna hvar på sin rena dialekt. Här invecklas förhållandena ytterligare därigenom, att i åtskilliga fall helt visst språkblandning måste antagas, beroende kanske väsentligen därpå, att skrifvaren låtit former från ett på annan tid eller annan dial. skrifvet original komma in i sin text, eventuellt dock äfven därpå, att skrifvaren varit född på ett annat ställe än där han fått sin litterära uppfostran eller varit född och uppfostrad annorstädes än där han kommit att utöfva sin verksamhet osv. Man måste därför i hufvudsak låta sig nöja med att, såsom ofvan skett, följa de olika företeelserna hvar för sig och konstatera, att dialektiska olikheter föreligga, och afstå från en detaljerad redogörelse för förhållandet mellan de olika hskr:s språk. Några korta anmärkningar om den större eller mindre samhörigheten mellan hskr:na torde dock förtjäna en plats.

Ett karakteristiskt drag är för M, C och Bu den fullständiga balansen på *i:e* (§ 181). Äfven några andra företeelser¹⁾, visserligen icke inskränkta till dessa hskr. ensamma, men dock utvisande härstamning från ett område med flera gemensamma språkliga drag, peka på samhörighet mellan dessa texter, såsom: *a* i änd. alltid (M) eller dock normaliter (C, Bu) (§ 180), växling *ft:pt* (§ 188). Inom gruppen M, C, Bu visa åter M och C närmare frändskap inbördes, särskildt genom öfverg. $\bar{e} > \bar{i}$ frfr vokal (§ 173) och behandlingen af $\bar{z}$ (§ 183. 4), men äfven genom andra icke till dessa hskr. inskränkta drag, sådana som användningen af formerna *æt* (§ 193. 1), *nakar* (§ 193. 4). Äfven Bu och C ha ett par mera karakteristiska gemensamma drag: öfverg. $i > y$ i närheten af labial(iserande) kons. (§ 175), förlängning efter *n*, *ŋ*, *r* (§ 190). Bu och M däremot synas stå hvarandra relativt fjärmare.

¹⁾ Här och i det följande anföras endast sådana drag, som kunna anses vara mera karakteristiska.

Af de öfriga hskr. visa sig A och Birg., ehuru afvikande i fråga om balansen på *i:e*, stå nära den nu nämnda gruppen. Gemensamma drag för alla fem hskr. äro bl. a.: *a* i änd. alltid (M, Birg.) eller normaliter (A, C, Bu) (§ 180), öfverg. *ǣ > g* före eller efter *l* och *r* (§ 183. 3), växling *ft:pt* (§ 188). Men dessutom har A med C, Bu gemensam förlängningen efter *n*, *ŋ*, *r* (§ 190), med M, C: formen *nak(u)ar* (§ 193. 4), med C: växling *æ:i* i »säga» (§ 193. 2), med Bu: öfverg. *ē > ĩ* (§ 172), inskott af *i* i hiatus (§ 186), bortfall af *i* efter guttural kons. (§ 192. 3), dissimilation *-ning > nig* o. d. (§ 192. 4), med del I af Bu öfverg. *ð > t* i svagtonigt slutljud (§ 189). På samma sätt har Birg. gemensamt med Bu: öfverg. *ē > ĩ* (§ 172), dissimilation *-ning > nig* o. d. (§ 192. 4), båda företeelserna i likhet äfven med A, dessutom öfverg. *ǣ > ĩ* i *gyri* o. d. (§ 176), svarabhakti *a* (§ 179), bortfall af *ð* efter *ǣ* (§ 192. 1), bortfall af *ð* frfr *i* (§ 192. 2), formen *nokor* (§ 193. 4). Det framgår tydligt, att A och Birg. tillhöra (C-)Bu-sidan af gruppen M, C, Bu, och att Birg. står Bu allra närmast.

Förhållandet till de öfriga hskr:na och mellan dessa är svårare att få klarhet i. Ett karakteristiskt drag för D, E och MELL är, att *æ* jämförelsevis ofta står i änd. (§ 180). Gemensamt ha dessa hskr. ytterligare: ofullständig balans på *i:e* (§ 181), bevarandet af *ǣ* (*gh*) frfr och efter *l* och *r* (§ 183. 3). Inom gruppen visa D och MELL de gemensamma kännetecknen, att de vanligen ha änd. *-um* för väntadt *-om* (§ 182) och använda formen *honum* (§ 193. 3). D och E ha gemensam fullständig öfvergång *ft > pt* (§ 188); E och MELL bevara *ǣ* (*gh*) frfr *n* (§ 183. 2), använda formen *æt* (§ 193. 1). En del af dessa drag öfverensstämma emellertid med flere eller färre texter af gruppen M, C, A, Bu, Birg.: den ofullständiga balansen ha A och Birg., *-um* för väntadt *-om* i änd. ofta Bu I och alltid Birg., *honum* Birg., *ǣ* (*gh*) vanl. bevaradt frfr *n* A, Bu II och III, *æt* M, C. Gruppen D, E, MELL visar sålunda icke oviktiga beröringar med gruppen M, C, Bu, A, Birg., ehuru mindre intima än den senare inbördes. Detta styrkes ytterligare af några fall, där en enskild hskr. af gruppen D, E, MELL visar öfverensstämmelse med någon eller några af den andra gruppen. Följande kunna nämnas: D har med A, Bu, Birg. gemensamt användandet af formen *at* (§ 193. 1), med C utveckling af *i* i *hiængia* o. d. (§ 185); E med A gemensamt, att *u* i ändelser öfverallt bevarats (§ 182); MELL

med A, Bu, Birg. öfverg. $\bar{e} > \bar{i}$ (§ 172), prefix *u-* (§ 193. 5), med Bu och Birg. öfverg. $\bar{o} > y$ i *gyri* o. d. (§ 176), med M, C, A, Bu och Birg. växl. *ft:pt* (§ 188), med A, M, C formen *nak(u)ar* (§ 193. 4).

N och H visa speciell öfverensstämmelse i fråga om balansen på *i:e* (§ 181). Andra gemensamma drag äro: *a* i änd. (§ 180), sällan *-um* i änd. för väntadt *-om* (§ 182), ʒ (*gh*) bevaradt frfr ð (§ 183. 1), öfverg. *ft > pt* genomförd (§ 188), formen *hanum* (§ 193. 3). Af dessa äro gemensamma med A, M, C, Bu: *a* alltid (M) eller normaliter (A, C, Bu) i änd., formen *hanum*, med M, C, Bu II o. III sällan *-um* för väntadt *-om*. Andra beröringar med gruppen M, C, A, Bu, Birg. visar H: genom öfverg. $\text{ʒ} > g$ före och efter *r* o. *l* (§ 183. 3) i likhet med hela gruppen, utveckling af $\bar{i}$ i hiatus (§ 186) och förlust af $\bar{i}$ efter guttural kons. (§ 192. 3) i likhet med A och Bu, labialisering *iu > yu* i likhet med C och Birg. (§ 178). Särskildt H synes sål. stå gruppen M, C, A, Bu, Birg., speciellt A, Bu, Birg., relativt nära. — Öfverensstämmelser med D, E, MELL äro däremot af de för N och H nämnda gemensamma dragen: öfverg. *ft > pt* genomförd i likhet med D, E, bevarandet af ʒ (*gh*) frfr ð i likhet med MELL; dessutom bevarar N liksom D, E, MELL ʒ (*gh*) frfr och efter *l* och *r* (§ 183. 3); H har i likhet med E konsekvent *p*-inskott (§ 191).

§ 198. Äfven beträffande de nu behandlade särdialektiska företeelserna är det naturligtvis af intresse att såvidt möjligt konstatera förhållandena till de mod. dial. De upplysningar jag kunnat samla ge i detta afseende följande vid handen.

1. Allmänt genomförda äro: 1) öfverg. $\text{ʒ} > (g >) \text{ŋ}$ frfr *n* (§ 183. 2), 2) affrikation (senare öfverg. till *j* resp. »*tj*-ljud») af palatalt *g* och *k* (§ 184), 3) bortfall af ð frfr $\bar{i}$ (§ 192. 2), 4) bortfall af $\bar{i}$ efter guttural kons. (§ 192. 3). — Öfverg. $\bar{i} > e$ frfr *rp*, *rv*, *rk*, kakum. *l* och supradent. *n* har dels allmänt genomförts, dels uppgått i en allmännare öfverg. $\bar{i} > e$ (§ 194. 4 a); öfverg. $\text{ʒ} > g$ i vissa ställningar (§ 183) har på samma sätt uppgått i en allmän öfvergång $\text{ʒ} > g$, resp. $> j$ (Lundell Landsmålsalf. 55, 59).

2. Kända från de mod. dial. äro vidare: 1) öfverg. $\bar{i} > y$ på grund af labialiserande inflytande från närstående kons. (§ 175); detaljerna beträffande denna öfverg. äro mig emel-

lertid okända; 2) öfverg. $a > æ > e$ i änd. (§ 180); om fördelningen inom landskapet se a. st. cit. litt.

3. 1) Enl. Hesselman Sveam. s. 30 kvarstår i (delar af) norra och östra Östergötland i i änd. i urspr. slutljud efter urspr. kort rotstafvelse (*vari* o. d.) och i större delen af landskapet (utom i söder och väster) kvarstår i i änd. både efter lång och kort rotstafvelse i slutljud som uppkommit genom bortfall af kons. (*ludi* < *ludin*, *yppi* < *yppin* o. d.). Dessa företeelser synas vara rester af den ofullständiga balansen på $i:e$ (§ 181). — 2) Spår af balansen på $u:o$ (§ 182) synas däremot saknas. — Rörande öfriga företeelser, som i 1300-talstexterna uppvisa växling, kan nämnas: 3) att svarabh.-vokalen åtm. inom det eg. östg. området synes vara a l. $æ$ (dvs. utgå från $æ$ l. e ; § 179); 4) att af enskilda växelformer numera konj. »att» (§ 193. 1) allmänt har a , »gifva» och »säga» (§ 193. 2) i (och därur uppkommet e)¹⁾, resp. $ä$ i stamstafvelsen.

4. Okända i de mod. dial. synas följ. företeelser vara: 1) öfverg. $\bar{e} > \bar{i}$ frfr vokaler (§ 173); 2) $\bar{y} > \bar{i}$ och $\bar{y} > \bar{i}$ i hufvudtonig stafvelse (§ 174); 3) $\bar{o} > y$ i *gyri* o. d. (§ 176); 4) $\bar{e} > \bar{æ}$ frfr dentala kons. (§ 177); 5) utveckling af $\bar{i}$ efter h eller dentala kons. (*hiængia* o. d.; § 185); 6) förlängning af kons. efter n η , och r (§ 190); 7) bortfall af $\bar{d}$ efter $\bar{g}$ (§ 192. 1); 8) dissimilation *-ning* > *nig* o. d. (§ 192. 4) samt följ. blott i en hskr. belagda företeelser: 9) i -ljud i *fira* »fyra» (§ 194. 1); 10) brytning i *hiær* »här» (§ 194. 2); 11) o -ljud i *hogga* (§ 194. 3); 12) öfverg. $y > \bar{o}$ i *högge* (§ 194. 3); 13) öfverg. $i\bar{u} > i\bar{o}$ i *lioft*, *liouare* o. d. (§ 194. 4); 14) utveckling af $\bar{u}$ i hiatus efter $\bar{o}$ (§ 194. 4); 15) öfverg. $\bar{æ} > \bar{e}$ efter k (§ 194. 5); 16) öfverg. $u > o$ frfr nasal + kons. (jfr dock § 194. 5 b). — I detta sammanhang bör också nämnas, att 17) öfverg. $\bar{f}t > pt$ (§ 188) upphäfts genom den yngre öfverg. $pt > \bar{f}t$ och att 18) p -inskott öfverallt är försvunnet (§ 191).

§ 199. Beträffande vissa af de i föreg. § mom. 4 omtalade företeelserna kan det i enlighet med § 151. 3 ofvan, och då intet stöd för dem för öfrigt föreligger, sättas i fråga, om de äro östgötska; så öfverg. $\bar{o} > y$ i *gyri* o. d. (§ 176), $\bar{e} > \bar{æ}$ frfr dentala kons. (§ 177), i -ljud i *fira* »fyra» (§ 194. 1),

¹⁾ Jfr Hesselman De korta vok. i och y s. 63.

o-ljud i *hogga* (§ 194. 3), öfverg. *y > ø* i *høgge* (§ 194. 3), utvecklingen af *u* i hiatus efter *ø* (§ 194. 4).

§ 200. Det hade naturligtvis varit af största intresse, om man kunnat klarlägga de behandlade företeelsernas geografiska utbredning och därmed äfven bestämma, från hvilka trakter de olika hskr:na härstamma. Tyvärr är detta icke möjligt. Hufvudsvårigheten ligger i hvad ofvan § 197 sagts om förhållandet mellan de olika hskr:s språk. Dessutom föreligger, som § 198 visar, ytterst litet i förhållandet till de mod. dial. som kan ge någon ledning. Den enda mera genomgående företeelse, på hvilken man kunde tänka, är utvecklingen *a > æ > e* i ändelser. I enlighet med denna skulle D, E, MELL höra till det nuvarande *ä*- l. *e*-området. Men det kan ej afgöras, till hvilketdera af dessa de nämnda hskr. höra, då intet hindrar, att områden som numera ha *e* i änd. på 1300-talet ännu hade *æ*. De hskr. åter, som alltid eller normaliter ha *a* i änd., kunna naturligtvis härstamma från områden, som senare fått *æ* eller t. o. m. *e*. Gränserna för dessa företeelser kunna dessutom i äldre tider hafva varit andra än nu. — Ottelin antager Cod. Bur. 2: 15, att vissa företeelser i Bu I häntyda på kustlandet vid Vättern. — Då det ju är rimligt, att de yngre Vadstenaskrifterna i någon mån tagit intryck från språket i trakten kring Vadstena, kunde den ofvan § 197 påpekade relativa samhörigheten mellan de yngre medeltidstexterna och gruppen C, A, Bu, Birg. möjligen äfven för hela den senare antyda en härstamning från västliga dialekter. En sådan gissning måste emellertid framställas med stor reservation.

Hskr. N.

[br]øpra arueno. þa alt þæt af sundur kulla kombor. ^{Bl. 1 r.}
þa [æ]rue swa af sundurkulla som ¹⁾ samkulla XXII ^{(GB 21: 1).}
[N]u ærue hon bygt bo æpte barn sin. alt þæt bonden
[fø]re sæ innan garþ ok grinda stolpa þær a han af
twa [ly]ti ok husfru þripiung. alt þæt quart standær 5
þa fól[g]he ørmynd. hus ok alt bo fæ þær ær bonden
gæstær [ti]l garþz ok egh husbonde XXIII Nu gifptis
[k]ona ok fa barn mæþ bonda sinom. nu dō han sip-
an [g]ifptis hon androm. fa ok barn mæþ hanom.
þa dō [ho]n sipan ok huar twa kulla æpte sik. þa 10
takar swa ... [Lø]søra skiptin syzskine mællum sin
takin al æm[i]æmt XXIII Nu bo bonde i bo mæþ [s]un-
um sinom. nu dō en af þøm þa ærue bonde [b]aþe
sæ ok sunum sinom XXV Nu ær bonde . . andra gifpto
gangen. ælla ²⁾ en son ³⁾ gifptan alla ⁴⁾ . . sipan dōa. þa 15
ærue sæ bonde ok egh syni hans [X]XVI Nu gifpte
bonde son sin giuir [v]ingæua ok gær øl gærþ þæt gang-
ar ⁵⁾ | þæt gangær ⁶⁾ egh brøprum til fulnaþa XXVII ^{Bl. 1 v.}
N[u] boa brøþør i bo ⁶⁾ saman ok gifptis en af þøm ok ^{(GB 26).}
giuir v[in]gæua ok gær ølgærþ. þær agho brøþør 20
fulnaþ firi ving[æ]ua hua ok þrea markar firi ølgærþ
XXVIII Nu vilia brøþør gifpta systor sina þa skal
samkulla b[ro]þe ørmynd gæra ok fólghþ hænnā.
egh sundurkulla ælla sialuar vili XXIX Nu takar

man fostra sin ok biþir frælsa kunu ok kalla han
 frælsan vara Nu biþir fræls man fostro bonde kalla
 hana frælsa v[a]ra. hauin þær firi giuit van sinne
 ok þøn varin fræ[ls] ... fostra. ørmynd hænnæ ær
 5 siæx øra Nu biþir fostr[e] frælsa kunu ok hon vet
 æt han ær fostre. þa mi[nz]kas rættær hænnæ.
 hænnæ ørmynd ær siæx øra. Nu afla þøn bos ok
 barna ok boa saman þa dø.. þa takar þæn han
 atte twa lyti af bo ok hon ørmy[nd] sina þæt æru
 10 siæx øra ok þriþiung af bo. ok æ ga[n]gen barn a
 bætre alf. Nu dø fostra taki þæn va[n] a til hænnæ.
 ørmynd hænnæ ok þriþiung af bo ...

Bl. 2 r.
 (ÆB 6: 1).

vizorþ innan ætta vil vita. Nu ær þæt kolsuarf
 brindir inne maþær ok kona 7) ok barn þera. þa
 15 skal þær swa vm vitne ok i allo som skilt ær i
 kiol suarueno. Nu i þøm malom. þa ma kona ok
 annøþoghor vitne bæra ok eþ suæria. ok i ængom
 androm VII Nu gifptis bonde ok bo mæþ kunu sinne
 ok han afla barn mæþ hænnæ. ok dø bonden fran
 20 hænnæ før æn hon visse sik hauande vara. Nu far
 til arue bondans ok takar arf hans. ok sighir æt
 þøn haura egh barn saman. ok þy mat þu egh ærua
 han. Nu vet hon egh æn æt hon hauande ær ok
 giuir vt aruet. Nu takar þæt talas æt hon ær dighir.
 25 nu fa hin þæt hœra som ærft haur æt hon ær hau-
 ande. ok far til ok dræpær hana. ok vil nøþoghor
 aruet mista. ælla firi gær liue hænnæ mæþ ogærn-
 ingom. Nu iorþas hon ok varþar vppenbaart siþan
 hon iorþaþ ær. æt han firi kom liue hænnæ ok
 30 hittis þær vitne til mæþ sanno. þa skal hana u iorþ

vp graua. ok lik hænna vp skæra. hittis barn i
 likeno ælla naquar liknilse til barns. þa ærue barnet
 faður sin. ok moper ærue barn sit. ok hænna arua
 hana | þær takar dǫpǫr ok hepen arf. quiker ok <sup>Bl. 2 v.
(ÆB 7).</sup>
 kristin gar fran. þy æt ængin ma annan til arfs ⁵
 dræpa VIII Nu dela brǫpǫr ælla systyr vm fæprene
 sit. annar kalla annan egh apalkunu son vara þa
 huar han vizorþ vita mæp enom æt han mælte til.
 þæt skulu vara nǫpiar hans innan þriþia knæ. annar
 gifpta mǫpren þriþi a fæprenit. hans ǫlbupi var til ¹⁰
 þæs ǫls. Fiarþ[e] a mǫprenit hans ǫlbupi var til
 þæs ǫls. ok tolf æpte. man af kulle huar i þriþia
 knæ. egh tve af eno[m] taki swa manga af enom
 han kan fa þe som fæmta[n] ara æru. þa skulu þe
 tolf þæt vita æt hine fiure suoro sant ok lagh. Sipa ¹⁵
 ma han iæmt viþ broþor sin taka. orka egh þy hete
 miskunna man Nu kære egh brope ælla syste til
 hans. þa agho egh frændær ha ⁸⁾ frillo broþor kalla
 vtan vppinbar vitne sen til. Nu takar man kunu
 rane afla barn i bruti ok i bandom þæt takar swa ²⁰
 arf som apal kunu barn. Nu kalla annar brutz barn
 ok annar egh. þa a þæn vizorþ þæt vil vita mæp
 fullum nǫpia epe man af kulle huar i þriþia knæ
 taki swa manga af enom kulle han kan fa þe som
 fæmtan ara æru æt ... 25

Noter.

¹⁾ Efter *som* är ett *k* tillagdt, men åter utplånadt.

²⁾ Efter *ælla* är ett *a* (= *har*) utelämnadt; af en yngre hand är öfver raden oriktigt tillagdt *vil*.

³⁾ Öfver raden är tillagdt *sin*, enligt Schlyter SSGL 12: CVI

not 4 »af nyare hand», enligt min mening dock snarare af samma hand.

⁴⁾ Det första *a*-et är nedtill försedt med en liten hake, som möjligen afser att ändra bokstafven till *æ*. Det senare *a*-et är ändradt till *æ*, hvarvid dock *æ* ej har samma form som vanligt. Jfr Schlyter SSGL 12: CVI not 5.

⁵⁾ *þæt gangar (gangær)*, som af misstag skrifvits två gånger, bör på ena stället utgå.

⁶⁾ *bo* är rättadt från *by* därigenom att *o* skrifvits öfver *y*, som underprickats såsom felaktigt. Enligt Schlyter SSGL 12: CVI not 7 är denna rättelse »möjligtvis af nyare hand», ett antagande, för hvilket, såvidt jag kan se, dock icke något bestämdt skäl föreligger.

⁷⁾ Orden *ok kona* äro af misstag skrifna två gånger, men underprickade på första stället.

⁸⁾ Felskrifning för *han*; af yngre hand är öfver raden tillagdt *n*.

Hskr. D.

skal han biuþa rætum arua sinom at ¹⁾ han hauær ^{Bl. 1 r. sp. 1. (ÆB 12: pr.).}
e barn sialuær uil han e uipær honum taka. þa
skal han androm sinom frændom biuþa uil engin
þera vip honum taka oc aruþa firi honum þa ma
han æ sit goz þøm i hændær sætia. sum firi honum ⁵
uil æruþa ok han uil fœþa Nu dør han. þa skulu
arua. hans goz taka ok þem attær fullæ ok giui
um aret. firi gæfþralæn fira markær ok firi kununæ
þrea markær ok honum luka... | utan han... barn ^{Bl. 1 r. sp. 2. (ÆB 16: pr.).}
bæ[ri]... [antig]gia þera... þæt þa... mæþ tuæ-
t[ylftom]... næmt o[k]... dyli baþe... ælla bôte
... þær a i... kunungær... [bon]dans þu[kke]...
þæn. þu[kka]... ær aflap[ær]... [bø]tis þukk[e]...
þukka æ[r]... | ... [ko]mbær e ... [ia]mlangde... ^{Bl. 1 v. sp. 1. (ÆB 22).}
[kunun]gær arf hans... [hæl]dær iorþ... [þæ]t hætt ¹⁵
... Nu æn... [h]onum... [iorþ]ænæ ho[na]... man
ær... [ue]tt man... [s]kal ar[uit]... [t]il aruin...
[æ]n man... | [hug]gin fullum sarum. ælla slagin ^{Bl. 1 v. sp. 2. (ÆB 23: 1).}
skeno bôte firi han som firi frælsan man **balk(ær)**

Hær byrias egna salu balkær i þem tælias flokka ²⁰
fiure ok tiughu Um huru kunungær skal egn attær
biuþa. ok huru han skal skøta ælla almænning. sælia

i **Um** huru karl hauær uizorþ ok e kunungær
 ii **Um** bonde uil egn sælia ok huru honæ skal attær
 iii biuþa ²⁾ ællas eþa gangæ **Um** æn mæn skiptæ iorþom.
 Bl. 2 r. sp. 1. (ES rubr. VII). vii ok annar sitær ... | mera haua skøpt ³⁾ ok annar
 vii minna. salt ælla han gær alsælu. ur by **Um** iorþa
 skipti. huru hemula skal. ok alle kōpane skulu
 viii nær uæræ ⁴⁾. sua sum i gloholmom staddis **Um** æn
 man kōpir iorþ af andrum. ok klandæs en lutær
 viiii ælla kōpir a quelde. ok hin dō um nataena. **Um** at
 10 ængin bær fæstær a fotær dōpum. ok kōpin ma e
 sik hemula þa skal a han fæst bæra. ok huru
 x þriþi man ma. uæria. **Um** alla iorþa delu. skal a
 øuærsto fæmt uæria ællas þa ut gæua. utan han
 xi forfal haui **Um** æn sialuær skal hemila ⁵⁾ sær ok
 15 ær i sot. ælla sælia ⁶⁾ hans ut lændis þær skal ⁷⁾ uitne
 xii sueria **Um** æn iorþ klandas ælla tuer haua. iorþ kōpt
 Bl. 2 r. sp. 2. (ES rubr. XV). ok (en) iorþata(rin) ma e (i) ⁸⁾ | ... iorþa uærn kallas
 (olaghli)ka. gangin ⁹⁾ uara. ælla (man) klandar i
 xiii akrom ok firi auærkan **Um** æn man takær pæninga.
 20 at lane ok sætær iorþ sina at uæpia fast ælla huru
 xv þær skils um. þem mal þær til hōra. **Um** æn sinæ
 lepes kænneis huar uipær ok e æpti iorþa delo ¹⁰⁾ a
 xvi lionga þings stæmno ¹⁰⁾ **Um** æn þen delas uipær
 xvii fanga fæprene ok fornæfaprene **Um** æn kirkia uil
 25 egn sinne ur stad kōpa. ælla klostær ok huru þe
 xviii hemult fa **Um** ughur magha. iorþa skipti ælla hans
 iorþ sæls firi lōs øra **Um** æn brōpær bo(a) (i) (b)o
 saman þa ær þæn æl(zte) kō(p)gildær **Um** fostra æn
 Bl. 2 xix bon(de) uill uan (sina sælia) **Um** æn man ... | lagh-
 v. sp. 1. (ES rubr. XXIII). hæfpar ¹¹⁾ **egnæ balkær**

N_v uil kunungær egn sælia. þa skal frændum
 sinum attær biupa sua (han) som bonde Nu uil kun-
 ungær egn. skøta. þa skal þæn sum far. egnena
 kununge þriu borþ uppe halda. kunungær skal af
 samu iorþ taka. sum han skøtir ok honum i skøt 5
 læggia. han a fæst firi. kununx borþe taka. kun-
 ungær a. honum bref gæua. ok preuilegium at
 honum ær laghlikæ skøt Nu uill kunungær attær
 taka mæþan han æn ¹²⁾ innan þriskulla þæt ær uald
 kununx Nu ær han fote uttan þriskulla. ok andrum 10
 inne þa hauær han uald attær taka Nu ær han þapom
 utan (k)umen ok klandær sipan (þa) hauær (b)ønd-
 e(n) uizorþ | ... [ho]num uar laghlika skøt Nu uil <sup>Bl. 2 v. sp.
2. (ES 1: 1).</sup>
 kunung(ær) almænning sælia. þa skal stallare hans
 uapa riþa. bonde skal honom. þry borþ uppe 15
 halda. ok fæst at. egn taka ok skal han bref taka.
 Nu klandas sipan þa hauær bonden uizorþ **N**_v æ
 þær þe dela. karl ok kunungær þa aghe karl uizor ¹³⁾
 ok e kunungær Nu uil bonde egn siæli ¹⁴⁾. þa skal 1
 frændum sinom. attær biupa. fæþrenis frændum. 20
 fæþrene ok møþrenes frændum. møþrene Nu skal
 han frandær sina. mæþ se taka tua. ok stæmna
 þingh ok attær biupa enum. i garþe. ok allum a
 þnngæ ¹⁵⁾ fæmt attær sit(ia) at sialf sins ...

[iamlan]ga ut stæmna ... sua þa ær þæt ogilt han <sup>Bl. 3 r. sp.
1. (ES 14: 2).</sup>
 hauær stæmt Nu magho e flere iorþ attra ¹⁶⁾. i iorþa
 uærnenne. standa æn en. **N**_v sæghær man. iorþa uærn
 olaghlika. gagna vara ¹⁷⁾ stæmne þry þing ok þria ¹⁸⁾
 fæmte þa skal hin a. þriþo fæmt uita mæþ eþe

fiurtan manna. at han hauær þa iorþ laghuart bristær
 at epe. botin þe sum fyr suoro firi olagh Nu biþær ¹⁹⁾
 han kununx ræst ²⁰⁾ um þa skal hæraz næmd uita
 huat þær ær sant um. ok uita huat þæt ær hældær
 5 lagh ælla olagh Nu al(l) iorþa dela. hon ²¹⁾ a huatte
 fæsta ællar taka. hon a ofæst ok otakaþ a yuarsto famt
 ganga ²²⁾ Nv uil man iorþa uærn fasta. ok taka s(æmbær)
 Bl. 3 r. sp. 2. (ES 15: 1). xliii þ(em) baþum | ... [gan]ga ... Nu ... ska[l] ... eþu[m]
 10 stan[da] ... [uæ]ria ... Kl[andar] ... [æn]giu[m] ...
 xv ska[l] ... þæ[t] ... kl[andape] ... ha[n] ... ola[gh]
 ... fir[i] ... sk[al] ... a[uærkar] ... þ[a] ...
 Bl. 3 v. sp. 2. (ES 15: 4). st[æmne] ... [ha]n | ... sakt Nu (æn) han hauær þem
 forfal fangit þa skal til þingx fara ok lata sin forfal
 15 bæra ok sueria ok doma taka ok siþan ma han fiarþa
 þing stæmna ok þa iorþ uæria Nu æn (han) uarþe
 sum stæmt var þa gangær lagha soknen in til huargh-
 ins þera. þy at han mate e uæria fyr æn a øuarsto
 fæmt Nu (sæ)l man manne iorþ. ok annar far til
 20 ok auærkar at ostemdo þa skal han sum fangit hauær
 stæmna hemult sinne þa skal hemuls man stæmna
 þem. som auærkaþe ok biþia han sea hemuls
 eþ at sær. ok siþan skal han i þriþiu fæmt hem-
 ulæ ok e kōpis eþ ganga (Nu) auærkar man
 Bl. 4 r. sp. 1. (ES 15: 5). (annars egn) orkar e ... | ... oþol brut gæuær
 ut a øuarsto fæmt ælla før bote þrea markær Nu
 auærkar han flere manna iorþ oskiptæ mællum
 þ(era) bōte þrea markær ²⁴⁾ þa skal han en(a)
 (ma)rk malsæghanda. ræt halda til þriþo fæmt ok
 30 þa ut hona. bōta þem sum æpte kære æn þo at þe
 sen e alle uiþ a øuarsto fæmt sum i iorþenne atto
 kæra þe siþan til þa skal han suæria mæþ ²⁵⁾ epe

fiughurtan manna. at han hiolt til æuarsto fæmt |
 ... by iuir (skæl) sin a an[nan] ... bōtin alle ^{Bl. 4 r. sp. 2. (ES 15:5).}
 þe auærka[þo] ... huar ²⁶⁾ þrea markar ... sua
 huar af bōtenne ... han a i bynum. ena la[gha] ²⁷⁾ ...
 sokn bōte aldær ... Nu takar man penin[ga] ... lane ²⁸⁾ ^{xvi}
 af andrum ... sætær iorþ sina mæþ [uæþia]
 fæst at pante ok skil ... firi at koma e pæni[ng-
 a]ne a þem dagh þa ... þat apal fæst Nu k[oma]
 e peningane a þem ... sum sat uar ok hin ...
 siþa um þry ar ælla | ... a hona lana. þa ^{Bl. 4 v. sp. 1. (ES 16:1).}
 ... til þinx fara. ok doma ... sætia huem han uil
 ... [æ]n han ær e ²⁹⁾ kumin mæþ ... ok ærne. ok e
 skipat ... [a]t uæþium hauær ... hin uizorþ sum
 ryua ... [s]ua at stæmni hin þry ... þrea fæmtir
 som ... hauær. sæghær ... [stæ]mno daghren ... ¹⁵
 [at]tær iorþena ... þa skal han ... [fiughurt]an
 man[na] ... [a]t han ... [o]k annar | ... samu pæn- ^{Bl. 4 v. sp. 2. (ES 16:2).}
 inga. bōþ (han a) þem sama stæmnu dagh ok uulti
 sialuær. at han uilde e uipær taka ok luki ut pæn-
 ingan(a) Nu skil þem a han sig(hær) uara fære ²⁰
 pæningana æn han ut læpe. þa skal han uita. þem
 æmgopa. mæþ epe fiughurtan manna. som þe han
 in tok Nu skil þem a um daghin annar sighær uæra
 (fyr)ra ok annar egh þa sta(r) ³⁰⁾ (þæt) a fæstnaþa
 mansin(s) uittnum Nu æn han suær a mote siþan ²⁵
 hin hauær sua soret som nu ær ...

Noter.

- ¹⁾ Fel för æn.
- ²⁾ i-et, ursprungligen uteglömdt, tillskrifvet öfver raden.
- ³⁾ Felskrifning för *køpt*.
- ⁴⁾ Sista æ-et otydligt; möjligen a.

⁵⁾ Måhända snarast felskrifning för *hemula*; jfr dock isl. *heimila*.

⁶⁾ Fel för *sali*.

⁷⁾ Orden *þær skal sammanskrifna*.

⁸⁾ I nedre marginalen finnes tillagdt med yngre hand: *[U]m æn salin vil egh hemolæ*. Dessa ord, som utgöra början af den rubrik som i texthskr. har nummer XI, ha jämte de tre sista orden af föreg. rubrik öfverhoppats af afskrifvaren.

⁹⁾ *i* ursprungligen uteglömdt, tillagdt öfver raden.

¹⁰⁾ Fel för *liongaping stæmna*.

¹¹⁾ Det senare *h*-et tillagdt öfver raden.

¹²⁾ Fel för *ær*.

¹³⁾ Orden *Nu æ þær — uizor(þ)* äro af misstag skrifna två gånger, men på första stället öfverstrukna med ett rött streck. Sista ordet på första stället: *uizorþ*; eljest bokstafsgrant lika.

¹⁴⁾ Felskrifning för *siælia*.

¹⁵⁾ Felskrifning för *þinge*.

¹⁶⁾ Felskrifning för *iorþ attara*.

¹⁷⁾ *vara* tillagdt i marginalen.

¹⁸⁾ *i*-et, ursprungligen uteglömdt, tillagdt öfver raden.

¹⁹⁾ Rättadt från *biuþær* genom *u*-ets utplånande.

²⁰⁾ Felskrifning för *ræfst*.

²¹⁾ Fel för *hana*.

²²⁾ Fel för *gangas*.

²³⁾ Endast så synas de kvarvarande bokstafsresterna kunna ifyllas.

²⁴⁾ I texten står *mr* och öfver dessa bokstäfver ett *a*-liknande förkortningstecken.

²⁵⁾ *æþ* i marginalen.

²⁶⁾ Efter *huar* är ordet *þera* tillagdt öfver raden med yngre hand.

²⁷⁾ Efter *lagha* står i hskr. ett af misstag skrifvet *saghu*.

²⁸⁾ Framför *lane* står i hskr. *lale*, öfverstruket såsom felaktigt.

²⁹⁾ *e* tillagdt öfver raden.

³⁰⁾ Eller *sta(ndær)*?

Hskr. E.

ræfstæ

- ep. ok forepis man i fiughurtan mannæ epe recto.
- VII Vm huru laghlika skal til epæ sighiæ
- VIII Vm æn þe kuma a fæmpt takin ok salin ok kumber
egh þæn sum seæ skal. ælla hans forfall. ok rænis
bok af manne. ælla swær taki wilt epzøre niþer. 5
- IX Vm huru længe forfalz eper hiælper . ok þiufs eper
skal gangas i fyrstu til sæghn.
- X Vm æn man løse þæn ep sum han ma þiggia wp.
- XI Vm þa mæn sum i epe skulu standæ. ok huru
alle epæ laghfult skulu gangas baþe høghre ok 10
læghre
- XII Vm æt egh ma ep annurlund gangæ æn han var
fæstir. ok egh kuna ep gangæ ælla vghurmaghi ok
egh ma kunu þingh stæmpnæ.
- XIII Vm æt egh ma ep gangæ firi annan æn þæn sum 15
sea agher. ok faþir firi sons sins gærþ. ok broþir
firi broþurs sins giærþ.
- XIII Vm huru vmbuþz man skal haua. ælla huru han
skal laghlika stæmpnæ ælla mæþ fara
- [X]V Vm huru man forser sin ræt æn han staua siæluer 20
til lyktæ
- XVI Vm æn næmpd ganger ater ok huru gøþzlu . . .

balkær

- verso. **[X]VIII Um** æn man stæmpne manne þing ok wænde siþ-
an ater. ok stæmpne siþan firi annat mal.
- [X]IX Vm** æn man giuer flerum sak firi et mal þa ma
egh saker sakan wæriæ.
- xx Vm** huru maþer giæuer dōpum sak.
- xxi Vm** huru bonde skal bondæ stæmpnæ ok huru mang-
um han ma vm daghin stæmpnæ. ælla soknare
- [X]xii Vm** æn man ofsøkir annan. ælla domare kan wil-
in wara ok wil egh fæmpt (læggia) þa sum han agher.
- xxiii (V)m** æn wanbupit warþer ælla of sot. þa hittis
þæt i þæmma malum.
- [X]xiiii Vm** æn man stæmpne manne ok ær egh (hema)
ok kumbær egh hem (fi)ri (fæm)ptina þæt ær ogilt
vtan firi drap ok manhælghis mal.
- xxv Vm** æt egh ma liongæþingh stæmpnæ firi iorþædelu.
- xxvi Vm** huru liongæþingh skal stæmpnæ (æ)pte þry mal-
þing ok huru þær skal witne gangæ at høgkste sak
ok læghxstu. ok huru han friþlōs (wa)rþær. ok huru
hans bo skiptis.
-

Hskr. M.

hvar hemula sær sialuer. oc þripi maþer eg ¹⁾ sæ <sup>Bl. 1 r.
(ES 11: 1).</sup>
hemula ma. Nu vm alla iorþa delo. þa scal væria a ^d
þripio fæmtenne. ællas oc þa ut gæua. vtan han havi
forfal som stæmt var. þæt ær hans forfal ligger sialu-
er siuker. ælla ær i rikisins þianist. alla han far ⁵
sua stæmna. æt yuærsto fæmt cumber i fasto. ælla
hælghum dagh. ællar oc þæn hemula scal androm
iorþ han ær vtan lanz oc lagsaghu. þa scal han
lata suæria mæþ tuem. æt min hemuls man ær
vtan lanz oc lagsaghu. ælla ligger siuker oc hauer ¹⁰
san forfal. Nu stæmnes þem manne þing som sialuer ^e
a hemula sær. Nu varþer han siuker. oc ær i sotta
siang. sua æt han ær eg før væria. þa scal han
læta tua mæn biæra sin vitne. æt þy var han eg i
dagh hær æt han ligger i sotta sang. Nu clandas ^r
iorþ firi manne oc stæmnes vt þry þing. oc siter tua
fæmter. þa scal þy eg væria æt han cumber eg
þripio fæmt at sitia. Nu stæmnis þing oc clandar
þæn iorþ som eg orkar gen væria. oc vil eg sialuer
standa a þripio fæmt oc staua þa scal tua mæn af ²⁰
þinge namna. som staua sculu hans eþa. þa vari
sua laggiort som han sialuer stauaþe. | Nu stæmner ^g <sup>Bl. 1 v.
(ES 14:
pr.).</sup>
man oc clandar iorþ. oc cumber þripi fæmt i forfal.

nu uil han eg mera stæmna. þa scal han sialuer
 stæmna fiarþa þing. oc væria a þere fæmt mæþ lagha
 domum. Haua tue mæn iorþ køpt kænnað baþe
 viper. Nu sculu þer baþe a hemuld lita. þa a þæn iorþ
 hemuld fylgher. Nv scal hin biæra til værþa. oc
 viperlaxøres. mæþ fæstom oc køpom. þa scal hin
 vt lata værþ oc viperlaxøre. ælla gen ganga æt han
 giorþe aldreg køp viper han. stande siþan til hær-
 æznæmd huar þera sannare hauer. Nu æn han
 suær sua. æt iak salde þæssom før. oc dyl eg æt
 han hafþe hanom salt. þa ær eg þæt tuæsuøre.
 þa aghe þæn iorþena som han hemulaþe. oc þer
 takin værþ oc viperlaxøre af þøm som salde. Nu
 stæmnes vt laghasoknen. oc vær huarghen þera.
 þa a hin iorþena haua som stæmde. oc laghasokn-
 en ²⁾ in til hans som stæmt var. oc han aghe aldr-
 eg vald mer þa iorþ væria vtan han havi forfal
 som før ær sagt. Nu scal alla iorþa delor innan
 nat oc iæmlanga vt stæmna. stæmner eg sua þa ær
 þæt ogilt han hauer stæmt. Nu magho eg flere
 k iorþ attara i iorþa værnenne standa æn en. | Nu
 sægher man iorþa værn ³⁾ olagleca vara gangna.
 stæmne þry þing. oc þrea fæmte. þa scal hin a
 þripio fæmt vita mæþ epe fiughurtan manna. æt
 han hauer þe iorþ lagvart. brister at epe bøten þe
 før suoro firi olagh. Nu biþar han kununxræfst
 vm. þa scal hæræznæmd vita huat hælder þæt ær
 lagh ællar olagh. Nu vil man iorþa værn fæsta oc
 taka. sæmber þøm a baþom þa ær lag giort. sæmb-
 er þem eg a þa scal ganga at yuærsto fæmtenne.
 Nu þa man vær iorþ. þa scal han þær mæþ ep-
 enom stande som iorþen ær þøn som han clandar

Bl. 2 r.
 (ES 15:
 pr.).

firi hanom. clandar han tomt oc alt þæt til tomtt-
enna ligger. þa scal han standa a tomttenne oc væria
alt þæt til hænnan ligger. Clandar han i akrom ⁴). ^m
ængiom. ælla scoghe. þa scal han standa þær þæt
ligger han clandape. oc væria. gær han eg sua. þa gær ⁵
han olagh. Nu stæmne man firi iorþa auærkan. þa
scal han stæmna þøm som a værkar. ær þæt lanboe.
þa stæmne hanom lanboen stæmne iorþ æghand-
anom. vil han hemula. þa ær lanboen osaker. vil
han eg. þa a lanboen vita mæþ epe fiughurtan ¹⁰
manna. æt han fæste hanom. oc þa a iorþ æghand-
en bota firi aværkan. oc eg lanboen. | Nu æn iorþar- ^{n Bl. 2 v.}
æghanden dyl. þa scal han dylia mæþ tolf manna ep. ^{(ES 15: 3).}
þa epa scal ofæsta. oc otakapa ganga. a yuærsto fæmt.
sipan viti hæræznæmd huat þær ær sant vm. Nu æn ¹⁵
lanboen orkar eg lups epenom. þa bote han firi auærk-
anena. Nu stæmna tuer mæn firi iorþa delo. oc ^o
væria baper. þa scal hæræz næmd vita huar þera
sannare hauer. huilikin þera hon fælle þa ganger
laghasoknen in til hans. Nu æn hin vær som ²⁰
stæmde. þa ganger laghasoknen in til hans som
quar sat. oc eg varþe. oc aghe aldreg vizorþ þa
iorþena mer væria. vtan han forfal havi som før
var sagt. Nu æn han hauer þøn forfal. þa scal til
þings fara. oc læta sin forfal biæra. oc suæria. ²⁵
oc doma taka. oc sipan ma han fiarþa þing stæmna.
oc sina iorþ væria. Nu æn hin varþe som stæmt ^p
var. þa ganger laghasoknen in til huarghins þera.
þy æt han matte eg væria før æn a yuærsto fæmt.
Nu sæl man manne iorþ. oc annar (far) til oc ³⁰
aværkar at ostæmdo. þa scal þæn som fanget hauer
stæmna hemuld sinne. þa scal hemulsman stæmna

þøm som aværkaþe. oc biþia han sea hemuls eþ at
 sæ oc siþan scal han i þripio fæmt hemula. oc |
 eg løpes eþ gæra. Nu aværkar man manz egn. ork-
 ar eg dylia þæt. oc orkar eg lups eþe. ælla oc
 5 sialuer væria. ælla far eg hemuld. oc gær opolbrut.
 gæuer vt a yuærsto fæmt. ællar før. bôte þrea mark-
 r er. Nu aværka han flere manna iorþ oskipta. oc
 oskilda mællom þera. bôte þrea marker. þa scal
 han ena marc malsæghanda ræt halda til þripio
 10 fæmt. oc þa ⁶)vtan a⁶) bóta þøm som æfti kære.
 æn þo æt þe sen eg alle viþ yuærsto fæmt som i
 iorþenne atto. kæra þer siþan til þa sculu þer suæria
 mæþ eþe fiughurtan manna æt han hiolt til yuærsto
 8 fæmt. Nv kræfia þer alle sænz. þa scal han þaghar
 15 bóta. oc eg til þripio fæmt halda. Nu aværkar man
 þa iorþ som lut skipt oc laghskipt ær mællom
 manna. þa bôte þrea marker firi huaria þa iorþ
 han aværkaþe annars manz lut skipta. oc lag skilda
 t Nv aværkar by iuir skiæl sin a annan by. bøten
 20 alle þe aværkaþo huar þera þrea marker. taki sua
 huar af botenne som han a ⁶) i bynom. ena lagha
 v sokn bøter alder by. Nv taker man pænninga lane
 af androm. oc sæter iorþ sina at vapiæ fæst at pante.
 oc skil sua firi æt cuma eg pænningane a þøm |
 x dagh. þa vari þæt adalfæst. Nu cuma eg pænning-
 16 (ES 16: pr.). ane a sama dagh som sagt var. oc hin hauer siþan
 vm þry ar. oc þrim flera. þa ær þæt adalfæst. Nu
 sægher þæn som satte iorþena eg vara adalfæst.
 ælla sægher eg vara at daghenom cumit. þa a þæn
 a vizorþ adalfæst vil vita. Nu æn man vil iorþ sina
 at pant vt sættia. þa scal han frændom først biuþa.
 vilia þer eg a hana pænninga lana. þa scal han til

þingx fara. oc doma taka sættia huem han vil. Nu ^b
 æn han ær eg a cumin mæþ elde oc ærne. oc
 eg skipat som at væþiom hauer. þa a hin vizorþ
 som ryua vil. sua æt stæmne hin þry þing. oc
 þrea fæmter som at væþiom hauer. sægher vte vara ⁵
 stæmnodaghen. oc beþes ater iorþena andvarþa
 sik. þa scal han sua suæria tuænne fiughurtan
 manna eþa. annan sua æt han sær aldreg af hænde.
 oc annar ⁷⁾ hæfþar eþ æfter. Nu æn han ganger ^c
 uiper æt han satte hanom iorþena. þa a hin vizorþ. ¹⁰
 vita mæþ eþe fiughurtan manna. æt han satte han-
 om. at væþia fæst. oc eg at adalfæst. oc annan
 fiughurtan manna eþ. oc læggia fram sua manga
 pænninga som iorþen stop firi. sua æt þem samu
 pæn|ninga bœþ han a þera stæmno dagh. oc han wlte ^{Bl. 4 r.}
 sialuer. æt han vilde eg viper taka. oc luca vt pænn- ^{(ES 16: 2).}
 ingana. Nu skil þœm a han sægher vara færre pænn- ^d
 ingana æn han vt læþe. þa scal han vita þem
 æmgopa mæþ eþe fiughurtan manna. som þe han
 intok. Nu skil þem a vm daghen. annar sægher vara ²⁰
 fœrra. oc annar eg. þa star þæt a fæstnaþa manzens
 vitnom. Nu æn han suær amote. siþan hin hauer
 sua swrit som ⁸⁾ ær sagt. oc viter æt han hauer fanget
 mæþ adalfæst af hanom. þa scal hæræz næmd vita
 huat þær ær sant vm. Nu æn flere mæn æntiggia ^e
 brœper. ællar en by kœnnas viper ena iorþ. þaghar
 vart ær firi enom. þa ær vart firi allom. æn þer dela
 aller et mal. Nu æn sina lund kœnnes huart ⁹⁾ þera vip-
 er iorþena. þa scal han særlytis firi huariorþ þera
 væria. Nu scal eg æfter iorþa delo lionga þing ^f
 stæmna. oc eg æfter þing. oc eg fæmter. buz eþa
 sea. Nu delas þer viper annar kallar fang. oc ann- ^g

Bl. 4
v. (ES
19: 1).

ar fæprene. bor huarghen þera a. kippas þer vm
skylder. þa scal fæprene standa. oc fang firi ganga.
Nu bor hin a fanget hauer. þa rinda fang fæprene.
h Nu delas þe viper forna fæprene. oc | fanga fæprene.
oc kippas vm skylder. ælla aværka baper. þæt som
þer dela. þa scal forna fæprene standa oc fanga
i fæprene firi ganga. Nu bor hin a som fanga fæpr-
ene kallar. þa rinder þær fanga fæprene. forna fæpr-
k ene. Nu vil kirkia egn sinne kôpa. þa scal biscope
10 til sæghia. ælla prouaste. kôpa til iæmnaþa. firi
þy æt vghurmagha kôp. ællar kirkio ma eg andra
lund kôpa vtan til bætra. kæres þæt þa scal til
iæmnaþar. ællar kôp ater ganga. Wil kirkia ællas
closter egn sina sælia. hana ¹⁰⁾ hører eg til ater
15 buz. Køper biscuper egn dør han. þa æruer han
kirkia. æn han hauer eg scaparua. oc þa iorþ han
kôpte. væri sua þæn biscuper æfter cumber. som fæpr-
i ene sit. Samuleþ closter oc kirkia. Nu æ huar bonde
scal til hemuls lita. þa lite til hemuls. biscuper. closter
m oc kirkia. Nu ma eg vghurmaghans iorþ skiptas vtan
til bætra. ælla til iæmnaþar. varþer hans malsman
sua fatøker. æt han orkar eg þôn vghurmagha barn
føþa. þa scal han androm þera frænda til sæghia.
æt han taki oc føpe þøm. oc eg þera iorþ sæli.
25 vil han eg. þa scal han til þings fara. oc þær
vi[tra] ...

Bl. 5 r.
(Vins
B 13).

Nu clandas firi hanom. oc kallas ran takit
vara Nu a eg rantakit leþa. Nu nar han eg hemuld
sinne. oc eg løsnom ¹¹⁾. løser hin mæþ eþe. æt
30 þæt var af hanom rantakit. þa scal han ganga til

þæs þær vin var at mæþ swrnom epe. æt þæt løstes af mik firi rantakit. oc þy ær iæk hær værþer til virþning ¹²⁾ minna ganga. sua scal vinen ganga til salans

[N]_v uil kununger ræfst sina sea.

5

þa scal hæræz næmd næmna baþe þe viþer vara som uiþer delas. oc iaka þøm mannom som næmnas i næmdenna þa scal sannindamæn i næmdena sættia ¹³⁾. oc eg uiþerdelomæn. oc eg þera vilda mæn ællas frænder þera. Nu siter man quar cumber eg ^a til kunungx ræfst. bôte þrea marker ælla uiti lagha forfal sin. þæt ær hiær lagha forfal. ær sialuer siuker. ælla siter iuir siukom. ællar ær a forfiæti fiandsins. þa uiti þæt mæþ epe fiughurtan manna. æt han var a lagha forfallom. Nu næmnis man i ^b næmd. syn oc vil eg i ganga. hætte uiþer þrim marcom.

T æssin mal agho a kunungx næmd. slitas. al edzørø. al tuæsuære. alla olagha eþa | kniflag. kunungx ^{Bl. 5 v. (RB 2).} dom brut. allar iorþa delor. al høgmaele. al fiæper- ²⁰ tiug mal. al morþgiald. oc ran. oc olagha næmder. sua oc æn þri gæua enom þiuþsak. Nu vil kunungx ^c soknare fiarpungx næmd sea. þa scal fiarpungs hōfþinge næmd giæra. kumber bonde eg ¹⁴⁾ til þingx bôte þrea øra. siter alder fiarpunger quar bôte þrea ²⁵ marker. þæssin mal agho a fiarpungx næmd slitas. al þræmærkes mal lagstæmd. oc lagcallaþ til lagha sokner. æn þa æru eg iorþadelor. oc ær eg lionga ¹⁵⁾ þing før stæmt. þa æn þæt ær før stæmt. þa kumber þæt eg til fiarpungx næmd. Nu æn lionga. þing ^a

ær eg før stæmt. þa scal næmden fælla hin firi ofsot.
 ælla annan þera firi vanbupit. oc eg han sialuer
 værria sik huatte hin þær sotte. oc eg þæn firi var
 stadder soknenne. ganga þer laghum vp a. þæt ær
 e gen laghum. Nu var þæt sua først. var man lag-
 wnnen. þa sculde han næma. sua oc firi giald. þa matte
 næma eg innan garþ oc grinda stulpa. næmde han
 sua þa hafþe han firi næmt sakenne. oc sinom
 þrim marcom. þa gafs þæt af i knuz kunungx
 10 daghum. æt eg matte næma oc huar som næmde.
 han hafþe firi næmt sakenne | oc sinom ¹⁶⁾þrim marc-
 (Bl. 6 r. (RB 3: 2). om ¹⁶⁾). æ firi huat han næmer hælder firi gi(ald)
 ællas firi sak. far þæn dōþ ællas acomo nam gør
 vari ogilt. gør han naquat. vari tuægilt. sua æru
 15 oc nu lagh. þa staddes oc sua. æt varþer man
 lagwnnen firi minne sak. æn gislinga brut. þa sculde
 þ(æ)t ræfst biþa. ræfst sculde huart þriþia ar va(r)a.
 f H(u)ar þa fældeþ. oc vilde han eg bōta. þa sculde
 þing hem til hans næmna. oc miata vt sak hans.
 20 først malsæghanda. sua skipto þer siþan þær þinge
 fylgþo ok eg kununger vtan han sialuer fylgþe.
 8 Nu siþ(a)n þa com þæt sua. æt han taker huat han
 ær næ(r æ)llas eg. Nu gaf þæt sua birghe iarl. æt
 siþan ræf(s)t hauer lagwnnet malet. þa scal læggia
 25 stæmno d(a)gh. æn þe bōta vilia. uilia þer eg bōta.
 þa scal næmden þøn som fælde hem fara til þera.
 oc læggia af barnanna lut. oc husfrunna lut. oc af
 hans luti miæta sua mykit som han ær fælder at.
 Nu vær han gozet oc gær nacrom acomo. huat
 30 þæt ær hælder i garþe ællas vtan garþ. þa bōten
 tuægilde. far han acomo vari ogilt. Nu æn næmda
 mæn vilia eg taka firi hanom. þa bōten þrea mark-

er. æn þer haura eg for | (fal) Nu æn þæt ær i ^{Bl. 6 v.}
 gøtlande. þa scal þæt som bō(tes f)ørst i þry skipt- ^{(RB 3: 2).}
 as. siþan taki en lut kununger oc s(ok)nare hans.
 annan lut biscuper oc soknare hans. þ(riþ)i luter
 skiptes i þry. æn lut malsæghande. an(nan) lag- 5
 manne. þriþia hæræzhøfþinga. Nu i sma(landom) h
 þa skiptes ræfst i þry. en lut malsæghan(da). annan
 kununge. þriþia hæræpe. en þæn lut (tak)er kununger
 firi ensac sina. Nu ma eg taka firi (ann)ur mal. æn
 þøn i kunungx ræfst fællas. taker (han) firi annor 10
 mal. þa bōte som skils i rans ma(lom) Nu scal i
 garþa næmd gæra ¹⁷⁾ (til þæs) by(a)r ¹⁸⁾ som naquar
 granne kærer til annars (æt) han hauer skapa fanget
 vm sit korn. til þæs byar som ingærþis ær mæþ
 þem. oc eg til flere byar Nu scal broa næmd gæra k
 a fiarþungx ræfst. þa (scal) næmden vita til mykils
 hon fælle brona. huat hælder hon fælle allan by.
 ællar huarn bonda som eg hauer bygt. sua scal oc
 garþa næmd uita huru høgt hon fælde garþen.
 Nu fæller næmd garþ ælla bro. oc næmna til mæn i
 þem som ¹⁹⁾ fælla. þa ma eg ep amote næmd
 ganga ²⁰⁾ Nu æn han trøster sik æt | han sant hauer. ^{Bl. 7 r.}
 þa scal han sua manga pænninga i borghan sættia. ^{(RB 4: 1).}
 vndi kunungx dom. ælla lagmanz som han ær
 fælder at. ær þær san syn til. æt þe æru osaki. 25
 þa agher kununger ælla lagman þøm osaka dōma.
 æru þer osaki bōten eg. oc eg amote næmd gangen.
 Nu æn næmden fællær sua. æt hua som garþ- m
 en ælla brona a. oc þem a ²¹⁾ fa. mæþ lagha
 skipte han fælla þer. oc næmna ængin til. þa ma 30
 han dylia æt han a eg þa bro. ælla þæn garþ bygg-
 ia suærin þo varlica þæn ep. æt synen bryte eg

n atran. Nu fæster man ep firi fult oc fiæpertiugt.
 þæt ær eper þrætølfthor. half næmt. oc half onæmt.
 o Fæste man ep firi siæx marka sak. þæt ær þuætølfthor
 p ør eper half næmt. oc half onæmt. Fæste man ep
 5 firi þriggia marka sak. ælla siæx øra sac. ælla þriggia
 ia øra sac. þæt ær tolf manna eper. Nu æn man
 fæste tolf manna ep firi þriggia øra. ælla siæx øra
 sac. oc falz þæn eper. þa bôte þrea marker fulla.
 q vtan þæt firi giald se. Falz tolf manna eper þæn
 10 firi giald ær fæster. þa falz han til gialz. oc eg til
 mera Nu ær annat sac. oc annat giald. dyl man
 sac firi kununge. ællas | malsæghanda. ællas hæra-
 ape. falz at epe þem. þa fælles ut saken. oc mæp
 r þrea marker. Nu æn man kræfs minna æn ørtogh
 15 giald. þæt ær hans sialfs eper. Kræfs han minna æn
 øres giald. þæt ær hans eper oc annars mæper han-
 s om. Nu æn han kræfs minna æn half fæmte ørtogh.
 þa ær þæt hans sialfs eper oc tuæggia mæp
 t hanom. Kræfs han half fæmte ørtogh. þa borias þær
 20 tolf manna eper. brister at epe oswrnom. þa bôte
 vt gialdet. oc eg mera. ganger han epen oc brister
 sipan. ²²)þa firi men þa bôte biscope firi men ²²)
 þrea marker. brister firi olagh bôte kununge. oc
 v malsæghanda. oc hærape þrea marker. Nu fæster
 25 man androm epa þa scal han taka vælia som epen
 fæster þrea scal han i val lata. oc hin sipan af taka
 þæn som han vil. þæn sakena gæuer oc boanda
 x mæn. Nu scal til þrætølfs epar þri taka vara. til
 tuætølfs epar tue taka vara. til tolf manna. ælla
 30 fiughurtan manna ælla fæmtan manna ep scal en taki
 vara. Nu alt þæt þrætølftar ælla tuætølftar epa
 sculu vara. þa scal half næmt. oc half onæmt vara.

Bl. 7 v.
 (RB 5: 1).

Nu i allom fiughurtan manna epom. þa scal tua a
 næmna þem | som vitne sculu biæra. Nu vil man b ^{Bl. 8 r.}
 til tuætølf. ælla þrætølf. epa sæghia. þaghar enom ^{(RB 6:2).}
 taka ær til saghat. þa ær allom. Nu sægher man
 til epar. han scal haua mæp sær tua mæn. oc hitta 5
 hema epa takan. Nu rinder ²³⁾ han vndan oc vil c
 eg ræta. stander a tomt hans. oc leper han ope.
 ser ater i þere. þa ær lagsaghat til. Nu skil þem
 a. hin þær til sagþe sægher. æt han varape til epar
 sua æt hin visse. hin nekar. þa ær þæt takans viz- 10
 orþ. æt han visse eg. æt hanom var til epar saghat.
 brister at epe bôte þrea markar firi tak villo. þa a
 takin haua mæp sæ tua mæn. ganga i garþ þæs
 epen fæste. oc sæghia til um fæmt. Nu ær eg han d
 sialuer hema. som epen scal föra. cumber hem 15
 þrim natom firi fæmt. þa scal han ep föra. þa agho
 þer fæmt a mipmunda søkia som dela. Nu cuma
 þer a fæmt takin oc sakin. Nu tæl takin væte fram.
 oc vil vita. edzoret. oc þæn ær þær som föra scal.
 Nu kumber eg þæn som sea scal. cuma forfal hans. 20
 þa a eper andra til sægn. Nu kumber huarghin
 þera. agha aldreg sipan þæn ep sea. þa scal han
 haua stæmno manna ep. þera tuæggia þæt visso.
 oc a stæmno varo. æt alder þæn ræter. þær var fæst-
 er. þa var þær framme. oc þu wlte sialuer. | et þu ^{Bl. 8 v.}
 vilde eg sea. Nu cuma þer aller a stæmno. hin at ^{(RB 8: pr.).}
 mæle. taki oc saki. Nu skil þem a vm edzoret. þa
 ær þæt takans uizorþ vita huru han var taki at
 epe. oc huru manga manna epe han var taki at.
 Nu stauar han manne. oc ganger burt sipan. oc vil 30
 ge ep sea. þa (a) takin suæria niþer edzoret. sipan
 agho stæmno mæn staua. oc hete laghgangen ²⁴⁾.

e Nu ræner þæn boc af þem som sea scal. ællar
 þæn som föra scal þæt ær þriggia marka sak. ællar
 tolf manna eper. æt han rænte eg boc af þem ²⁶).
²⁶)giter han dult æt han rænte eg bok af hanom ²⁶)
 r þa vari hans eper fallen. Nu suær taki vilt edzøre
 niþer. viller firi þem som sea scal ælla hanom
 som flytia scal. kære annar (þer)a (tu)iggia. þa viti
 mæþ epe tuæggia manna. oc tolf (æft)er. æt han
 bar sua tax mal sin som han v(ar) ta(ki) at epe.
 10 brister at epe bôte þrea mar(k)er. Viller han firi
 þem föra scal epen. oc han ganger eg (þy si)n (ep
 o)rkar þa taki epe fiughurtan manna. æt han bar
 su(a) som atte oc lagh varo. þa vari þæn eper fall-
 en. Nu orkar taki eg þem epe. þa bôte som skilt
 15 æ(r). oc þæn eper hauri andra til sægn Nu ville tak-
 in firi þem epen scal sea. oc hin ganger ...

Bl. 9 r. h i epenom. bōten þæs ræt som eg gaf vr epenom.
 (RB 17). Nu gæuer man flerom sac firi et mal. þa ma eg
 saker sakan væria för æn han hauer sialuan sik
 20 uart mæþ lagha epom. ælla lagha botom. þa ma
 i han annan væria. oc i ²⁷) vitnom standa. Nu gæuer
 man dōpom sac. þa scal han vita mæþ epe fiughur-
 tan manna. æt han garþ bar hanom þa sac mæþ
 stæmdo þinge quikum. oc quipafullum. orkar han
 25 hem ²⁸) epe. þa scal arue hans bōta. ælla dylia firi
 sak þa samu. orkar han eg epe. þa ²⁹) aruen huatte
 k bōta ællas dylia firin. Gæuer bonde bonda sac.
 han scal vm manadagh i garþ hans ganga. tua mæn
 mæþ sær taka. þa ær hans þing stæmna gild. oc
 30 hanom til þings stæmna. Nu æn han hauer eg sua

þa ær hans þingx stæmna ogild. Nu ma han eg
 flerom stæmna vm daghen æn enom. æn kunugx sokn-
 are. oc biscups soknare. huar þera ma þrim mann-
 om vm daghen stæmna. oc eg flerom. samu tua
 scal han a þinge haua som han stæmde mæþ. oc 5
 atmæle göra a þinge. Nu cuma baþe a þing hin
 som stæmde. oc þæn som stæmt var. þa scal skila-
 mannen hōra æn hin | tala laglica til hans. æfte Bl. 9 v.
(RB 22:
pr.).
 þy ræt ær. talar han þæt til hans laghen sæghia
 sækta ³⁰) mal vara. stander hin framme biuþer ræt 10
 firi sic træ oc taka. vil hin eg uiþer taka. þa of
 søker han. þa a han bōta þrea marker firi huart
 þing. þa scal hanom eg fæmt læggia siter han fæmt.
 oc ængin lagþe hanom. hætte uiþer þrim marcom.
 Nu biuþer han hanom ængte ræt. þa scal fæmt 1
 læggia hem til hans. vil han þa ræt gæra þa
 a þæn eg saker vara som a fæmtenne gær ræt
 Nu mōta hanom eg suar a þingeno. ællas a fæmt- m
 enne. af þæs aluom som stæmt var. þa kære han.
 æt han gærþe hanom eg suar. þa scal han dylia 20
 sua ³¹). æt iæk visse eg æt mær var þing stæmt.
 ælla mær var forra til eþa sagt. æn þy ³²) stæmde
 mær þing. ællar iæk var siuker sialuer. ællar sat
 iuir dōpom. ællar var a fiæti fear sins. þæt ær
 lagha forfal. orkar eg eþe. bōte þrea marker. 25
 ælla viti oc þæt mæþer eþe fiughurtan manna. æt
 alder þæn rætter hanom var skilder. han var han-
 om buþin a fæmtom. han wlt(e sial)uer æt han
 vilde (eg uiþer taka) Nv (biuþer han) ræt oc hin n
 vil eg uiþer taka vtan (stæmner oc søker) vp a ³³) 30
 han. | þry þing. oc þrea fæmter. hætte æ uiþer þrim
 marcom firi huart þing. Nu æn han vil eg ræt gæra. a o Bl. 10 r.
(RB 23:
pr.).

första þinge. ællar a fyrsto fæmt. þa scal han stæmna
 annat þing. oc sitia andra fæmt. gær eg þa hanom
 ræt. þa ær han saker at siæx marcom. siþan scal han
 stæmna þriþia þing. oc sittia þriþio fæmt. vil han þa
 5 ræt gæra. annat þera biuper lanzlagh for sik. þa
 scal han eg firi lagha sokn fallin heta. kære hin til
 han(s) hui han giorpe eg hanom þæn sama ræt a
 fyrsto þinge. oc fyrsto fæmt. ællar oc a andro
 þinge oc andre fæmt. þa ær þæt hans uizorþ mæþ
 10 eþe fiughurtan manna. þer tuer þa varo a fæmt-
 enne han bœþ hanom ræt a fyrsto þinge oc fæmt.
 sua tolf æfte. siþan andra tua þæt visso. æt han
 bœþ hanom ræt a andro þinge. oc andre fæmt
 p Nu kumber fiarpungx næmd for æn han stæmne
 15 lionga þing. þa gøme æt hon fælle eg þæn firi socn-
 enne sat. æn han giorpe ræt a þriþio fæmt.
 q Nu æn han wil aldreg viþ rætto taka som stæmde þa
 ma han fælla ³⁴) nu æn h(an wil eg ræt gæra) þa fæll-
 en han firi wanbupit Nu stæ(mner man manne) þing
 20 þem som eg var hema sialuer. oc kom eg h(em) firi
 fæmtena. þa a þøn stæmning | (ogild) vara. vtan
 Bl. 10 v. (RB 24). þæt se firi drap. ællar manhælgþa (mal) þ(øn) han
 scal søkia sic firi. ællar iorþa delor. æn (þæt ær) sua.
 æt han hitter han hema a fyrsta þinge (oc flyr siþan)
 25 firi laghasoknenne. þa ma han alla (sina lagha) sokn-
 er sama staþ ut søkia som han for stæm(de) æn
 þo æt hin se tuæbola. oc far fran þy bole. oc til ann-
 ars. Nu ma eg lionga þing stæmna firi iorþa del(o)r.
 Nu kumber fiarpungx næmd. oc bonde vil lionga
 30 þing stæmna. þa scal han tua mæn mæþ sær haua.
 þa han til lionga þings kumber þa scal han læta
 tua mæn suæria. æt han hauer ræt stæmt lionga

þing. æfte ræti ⁸⁶⁾ stæmd þry mal þing. siþan sculu
 þer biþa til hin cumber som suara scal. Cumber
 han. þa scal først ræt göra firi huwþ malet. æn-
 tiggia fæsta lagha bōter. ællas lagha eþa. siþan
 scal han vita mæþ tuem mannom. æt þæn sama ⁵
 ræt han giorþe þa hanom. han bōz hanom a
 fyrsto þinge. oc fyrsto fæmt. Andre tuer þæt vita. ^s
 oc nær varo. æt sama ræt bōþ han hanom a þrip-
 ia þinge oc þripio fæmt. siþan scal han tølftar
 eþa æfte huart vitne fæsta oc gæri ræt firi huwz ¹⁰
 malet mæþ eþe. ælla mæþ botom ...

Noter.

- ¹⁾ *eg* tillagdt öfver raden.
- ²⁾ Efter *laghasoknen* är ordet *gange* öfverhoppadt.
- ³⁾ *n* tillagdt öfver raden.
- ⁴⁾ *r* tillagdt öfver raden.
- ⁵⁾ D. v. s. *vtana* (= *vt hana*).
- ⁶⁾ *a* tillagdt öfver raden.
- ⁷⁾ Fel för *annan*.
- ⁸⁾ Efter *som* är ordet *nu* uteglömdt.
- ⁹⁾ Fel för *huar*.
- ¹⁰⁾ Fel för *hon*.
- ¹¹⁾ Fel för *leznom*.
- ¹²⁾ *þ* tillagdt öfver raden.
- ¹³⁾ Hela ordet tillagdt öfver raden.
- ¹⁴⁾ *eg* är af misstag skrifvet två ggr.
- ¹⁵⁾ Klemming Småstycken på forn svenska s. 89 läser *liongs*, men *a* af alldeles liknande form som här förekommer flerstädes.
- ¹⁶⁾ Orden *þrim marcom* tillagda öfver raden.
- ¹⁷⁾ Efter *gæra* stå i hskr. orden *a fiarþungx ræfst*, öfverstrukna såsom felaktiga.

¹⁸⁾ Klemming Småstycken på forn svenska s. 91 läser här med orätt *huar*.

¹⁹⁾ *som* tillagdt öfver raden.

²⁰⁾ *ganga* rättadt från *suæria* därigenom att det senare underprickats såsom felaktigt och *ganga* skrifvits däröfver.

²¹⁾ Framför *a* står i hskr. oriktigt *agha*.

²²⁾ Fel för: *þa firi men (þa) bœte biscope* eller *þa bœte biscope firi men*.

²³⁾ Det senare *r*-et tillagdt öfver raden.

²⁴⁾ Ändradt från *laghganget* därigenom att *t* underprickats och *n* skrifvits däröfver.

²⁵⁾ Rättadt från *hanom* därigenom att detta ord öfverstrukits och *þem* skrifvits däröfver.

²⁶⁾ Orden *giter*— *hanom* tillagda delvis öfver raden, delvis i marginalen.

²⁷⁾ *i* tillagdt öfver raden.

²⁸⁾ Felskrifning för *þem*.

²⁹⁾ Efter *þa* bör ordet *a* (= skall) inskjutas.

³⁰⁾ Rättadt från *sægta* därigenom att *k* skrifvits öfver *g*, utan att detta dock underprickats eller öfverstrukits.

³¹⁾ *sua* tillagdt öfver raden.

³²⁾ Felskrifning för *þu*.

³³⁾ *a* tillagdt öfver raden.

³⁴⁾ Efter *fælla* äro orden *firi ofsot* öfverhoppade.

³⁵⁾ Felskrifning för *ræt*.

Hskr. C.

hærra ... æn fulsære. þa fylghia ... ganger man ^{Bl. 1 r.}
at and[rom] ... vil han scapa ællar ... aker vm ^{(Vaþ 12: 4).}
var. ællar ... [ho]gger. slar. blopuite ¹⁾ æll[a]
... [hi]on. þa ær alt þæt tu[ægilt] ... han sialuer
far. þæt æ[r] ... [naqu]ar skilnaþer brapleca ¹⁾ ... ⁵
æng vm byrþa tima ... huars þera a coma ... Nv
combir skiælnaþ[er] ... [ba]þe iæmna acomo. þa
... [bø]ten baþe. kununge oc ... [sæn]der af enom
manne ... [gi]alden þøn egh al mer ... hælder in
lændinger æll[a] ... man. ælla vghurmag[hi] ... ¹⁰
þæn þæt giorþe. þa böt[e] ... cuna varþer hoggen
... føþe döt bran ²⁾. þæn þ[æt] ... fiuritighi mark-
om. þ[øm] ... oc hæraþe. oc malsæg[hande] ...
[var]þa barþ. ællar sar. æll[a] | ... [firi li]ggia sic ^{Bl. 1 v.}
ællar han ... [h]ana. Nv æn cuna hog[ger] ... [bø]te ^{(Vaþ 14: 1).} ¹⁵
henna malsman ... [ku]nunge. mark hæraþe ...
gøz Nv scal egh cuna ... [bru]t. æn þæt giærs. þa
ku[nunger] ... marker bōta. oc egh ... þera man
sarghar ... [vitn]a firi sar. hænnan mals[manne] ...
han dylia firi hana m[æþ] ... saklōs. orkar han ²⁰
egh ... [hua]t hælder hon gær fulzæ[re] ... [vili]a.
þa scal þæt vara þrea ... [so]m saret fic. þa scal
mals[æghanda] ... [halu]o bōta Nv æn vghur-

[maghi] ... [fullo]m sarom. þa scal þæt sua ... [ku]na
 hafþe giort. vtan ... scal malsæghande haua ...
 [æl]la kununger Nv var[þer] ... [ly]te meþ haluo
 bōta Nv ... maghanda man vara ... [eg]h. þa a
 5 malsmannen viz[orþ] ... [fiughurt]an manna at han
 ær ... han kærer til hans si[þan] ... | ... [gi]ærþ giorþe.
 (Bl. 2 r. (Vaþ 15: 3). oc þær hør[er] ... se meþ vapa giort. þy ... taks
 firi vapa. oc han ... æn firi vapa. æ huat ... ælla
 skeno Nv æ huat ... cuna vghurmaghi æ[lla] ...
 10 [naqua]ra a como far giæra ... vapa. ælla meþ
 vilia ... æn fiæpertiug. þa sca[l] ... ær sua vndi-
 standa. æt ... som sialf boten. oc i ly[tesbot] ...
 kununger Nv æn han ... æt hyl huatte hatter ...
 armber ælla ben. sua ... hand. ælla fōter crum[pna]
 15 ... lytis bot. nat oc iamla[nga] ... [ha]nom bætra.
 innan na[t] ... varþer egh lyter. þa s[cal] ... ta[ka].
 oc þa nat oc iamla[nge] ... [æp]ter lytes bot. oc
 egh f[ørra] ... cuna. ællar vghurmag[hi] ... sar-
 om. huat hælder meþ ... siax øra. oc leghe han-
 om ... [dax]uercom. oc fōþe þrellen ... | ...
 (Bl. 2 v. (Vaþ 16: 1). [f]iri hogget sær. oc sino ... [þ]æn som fostran
 a. þøm ... þær aghe i huatte carl ... meþ vapa
 giort varþer ... [æl]la fostre. þa þæn þøm ...
 [v]apa som firi vilia. sua ... [a]nnøþox. þa bōtes
 25 sua firi ... [N]v hæmblar ³⁾ man þræl an[nars] ...
 fot meþ vilia. gialde at[er] ... [an]nan firi. oc
 meþ þrea m[arker] ... [bondan]s. aghe i huatte
 carl ... man at manne. oc var[þer] ... [þriggi]a
 marka sac. æn þæt ... [t]il vapa. egh ma flere
 30 ... [þ]æt tax egh til vapa v[tan] ... hiog. oc þæn
 ær saret ... [g]anga som før var skilt ... þa varin
 sacløse firi ku[nunge] ... þæt er høghre sac ælla ...

[vab]a ep fæsta han scal han ... [iæml]anga. oc
 ganga innan ... han egh sua. þa hete fa[llen] ...
 ællar ganger attir fi[ri] ... [kunung]e til fear oc
 allom man[nom] ... | scal vaba ep sialuiliandes fæstas. Rems. Ia
r. (Vab
17: 1).
 stemner hin æfter som acomona fic. þa ma egh
 vaba ep amote suæriæ Nv hugs minzte finger af
 meþ vaba. þa bôte ørre firi finger. oc annan firi
 lyte. oc hal[fmark] ... | skella (a)ll i scalo. þa er Rems. Ia
v. (Vab
19).
 skena fiæptiugh. Nv slar man annan til bloz.
 þæt ær þrigia marka sac taki ena mark. þæn sic 10
 søker. oc ena mark kununger oc ena mark hæraþe.
 Nv haur han vipzorþ sic ... | malom ⁴⁾ til lionga þings Rems. Ib
r. (Vab
20: 1).
 hōra. Nv gær han egh ræt firi sic. þa scal fæmt
 af lionga þinge til hans læggia. Nv vil han ræt firi
 gæra a fæmtene. þa ær þæn [eg]h fall[en] ... | meþ Rems. Ib
v. (Vab
23: 1).
 vilia giort. ælla meþ vaba. Nv gær man fulla skeno
 meþ vaba. þæt æru øra tolf. oc vaba eper æt þæt
 var i vaba. oc egh i vilia. varþer han lyter ... N[v]
 [gi]æ[r] man bloþuite ...

[for]sæte androm þæt ær tolf manna eper. æt han Bl. 3 r.
(Vab 27:
pr.).
 giorþe hanom egh forsæte. ællar bôte þrea mark-
 er Nv gør man at lōp androm. synes a vaknom
 ællar a clæþom hans. oc eg a sialuom hanom.
 þær comber han laghum firi. þæt ær eper tolf
 manna sua æt han gærþe hanom ængte atlōp ællar 25
 bôte þrea marker. Nv al þōn manhælgþa mal. þær
 man gær til vghurmagha. ællar til kunu þōn æru
 sua gild. som þæt vare giort til maghanda manz.
 oc egh gildare Nv æn man slar annan kinpust.
 skiuer. skiuter. ællar riuer cleþe hans sua æt 30

hans manhælgþ skapas. þa dyli með tolf manna
 epe. ællar bôte þrea marker. Nv firi al man-
 hælger mal. þa scal malsæghande først sac gæua.
 oc egh socnaren Nv bôte han viper malsæghandan
 5 lönleca þa kære socnare til hans. þa scal han dyl-
 ia með tolf manna epe. æt han hauer egh böt vip-
 er malsæghandan. ællar bôte som skils Nv varþ-
 er man stukkaper olagleka sua æt hans foter rutna
 af hanum. bôte fiæpertiug. dør han af. þa bôte
 10 som før var skilt i drapa malom. oc hans sac
 økes at fiuritighi markom. stuk[ka] ...

Bl. 3 v.
 (Vap: 30
 pr.). **N**[v] ... oc slippir vndan. þa dyli með þrætølf-
 om epe. ællar bôte fiuritighi marker. Nv sæl man
 frælsan man i annopoghan staþ. mæþ vin oc vitne.
 15 bôte firi fult oc fiæpertiuct ællar dyli með þrætølf-
 om epe. þær scal frælsan lösa þær han hittes. egh
 ma fræls at lösnom ⁶⁾ ganga. Nv sliter hærarnæmd
 tuesuere með kununx dome. ællar lagmanz skilum
 oc ⁶⁾ egna delo. oc auerkar þæn siþan ær fælder
 20 var. oc kiænnas vip þa iorþ siþan. þa ær þæt iorþa
 ran fult oc fiæpertiugt. Nv bryter man kunungs
 dom. þæt ær ⁷⁾fiæpertiugt sac ⁷⁾ Bryter man lagmanz
 dom. þæt ær tolf marka sac. Bryter hærarhøfþ-
 inga dom. bôte siax marker. Bryter fiarþunx
 25 høfþinga dom. bôte þrea marker. Nv kænnas kunu
 truldomber varþer takin viper oc með sannom vitn-
 om let. þa hauer hon firiuerkat liue sino. hana
 scal stænka i hæl. Nv kænnas hænne þæt. oc syn-
 es þæt egh a bondanom. ællar a hionom hans.
 30 ællar a bo hans sanna fœrgiærninga þa væri sic með
 þrætølftom epe. ælla bôte fiuritighi markir. vænis

hænne sac. oc þæt ær huarghen synt a bo hans.
 þa væri sic meþ epe | ... fiæpertiug. Nv lepes þæt ^{Bl. 4 r.}
 ran meþ ope oc buþum ^{(Vap 31: 2).} ⁸⁾ oc buþcafla. þa ær þæt
 ran fult oc fiæpertiug. þa ær þøn giærþ gild at
 hundrþa markom. þæt ær høgsta ran. Nv gør ⁵
 man ⁹⁾ bos ran vræker burt hund oc hiorþ quarn
 oc kiætil. byrlar oc a bac lægger lepes þæt ran meþ
 ope ælla buþ cafla. þæt ran ær fult oc fiæpertiug
 Nv lepes egh meþ ope. stæmner þing. oc mæler
 at. þa ær eper þratølfter. brister at epe bôte ¹⁰
 firi fiæpertiug. Nv gør man hand ran androm a
 væghum vte. lepes meþ ope. oc buþcafla. þæt
 ran ær fult oc fiæpertiug. lepes egh meþ ope.
 þa ær þæt eper tolf manna. ælla þreær marker.
 Nv tax þæt vt meþ ranzsacan af hanom som rænte. ¹⁵
 ællas i handom hanom. þa ar þæt fiæpertiug. æll-
 ar dylia meþ þrætølftom epe. vil han egh stæmna
 afte. vtan biþer kununx ræfst. þa scal hæraz næmd
 vita huat þær ær sant vm. Nv rænes man a skipum
 oc i skærium. þæt ran ær fult oc fiæpertiugt. ²⁰
 comber han vndan meþ som rænte. þæt ær þræ-
 tølfter eper. Nv i allom þrætølftom epom. þa a
 halft næmnas. næmne æ huat han vil cunna. æll-
 ar valincunna. giter egh ep ganget. fællis til | ... ^{Bl. 4 v.}
 [han]dom. þa haur han firiuerkat liue sine ¹⁰⁾. oc ^{(Vap 32: pr.).}
 allum þøm løsørom han a. han ma vitna. oc vp
 hiængia. Tax egh i handom. þæt ær eper þrætølfter.
 brister at epe. bôte ater þæt han stal. oc meþ
 fiuretighi marker. Nv stial man inne vndi lase.
 varþer takin meþ. þa scal þiufnaþ a bac hanom ³⁰
 binda. oc til þings føra. egh ma firi minna þiuf
 binda æn half mark. vtan þæt se manz fæ. þæt

gamalt ær æ huat han stial þær af. þæt ær ¹¹⁾ fulder
 þiufnaþer. þær ma han binda meþ oc vp hiængia.
 før vtan hund. oc kat. høns och gas stial han
 naquat þera. þa bōte snattara bot. ællar dyli som
 5 skilt ær. þæt sculu tuer suæria. æt han ær at þy
 sander þiuuer. þæt sculu andre tuer suæria. æt
 þa han var stulin . þa var lagleca skærscutat . sua
 þripio tuer . æt hanom ær fulder þiufnaþer a bac
 bunden. siþan ma han til galgha dōma oc vp
 10 hiængia. Nv tax egh i handom inne takin þiufnaþer.
 þa ær þæt eþer tuæ tōlfter. halft næmt. oc halft
 onæmt. taki æ huat hælder han far cunna. ælla
 ocunna. Nv brister at eþe. bōte ater þæt han
 stal. oc meþ siax marker. Nv stial han ¹²⁾ hæst i
 15 fiætre suæri sua firi vtlas som inlas. Nv stial han |
 hæst a valle. ælla andra bondans custe. varþer
 egh takin meþ. þa ær þæt eþer tolf manna. brist-
 er at eþe. bōte ater þæt han stal. oc meþ þrea
 marker. Nv gæfs manne sak. æt han ær gor þiuu-
 20 er tax egh i handom. þæt ær eþer þrætōlf(t)er.
 brister at eþe. bōte ater þæt han stal. oc meþ
 fiuritighi marker. tax i handom. ællar leþes a hænd-
 er hanom þiufnaþer. oc giter egh let ¹³⁾ af hand-
 om sær ællar tax i husum hans som han raþer
 25 lasom. þær cumber han egh laghum firi. han ma
 binda. oc til þings føra. vitna oc vp hængia. Nv
 tax i olæstom husum hans. þa a han vipzo(r)þ
 dylia meþ tolf manna eþe. Nv tax vndi lase þøm
 som raþer þræl oc annøþogher hion. þær cumbir
 30 bonden laghum firi sic. ne oc tolfmanna eþ. æt
 egh han oc ængte hans frælst hiona han a verkom
 firi varþ(a gior)þe þæt. oc bōte firi þræl slika þrea

Bl. 5 r.
 (Vap 32: 2).

marker. som han scal lösa meþ. Nv kan bonde
 stulin varþa. þa scal han firi grannom sinom lysa
 huat hanom ær huruet. Nv hauer han ¹⁴⁾ huma a
 huart kumit ær þa scal han þit fara. beþas lagleca
 ranzsaca. han ma egh hanom ranzsac synia. þa ⁵
 scal tua men til taka. sin huar þera þæn scal
 sæghia sum ranzsac beþes. huat hanom ær huruet.
 oc þylict. þa scal hin sæghia. huat inne ær firi
 þøm. þa sculu þer in ganga. som næmder æru.
 þa scal þøm ranzsaca oc sea huat þer hua inne. ¹⁰
 ær þæt inne som af ho|nom ær stulit. þa scal scuþa. <sup>Bl. 5 v.
(Vap 32: 4).</sup>
 æn vindøgha ær a veg sua mykit æt þylico ma in
 casta at. oc þiufnaþeren ¹⁵⁾ ligger egh fiælaþer. oc
 sua at han gate þit incastaz. ællar ær glugga vndi
 syl. sua æt þyligt ma inganga at. þa a bonden ¹⁵
 vipzorþ væria sic meþ tolf manna eþe. Nv ær egh
 vindøgha til. þa a han egh vipzorþ. Syn han han-
 om ranzsac ællar ær burto. þa a varþ firi dur-
 um halda. hæræzhøfþinga buþ fa. þa scal han
 buþcaflan vp skiæra þit meþ hæræpe cuma. þa ma ²⁰
 han sacløso þæt hus vp læta hitta þer þæt inne
 hanom ær stulit. þa m(a) han binda oc til þings
 føra. hittes egh. vari sacløs. Nv magho bønder
 sacløst vp lata oc næmna þøm ranzsaca sculu.
 æn hæræzhøfþinga ær buþ fanget. oc vilde egh. æll- ²⁵
 ar gat eg til cumit. Þrir æru þiuuar. en raþer
 ann(ar sti)al. þriþi taker viper. þøm ma allom
 fir(i) en(a þiu)ft sac gæua. aghen aller vipzorþ.
 egh ær (i) ha(ndo)m takit Nv æn þri gæua enom sac.
 huar þ(era) firi sin þiufnaþ. oc firi þæn þiufnaþ æ ³⁰
 hanom var egh gæuin sak firi meþ stemdo þinge.
 oc han hafþe egh vart sic firi meþ eþom. oc firi

þæn þiufnaþ ær fulder þiufnaþer ær. oc lagleca ær
 lyst æfter. oc gæua hanom sac firi kununx ræfst.
 þa scal hæraznæmd vita huat þær ær sant vm vilia
 þer væria han. þa ær han varþer. fælla þer han.
 þa ma han ¹⁶⁾ hængia oc hans bo skipta. som | ...
 (Bl. 6 r. (Vaþ 32: 6). [læg]gia vm alla lagsaghu ... ær þiuuer wnnen meþ
 ... epom. þa scal fæmt til bo[skiptes] ... i siang ¹⁷⁾
 bæggia þera. þa sk[iptes] ... som bondans. hittes
 egh ... [a]gho frænder husfrunna ... hænnar meþ
 10 epe tolf man[na] ... [al]dre(g nõt)te meþ þy æt hon
 ... hon (e)þe. taki þriþiung si[n] ... [skip]tes sua
 hænnar. som hans ... egh i skipte ganga. oc
 eg[h] ... naquat þera se i stild me[þ] ... [slæp]pir
 man þiuue vtan ba[nd] ... [ær]ma bandom. hæte
 15 viþ þ[rim] ... [þi]uf vm armlæggia. oc s(læpper) ¹⁸⁾
 ... [fiu]retighi markom. oc ¹⁹⁾ þiufre[n] ... [kum]-
 inn ²⁰⁾ dyli som før var sagt ... æn egh ma han siþan
 bi[nda] ... egh hans bo skipta. Nv ... þiuf sac.
 oc hin hafþe han ... [bu]nulæggiom hans. þa a
 20 ha[n] ... til fiæþertiugs Synes eg[h] ... viþzorþ sum
 han bant d[ylia] ... epe. giter han eþ gangit ...
 at epe. þa bôte (fiur)itigh[i] ... han binder annan
 oræt[leca] ... | ... som nu ær sagt. Nv kærer ...
 (Bl. 6 v. (Vaþ 33: 1). han hauer bundet han ... meþ tolf manna epe.
 25 æl[la] ... Nv skiær annar band ... socnare. þa
 bôte fiuriti[ghi] ... meþ þrætølfom epe ... [þræn]ne
 fiughurtan manna ... þæt meþ kununx socna[rans]
 ... man þiuf af androm. sua ... [ez]øre kununx.
 þa hauer ... brut. þa ær þæn sakker at ... [þ]æn
 30 þær ær forman at. oc ... [f]luc oc i farunøte meþ
 bō[te] ... stial kuna fullan þiuf[naþ] ... meþ ²¹⁾.
 hon ær sac at ... bōta hænnar malsman. fi[ri] ...

frørst ²²⁾ men þæt vinz ... [bind]a. ælla vp hængia.
 firi ... gripin vīper . þa ma ha[na] ... þiuftena .
 meþ. oc vitna ... [s]kilt ær vm andra þiuft[ua] ...
 malsman bōta firi ha[na] ... egh laghum firi ganga
 ... egh gripin vīper. vtan ... scal malsmannen dylia 5
 ... [eþ]e ælla bōte þrea marker | ... [gi]ptar maþ- ^{Bl. 7 r.}
 er suara firi ... æ hænnar fyrst men þæ[t] ... (Vap 35).
 [hæ]nnar at. þa bōte sit goz ... [hæn]nar giptar
 maþir bōte ... [þiuft]naþ þrea marker. stial ... oc
 firi hana þrea marke[r] ... [sin]ne ellar optaren. 10
 þa aghe ... [ha]na ellar egh. vil egh ha[n] ...
 [v]ald sum stulin var ann[attuiggia] ... lif. ellar
 bōta ena mark ... hæræþeno. oc vari hans ...
 koste hana stenska ihæl. þe[ssen] ... [kun]ung magn-
 us. Nv alla þa ... [h]on ær ogipt. þa suæri æ[lla] ... 15
 [hæn]na gipta man. æn þo æt ... baþe han bōte
 oc søke firi ... gōræs til hanna. Nv siþ[an] ... dur-
 om oc gift. þa scal h[ænna] ... [sø]kia oc suara
 firi hana. N[v] ... egh hauer malsman inna[n] ...
 [var]þer gripin meþ. þa ma h[ana] ... vitna som 20
 skilt ær. hon ... [mar]com. hauer hon goz til ...
 bōta firi. hana. þa ær þæt ... þa hauer hon firi
 stulit f[rælse] ... æntiggia. malsæghande ... | ... ^{Bl. 7 v.}
 marker firi hana. Nv si[þan] ... oc vil bonden (Vap 37).
 løsa hana si[þan] ... markom sum skilt ær. 25
 gi[ui] ... [kunungeno]m. mark hæræþeno. vil ... þa
 gange fram a þing fi[ri] ... [o]c sæti kununa þær han-
 om ... þær a þinggeno. þa føre hana ... [socna]r-
 ans meþ tuem boanda ... kununa hanum i hænd-
 er. oc ... han hema. þa sæti hana ... [hæ]nder. 30
 kærer socnaren til ... [satt]e egh kununa hanum i
 hen[der] ... [fiugh]urtan manna eþe. æt han ...

Spanar hion manz. oc ... [t]ax egh i handom. þa
er þæt ... [brist]er at epe. bōte þrea marker ...
sanna þøm som stulin ær ... [combe]r hans i tak.
han a firi ... [m]an fæ manz i þuifs ²³⁾ han[dom]
5 ... [so]m a. oc ælter þiuf fran ... [m]ark. Nv tax
alt saman þ[iuuer] ... bondanom þiuuen. þa ...
[p]æt som þiufuren atte. oc ... [s]tulit var af. Nv
stial m[an] ... ællar handfæstum værkom ... man[na].
Bl. 8 r. æn han ær egh takin | ... [ma]nz næt. ælla miarþra
(Vap 39: a diupe. bōte firi siax øra Nv snattar fræl ²⁴⁾ man
pr.). minna æn halua femto ørtogh. bōte siax øra. oc
ater þæt han snattaþe Nv æn han dyl oc fæste tolf-
manna ep giter han ep ganget. vari saclös. brister
at epe. bōte þrea marker baþe carle. oc kununge.
15 oc malsæghanda. oc ater styldena. Nv æn han haur
egh til at bōta. ællar giter egh dult. þa gialde hup
sina oc fari þo fyrra til þings oc taki þær dom til
Nv æn kununx socnare sægher han haur bōt vīper
malsæghandan firi þiuft oc egh firi snatan. þa scal
20 han dylia meþ tolfmanna epe. æt han scal ²⁵⁾ egh
høghre þiuft æn siax øra snattan Nv kiære bonden
til hans. oc sægher han haur mera stulit af fæ ²⁶⁾. æn
han hauer hanom ater guldēt. þa dyli meþ tolf-
manna epe. æt han stal egh mera af hanom. æn
25 han hauer hanom ater guldēt brister han at epe firi
bondanom. þa a bonden malsæghanda ræt af han-
om. Nv æn han falz at epe firi kununx ²⁷⁾ socn-
aranom. þa a han malsæghanda ræt. af hanom.
Nu stial vghurmaghi fulla þiuft. þæt ær siax øra.
30 oc ater þæt han stal. snatta vghurmaghi. læti ater
þæt han stal. oc vari saclös. æn snattar þræl. þæt
ær øra tuer. ælla hup hans. oc læti ater snattanena.

Varþer þræl takin með þiufnape | ... [hu]at han vil hælder løsn taka. ælla vp hiængia han Nv stial ^{Bl. 8 v. (Vap 41: pr.).} bonda fostre fullan þiufnap. varþer takin. oc vp hængder. þa gange bo hans til skiptes. Nv løs- es han þa a þæn løsnena han tok a i huatte carl 5 æ ²⁸⁾ kununger. af bo skipte taki kununger sin lut. oc aller men

Þæn biper som þorf. hin giuer som hauer Man vil sær kunu bipia. þa ær got æn þøm sæmber a. a fæstninga stemno scal først mæla allom frælsom 10 kunum. bulster at hufþe. at andro egn en hon ær til. at þripio gul æn þæt er til. ællar siluer. Nv a hon egh gul. ællar siluer. oc egh egn. þa takin slict som til ær. oc þer gæra af omynd. oc þry hvuup Nv giptes ²⁹⁾ fræls kuna oc giørs egh omynd með. 15 þaghar hon dør. þa scal hænne göras lagha omynd þæt sculu vara nio øra. Nv kuna þøn sua mykil egn filghe æt þæt ær siatungs attunger i bygdom by. ella þriggia marka egn i humpe. ællas hape. hænne fylgher viper mund. þæt ær tua marker. oc 20 tio ørar til mattols køps. Nv scal þæn fasta ær næster ær a fæprenet. ³⁰⁾ þa scal oc næmna fylgd hænnar. Nv fæster annar androm kunu. æn þæn næster er a fæprenet ³⁰⁾. þa bôte fiuritighi marker. ælla dyli með þrætølfom epe. ælla viti með þrænne 25 fiughurtan manna epom. æt han fæste hana þøm man[ne] | ... kan þæn vara illauiliaper. som næst- ^{Bl. 9 r. (GB 4: 1).} er ær a fæprenet. þa scal til þings føra. taka kun- unx dom ælla lagmanz æt þæn næster ær a møpr- enet þæt han ma fæsta. ælla þæn bæzst vil Nv 30 aflar ma ³¹⁾ barn með kunu. oc takir hana sipa sic

til husfru. þaghar han bættræpe kununa þa bættræpe
 han barnet. þa ær þet apalkunu barn Nv fæster
 man kunu. aflar barn i festenne. þæt ær arfgængt.
 Nv skil þøm a annar callar fæstra kunu barn. oc
 5 annar egh. þa a þæn vizorþ. som festra kunu barn
 vil vita. meþ eþe femtan manna þæn a først ⁸²⁾
 suæria som hana feste. sua tuer hennar nester æru
 innan þriþia ⁸³⁾ læggjar. þer þa varo nær hon fest-
 is. oc tolf æfter þæt vita. æt þæt ær festra kunu barn
 10 Nv siþan fæst ær. þa scal vighia. þa scal giptar man
 nær ⁸⁴⁾. vigher prester. oc ær egh giptar man viþer.
 þa ræneran han giptar mala. þæt ær sac fiæþertiug.
 ællar siu presta eþer. æt han vighþe meþ vilia hins.
 rætter var giptar man. firi ælla ⁸⁵⁾ prestæns gærþer
 15 þa scal hanom til biscops stemna. ællas prouasta
 þær scal han væria sic. Nv huilikin som hana fest-
 er troulour. ellar gifter vtan ræz giptar manz vilia.
 þa bote han fiuretighi marker. hauer hon naquara
 iorþ til. þa haur hana hænnar gipta maþer. þar | ...
 20 þøm manne som hana fic. haur hon egh iorþ
 til. þa stemne æfte atta ørtogher oc þrettan marker.
 ællar søke friþ hans af hanom. oc þaghar han haur
 bæt malsæghandanom. þa stemner kununx socnaren
 æfter atta ørtoghum oc þrettan markom. oc samu-
 25 lep hærazhøfþingæn Nv siþan vigþ æru ganga þøn
 baþen vpinbarleca i siang saman. æ huat helder þøn
 giftas. ællar egh. þa ær hon cumin til alz ræz meþ
 hanom. oc han a baþe suara oc søkia firi hana. oc
 sua æn hon dør barnlæs. þa a han alla lësøra vtan
 30 omynd af goz hænnar. oc hon a þriþiung af hans
 goz. æn han dør før. Nv æn hon dør før. æn þøn
 kuma i siang saman. þa a han ængte af goz hænn-

Bl. 9 v.
 (GB 6: 1).

ar ³⁶⁾ taka. æn þø æt þøn vigþ sen Nv æn annat þera
 köpir iorþ sípan þøn ³⁷⁾ vigþ æru. oc før æn þøn i
 siang saman kuma oc kuma saman sípan. oc dør barn-
 løst annat þera. þa æruer þæt þera æfter liuer sua
 som før uar sagt. af þere egn æ før var køpt. 5
 kuma þøn egh saman. þa ærue retter arue. Nu
 skil þøm a annar callar vigt. oc annar egh. þa a
 þæn vizorþ. vigt vil vita með tuen ³⁸⁾ innan þriþia
 knæ. oc tolf æfter æt þøn vigþus som lanzins æru
 lagh oc kirkiunnar ræter ær Nv hauer man kunu 10
 fæst. þa ær got. æn allom sæmbir | a. sæmber þøm ³⁹⁾ Bl. 10 r.
(GB 8:
pr.).
 a. þa æru þy mu[ngaz] ... æt þæn hauer uizorþ
 byggia v[il] ... oc biuþa hanom mungaz gær[þ] ...
 [sunnu]dagh næst ær æpte martins ... vigsla stemno.
 þæn som byggia ... [hæf]ter. hæter viþ fiuritighi 15
 mark[om] ... [ha]nom custen ællas haui ruuit
 m[æþ] ... oc sua firi andra. oc sua firi ... þings føra
 oc doma kununx t[aka] ... þa scal hæræzhøfþinge
 til fara ... [ha]ns ⁴⁰⁾ hanom i hænder sætia N[v]
 ... sinom brylløpe biuþa allom þ[øm] ... æru. vil 20
 han egh þøm biuþa ... ælla dyli með tolfmanna
 eþe ... han sic skyldan vara. Nv sca[l] ... þa scal
 brupfærd gen brup sæn[da] ... bryttomø ⁴¹⁾. þer
 sculu með grup[um] ... grup af bonda beþas. bonde
 ... vakn þera taka. oc saþla vn[di] ... scal bonde 25
 vt varþa. Nv agh[o] ... drykkia haura. at androm
 til ... gipta. haur hon faþur liua[nde] ... hauer
 hon egh faþur. oc ha[uer] ... scal han gipta. hauer
 hon egh ... maghanda man. þa scal broþ[er] ...
 [fæ]þrenet. ær egh han til. þa sca[l] ... a fæþrenet. 30
 þy æt þær ær ann[ar] ... | ... æn egh ær þæn a Bl. 10 v.
(GB 9:
pr.).
 fæþrenet ær ... þa gipte þæn næster ær a mø[þr-

enet] ... [a]nnar gipter æn næster ær a ... við fiuri-
 tighi markom. ællar ... [prætølf]om epe. ælla viti
 með þrænne ⁴²⁾ ... [man]na epom. æt han gifte með
 luui ... [p]a sculu þer vacna drykkio sina ... [car-
 5 u]m þer før hafþo. foruista man ... [v]arþa. Nv
 rænes brup af brup[færþ] ... fiæþertiug. þæt a
 þæn bonde ... [gif]t oc giuin. Nv scal þæn til ...
 [hindradax]gæf með fæstom oc clæþom ⁴³⁾ ... [ba]rn-
 løs. þa æruer hustrøn siþ[an] ... Nv gæuer han
 10 iorþ a hindra[dag] ... [e]gh fastat ⁴⁴⁾. ællar gauer
 siþan oc ... [hindradag]h. þa ma hon þæt egh
 ærua ... aruar vilin. Nv gauer ... hindradax gíaf.
 þøm scal b[orgha] ... [e]gh borghaþer. oc dør
 bonden ... [ho]n egh þøm vt kræfia. vtan ... Nv
 15 haura frænder vingæf ... fæst cumber a malet. gift-
 ar[man] ... þøn cuma baþen a en bul[ster] ...
 bløo. Nv dela þer vm fylgh[þ] ... [s]om þigger.
 oc ær inne með ... þa hauer han vizorþ. la[ta] ⁴⁵⁾
 ... som han vil með tuem ...

Bl. 11 r. husfru før. þa ærue bonden ... kþpa þøn egn mæþ
 (GB 16: þøn boa saman þa ærue bonden sua kþpo egn sum
 pr.). alt bofæ. oc alla fœrning hænnæ. firi vtan hindradax
 giæf oc omynd hænnæ hana scal rætom arua ⁴⁶⁾ vt
 fa. bulster fyrsto ær han haluo værre æn han var oc
 25 haura hin nœt sum atto. oc lþpa alla fiura hyrnæna sam-
 am ⁴⁷⁾ þa ganger egh þæt til fulnaþa. Nv æru þæt
 annœþog hion til omynd æru giorþ oc æru sua gam-
 ul æt þøn æra til ægnses før. haura baþen nœt ælla
 gauo baþen frælse. þa ganger þær egh fulnaþer firi.
 30 ær þæt salt bort ælla lœst ælla dœt. ælla ær þæt lup-

it bort. þa fulle bonden þrea marker firi þæt ena
 huuupet Nv ær egn at andro hōfþe hon a til omynd
 ganga firi vtan kōpo egn. ælla hon giptes annaz
 sinne mēþ hæenne þa ganger þōn egn til omynd Nv
 scal bonde vt lata þa egn. han intok at andro hufþe. 5
 æm fulla til ha oc hamno sum han tok in hana.
 hauer han kōpt hæna bort annorkust æn skilt ær.
 þa scal han sina firi fulla. Nv at þripia hōfþe scal
 han vt læta siluer æn þæt ær til. sva mykit sum
 han intok egh minna oc egh mera. Nv æn þem 10
 skil a. þa scal han vita mēþ fiughurtan manna eþe
 tua af hæenna nipiom innan þripia knæ egh tue brōþ-
 er æt iæmgot ær vt giort sum han intok. Nv kan
 þōn kuna egh fa skaparua rættan. þa scal omynd
 þær inganga som hon ær vt giorþ til þripia manz. 15
 æn hon fa egh rætan skaparua. Si[þan] | . . . manne. ^{Bl. 11 v.}
 þa taker þæn omynd nester ær. Nv dør hustru ^{(GB 16: 1).}
 bondans firi iul. luke þōm afrapa næst fa agha iul-
 omen. æn egh ær lukit. dør æpter iul. þa scal af
 þere egn gift giua oc ⁴⁸⁾ afrape luka. halde varsæþ 20
 sinne oc sua træþes ærio sinne. æn han bo a þere
 egn hon atte. Nv bo kuna mēþ manne sinom afla
 barn saman. dør bonde þa ærue hans barn han
 moþer ager vipzorp ⁴⁹⁾ sea firi barnna sinna goz
 mēþ næsta fæþrenes frænda rape. æ mæn hon ær 25
 ogipt. frænder sculu taka gærsema þera oc i gōmo
 hua oc frænder agho in lasom rapa. oc hon vt las-
 om egh ma hon egn þera sælia ælla v stap kōpa.
 oc eg þer ⁵⁰⁾ gærsema firi hægþa ⁵¹⁾ vt æn ⁵¹⁾ þera
 malsmanz vit vt ⁵²⁾ vilia. Gul oc siluer iorþ oc 30
 annōþog hion dyshorn oc bulstra. þæt kallas gær-
 sema. Sæl hon þylikt sum nu ær sagt. þa a þæt

ater ganga. þy æt þæt ær olagha kōp. Nv ganger
 kona a andra giftō oc a andra rapagiærþ. þa agho ⁵³)
 næste fæprenes frænder firi barnnanna bo rapa.
 Nv ær þæn litens vitande firi scal sea oc hauer sino
 5 goz firi hægbat. þa kan þæn egh firi annars goz sea
 sum egh kan firi sino. þa sculu frænder til þings
 fara. kæra firi kununge. ælla laghmanne hittes sant
 þær til æt han ær sua gamal æt han giter egh. ælla
 sua osniælder æt han kan egh. þa a þæn firi rapa
 10 æ giter. kan oc vel vil a fæprenes[frændom] ...

Bl. 12 r.
 (ÆB 3: 1).

... hælder maþer ælla kun[a] ... þær baþer æru
 iæmskilde ... [ta]ker maþer aruet oc kuna ... [þ]øn
 sin syzskene. æ huat h[ælder] ... þem som hon deler
 aruet ... [æl]la quinna. þa scal sua var[a] ... dela
 15 þer vm arf fæprene[s] ... brøþer. oc þer æru sialue
 ... broþer oc moþerbroþer gang[er] ... vm aruet
 som fram æru ... sua sum ær suna sun oc d[ottor
 sun] ... [suna]sun. oc egh dotter sun. þy æt ... vm
 arf. annar af brøþren[om] ... af systorene. þa tak-
 20 er æ þæn ... føddes. æn þæt ær bæggia ... mange
 æru brøþringane o[c] ... sua maþer sum maþer Nv
 skil ... tælia sic til a fæprenet. oc a[ndre] ... æru
 baþer iæmner oc baþe ma[nkyns] ... a fæprenet ær.
 oc i allom aru[om] ... tæl til a manna alf. quinn[a]
 25 ... æn þe æru baþe iæmner oc ... delas þe viþer
 bryst arf oc ba[carf] ... ær bryst arf. þær man
 æru... [m]anne. hint ær bac arf ma[nnen] ... [kum]-
 in ⁵⁴). þa scal bryst arue taka ... ganga. æn þer æru
 baþe iæ[mnær] ⁵⁵) ... | ... æn mannen. Nv æn ...
 en. þa taki sua man som ... [so]m kuna vtan omynd-

Bl. 12 v.
 (ÆB 3: 2).

æna ... scal sua skiptas som før var ... [f]rillo
 barn arf taka. vil man ... [na]quat giæua þa scal
 han fa[ra] ... ælla firi kunung þa han ⁵⁶⁾ ær i la[nd-
 eno] ... [m]æþ sic haua oc mæþ þera ... fæst
 halda at. firi kununge ... [laghman]ne. oc þera bref ⁵
 oc preuilegi[um] ... a þæt frillo barn agha. oc ...
 arf. þæt magho þer egh a[ter] ... [va]r mæþ þera
 vilia giæuit ... vndan rætt(o)m aruom. v[tan] ... ælla
 til kirkio vtan þæs ... [æ]r. oc halder sialuer a
 fæstom ... frillo barn þæt sum sua var ... [eg]h ¹⁰
 æpte sic skaparua. þa ar[uer] ... fæþrenes frænder.
 æn al[dreg] ... barn sit. Af lænder man sic oc ...
 oc dør han a þem vægh. kuma ... [ha]ns oc san
 iartigne. oc vita ... [hu]ar han do. þa scal þera
 vitne ... [ba]rn hans hema var. þa dele ... [fæþr]- ¹⁵
 enes frændrena kalla barn ... sin. oc sic barn sit.
 þæn sum ... fylgia som ater como. mæþ ...

... luti sinom. Gang[er] egh sipan til i[æ]mkan þera <sup>Bl. 13 r.
(ÆB 10: 2).</sup>
 mellom oc egh þera arua. Nv sæger annar þera
 iæmnaþa eþen egh swrin vara. þa agho þe vizorþ ²⁰
 han vilia förþan vita. mæþ tuem af niþenne oc tolf
 valicunnom. þæn eþ scal fæsta oc taka. Nv vilia
 þer skiptas viþer firi nasinno skyld. þa sculu þer
 skipta mæþ fæstom oc køpom. Sipan huar þera
 ær a køp sit kumit ⁵⁷⁾. þa a han vizorþ vita mæþ ²⁵
 fiugertan manna eþe. æt han fic mæþ fæstom oc
 køpom. oc vita viþergialden. oc sipan ganger egh
 til iæmnaþa þæt skipte. Nv æ huat fæst þer ⁵⁸⁾
 halda iui þa þe skipta fæþrene sino. þa scal til iæmn-
 aþa ⁵⁹⁾ ganga vtan þer køpens viþer sua sum nu ³⁰

ær sagt. Nv æ þær til þæssom lundom kumber
 fæstnaþa val imællom þera. þa scal til iæmnaþa
 ganga til þriþia manz Nv æn þøn æru mang sysk-
 ene. þaghar et þera kōper vīper en sin broþor. oc
 5 egh vīper oskyldan man. ælla comber af eno þera
 syskena til þriþia manz. þa ganger egh til iæmnaþa
 siþan Nv æ huat þæt ær hælder syster ælla broþer.
 ælla huat arue þæt ær. þa scal sua skipta som nu
 ær sagt Nv ma egh man iorþ. ælla annat goz giæua
 10 vndan rættom aruom sua sum før var i laghum. oc
 egh sic til giæfþræls giæua. þy æt þæt gaf byrghe
 iarl af. Nv hænde naquarn ⁶⁰⁾ van mætt oc siuk-
 dumber sua æt han orkar egh hialpa sær sæluer oc
 egh fōpa sic. þa scal han biuþa rættom arua sinom.
 Bl. 13 v. æn han hauer eg barn sialuer | ... frændom biuþa
 (ÆB 12: vil ængen ... vīp ⁶¹⁾ hanom taka oc æruoþa firi. han-
 pr.). om. þa (m)a (h)a(n) æ þem sit goz i hænder sætia
 firi hanom vil æruoþa oc han vil fōpa Nv dør han.
 þa sculu arua hans hans goz taka oc þem ⁶²⁾ ater
 20 fulla costen han hauer fōt oc hanom luca. æruoþes
 lōn Nv æn þer vilia egh ater fulla costen oc æruoþ-
 es lōnen. þa aghen þæn han ⁶³⁾ goz han gaf þæt
 Nv huskunu barn ælla hōrkunu barn. ælla huru
 þæt er til kumit þæt takir arf egh vtan apalkunu
 25 barn. Nv afla man barn vīper huskunu manz. þa
 a han luca siax øra firi sianga ganga oc fullæ ater
 daxwerke taki barn ⁶⁴⁾ siþan cristet ær vari frælst
 Nv siter barn inne vm ar gialde firi tua øra. siter vm
 siax ar inne. gialde firi tolf øra. siter nat a siunda
 30 gialde fulla lōsn. þrea marker uapmala. ælla siax
 marker pæninga. ælla fiughur nytia nōt. þæn a vald
 vp taker taki slikt et han vil þær af. Nv lōsen aldreg

frænder mæþ faþer liuer Nv scal han mæþ eþe
 løsa fiugertanmanna. æt þæt ær barn hans. løsa
 til fralsis. oc egh til annøþogs. a lionga þinge afte
 þry malþing stæmd. halder oc vil egh vt giæua a
 liongaþings fæmt ⁶⁵). bōte fiuritighi marker Nv 5
 dyl man barn. vīper annøþogha kunu. ganger vīper
 siþan þæt far egh faþer løst Nv dør annøþog af
 barne. þær a han bōta firi fulla lønsn Nv i þem
 dōþa varþer gildare þøn annøþoga æn hin frælsa.
 Nv ma egh man kænna androm | ... [vit]ne Nv <sup>Bl. 14 r.
(ÆB 16:
pr.).</sup>
 æn [æ]ntigia þera ær. oc vites han. þa scal han dylia
 mæþ tuætølftom eþe halft næmt oc halft onæmt. oc
 dyli baþe barns oc hæfþar ælla bōte þrea marker
 oc þær a i huatte karl ælla kununger. þy æt þær ⁶⁶)
 ær bondans þocke. Nv ma aldreg þæn þucka taka. 15
 i þucka ær aflaþer. oc aldreg bōtes þucke firi þa
 kunu i þucka ær aflaþ. Nv kiæra þe æfte þukka
 bot. sum henna giftandæ æru. þa sægher þæn sum
 firi siter æt þæt ær sæt oc bōt viti þæt mæþ eþe
 fiugertan manna. æt þæt var sæt oc bōt sum þem 20
 baþum sæmde a. oc lagh varo Nv vilia frænder
 frænda sin vr annøþogom staþ løsa. þa sculu þer
 manhalgþ a han læggia. fæ firi han biuþa oc þing
 stæmna Nv æn bonden giær giarning a han siþan
 han ær i manhælgþ takin. þa ær þæt sua gilt sum 25
 þæt var giort til fræls manz Nv alla þa giærninga
 han giær siþan. han ær i manhælp takin. þa sculu
 frænder hans suara oc bonden egh. Nv alla þa
 giærninga han giær før æn manhælgþen lyses a han
 ællas siþan hon dōmes af hanom. hana bōte ⁶⁷) 30
 bonde. sua sum scal firi annan þræl ⁶⁸) Nv hæter
 han i socn sinne. þrea þings dagha. þa scal bonden

til þings fara oc manhælgþ af hanom læta taka rape
 sipan saklæso som før. Nv halder han a socn
 sinne þa scal þry malþing stæmna fiærþa lionga-
 þing i liongaþinge sculu þer fullan niþiar eþ ganga
 5 maþer af kulle huar innan þriþia knæ egh tue af |
 Bl. 14 v. ... ær þem sua niþiom nær oc knæm kunder æt
 (ÆB 17). þer agho læsa han i lagh manna. oc sua annan
 fiugertan manna eþ. oc sua suæria æt vi læsom han
 til kyns oc kundra manna oc egh til annøþogs
 10 doms. þa ær þæt lagha lønns. þrea marker vap-
 mala ælla siax marker pænninga. ælla fiughur
 nytia ⁶⁹⁾ oc þriþia eþ sua suæria. þæt sculu tuer vita.
 æt þæt ær frænda fæ oc egh hans fæ oc egh viþer giald
 hans fiar. þesse þri eþar sculu ofæster a lionga
 15 þinge gangax Nv scal han vald haua taka af þem ⁷⁰⁾
 þrim slikt sum han vil Nv ma han þær til saclēso
 inne halda. halder sipan hæte viþer fiæþertiughu.
 Nv vil han flera eþa haua. kræuer ⁷¹⁾ lockan ælla
 spanan. þa scal han dylia mæþ tolf manna eþe. æt
 20 han egh lockaþe ælla spanaþe bo hans ælla fæ hans
 ælla bôte þrea marker Nv ma egh þæn annan læsa.
 sum sialuer ær løster. oc egh ⁷²⁾ þa kunu sum han
 ær kæfser til Nv siter kulder inne i annøþoghom
 stad oc æru samkulla. þa scal æ þæt ælzta først
 25 læsa. sipan al mæþ fuldre løsn. oc egh mæþ eþom
 Nv giæuer mæn annøþoghom frælse firi sial sina.
 þa scal han baþe suara oc søkia firi hans værk æ
 þertil han ær ætleder oc han ma eg i eþom standa
 oc egh ær ⁷³⁾ han køp gilder. oc alt þæt giærs til
 30 hans þæt ær alt sua gilt. som til þræls giøris oc
 egh mera Nv þa han scal ætleþas. þa scal þæt vara
 mæþ luui æghandans þæn han vil ætleþa. þa scal

han fiugertan manna ep i þinge ganga. ofæstan sua
æt han varþer | ... [m]æþ æghandans ia o[c] ... ^{Bl. 15 r.}
[to]kom han i bo mæþ os. sipan ... suara oc i epe ^{(ÆB 20: 1).}
standa Dør ha[n] ... þæn han ærua. ær han ætled[de]
... [løs]tes mæþ fæ oc frænda epe. su[m] ... [ha]uer ⁵
han egh skaparua. þa taki ... løste Nv dør man
þæn. egh h[auer] ... [com]ber ræter arue innan
nat oc iæm[langa] ... oc fullum skiælum æt han
ær ... ⁷⁴⁾ þa taki arf ... [in]nan nat oc iæmlanga.
þa tak[er] ... huat þæt ær hælðer. iorþ ælla løs- ¹⁰
[øra] ... dana arf Nv æn iorþen var g[iuin] ...
taki þæn iorþena hana gaf N[v] ... [inlæn]zker.
oc vet man arua hans. þ[a] ... [stan]dda þær til
aruen comber Nv æn ... oc comber egh buþ af han-
om. æ[lla] ... han ær. ælla oc sialuer han innan ¹⁵
... þa ærue sua kununger han som ... æn han
varþer dræpin. þa scal su[a] ... før ær skilt. varþ-
er han hoggen ... [æl]la slaghin skeno. bôte sua
firi h[an] ... [fræl]san Nv vil maþer man vr annøþ-
[oghom] ... scal egh løsa vm anfríp ælla ... fa ²⁰
hanom annan iæmføran vm ... syslo sinna Nv
sæggher man an[nan] ... þa scal han væria sic. mæþ
ep[e] ... frændom sinom innan þriþi[a] ... kulje
oc egh tue af enom ... | ... [h]an ep ganget vari ... ^{Bl. 15 v.}
... [naq]uara giærning til hans þa ... ær. Nv kalla ^{(ÆB 24).} ²⁵
han þæn man ... løster var. han ær gilder. viti mæ[þ]
... [man]na niþiareþe. æt han var lø[ster] ... [fræ]nda
epe sua sum atte oc lagh ... [ma]n þæn man an-
nøþoghan va[ra] ... [va]r giuit. þa viti mæþ fiuger-
tan ... han var ætleder mæþ luui oc ... [æg]handa. Nv ³⁰
afla bonde barn ... [si]na. þa ma egh bonde barn
... annøþogt haua oc egh bro[þer] ... egh syster

systor sina Nv boa ... [sama]n. afla en barn vifer
 husku[nu] ... [b]arn a frælst vara. þær agho ...
 [fulna]þ firi Nv skifta þer ganger ... gior digra.
 løse sua han som ...

5 ... [ku]nunger egn sælia han scal fræn[dom] [eg]n⁷⁵)
 ater byupa sua sum bonde ... kununger eghn skøta.
 þa scal þæn ... [f]a. kununge þry borþ vppe ha[lda]
 ... scal þæn af samu iorþ taka som ... [ha]nom
 i skøt læggia han a fæst ... borþe taka. oc kununger
 10 a hanom [pre]uilegium æt hanom ær lagleca ...
 [ku]nunger ater taka mæþan han ... [pris]kulla.
 þæt ær vald kunungs ... vtan þriskulla. oc androm |
 innan. þa hauer han vald ater taka. Nv ær han
 15 Bl. 16 r.
(ES 1: 1). þapom vtan kumin oc clanda sipan. þa hauer bond-
 en vizorþ. vita þæt mæþ eþe. æt hanom var la(g)-
 l(ec)a skøt Nv vil kununger almænning sælia. þa scal
 stallare⁷⁶) hans vapa (ri)þa bonde skal hanom þry
 borþ vppe halda oc fæst at egn tak(a o)c scal han
 bref taka Nv clandas sipan. þa hauer bonden vizorþ
 20 Nv þær þe dela carl oc kununger. þa aghe karl
 vizorþ oc egh kununger Nv vil bonde eghn sælia.
 þa scal han frændom sinom ater biupa fæþernes
 frændom fæþrene. oc møþrenes frændom møþrene
 Nv scal han frænder sina mæþ sæ taka. tua oc
 25 stæmna þing oc ater biupa enom i garþe oc allom
 a þinge. fæmt æpte sætia⁷⁷) at sialfsins. þit sculu þer
 coma oc fæ fœra som kœpa villia Sua scal han þry
 þing stæmna oc fæmter þreær sitia þa scal han til
 þings fara. lysa æt han hauer lagbupit ater. þa ma
 30 hanom døma. sælia sacløso þem han vil Nv sæl han
 sipan. nu calla egh frænder lagbupit ater vara. cland-

as firi þem fanget hauer. þa scal hin hemola salt
 hauer vita mæþ þøm tuem frændom si(n)om þa
 varo mæþ hanom. ær han lagbøþ ater oc tolf æpte.
 þaghar firi enom ær vart þa ær firi allom vart. ork-
 ar egh eþe. gange hin til værþa sinna som køpt 5
 hafþe o(c) hin gialde þrea marker som salde. þæt |
 calla viperlaxøra oc æpte tolfmanna eþ. æt h[an] <sup>Bl. 16 v.
(ES 3: 1).</sup>
 ræþ egh cland ælla qual a cøp þæt þe giorþe. oc
 gange hin til iorþenna sum clandape oc fulla ater
 viperlaxøren oc værþen som salde Nv æn hin ær 10
 døper som salde. þa aghe þæn vizorþ som køp ⁷⁸⁾
 hauer. Nv a egh minne egn til aterbuz hōra. æn ⁷⁹⁾
 siatta luz attunger i bygdom by. ælla þriggia marka
 iorþ i humpum ælla hapom ⁸⁰⁾ Nv æn naquar clanda
 oc sæger egh ⁸¹⁾ vara lagbupit ater. þa a han vizorþ ⁸²⁾ 15
 mæþ flogortan mana eþe. æt þy salde han vtan æta.
 æt sua mykil iorþ hørþe egh til aterbuz Nu skipt-
 as mæn iorþom viper. ælla sæl man manne iorþ
 þa scal han sua manga fæste taka som tomtena æru
 lutskipta i þy ⁸³⁾ elde oc ærine. ælla ær þæt lan- 20
 boabol. oc riuer før æn han fa skipat. þa a han
 vizorþ køpit ryua þæssom lundom Nv a han som
 køpte stæmna hanom þry þing oc þrea fæmte sitia. a
 þripio fæmtenne bæra intil hans fæsta oc køpa mæþ
 fæmtan manna eþe. en scal sua suæria. ⁸⁴⁾æt han 25
 ælla hans arue ⁸⁵⁾ skilde firi fæst þæs køps. tuer æt
 þen ⁸⁶⁾ ælla þera aruar varo nær þa køp giorþes.
 oc sua tolf æpte. æt han fic þa iorþ mæþ fæstom
 oc lagha fangom. siþan scal salin køparanom vip-
 erlaxøre. þrea marker firi huaria ⁸⁷⁾ fæst þær a i 30
 huatte carl ælla kununger Nv ma han at fyrsto
 laghasocn egh mæn ⁸⁸⁾ ena fæst | ... [bæ]ra. þa scal <sup>Bl. 17 r.
(ES 4: pr.).</sup>

han sua man[ga] ... som han biær fæste til ha[ns]
 ... [bu]rit fæste oc kope til hans ... vil hælder
 köpet halda oc ... ryua köpet. oc luca vt ... han
 egh luca viperlaxøre ... þa gialde nio marker firi
 5 ... hæraþe oc malsæghanda ... [ha]ua salt. þa scal
 han tuæn[ne] ... ganga a samu fæmt. ann[an] ...
 sæ æf hænde oc annan su[a] ... [laghhæf]þat. suær-
 ia þe baþe þa scal ⁸⁹⁾ ... þær ær sant vm Nv æ
 h[uar] ... til annars. þa vær han ... [han]da vtan
 10 vinder ⁹⁰⁾ ransuerco[m] ... oc viperlaxøres Nv scal
 ... firi skildo fæstenne. ælla ... burit fæstena oc
 hauer au[ærcat] ... [ma]rker. hauer han egh auerc-
 [at] ... [fæste]na. þa bôte han egh va[...] ⁹¹⁾ ...
 þa han scal suæria þa ... [sa]mu iorþenne som
 15 han ... salin far af. oc hin far ... mæþ eld oc ærine
 raþer ... nyclom. ælla ær þæt la[nboa] ... [ski]pat
 oc comber lanboe a ... bor a. þa ma han væria ...
 Bl. 17 v. epe. æn han clandar s[om] ... | ... [vit]a hans
 (ES 5). vip[er]giald oc an[nan] ... [þæ]t løsøra han köpte iorþ-
 20 e[na] ... [h]an fic iorþena mæþ fæst[om] ... [fa]ngom
 oc hæfþa ep æfte Nv ... [egno]m viper Nv clandas þøn
 iorþ ... scal han hemuls manne ... [ork]ar egh hemult
 halda gan[ger] ... [eg]n. hin gialde þrea marker
 ... [i]orþ scal iorþo varþa till ... [v]ær huar fanget
 25 sit Nv ... [ka]lla sic mera köpt hua ... [min]na
 hua salt. æ mæn han ... oc væghar. þa hauer han
 viz[orþ] ... [h]auer salt oc vita huat han ... [h]an
 alsalu v by salt. þa ha[uer] ... oc köpar fylghia.
 oc hal[de] ... [hemu]lt som þer bæra. ælla lati ...
 30 [þr]ea marker. ælla dyli mæþ to[lfmanna] ... [þæ]tta
 salde iac. oc egh mera ... [hæraznæ]md huat þær
 ær sant vm ... ællas köpas. þa coma ... [k]an þe

iorþ clandas. þa ... [stæm]na sinom hemuls man
 ... til yuersto fæmt. gør ... [st]ande al kōp quar.
 gør ... þa var þet sua ført ⁹²⁾ ... biæra þæn til ⁹³⁾
 værþa ... til iorþ hana galt gen | ... cunno fiærr- Bl. 18 r.
(med rems.
1 r. o. 2
r.) (ES 8).
 in ... [g]ato þe egh fæst burit þen daghen. bar[en]
 ... oc giorþe han hemult. þa giorþe han olag[h]
 ... [h]an e hemult þa ⁹⁴⁾ þe baro e fæstena þa m[iste]
 ... [ba]þe værþ oc vīperlaxøræ. þa hygger þær æt
 ... [þ]æt nu sta[t] æt alle þe i agho cōpeno ...
 [kum]a til fæmtena sum hemult scal giæ[ras] ... 10
 þa hemult þa standen cōpen. gørs eg[h] ⁹⁵⁾ ... [þ]a
 scal engin fæst biæra þæn daghen. v[tan] ... vtan
 stæmne þæn första manadaghe[n] ... [fæm]ten
 comber a søknan dagh. huar sinom ... før var sagt
 oc mæle at vm lōghorda[gen] ... domaren læggia ⁹⁶⁾ 15
 fæmt til vm þorsd[agen] ... stande huar a sinom
 kōpum. þa suæri ... sum firi skilde fæstenne. ællas
 hans aru[a] ⁹⁷⁾ ... han firi fæst biþin af þera aluom.
 ær ... [f]æste mannen þa scal fæstemanzens ar[ue]
 ... [sa]ma vizorþ sua tue æpte at þe visto ... [var]o 20
 þæt han skilde firi fæst. þa suæri þ[æn] ... [fan]git
 hauer. æt han fic þa iorþ mæþ fæstom ... oc ældre
 var iak rans ⁹⁸⁾ at. sua ælleuo ... [h]an suor sant.
 gange þæn til iorþ hana g[alt] ... [þæ]n til lōsøra
 þe[m] galt gen. þæn þøm ⁹⁹⁾ fæsten[a] ... [b]urit aghe 25
 han þrea marker. oc þæ fæ[stena] ... þa bar. hon
 ær sua lagh giorþ sum h[an] ... þripio fæmt Nv
 kōper man iorþ af and[rom] ... [clan]das en luter
 af samu iorþ. salin giter egh ... [þ]a ma han sum kōpt
 hauer huat ... [hæl]der halda cōpet | ælla ryua Bl. 18 v.
(med rems.
2 v. o. 1 v.)
(ES 9: pr.).
 oc ... huatte hem[ola] ... gialde hano[m] ...
 [myk]it sum hanom brister i iorþenne oc bō[te] ...

[pr]ea marker malsæghanda. oc kununge ... Nv
 kōper man egn mæp fæ ... [v]m natena oc
 clandas vm morgne ... fang oc son fæprene Nv
 dør hin ær ... [cla]ndas þøn egn. viti hin fanget
 5 hau[er] ... mannom æt han fi(c) mæp fæstom
 oc ... [l]agha fangom. tolf æpter æt þer tue ...
 [san]t oc lagh. þæt vita andre tue oc tolf ... [att]e
 mæn hin lifþe oclandat oc oquald ... [æ]ngen
 fæst a fōter þøm dōpa oc a ængen ... høss at
 10 hemula þy¹⁰⁰) hemule han sia[luer] ... mæn hin
 liuer sum salde oc clandar an[nar] ... [m]a aldr-
 eg kōpen sialuer hemula sær ... hin sōm salde
 hemula þa hemulæ m[æp] ... [fiog]ertan manna.
 æt han atte oc aldreg ... [s]ær. før æn han hanom
 15 salde. sua ... [æp]te æt iac hauer laghhefþat oc
 aldreg m[ær] ... [afhænd]e før æn vip þænnar¹⁰¹)
 man vil han a[mote] [suæri]a sum clandape
 stande þæt til hæræz n[æmd] ... æn salin vil egh
 hemula þa scal ha[n] ... [t]il hans fæsta oc kōpa
 20 mæp fiogertan ... [e]þe sum før var sagt. oc taker
 ater væ[rþ] ... [vipera]xøre Nv æn þe skiptas
 iorþom vip[er] ... [ha]n aldreg sialuer sæ hemula
 oc egh h[ans] ... [f]ør æn til þriþia manz ær kum-
 it. þa ... man varia at hæfþa | malom oc egh at
 25 kōpom. siþan ma huar ... [hem]ula sær sialuer. oc
 þriþi maþir¹⁰²) egh hemula ... allom cōp malom ma
 þriþi man væria ... hemult giōra. þæt ær sua vndi-
 standa[nde] ... þriþi man a þe iorþenne sum cland-
 as ... han væria. bo annar a. oc clandas fi[ri]
 30 [ha]nom. æ mæn hin liuer sum han hauer fa[nget]
 af ællas hans arue. sua huar til þriþ[ia] ... ær
 cumit. þa scal hin væria sum fang[et] ... oc egh a

Bl. 19 r.
 (ES 11: 1).

hemult lita. Nv vm alla iorþa[delo] ... scal væria
a þripio fæmt. ælla oc þa vt ... vtan han havi for-
fal som stæmt var. þæt ... hans forfal ligger sialuer
syuker. ælla ær i ri[kesens] þiænisto. ælla han fa
sua stæmna at y[uersta] fæmt comber i fasto ælla 5
hælghum dag[h] ... oc þæn hemola scal androm
iorþ han ær ... lanz oc lagsaghu. þa scal han læta
suæ[ria] ... tuem. æt min hemuls man han ær
vt[an] ... oc lagsaghu. ælla ligger ¹⁰⁸⁾ syuker oc
ha[uer] ... forfal. Nv hauer han lætit tua suæria 10
æn ¹⁰⁴⁾ ... vtan lanz oc lagsaghu. comber han hem
... nat oc iæmlanga oc gior hemult. þa ... Nv
comber han egh. þa scal þæt biþa h[æraz]-
nænd ¹⁰⁵⁾. oc ængin socn æpte gange. sig[her] ...
næmden. æt hon var rætlica fangin ... han hana hua. 15
sighir ¹⁰⁶⁾ hon at ær egh ... fangin þa dømis þ[e]m
iorþen hana ... | ... [sæ]r. Nv varþer han siuker <sup>Bl. 19 v.
(ES 13:
pr.).</sup>
oc ær i sotta siang sua ... [h]an ær egh før at
væria. þa scal han tua læta ... sin vitne. æt þy var
han egh i dag þær æt ... ligger a sotta siang. Nv 20
clandas iorþ firi man[ne] ... salin ær vt lændis. oc
fæste mapren. þa ... tue suæria. at sali oc fæste
maþer ær vtan ... oc lagsaghu. siþan stande nat
oc iæmlan[ga] ... [c]omber egh han þa æn. þa stande
þæt til hæ[razn]æmdena. huat han fic hanom 25
laghleca ... ællas eg. Nv clandas iorþ firi manne.
... [st]æmnes vt þry þing. oc sitias tua fæmte ...
[sc]al þy egh væria. æt han comber egh þripio
[fæm]t at sitia. oc giorþ ¹⁰⁷⁾ at mæle. a þripia þinge
... scal hin som ¹⁰⁸⁾ domarin ær næmna þrea ... af 30
þingeno. vil egh han cuma a fæmt ... ær hans for-
fal suæria vil a þingeno. ... [sta]uin þe a þingeno

til æru næmder Nv [stæm]nes þing oc clandas
 þæn iorþ som egh ... gen væria oc vil egh sia ¹⁰⁹).
 sum ¹⁰⁹) standa ... [þripi]o ¹¹⁰) fæmt. þa scal tua
 mæn a þinge næ[mna] sum staua sculu hans eþ.
 5 þa vari sua ... [gi]ort sum han stauape sialuer.
 Nv stæ[mne] man oc clanda iorþ oc comber þripi
 ... i forfal Nv vil han egh mera stæm[na] ... scal
 han sialuer stæmna fiarþa þing ... [vær]ia a þere
 fæmt mæþ lagha domom ... [t]ue mæn iorþ køpt
 oc kænnes baþe ... | til værþa oc viperlagsøra mæ[þ]
 (Bl. 20 r. (ES 14: 1). ... scal hin vtlata værþ oc viper[laxøre] ... æt han
 giorþe aldreg køp vi[þer] ... hæraznæmdenna. huar
 þera ... han suær sua æt iak salde þ[æssom] ...
 han hafþe hanom salt. þa æ[r] ... aghe þæn iorþ-
 15 ena som hem[olape] ... oc viperlazore. af þem
 salde. N[v] ... socnen. oc vær huarghen þ[era] ...
 haua sum stæmde. oc lagha ... som stæmt var oc
 aghe aldr[eg] ... væria vtan han haui forfal ... scal
 alla iorþa delo vt stæmn[a] ... [iæm]langa. stæmne
 20 egh sua. þa ... stæmt. Nv magho egh fle[re] ...
 værnne stande æn ¹¹¹) en Nv ... olaghleca vara
 gagna. st[æmne] ... [þre]a fæmte. þa scal hin a
 þri[þio] ... epe fiogertan manna æt h[an] ... brister at
 epe bōten þe som ... Nv biþa han kunu(nx) ... næmd
 25 vita huat hældeþæt ... alla iorþa delo. hon a huatt[e]
 ... a ofæst. oc otacap a yuer[sto] ... vil man iorþa
 værn fæsta ... baþom. þa ær þæt laggior[t] ... þa
 scal ganga at yuersto ... man vær iorþ. þa scal
 ha[n] ... [stan]da som iorþen ær þøn ha[n] ... |
 (Bl. 20 v. (ES 15: 2). [a]lt þæt til tomtenna ligger. þa ... [tom]tenne oc
 væria alt þet til hæ[nna] ... [a]krom ængiom ælla
 i scoghe ... [þ]ær þæt ligger han clandaþe. oc ...

sua þa giær han olagh Nv ... [iorþ]a auerkan. þa
 scal han stæ[mna] ... þæt lanboe þa stæmne han-
 om ... [ior]þ æghandanom. vil han he[mola] ...
 [lanboe]n osaker vil han egh. þa a land[boen] ...
 [f]iogertan manna. æt han fæste ... [iorþ]æghanden 5
 bōta firi auerken ... æn ioræghanden dyl. þa scal
 ... [m]anna epe. þa eþa scal ofæsta ... yuersto fæmt.
 siþan viti hæ[raznæmd] ... ær sant vm Nv æn
 lanbo[en] ... [e]þenom. þa bōte han firi auer[kan-
 ena] ... mæn firi iorþa delo oc væria ... [n]æmd 10
 vita huar þera sann[are] ... [þer]a hon ¹¹²⁾ fælle.
 þa ganger la[ghasocnen] ... [han]s Nv æn hin vær
 sum stæ[mde] ... [lagha]socnen intil hans som
 quar ... aghe aldreg vizorþ þa iorþ ... [h]an forfal
 hui som før ... [h]an hauer þōn forfal. þa scal ... oc 15
 sæta ¹¹³⁾ sin forfal bæra ... [si]þan ma han fiarþa
 þing ... [ior]þ væria. Nv stæmnes vt ... huargin
 þera þa a þæn ... [stæm]de. oc laghasocnen gar
 in | til hans ¹¹⁴⁾ som stæmt var. oc han agh[e] ... <sup>Bl. 21 r.
(ES 15: 4).</sup>
 [me]ra væria. vtan han hui fo[rfal] ... sum quar 20
 sat oc egh varþe ... sum stæmt var. þa ganger
 la[ghasocnen] ... [hu]arghens þera. þy æt han
 m[atte] ... æn a yuersto fæmt Nv sæl m[an] ... annar
 far til oc auerkar at o[stæmdo] ... som fangit hauer
 stæmna h[emuld] ... hemuls man stæmna þem ... 25
 han sea hemuls eþ at sær ... þripio fæmt hemula
 oc eg[h] ... auercar man manz egn ork[ar] ... egh
 lups epe. ælla oc sialu[er] ... hemult. oc giær oþolbrut
 ... [fæ]mt ælla før bōte þrea ma[rker] ... flere
 manna iorþ oskipta ... þera. bōte þrea marker. þa 30
 s[cal] ... mals æghandans ræt ha[lda] ... oc þa vt
 hana bōta. þem ... æt þe sen egh alle viþer yuersto

...atto. kæra þe síþan til. þa s[cal]... epe flogertan
 manna. æt ha[n] ... Nv kræuia þer alle sænder.
 þ[a] ... [bø]ta oc egh til þripio fæmt ... man þa
 iorþ sum lut skipt ... manna þa bôte þrea mar[k-
 5 er]... æ han auerkar annars m[anz] ... [lag]skilda.
 Nv auercar by iui sk[iæl] ... alle þer auercaþo. taki
 Bl. 21 v. sua ... | ... [la]gha socn bôte alder byn. Nv taker
 (ES 15: 5). ... [a]f androm oc sæter iorþ sina ... pante. oc
 skil sua firi. æt com[a] ... þem dag þa vari
 10 þæt apal[fæst] ... pænningane a sama dagh som
 ... [hæ]fþar síþan vm þry ar oc þrim ... [aþ]al-
 fæst. Nv sæger þæn som sat[te] ... apalfast. ælla
 sæger egh vara ... [kumi]t. þa a þæn vizorþ apal-
 fæst ... [ma]n vil iorþ sina at pante vt ... frændom
 15 sinom først byuþa ... [han]a pænninga lana þa scal
 til ... [do]ma taka sætia æ huem han ... egh a
 kumin mæþ elde oc ... skipat. þæn sum at væþiom
 ... [vi]zorþ sum ryua vil sua æt ... [o]c þrea fæmte
 sum at væþi[om] ... [va]ra stæmno daghen. oc
 20 beþes ... [anuar]þa sic. þa scal han sua suæ[ria]
 ... manna eþa. annan sua æt ... [afhæn]de sær.
 oc annan hæfþar[eþ] ... ganger viþer æt han satte
 ha[nom] ... han vizorþ vita mæþ epe ... [æ]t han
 satte hanom at væ[þiafæst] ... [aþ]alfæst. oc annan
 25 flogertan ... [lægg]ia fram sua manga pænn[inga] ...
 [st]oþ firi ¹¹⁶) sua æt þem sa[mu] ... [bø]þ han a þera
 stæmno dagh ... [sial]uer. æt han vilde egh viþer |
 Bl. 22 r. taka oc luke vt pænningana Nv skil þøm a han sæger
 (ES 16: 2). vara fære pænninga æn han vt læþe. þa scal han
 30 vita þem iæmgopa. mæþ epe flogertan manna som
 þe han intok Nv skil þem a vm daghen annar sæg-
 er vara før oc annar eg. þa star þæt a fæstnaþa

manzen ¹¹⁶⁾ vitnom Nv æn han suær a mote. siþan
 hin hauer sua ¹¹⁷⁾ suurit sum nu ær sagt. oc viter
 æt han hauer fanget mæþ opolfæst af hanom. þa
 scal hæraznamd vita hua ¹¹⁸⁾ þær ær sant vm Nv
 æn flere mæn æntiggia brøþer ælla en by. kænna 5
 viþer ena iorþ. þaghar vart ær firi enom. þa ær vart
 firi allom. æn þe dela alle et mal Nv æn sinana-
 lund ¹¹⁹⁾ kænnes huar þer ¹²⁰⁾ viþer iorþena. þa scal
 han sær lytis firi huariom þera væria Nv scal egh
 æpte iorþadelo lionga þing stæmna. oc egh æpter 10
 eþ oc egh æpter fæmter buzeþar sea Nv delas þe
 viþer annar calla fang oc annar fæþrene. bor ¹²¹⁾
 huarghen þera a. kippas vm skylder. þa scal fæþrene
 standa oc fang firi ganga. Nv bor hin a fanget
 hauer. þa rinder fang fæþrene. Nv delas þøn viþer 15
 forna fæþrene. oc fanga fæþrene oc kippas vm skild-
 er ælla auerka baþe þæt som þe dela. þa scal
 forna fæþrene standa. oc fanga fæþrene firi ganga
 Nv bor hin a som fanga ¹²²⁾ fæþrene kalla þa
 rinder þær fanga fæþrene forna fæþrene. Nv vil 20
 kyrkia egn sinne kœpa. þa scal biscope til sægia
 ælla prouaste. kœpa til iæmnaþa oc egh til oiæmn-
 aþa. firi þy alt ¹²³⁾ vghurmaga kœp ælla | kyrkio Bl. 22 v.
(ES 20:
pr.).
 þem ma egh annurlund kœpa vtan til bætra. kæres
 þæt. þa scal til iæmnaþar ælla kœp ater ganga. Vil 25
 kirkia ællas kloster egn sina sælia hon hørre egh
 til ¹²⁴⁾ ater buz kœper biscoper egn. dør biscoper. þa
 æruer han kyrkia æn han hauer egh skaparua. oc
 þa iorþ han kœpte væri sua þæn biscoper æpte han
 comber. sua som fæþrene sit samuleþ closter oc 30
 kyrkia. Nv æ huar bonde scal til hemuls lita. þa
 lite til hemuls biscopar closter oc kirkia Nv ma egh

vghurmaga iorþ skiptas vtan til bætra. ælla til iæmn-
 apar varþer hans mals man sua fatøker æt han
 orkar egh þøn vghurmaga barn fœpa. þa scal andr-
 om þera frænda til sægia. æt han taki oc fœpe þøm
 5 oc egh þera iorþ sællia. Vil han eg þa scal hin til
 þings fara oc þær vitra oc sipan doma taka oc þera
 iorþ firi løsøra sælia. þøm mæp fœpa oc egh ma
 han ællas þera iorþ ¹²⁵) firi løsøra sælia Nv æn vghur-
 maga iorþ sæls firi løsøra. þa ma han innan þry
 10 ar ater ryua cœpit sipan han varþer maghande man
 Ryuer han eg i þrim arom. þa a þæn vizorþ halda
 som fanget hauer. Ær han vtan lanz. oc ær maghande
 man cumber hem. þa ma han ryua ater innan nat
 oc iæmlanga Kærer han egh innan nat oc iæmlanga.
 15 sipan han ¹²⁶) hem comber þa a hin vizorþ halda
 som køpt hauer Nv æru brøper i bo saman. þa ær
 þæn ælzte cœpgilder til alz þæs þe agho. firi vtan
 egh ma han | fæprene vr stap køpa vtan alle halden
 a fæstom. oc egh en þera Nv bœr fostre i bo. þa
 20 vil bonden sælia van sina. þa scal fostra mæp fæstom
 køpa Nv køpe man mœllo værk ællas fiska værk.
 comber a lagha hæfpom aghe vizorþ at væria. ær
 obykt gange til skiptes. taki sua atunger som atunger.

Bl. 23 r.
(ES 22).

25 **N**u vil bonde þræl ¹²⁷) sælia. han scal mæp vin
 oc vitne køpa som hæst Nv quika allan horn oc
 hof scal mæp vin oc ¹²⁸) vitne køpa. firi vtan hœns oc
 gas oc hund oc kat Skapaþ klæpe skæpt vakn. skualp-
 at suærþ. giort gul oc siluer læst hus oc dorat. þæt
 30 scal køpa mæp vin oc vitne. Nv kan man fa hus
 mæp vizorþe ¹²⁹). þøm ¹³⁰) nyter egh at løsnom ¹³¹)
 ganga. cunnu þøn clandas. þa stæmne þæn fanget

hauer vinninom oc vinnen salanom. cuma þer ¹³²⁾
 lagha fæmtene þæt ær got. cuma egh. þa læti tua suær-
 ia. at vin oc sali ær vtan lanz oc lagsaghu. ælla i
 lagha for fallom. stande sipan vm nat oc iæmlanga.
 comber egh æn þa. þa giui vt husin oc mæp þrea 5
 marker Nv clandar sialuer þæn som salde. þa scal
 hin væria som fanget hauer. meþ epe fæmtanmanna
 ens þæs þæt vet. æt iac var at þy it delen vin ¹³³⁾ baþe
 bøna vin oc lagha vin oc tuer kōpar hans æt þer visto
 oc vīper varo. æt han fic mæp vin oc vitne. þæt 10
 agho þe suæria och tolf æpter. æt | þe suoro baþe <sup>Bl. 23 v.
(Vins B 3:
pr.).</sup>
 sant oc lag Nv ær þæt hema mæp bondanom. oc
 annar man sæger sic þæt kōpt haua þa aghe han
 vizorþ dylia. æt han aldreg sæ af hænde Nv æn hin
 comber bort mæp þy han cōpte þa aghe han vizorþ 15
 som sagt ær vtan han ¹³⁴⁾ ræne þæt Nv æn han
 ræner. ælla stiæl þæt. þa dyli ranses oc væri sipan giter
 han egth ¹³⁵⁾ dult þa bōte. oc þæn aghe vizorþ æ
 æpte kære dylia æt han aldreg sæ afhænde. þy han
 dylia æt man ma aldreg sæ ræna til vizorþa Nv far 20
 man mæp lōnda laste kōpa. þa scal han innan fæmt-
 ar ater biupa. þæn æ salde dylia þæs mæp epe.
 æt han salde egh meþ lōnda laste. orker han egh
 epe. gange ater kōp þera. Nv clandar man firi
 manne þæt han fanget hauer. kallar af sæ stulit vara 25
 þa scal i tac læta vm fæm næter. kōpen scal
 vininom til sægghia ær vin oc sali inlændes þa scal
 han a fōrsto fæmt. lepa til vinses oc vinnen
 til salans Nv kan man lata i fæm nata tak. ælla
 fæmtan nata tac af giftes sipan. oc vil egh fylgia 30
 sino taki. þa þorf ¹³⁶⁾ han egh lepa til landamæris
 Nv ær egh vin ælla sali hema. gange til mæp tuægg-

Bl. 24 r.
(Vins B
6: 3).

ia manna epe oc viti þæt a fyrsto fæmt. æt þy
lepar han egh æt vin oc sali hans hauh lagha for-
fal. þæt ær lagha forfal. ligger sialuer siuker ælla ¹³⁷⁾
egh hema. taks til annor fæmt fæmtan nata aghe
samu vizorþ Nv taks til manapa tak. þa | hialper
egh hanom forfalz eper længer vtan h[an] se vtan
lænz. þa scal mæp tuem suæria æ[t] ... ællas sali ær
vtan lanz oc lagsaghu. ¹³⁸⁾m[a] ... længer lepa æn
til lændamæris Nv mæp þ[er] sculu þær vip cuma.
10 ær hem fōpo ep fōra ... coma egh þær imot. þa
scal hin sic til vit[a] ... tuem mannom oc sialuer
han þripi som ... kænnes. æt þæt ær af hanom
þiufstuli[t] ... han aldreg afhænde fōr æn þær. sua
æ h[uar] sum egh comber hemult innan lagha læz[n-
15 om] þa gange hin ¹³⁹⁾ sua til sins som mist hauer
s[ua] ... nu ær sagt. ær egh salin innan lanz oc
hæraþe. þa scal kōpin vip̄er landamære [urpi]uua
giæras mæp vin oc vitne æt han ... oc han var
aldregh þiuuer at. þa scal v[in] [vir]þing varþa Nv
20 ma aldreg vin alz dyl[ia] vins orþen vm þuart Nv
æn vinnen sca[l] [vir]þing vt luka oc skil þem a.
þa aghe vin[nen] vizorþ vita mæp epe flogertan
manna ... fult ær ater guldet. firi þæt han hanom
[vinga]þe Nv vil han egh vip̄er ganga sum salin ¹⁴⁰⁾
25 æ[r] ... a þen vizorþ cōpt hauer. vita þæt æt þu
v[ast] ... þæsso vin þa iac kōpte. vin scal virþi[ng]
[var]þa fa æntiggia af þem han baþ i vin[sorþ] ¹⁴¹⁾
ælla sialuer vt gialda oc sipan scal vinn[en] [dy]lia
mæp epe. æt þa han vingape þa ... | ... Nv kan
Bl. 24 v.
(Vins B
6: 5). vin vilin vara sæger mere virþing [va]ra æn hon
var. þa scal hin vita vt a giæ[ua] ¹⁴²⁾ oc han baþ i
vinsorþ mæp epe flogertan man[na] æt iac baþ þic egh

firi mera i vinsorþ æn ... ær vt lukit oc gialde quict
 quiku gen æl[las] pænninga Nv siter en ¹⁴³⁾ quar.
 oc sæger ¹⁴⁴⁾ sua vin[e]nom til æt vinnen ma þæn til
 coma til [høg]sto fæmtennar. sum kan nakuar þæn
 [sæ]gia ¹⁴⁵⁾ som salde. þa hauri firi sitit virþing- 5
 in[ne] ælla viti mæþ eþe fiugertan manna. æt han ...
 hanom sua timeleka visso. æt han matte [ha]nom
 timelleca til fæmt cuma Nv a vin þæs[sen] vizorþ.
 æt þa it viþer cøptens. þa var iak ... [a]ndro vin
 oc ¹⁴⁶⁾ at þæsso. þa scal þæt hæraz næ[md] vita. huar 10
 þera sannanne hauer suurit ... ganger vin viþer
 vinsorþe leþer til hins æ sal[de] [N]v vil han egh
 viþer ganga æt han hauer salt ... [æ]r þet vinsen ¹⁴⁷⁾
 vizorþ vita sic i vinsorþet Nv [gan]ger han viþer
 æt han hauer salt þa scal hemult [giæ]ra þøm han 15
 salde. ær þæt quiki. þa scal þæt vita æt han atte
 oc hema fødde. þær diþe [miol]c oc moþer spina
 oc aldreg hafhænde ¹⁴⁸⁾ ia[c] ... ¹⁴⁹⁾ før æn viþer
 þænna man Nv æn þæt æru ... þa scal han vita þæt
 æt han læt scapa ... [sk]æra oc han atte nyt oc onøt 20
 Nv æn þæt ... [su]ærþ þa scal han þæt vita æt han
 sæt ¹⁵⁰⁾ sky[ggia] ¹⁵¹⁾ ... | ... al scal mæþ eþe hemul
 giæra som hemføþo æt iac afhænde aldreg mer i <sup>Bl. 25 r.
(med rems.
II r.).
(Vins B
7: pr.).</sup>
 lag manna før æn viþer þænna man Nv orker
 han egh eþe. þa a hin til sins ganga meþ eþe. æt 25
 þæt[ta] ... mæ þiufstulit. þæt skal þæn vita som
 clandape Nv clandas þæt firi manne æ han ha[uer]
 cøpt oc køpes mæþ vin oc vitne. clande þ[æn] som
 salde. þa væri mæþ eþe fiogertan man[na] sua æt
 han fic af hanom mæþ hans vilia ... fullum viþer- 30
 gialdom. clander annar æn þæn. sum salde. leþes
 til þæs. som þæn ¹⁵²⁾ fic af. vil han egh ¹⁵³⁾ viþertaka

þa suær ¹⁵⁴) intil hans mæþ epe fugertan manna.
 æt han fic þæt af hanom Nv ma egh man hem-
 fœþ[o] sina i tak læta. han scal væria sum skyl[t]
 ær. mæþ ofæstom epe a broafiøl sinne N[v] ær
 5 saly vtlændes ælla vin. þa scal i høggra tak læta þæt
 ær fæmtan næter komber egh æn þa hem. þa scal
 læta i manapa tak Nv comber egh þa hem. þa scal
 han til g[an]ga mæþ tuæggia manna epe. oc vita
 þ[æt] æt vin hans ælla sali. ær vtan rikiz æll[a] a
 10 fluclande ¹⁵⁵). þa scal læta i halfs iæmlanga tak
 komber egh æn þa. þa scal ætla a[f] första dagh
 som clandapes. ællas ¹⁵⁶) fæmte[r] innan. þa scal
 ganga i nata tak oc iæm[la]nga. comber egh þa. þa
 scal hin til sin ¹⁵⁷) ga[n]ga som mist hauer mæþ
 15 tuæggia mann[a] epe oc sialuer han þripi. æt iac
 hauer ræt | kænt oc þætta ær mit oc osene
 heman ganget. þa scal huar kœpe til sins vins
 20 ganga huar vinnen til salans. mæþ suornom epe
 ... lagha fæmt[er]. þy æt ¹⁵⁸) iac værþer til virþing
 minna ganga. æ sua mang [k]œp som i æru
 cumin. þa gange sua huar [t]il virþing sinna Nv i
 kœpp malom þa i coma manga sælder. þa scal
 huar kœpen leta ¹⁵⁹) [t]il vinsins oc vinnen til sal-
 ans kuma i þrea [s]ælder þa scal til þriþio sæld
 25 lepa. þær scal [h]an sic ¹⁶⁰) løsa som kandar ¹⁶¹).
 egh ma længer [l]epa. vtan þæn se inrikiz som firi
 hem [f]œþo vil væria. siþan scal huar til vær[n]ing
 sinna ganga. mæþ suornom epe [s]ua sum skilt ¹⁶²)
 ær. Nv kœnnas tue viþer [e]t cœp. callas baþe kœpt
 30 hua mæþ vin [o]c vitne. þa sculu þera ¹⁶³) hemula
 sinom til [s]ægia. han scal vald hua hemola
 huari[o]m þera han vil hælder mæþ epe tuæggia

Bl. 25 v.
 (med remss.
 II v.).
 (Vins B
 7: 3).

manna. þera þæt visto oc viper varo. oc [t]olf æpte
æt þer salde iac o(c) ¹⁶⁴⁾ aldreg þæmma. þa scal þæn
haua hemult følghe. Nv kope man a stræte egh
mæþ vitne [þ]æt calla strætes cōp Nv clandas þæt
[f]iri hanom. comber egh hinom viper som [s]alde ⁵
hanom. viti þæt mæþ tuæggia ma[n]na eþe. æt han
kōpte a stræte oc giæri [s]ic vrþiuua haui firi kōpt
virþning sinne. hin gange til sin ¹⁶⁵⁾ mæþ suorn-
om eþe...

... bonda cona ... [pæn]ninga Nv ær ... ær han ^{Rems. 3 r.}
egh ... [N]v kōper man ... gange ater k[øp] ... ^{+ 4 r. (Vins B 8: 1).}
æn kōpt ¹⁶⁶⁾ ær mi[nne] ... [kōpe]t marka værþ ...
þrea marker ... ælla giæuer ... þen sami sum ...
[fiugert]an manna æt ... [clanda]r annar. þa ...
[ga]f. vil han vi[þer] ... manna. æt ... [þi]ggia ¹⁶⁷⁾ ¹⁵
æt egh ... [br]øper i bo saman ... ængin flere v[tan]
... [...]þa ^{167a)} þa sculu ... [k]øpas þer viþ[er] ... þæt
bonde ta[ki] ... [ba]þe osakir Nv ... þræl hans
... [va]ra han scal ... [N]v giær man ... [N]v
clandas ... [ranta]kit vara Nv ... [n]a han egh ²⁰
he[muld] ... [le]znom løser ... [h]anom ran|tak- ^{Rems. 4}
it þa scal ... vin at mæþ ... mæ firi rant[akit] ^{v. + 3 v. (Vins B 13).}
... [t]il virþning m[inna] ... [vin]nem ¹⁶⁸⁾ ganga ...

Nv vil ku[nunger] ... hærazh[øfþinge] ... þe viper
... þem manno[m] ... þa scal sannin[damæn] ²⁵
... egh viperdelo[mæn] ... mæn ælla þe[ra] ...
oc comber egh ... marker. ælla v[iti] ... [la]gha
forfal ær ... [siu]kom ælla ær ... eþe fiogertan

m[anna] ... [for]fallom Nv n[æmnas] ... egh innan
g[anga] ...

Nv agho ... a kunu[ngs] ... [tuæ]suære. a[lle]
... dombrut. æl[la] ¹⁶⁹⁾ ... [fiæ]þertiug mal ...
5 [o]lagha næm[der] ... þiufsa ... [fiar]þungs næmd
Rems. 5 r. ... nænd ¹⁷⁰⁾ giæra ... [bø]te þrea øra ... | ... fiarþ-
+ 6 r.
(RB 3: 1). ungs næmd ... [la]ghstæmd oc lagh[kallaþ] ...
þa æru egh iorþa[delo] ... før stæmd. þa æn ...
egh til fiarþungs[næmd] ... [...]gh ¹⁷¹⁾ Nv æn
10 lionga[þing] ... [sc]al næmden fælla ... þera firi
van[bupit] ... [v]æria sic huatte ... var stadder
socn[enne] ... [lagh]um vp a. þæt ær ... annar
sigher lag[hasocnena] ... oc annar sigher ...
[fiarþungsnæ]md huat þær ... þa agho þe
15 fælla ... [v]t sot. þa agho þe ... [va]r þæt
sua fyrst ... [vun]nen. þa skulde ... [gia]ld þa
matte næ[ma] ... [grin]dastolpa næm[de] ...
[fir]i næmt sakenne ... gafs þæt af i ... egh
matte næ[ma] ... han hafþe firi[næmt] ... þrim
20 markom ... [h]ælder firi giald... ællas a como
... gær han na[quarom] ... oc nu lagh þa |
Rems. 6 staddes oc sua ... firi minne sa[k] ... [skul]de þæt
v. + 5 v.
(RB 3: 2). ræfst b[iþa] ... [þri]þia ar vara ... han egh bøta
... næmna oc m[æta] ... [mal]sæghandæ. þa s[kipto]
25 ... [føl]gþo. tok egh k[ununger] ... følgþe Nv siþ-
[an] ... huat han ær ... sua byrghe iar[l] ...
[lagvun]net ¹⁷²⁾ malet. þa ... þe bøta vilia ...
[næ]mden þøn som ... læggia af bar[nanna] ...
lut. oc af han[s] ... sua mykit so[m] ... han gozet
30 oc ... [hu]at þæt ær hæ[lder] ... þa bøte tuægi[lde]
... [o]gilt Nv villia ... hanom. þa bø[ten] ... [ha]ua

egh forfal ... þa scal þæt so[m] ... siþan taki en
... annan lut bisc[oper] ... [þri]þi luter skiptes ...
[malsæghan]da annan lagm[anne] ... [hærazhøf]þ-
inga Nv i sm[alandom] ...

[þ]æt ær hans [s]ialfs ... kræfs hæ[n] ... [ørto]g Rems. 7 r.
þer tolf manna ... [b]øte vt gialdet ... [o]c brister ^{+ 8 r.} (RB 5: 2).
siþan ... [pre]a marker Nv f[æster] ... han takana
... han i val læg[gia] ... [ha]n vil þæn sa[kena]
... scal til þræ[t]ølf ... [tuætøl]fs tue taka
va[ra] ... [fiogerta]n manna [æ]lla ... [ta]ki vara 10
Nv [f]æ[stes] ... [tuætøl]fter eþer. æl[l]a ... [d]øa
før æn t[i]l ... e hin sculd[e] ... [þræt]ølter ælla
tu[ætølfter] ... [h]alft næmt oc ... fiugertan ¹⁷³⁾
... [n]æmna þøm | ... æt h[in] ... takans vizorþ ... Rems. 8 v.
ti[l] eþa sagt. br[ister] ... f[i]ri takuillo þ[a] ... ^{+ 7 v.} (RB 7).
ganga i garþ ... fæmt Nv ær ... føra. þa sigh[i]
... hem þrim ... føra. þa agho ... [so]m
dela Nv ... [n]u tæl taki ... [ezør]et oc þæn ...
[þ]æn eg som ... [þ]a a eþer andra ... [þe]ra aghe
ald[reg] ... [st]æmnoman[naep] ... stæmno va[ro] ... 20
[v]ar þær fram[me] ... [ta]ca Nv cum[a] ... [t]aki
oc saki N[v] ... [þ]æt takans ...

scal han stæmna annat þ[ing] ... giær eg han hanom Remsa 9 a
þa ¹⁷⁴⁾ ræt ... [m]arkom. siþan skal han st[æmna] ^{r. (RB 23: 1).}
... | ... [fi]ri iorþadelo Nv comber fiar[þungsnæmd] Remsa 9 a
... [bon]de vil lionga þing stæmna ... mæþ sæ haua. ^{v. (RB 25).}
þa han ... | æt sama ræt bōþan hanom a ... fæmt Bl. 26 r.
siþan skal han tolfte eþ ... oc giæri ræt firi huuuz ^{(RB 26: pr.).}

ma[let] ... botom før æn han ganger fæm[tauitne]
 ... [man]na epa æpte fæmta vitne ga[nger] ... giær
 han olag Nv ganger huwz[epren] ... aller þer i
 buþepomen stopo N[v] ... æt han giorþe eg ræt a
 5 lionga[þinge] ... vita mæþ eþe fiogertan mann[a]
 ... af lionga þinge mæþ laga ... Nv comber han
 eg til lion[gapings] ... giæra þa skal læggia af
 li[ongapinge] ... hans. vil han ræta sic firi ... [for]-
 fal som før var skilt. þa va[ri] ... þa ræt giæra oc
 10 ær þæt fi[æþertiugt] ... [ha]nom var stæmt firi
 þa sc[al] ... alt landet oc hans bo skip[tes] ...
 [min]na æn firitighi marka ... [lion]ga þings fæmt.
 þa falder in ... [mar]ker firi lionga þinget Siþ[an]
 ... oc stæmna firi fallet. þry ... han eg ræt giæra
 15 þa scal ... scal a lionga þinge biþa t[il] ... hin coma
 oc rær ¹⁷⁶⁾ giæra. þa ... ganga Nv vil han eg com[a]
 ... ræt giæra. þa scal han mæ[þ] ... þæt skulu tue
 suæria æt h[an] ... oc sat fyrsto fæmt laglec[a] ... |
 Bl. 26 v. ... æt han stæmde hanom annat ... bedes ræt oc
 (RB 26: 1).
 20 fic eg. þriþio tue ... [stæ]mde hanom þriþia þing
 oc sat ... [r]æt oc fic eg Vil han eg þa ræt ...
 lionga þings fæmt læggia hem ... [þ]ær ¹⁷⁶⁾ ræt ^{176a)}
 giæra firi huwz malet ... [hald]e friþi sinom oc bo
 sino Vil han ... scal han friþ flya oc bo hans ...
 25 [ha]uer samuist mæþ hanom siþan ... [skil]t firi friþ-
 løsa mæn Nv var ¹⁷⁷⁾ ... firi ¹⁷⁸⁾ fiæþertiukt mal før
 æn ... [ald]reg firi minna æn firi fiæ[þertiugt] ...
 þingeno aldreg ær þæt oc ... [l]itet gield giær han
 eg ræt ... [s]kilt ær þa a han friþ flya
 30 byggia. þa scal ramærke niþer ... [þ]æn þe byggia
 vilia. þa agho alle ... [so]m egnena agho Nv vil

man ... þa scal han egnena ¹⁷⁹⁾ i bynom aga ...
 [N]v æn han hauer en siattungs ... [s]cal han fara
 til firi iul oc hæl[ga apton] ... lagha læges enom
 i garþe ... [ti]l skiptes vara oc eg ¹⁸⁰⁾ suæria. Nv
 ... haua. æntiggia fiskiar ælla ... [ængi]ar skogar 5
 ælla tomter. þa skal ... [hælg]a apton til skiptes
 vara Nv ... eg var til skiptes varat ...

vraka. sua ... [lig]ger bro at þem ... viper þrim ^{Remsa 10}
 ma[rmom] ... gialde sua bon[de] ... [æl]la vatnet ^{r. (BB 4: pr.).}
 vnd[i] ... falder þær folc ... [b]roen gild þa li[gge] 10
 ... [þ]æn half giald ... [giæ]r bro firi sial s[ina] ...
 [læn]ger æn han vil si[aluer] ... [so]m iorþena agh[o]
 ... bygd. var ho[n] ... [v]arþa vtan þe ... [h]ittas
 þøn oko[man] ... [fi]arpungs hæra[þe] ... sculu
 þer eg b[øta] ... [v]ndi hæenne Nv ... ællas i andro[m] 15
 ... bronne som h[an] ... [iorþe]nne Nv kræfs ...
 oc bro varþa o[c] ... almænning al[t] ... brøt
 reþ ¹⁸¹⁾ ... færþ hans oc ... [hæraþ]et þæt ater
 gial[da] ... | ... scal li(ta) ... [oboe]n. bøten firi si[ax] ^{Remsa 10}
 ... [almænni]ngs væg ælla ... [hæ]razhofþinga ... ^{v. (BB 5: 1).}
 [vi]llia som han sk[ulu] ... [hærazhøf]þinga almæn[n-
 ingsvæg] ... [sy]n af þy hæraþe ... [æm]genan
 oc æmg[oþan] ... [hærazhøfþinge]n ¹⁸²⁾ han dōma
 ... hogga ater alm[ænningsvæg] ... [þr]ea mark-
 er æ hu[ru] ... [all]e vtan þrea ... [bø]te þrea 25
 marker ... [sin]s saka Nv vil[ia] ... [æ]ndacarla
 ram[arka] ... [v]m tomte sipan ... [giæ]raz attung-
 er at[tungs] ... [fø]rra afnam af ... [all]e iæmt
 i gøz[lo] ¹⁸³⁾ ... [æ]ngium oc alle ... [bæ]kkiom oc

sua i ... huar æfte sin[ne] ... [...]n ¹⁸⁴⁾ oc sinom akre ... [bolstazre]n vara. fiæz o[c] ...

Bl. 27 r.
(BB 8: 4).

a sit ællas fiskiær þa scal han til þings fara oc
5 kæra. doms hærra sculu syn til næmna. ær þær iui
bygt þa scal hanom læggia dag sialuum vp ryua vil
han eg þa vp ryua. þa scal kununger ælla lagmam ¹⁸⁵⁾
næmna til mæn af hæræþeno. ællas oc hæræz-
høþþinge scal riþa til mæþ hæræþeno oc kasta vp
10 auerkom hans Nv æn þæn som kære far til mæþ
enom manne ælla tuem oc kasta vp auerkom hans før
æn han hauer kiært oc dom til takit bôte ater skap-
an oc mæþ þrea marker Nv æn han sankar sær
suet oc suæuio oc bryter sua auerk hans þa bôte
15 huuz mannen fiuritighi marker oc ater ¹⁸⁶⁾ spiællen
oc huar þær var mæþ i fluc oc farunøte þrea
marker

Nv vil bonde sæ bo læggia ¹⁸⁷⁾. þa ær þæt laga
giæf nôt vm siax halma af attunge. suæ i fyrsto
20 giæf. vingiæf som bolgiæf. þæt hete siax øra. þæt
ær laga afraþe fiura þyni korns ælla tua øra uap-
mala. tuæggia næmna breþ. dax værke vm var
annat vm an Nv scal landboe a egn hans minzsto
þry hus hua. lapu corn skammo oc nōta hus Nv
25 vil lanzdrotten han af bole bort vara. þa scal han
til fara. firi iul oc hælga apton gifta fulnaþ i garþ
føra ælla ær han eg laguaræper af Nv skil þem a
han sagher eg vara af uaræper. þa a han vizorþ han
vita lag varæpan af mæþ eþe fiogertan manna Nv
30 æn han suær amote oc sæger sic eg af varæpan

vara | ælla æt han fæste hanom sipan iorþena þa ^{Bl. 27 v. (BB 9: 1).}
 scal hæraz næmd vita huat þær ær sant vm Nv dela
 þe iorþa æganden oc lanboen. þa a landboen vizorþ
 vita sic til ens halms sipan ær han vip bolag ¹⁸⁸⁾
 skilder ¹⁸⁸⁾ Nv hauer lanz droten flere hans pænninga 5
 inne kære landboe til hans viti mæþ eþe æt han
 hafþe bol til stæmnodax orker eg eþe læti ater þæt
 bol hauer oint. Nv vara han af i fyrsto gift. gange
 sua ater til vin gift som til bolgift ær gift halfint.
 havi þa þæn fanget hauer oc fulle hanom øre firi ar 10
 huart ater stander Nv ær gift eg halfint. þa a lan-
 boe sina ater taka oc fulla iorþ æganda slicca øra
 som han skulde taka Afrape scal han hem bæra
 þrim natom firi hælga afton ælla hæte vipar þrim
 ørom ælla ¹⁸⁹⁾ eþe æt han sat mæþ luui quar ælla 15
 viti lag bupit Nv skil þøm a vm afrape þa a land-
 boe vizorþ vita þæt æt þætta var sæt vkur. Nv ær
 landboe vipar bol skilder þa scal han hus sin til sin föra
 al vtan þry þøn skild varo Nv vil han eg þøm köpa.
 þa scal han stæmna hanom þing oc beþas værþa 20
 sinna vil ¹⁹⁰⁾ hanom luka. þa ma han þøm saklöst
 af föra æn han vil eg köpa þøm innan þingom oc
 fæmtom sua scal oc vm garþa vara vtan tomta
 garþer han scal bole fylgia. þrænger han lanboa af
 bole þa scal luka øre af afrapom bols Nv far han 25
 af mæþ sialfs vilia. þa taker han eg giftar fulnaþ. vtan
 han viti mæþ eþe flogertan manna æt han for þrængd-
 er af bole Nv dør æntiggia þæn æ gift gaf | . . . sæþes ^{Remsa 9 b r. (BB 9: 6).}
 skiæppo sina. þa scal bonde sæþ sina sa til ¹⁹¹⁾
 lukins. luka þøm afrape næst fic agha iulom Nv 30
 ær at kumit æt traþa scal. þa scal . . . | . . . attungs tomt oc ^{Remsa 9 b v. (BB 10).}
 tio alna ¹⁹²⁾ attungs aker Nv husa man a humpe vtan

Bl. 28 r.
(BB 12:
pr.).

huuuz mal. granna æru hanom eg gatu skilde giæri
 vt af sialfsins Nv fara mæn . . . | fæste hanom lego gang-
 er a mat oc mala vil drænger bort ganga gialde
 bonda sua mykit sum han hafpe hanom fæst Nv
 5 vil bonden han bort ælta luke hanom þæt han hafpe
 hanom fæst. gange drænger huar han vil. alle þe
 som lagleca æru til sins luz cumne þa ¹⁹³⁾ ago sialue
 fæsta sic til lego þe som eg æru sua. oc æru þøn
 vgurmaga. þa fæste þøm þæn som þera malsman ær.
 10 æru þe maganda mæn oc i bo mæper fæper sinom
 fæste þøm gamble carl til lego Nv villia bønder sæp
 sina byria. þa skulu þe lip tæpt haua oc rænt lipom
 sinom før æn vt bræs ¹⁹⁴⁾ sæpes skiæppa. tomta
 garþa skulv æ gilde vara sua mællom iul ¹⁹⁵⁾ oc kyndil-
 15 mæssu ¹⁹⁶⁾ som mællom mipsomars oc olafs mæssu Nv
 skal huar bonde varþa ¹⁹⁷⁾ half giærpe. vipær annan
 mællom tomta sinna Nv ma eg hus halfgirpe varþa
 Nv rinder hægnaper a ængia tomt. þær ago
 granna half girpe varþa vipær þæn som tomt a Nv
 20 møte æng akre þa a huar þera halfgiærpe a mote
 androm halda Nv ligger hiorþ löt gen hægnape ¹⁹⁸⁾.
 þa scal þæn hiorþlöt a halfgiærpe a mot ¹⁹⁹⁾ vip
 hægnap halda Nv ligger hiorþlöt gen hiorþlöt. þa
 høre þær eg halfgiærpe til. vtan þær gange horn a
 25 mot horne oc hof gen hof. oc þær ma eg intaka
 and ²⁰⁰⁾ fa firi androm Nv ago alle garþa gilde vara
 firi hælga ²⁰¹⁾ þors dag. æru garþa þa ogilde bōten
 firi þrea øra Nv ær þæt gilder garþer man biær
 mæp allom folkuapnom sua høger som lagleker man
 taker annan vag a iorþ mæp | alna lango skapte.
 þa skal stupstauur sætia fiæz fran garpe þa scal
 ænden a hankenom vara þuma langer garþer som

Bl. 28 v.
(BB 14:
pr.).

skil ²⁰²⁾ ær ganger mællom suin ælla søpe far af bana
 ligge ogilt giærpe eg som skilt ær oc comber mællom
 fæ oc far af bana. gialde firi halfgilde Nv ligger
 gap a garpe gialde firi þrea øra. liggia tu bôte
 siax øra. þær a eg kununger af oc af ængenne þrigge 5
 øra sac ælla siax øra sac þæt scal harazhøffpinge
 taka Nv æn ær a garpe þry gap ælla þrim flera
 bôte þrea marker. þer a i baþe carl oc kununger
 ælla ligger a sør gap a garpe bôte þrea marker oc þæt
 ater þær spiltes ginom Nv scal man renna lipi sino 10
 til gærpes oc eg fran. rænne han annor kusta þa
 bôte siax øra oc spiællen Nv æn man hauer lipi
 orænt gialde firi siax øra oc ater þæt spilt ær Nv
 vil fæ i akra fara oc skapa giæra løper a gildan
 garp oc far af bana ligge ogilt Nv vil fæ vt ²⁰³⁾ fara 15
 oc vægia skapa løper a gildan garp far af bana
 gialde halfgilde løper a ogildan garp huat þæt løper
 in ælla vt gialde halfgilde þæn garpen atte Nv løper
 fæ manz a hand uerk ²⁰⁴⁾ far af bana. ælter annar a
 maþer ælla manz fæ. þa scal han gialda mæp han- 20
 om ²⁰⁵⁾. ælla dyli mæp epe æt þæt fic eg þy bana æt
 hans at gullde ælla hans fæar Nv far fæ af hand-
 uerkom bana oc falder af synes alt saman fæ þæt
 bana fic oc bloþoge stafra oc handuerke. þa a ...

læti ater vipen oc þæt mæp som skilt ... [hio]n ^{Bl. 29 r.}
 manz lyse han lagleca sit hau[er] ... fæ sit. taker ^{(BB 34: pr.).}
 maþer vtan varþhælde ... lyser lagleca oc far han-
 om sit ater þ[a] ... firi Taker muslagu man ælla
 hæst ... lyser lagleka þa a han firi ørtog N[v] ... þa
 scal man eg sætia skruf name[r] ... rost nær Sæter 30

som skilt ær følger ... fran bigarþe sinom vraki
 sua a[f] ... værkom. ælla hauri haft huar þer[a] ...
 skilt ær þa ær skruuer þiuuer vari ogil[der] ...
 hither a. hin gialde þrea marker ²⁰⁶) sat[te] ... eþe
 5 tolfmanna æt han eg satte N[v] ... [bi]om mæþ
 fælaþ garþ. þa a hin half[t] ... skog aga Nv ganger
 vtan fælaþ g[iærþ] ... stalla. far mæþ bande ²⁰⁷) oc
 bikari fa[r] ... siaþ øra sac Nv ganger han a ...
 bi. þa skal han mærkia þæt ... [stan]der i. oc lysa
 10 firi. allom þe[m] ... a han þriþiung af biom Nv a
 byu[r] ... [bon]de. huar som dræper byur oc
 bryter h[iþe] ... byuræn þem som egnena atte. oc
 ... taker byur a almænninge age han ... saklæs.
 alle ago biorn ²⁰⁸) sækia. þy ... alle þe i ²⁰⁹) scal
 15 kuma mæn ha[n] ... ago lut af biorne Nv scal huar
 ... [þri]ggia famna næt. hauer han eg n[æt] ... þa
 scal taka tua mæn af huarþe so[cn] ... [bup]kafla
 Bl. 29 v. vp skiæra. comber eg bonde ... | ... næmde æru
 (BB 36: 4). þe sculu vt at sækia ... [þriþi]ung. oc þe tua lyti
 20 som scal fylgia ... han fic eg skalz bup. ælla hafþe
 ... [m]æþ tuæggia manna eþe. oc sialuer ... [ha]n
 hafþe forfal. ælla fic eg bup ... [gange]r han i ²¹⁰)
 scali oc gær ænga lipno þa ... vær ²¹¹) sic mæþ
 sama eþenom som ... ra i næt cuma i varga scal
 25 ligge ... [n]æt vtan varga scal bôte þrea marker
 ... [æp]te ælgdiurom nu ²¹²) resa þer diur. oc ...
 æpter Nv leþa ²¹³) þe fiæt løst Nv ma æ[ngen] ...
 [fiæ]t ganga før æn þrea næter ærv vte ... a fiæt oc
 fæller diur. cuma þer til ... [re]st þa ago þer
 30 diur som ræsto Nv ... [slæp]t fiæti som ræsto oc
 ganga vt þre[a] ... andre oc fælla diur. þa ago þer
 diur ... [o]c þer gangen fran som eg vildo ... [N]v

varþer man firi scal oc ... a han af skut bog. oc
 hal[ua] ... [fa]r man æfte ²¹⁴⁾ diurom oc fylgia
 annars ... þa a hunder haluan manz lut Nv a ...
 [r] eser oc hæra þæn som handom taker ... bønder
 ra taka vtan þer hæten vi[þer] ... [marko]m. þy ⁵
 æt hon ær kunungs diur Nv ... ælla siluær vtan
 garþ oc grinda[stolpa] ... [lag]leka firi grannom
 sinom oc at kir[kio] ... ællas andra gripi ²¹⁵⁾
 þa scal han sæ[ghia] ... hauer hit Nv cumber
 man oc kænnes ... ma ²¹⁶⁾ •huuruit. þa ganger han ¹⁰
 til ...

alt hæraþe. ælla halft hæraþe þæt ær taki sua huar ^{Bl. 30 r.}
 af branzstupom som han af skapa fic Nv kope man ^{(BB 44: 1).}
 fyl ælla kalf oc fope vp oc klandas siþan. þa gange
 vt værninge oc þæn ²¹⁷⁾ age. som vp hauer fôt. Nv ¹⁵
 kope man hørs ælla ko huat þæt ær hælzt oc fopes
 af oc clandas siþan þæt fæ han hauer kopt þa scal
 þæn hua af foster som vp hauer fôt. þy æt ængin
 man ma annars kalfs fostre vara. oc þæn løse. sum
 ræt kiænt hafþe Nv skiptas mæn giæuum viþer Nv ²⁰
 clandas firi þem þighat ²¹⁸⁾ hauer kallas vara þiuf
 stulit. þa scal han vita mæþ eþe tuæggia manna.
 oc tolf æfte hanom var giæuit oc han var eg þiufær
 at. oc þo matte han þiggia at eg vare vin til Nv
 clanda þæn som gaf. callar eg giæuit vara. ælla eg ²⁵
 lønat vara hauer þæn hænda mællom som þa þa
 a han vizorþ vita mæþ eþe. at þætta var hanom
 giæuit oc han lønaþe Nv auerkar man egn annars
 oc kiære þæn som egnnena a. læti vt egnnena. oc
 mæþ þrea marker Nv halder han i þrim þingom ³⁰

Bl. 30 v.
(BB 48).

oc þrim fæmtom þa ær han at þrim markom saker
 Nv fælle næmd han oc kuma a han laga doma
 oc auerka han sipan. þa ær þøn ²¹⁹⁾ iorþaran fult oc
 fiæþærtiugt Nv fæster man eþa oc vil vita sætta |
 þem løse þep ²²⁰⁾ mæþ eþe oc eg ²²¹⁾ en mæþ
 tuem vtan han vili som viper taker Nv taker man
 hæruo annars. oc hærua mæþ vm dag. føre ater
 firi sola sæter oc vari osaker Taker vr tinna. bōte
 firi fiura pænninga taker vr atta gialde. sua firi
 10 huarn. taker þæn niunda gialde firi nyo ørtoger.
 føre han hæruo iui vp ganx aker. þa scal hua
 hæruo kialka. hauer han eg hæruokialka (bōte)
 ater spiællen oc mæþ siax øra Nv varþer hunder
 manz galin þa scal þæn lysa som hunden a bitær
 15 før æn lag lyst ær fol(c) ælla fæ. þæt scal bonden
 ater gialde. biter sipan lag lyst ær. þæt a eg bonde
 ater gialda Nv fōlas ²²²⁾ hynzuma manz oc fara
 æfte hæenne hundar þa scal bonde hana inne hæfta
 nyo næter oc hund mæþ. bita hunda før æn laghæft
 20 ær. þæt a hin bonde ater gialda. som hynzuma a
 bita sipan hæft ær gialde þæn som hund a Høgge
 nu huar at lut sinom i lagum Nv ær lagsaga ipur
 lictat. oc vt sagþ mæþ hyndo oc hæruo tinna. byriat
 at þy høgsta. oc lyctat at þy lægsta.

Noter.

- 1) þ urspr. uteglōmdt, tillagdt öfver raden.
- 2) Felskrifning för barn.
- 3) b tillagdt öfver raden.
- 4) Rättadt från malum.

- ⁵) Fel för *leznom*.
- ⁶) Fel för *vm*.
- ⁷) Fel för *fiæbertiugt* eller *fiæbertiug sac*.
- ⁸) *u*-et i första stafvelsen, som slutar en rad, är tillskrifvet utanför raden såsom rättelse af ett nu oläsligt, tydligen afsiktligt utplånadt tecken omedelbart efter *b*.
- ⁹) I marginalen med invisningstecken.
- ¹⁰) Fel för *sino*.
- ¹¹) I marginalen med invisningstecken.
- ¹²) I marginalen med invisningstecken.
- ¹³) *let* är af misstag skrifvet två gånger, men på första stället underprickadt såsom felaktigt.
- ¹⁴) I marginalen med invisningstecken.
- ¹⁵) Ordet är deladt på två rader: *þiufnaber-en*; tydligen har skrifvaren, då han kom till den nya raden, glömt, att han vid den föregåendes slut skrifvit ordet ut i obestämd form.
- ¹⁶) I marginalen med invisningstecken.
- ¹⁷) *i*-et urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.
- ¹⁸) Så i öfverensstämmelse med hskr. F. Texthskr.: *stipper*.
- ¹⁹) I marginalen med invisningstecken.
- ²⁰) Det senare *n*-et, möjligen afsiktligt, nästan utplånadt.
- ²¹) Ordet *mep* af misstag skrifvet två gånger.
- ²²) Felskrifning för *først*.
- ²³) Felskrifning för *þiufs*.
- ²⁴) Felskrifning för *fræls*.
- ²⁵) Felskrifning för *stal*.
- ²⁶) Fel för *sæ*; texthskr.: *sik*. Jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 93 not 48.
- ²⁷) Öfver första stafvelsens *u* står oriktigt ett tecken, identiskt med det diakritiska tecknet öfver *i*.
- ²⁸) Felskrifning för *ælla*.
- ²⁹) *s* rättadt från *r*.
- ³⁰) Orden *þa scal* — *a fæþrenet* i marginalen med invisningstecken.
- ³¹) Felskrifning för *man* (förkortningstecken för *n* uteglömdt?).
- ³²) Rättadt från *frøst* därigenom, att öfver *rø* skrifvits *ør* och det förra underprickats.
- ³³) Rättadt från *þriggia* därigenom, att *þ* skrifvits öfver *gg* (utan att dessa bokstäfver utplånats eller betecknats som oriktiga).
- ³⁴) Efter *nær* är ordet *vara* uteglömdt.
- ³⁵) Fel för *alla*.

- ³⁶⁾ *ar* rättadt från ngt annat, nu oläsligt.
- ³⁷⁾ I marginalen, omedelbart framför *vigh*, som börjar raden.
- ³⁸⁾ Felskrifning för *tuem*.
- ³⁹⁾ Efter *þem* är ordet *egh* utelämnadt.
- ⁴⁰⁾ Jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 100 not 32.
- ⁴¹⁾ Collin och Schlyter läsa (SSGL 2: 100 not 38), såvidt jag kan se med orätt, *bryttu-*. Stället är svårläst.
- ⁴²⁾ *r* urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.
- ⁴³⁾ *clæþom* är i hskr. underprickadt såsom felaktigt, men ej rättadt. Texthskr.: *køpum*.
- ⁴⁴⁾ D. v. s. *fæst at*.
- ⁴⁵⁾ Jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 102 not 92.
- ⁴⁶⁾ Rättadt från *aruom* därigenom, att *om* underprickats såsom oriktigt och *a* skrivits däröfver.
- ⁴⁷⁾ Felskrifning för *saman*.
- ⁴⁸⁾ Efter *oc* står i hskr. ett meningslöst *aua*, underprickadt såsom felaktigt.
- ⁴⁹⁾ *z* urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.
- ⁵⁰⁾ Felskrifning för *þera*.
- ⁵¹⁾ Fel för *vtan*.
- ⁵²⁾ Felskrifning för *oc*.
- ⁵³⁾ Rättadt från *agha* därigenom, att andra stafvelsens *a* underprickats och *o* skrivits till höger därom.
- ⁵⁴⁾ Så gissningsvis, i det jag förmodar, att satsen i denna hskr. haft lydelsen: *hint ær bac arf mannen ær af kumin*. I hskr. synas blott fyra staplar; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 116 not 28, som läsa: *nu* eller *mi*.
- ⁵⁵⁾ Så i öfverensstämmelse med såväl texthskr. som B o. F. Möjligen dock snarare *iæ[mner]*; jfr att vår hskr. samma sida r. 25 har detta senare motsv. texthskr:s *æm nær*, B:s och F:s *ämnär*.
- ⁵⁶⁾ I marginalen med invisningstecken.
- ⁵⁷⁾ Felskrifning för *kumin*.
- ⁵⁸⁾ Rättadt från *þær* därigenom, att *æ* underprickats som felaktigt och *e* skrivits till höger därom.
- ⁵⁹⁾ Andra stafvelsens *a* urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.
- ⁶⁰⁾ Första stafvelsens *a* urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.
- ⁶¹⁾ Eller *viþer*, om förkortningstecken funnits. Af hela den rad, på hvilken ordet står, äro de öfre delarna af bokstäfverna bortskurna.
- ⁶²⁾ I marginalen med invisningstecken.
- ⁶³⁾ Felskrifning för *hans*.

⁶⁴) *r*-et urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.

⁶⁵) Omedelbart framför *f* står i hskr. ett såsom felaktigt underprickadt »långt» s.

⁶⁶) Fel för *þæt*; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 126 (med not 37).

⁶⁷) Efter *bøte* stå i hskr. bokstäfverna *bø*, underprickade som felaktiga.

⁶⁸) *r*-et urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.

⁶⁹) Efter *nytia* är ordet *nøt* utelämnadt.

⁷⁰) I marginalen med invisningstecken.

⁷¹) Fel för *kærer*; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 128 (med not 98).

⁷²) I marginalen med invisningstecken.

⁷³) Efter *ær* står i hskr. ett såsom oriktigt underprickadt *hær*.

⁷⁴) Före *þa taki* stå i hskr. orden *nat oc iæmlanga*, underprickade såsom felaktiga.

⁷⁵) Utan motsvarighet i texthskr.; B: *hana*.

⁷⁶) Rättadt från *stallara* därigenom, att *e* skrifvits till höger om sista stafvelsens *a*, som underprickats som felaktigt.

⁷⁷) Fel för *sitia*; jfr texthskr.

⁷⁸) Fel för *køpt*.

⁷⁹) Efter *æn* står i hskr. *atl* (början af det ett par ord längre med följande *attunger*?), underprickadt såsom oriktigt.

⁸⁰) *o* af ovanlig form, som om skrifvaren först tänkt skriva *u*.

⁸¹) I marginalen med invisningstecken.

⁸²) *þ* rättadt från *d*.

⁸³) Efter *þy* har ett stycke, sannol. motsvarande två rader i förlaget, öfverhoppats af afskrifvaren. Jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 136 (med not 28).

⁸⁴) Före *æt* står i hskr. ett såsom felaktigt underprickadt *æn*.

⁸⁵) Rättadt från *arua* därigenom, att *e* skrifvits öfver sista stafvelsens *a*, som underprickats som felaktigt.

⁸⁶) Fel för *þer*.

⁸⁷) I marginalen med invisningstecken.

⁸⁸) Felskrifning för *mer æn*.

⁸⁹) I marginalen med invisningstecken.

⁹⁰) Fel för *rinder*; jfr texthskr.

⁹¹) Huru detta ord skall utfyllas, är ovisst; de öfriga hskr:na ha ingen motsvarighet därtill.

⁹²) Felskrifning för *først*.

⁹³) I marginalen med invisningstecken.

- ⁹⁴) Fel för *ok*; jfr texthskr.
- ⁹⁵) I marginalen står midtför denna rad ett *þa*.
- ⁹⁶) Efter *lægga* står i hskr. ett såsom felaktigt underprickadt *a*.
- ⁹⁷) Eller *aru[e]*. Texthskr.: *arua*; B: *arwe*.
- ⁹⁸) Efter *rans* är ordet *man* (l. *maþer*) uteglömdt.
- ⁹⁹) Fel för *som*; jfr texthskr.
- ¹⁰⁰) Rättadt från *þa* därigenom, att *y* skrivits öfver *a*-et, som underprickats som felaktigt.
- ¹⁰¹) Felskrifning för *þænna*.
- ¹⁰²) *i* öfver raden.
- ¹⁰³) Efter *ligger* står i hskr. *sialuer*, underprickadt såsom oriktigt.
- ¹⁰⁴) Fel för *æt*.
- ¹⁰⁵) Felskrifning för *-næmd*.
- ¹⁰⁶) Andra stafvelsens *i* öfver raden.
- ¹⁰⁷) Fel för *gior*; texthskr.: *gør*.
- ¹⁰⁸) Efter *som* står i hskr. ett utplånadt »långt» *s*.
- ¹⁰⁹) Felskrifning för *sialuer*.
- ¹¹⁰) Jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 144 not 14.
- ¹¹¹) I marginalen med invisningstecken.
- ¹¹²) Rättadt från *han* därigenom, att *o* skrivits till höger om *a*-et, som underprickats såsom felaktigt.
- ¹¹³) Felskrifning för *læta*.
- ¹¹⁴) Tillagdt öfver raden.
- ¹¹⁵) Efter *firi* står ett som oriktigt underprickadt *fua* (felskrifning för det följ. *sua*).
- ¹¹⁶) Felskrifning för *manzens*.
- ¹¹⁷) I marginalen med invisningstecken.
- ¹¹⁸) Felskrifning för *huat*.
- ¹¹⁹) Felskrifning för *sinalund*.
- ¹²⁰) I marginalen med invisningstecken; felskrifning för *þera*.
- ¹²¹) Rättadt från *bar* därigenom, att *o* skrivits till höger om *a*-et, som underprickats som felaktigt.
- ¹²²) Rättadt från *ganga* därigenom, att *f* skrivits öfver det första *g*-et, som underprickats som oriktigt.
- ¹²³) Fel för *æt*; jfr texthskr.
- ¹²⁴) Tillagdt öfver raden.
- ¹²⁵) *iorþ* af misstag skrivet två ggr, men på första stället öfverstruket.
- ¹²⁶) I marginalen med invisningstecken.

¹³⁷) Rättadt från *þær* därigenom, att *r* skrifvits öfver raden mellan *þ* och *æ* och det först skrifna *r*-et underprickats.

¹³⁸) Orden *vin* oc tillagda öfver raden.

¹³⁹) Fel för *vinsorþe*.

¹⁴⁰) Eller *þæn*. Texthskr.: *þæn*; B: *Thøm*.

¹⁴¹) Fel för *leznom*.

¹⁴²) Efter *þer* är ordet *innan* uteglömdt.

¹⁴³) Felskrifning för *vm*.

¹⁴⁴) Rättadt från *hin*.

¹⁴⁵) Felskrifning för *egh*.

¹⁴⁶) Rättadt från *þrof* därigenom, att *or* skrifvits öfver *ro*, som underprickats som felaktigt.

¹⁴⁷) Efter *ælla* bör inskjutas: *ær*. Texthskr. har *ær* i st. f. det strax förut gående *ligger*.

¹⁴⁸) Före *ma* är ordet *þa* öfverhoppadt.

¹⁴⁹) Rättadt från *han* därigenom, att *a* underprickats och i skrifvits öfver raden.

¹⁵⁰) Fel för *vinnen*; jfr texthskr.

¹⁵¹) Så i öfverensstämmelse med hskr. F; texthskr. och B: *-orþit*.

¹⁵²) Så i öfverensstämmelse med B o. F.; texthskr.: *gæra*.

¹⁵³) Efter *en* står ett invisningstecken. I den bortskurna marginalen har stått *þera*; jfr texthskr.: *en þerra*.

¹⁵⁴) Efter *sæger* är ordet *egh* uteglömdt; jfr texthskr.

¹⁵⁵) Så gissningsvis, i det jag förmodar, att stället bör läsas (de ändrade orden spärrade): *æt vinnen ma þær til coma til høgsto fæmtennar. som kan nakuan þæn sægia som salde*.

¹⁵⁶) Efter *oc* är ordet *egh* uteglömdt.

¹⁵⁷) Felskrifning för *vinsens*.

¹⁵⁸) Felskrifning för *afhænde*.

¹⁵⁹) Prickarna ersätta ett förmodadt *mæ(r)* l. *mik*. Möjligen fattas dock här icke något ord; jfr s. 62 r. 13 och Söderwall Ordbok *afhända* 2.

¹⁶⁰) Felskrifning för *læt*.

¹⁶¹) I hskr. *skyy*, med första *y*-et öfversuddadt.

¹⁶²) *þæn* är underprickadt och öfver detsamma står ett invisningstecken. I den bortskurna marginalen har ordet sannol. varit rättadt till *han* (jfr texthskr.).

¹⁶³) Efter *egh* stå i hskr. orden *clanda a*, underprickade såsom oriktiga.

¹⁶⁴) Fel för *suæri*.

- ¹⁵⁵) Fel för *flutlande*; jfr texthskr.
- ¹⁵⁶) Fel för *alla*; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 160 (med not 27).
- ¹⁵⁷) Fel för *sins*.
- ¹⁵⁸) Fel för *ær*.
- ¹⁵⁹) Fel för *leþa*; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 160 not 40.
- ¹⁶⁰) Fel för *sit*.
- ¹⁶¹) Felskrifning för *klandar*.
- ¹⁶²) *l* rättadt från *t*.
- ¹⁶³) Felskrifning för *þer*.
- ¹⁶⁴) *o(c)* i marginalen med invisningstecken.
- ¹⁶⁵) Fel för *sins*.
- ¹⁶⁶) Fel för *køpit*; jfr texthskr.
- ¹⁶⁷) Jfr hskr. F: *tiggia* (Collin och Schlyter SSGL 2: 162 not 94); texthskr.: *giua*.
- ¹⁶⁷ a) Felskrifning för *[kø]pa* ? eller blott oriktig upprepning af *þa*? Texthskr.: *lata*.
- ¹⁶⁸) Felskrifning för *[vin]nen*.
- ¹⁶⁹) Fel för *a[lla]*; jfr texthskr.
- ¹⁷⁰) Felskrifning för *næmd*.
- ¹⁷¹) Hur detta skall utfyllas är ovisst; synbarligen har denna hskr. här haft ett ord (eller en sats) som saknar motsvarighet i öfriga hskr.
- ¹⁷²) Rättadt från *[lagvun]nen* därigenom, att ett *t* skrivits öfver det sista *n*-et, som underprickats såsom oriktigt.
- ¹⁷³) Före *fiugertan* står ett af misstag skrivet *fæm* (skrifvar-en har hållit på att skriva *fæmtan* för *fiugertan*?).
- ¹⁷⁴) Tillagdt öfver raden.
- ¹⁷⁵) Felskrifning för *ræt*.
- ¹⁷⁶) Jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 185 not 8.
- ¹⁷⁶ a) Rättadt från *rær*.
- ¹⁷⁷) Sannol. fel för *far*; jfr texthskr.
- ¹⁷⁸) *firi* är af misstag skrivet två gånger, på första stället delvis öfversuddadt.
- ¹⁷⁹) Fel för *egh minna*; jfr texthskr.
- ¹⁸⁰) Urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.
- ¹⁸¹) Framför *reþ* står i hskr. ett såsom felaktigt öfverstruket *ræþ*.
- ¹⁸²) Jfr B o. F: *hāradz hōfdinge* (Collin och Schlyter SSGL 2: 195 not 53); texthskr. saknar detta ord.

¹⁸³) Jfr hskr. F: *gødzslo* (Collin och Schlyter SSGL 2: 196 not 68). Fel för *gøþo*; jfr texthskr.

¹⁸⁴) =? Öfriga hskr.: *æng*.

¹⁸⁵) Felskrifning för *lagman*.

¹⁸⁶) Ordet *ater* är af misstag skrivet två gånger, men på första stället öfverstruket.

¹⁸⁷) Fel för *leghia*; jfr texthskr.

¹⁸⁸) Fel för *bo lagskilder*; jfr texthskr.

¹⁸⁹) Efter *ælla* äro orden *viti mæþ* utelämnade; jfr texthskr.

¹⁹⁰) Efter *vil* äro orden *han egh* utelämnade; jfr texthskr.

¹⁹¹) Efter *til* står i hskr. ett meningslöst *sa*.

¹⁹²) Efter *alna* är ordet *a* öfverhoppadt.

¹⁹³) Sannol. fel för *þer*; jfr texthskr.

¹⁹⁴) Felskrifning för *bærs*.

¹⁹⁵) Före *iul* står i hskr. ett utplånadt *l*.

¹⁹⁶) *k* rättadt från *h*.

¹⁹⁷) *þ* urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.

¹⁹⁸) I hskr. står *hængnaþe* med det första *n*-et underprickadt.

¹⁹⁹) Rättadt från *mat* därigenom, att *a* underprickats och *o* skrivits till höger därom.

²⁰⁰) Efter *d* i *and* ett förkortningstecken af för mig okänd form och betydelse. Möjligen kan *andra* (gen. pl.) vara afsedt. Ordet motsvaras i texthskr. af *annars*.

²⁰¹) *l* urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.

²⁰²) Felskrifning för *skilt*.

²⁰³) *t* tillagdt öfver raden.

²⁰⁴) *r* urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.

²⁰⁵) Fel för *haluo*; jfr texthskr.

²⁰⁶) Efter detta ord ett invisningstecken; i den bortskurna marginalen har utan tvifvel stått *som* eller *ær*; jfr texthskr.

²⁰⁷) Fel för *blande*; jfr texthskr.

²⁰⁸) Efter *biorn* står i hskr. ett såsom felaktigt öfverstruket *sa*.

²⁰⁹) Efter *i* står i hskr. ordet *skog*, öfverstruket såsom oriktigt.

²¹⁰) Efter *i* står i hskr. *sæi*, öfverstruket såsom felaktigt.

²¹¹) Felskrifning för *væri*.

²¹²) Rättadt från *ny* därigenom, att hela detta ord öfverstrukits och öfver detsamma det rätta skrivits.

²¹³) Fel för *lata*; jfr texthskr.

²¹⁴) Urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.

²¹⁵) Rättadt från *griþi* därigenom, att *þ* underprickats och *p* skrivits däröfver.

²¹⁶) D. v. s. *mæ* (mig); texthskr.: *mik*.

²¹⁷) I marginalen, omedelbart efter *oc*, som slutar raden.

²¹⁸) Efter *t* står i hskr. ett *a*, underprickadt såsom oriktigt.

²¹⁹) Fel för *þæt*; jfr texthskr.

²²⁰) Felskrifning för *þa ep* eller *þær ep*?

²²¹) *e* urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden.

²²²) *ø* otydligt; möjligen *o*.

Hskr. H.

Hær byrias kirkio balkir. oc tiælias

Bl. 1 r.
(KrB 1).

KVnunger læter kirkio byria Bønder till lukins
gøra. Nw ær kirkia giordh. Tha skal skøthnig til
kirkio gifua. Thet ær tolf thyni sædhe a halfwa
trædhe. ok tolf lassa ængh. Tha skal køpa bøker
oc mæssø klædhe. kalk oc klokkor. oc skrudh allan 5
then som hiælpa skal manne medh J heme oc wr
heeme. badhe quikum oc dødthom. thet skal alt sokn
kosta. Sidhan skal biskope budh faa. han skal J
sokn koma. medh mannom tolf. ok siælfuer han thrætt-
ande. thriim bordthom æru bønder hanom skyld- 10
oghe. oc thre mark hanom for wixsle gifua. tha
skulu bønder hanom thriggia thynia øl gøra. oc thre
spen ¹⁾ hwete. oc en thyn rogh. oc en thyn bywg.
thet skal han hafua til sith brødh. Oc til hæsta fodh-
er. fyra thyni korn. oc thær medh tw laas høø. oc 15
thry pund smør. oc fyra pund flæsk eet marka nøth.
oc tolf høns. Ok komber han ey a then dagh.
som han ma æta køth a ællir smør. Tha gøri
bønder hanom swa manga fiska. fore then annan
kosten. oc varin sidhan ledhughe. oc eeth halft pund 20
medh vax. **Nw tha biskopir wil kirkio wighia**

NW tha biskoper wil kirkio vighia. tha skal han
 faa. manadha budh fore sik. oc sighia sokn a | huat
 dagh han komber. oc then kost tha förin bønder
 a kirkio bool mot hanom. **Um sköt**

Bl. 1 v.
 (KrB 2:1).

S Skøthningar. alla tha som gifwas. wm vixlo dagh.
 tha skulu præste til fødho læggias. alla tha sidhan
 gifwas kirkia ær vighd. tha ægher then wald som
 gifwer huath han wil hælder præste til fødho gifwa
 ællir kirkio til skrudh. **Nw deler ³⁾ oc kirkio wm**
10 skøtningar

NW deler prester ok kirkio wm skøthningar innan
 hæfdhar. ther ³⁾ kallar innan thry aar wara. tha
 skal them ⁴⁾ heemula som gaff. ællir hans arfwe.
 hafwer annath thera laghhæfdhat. tha hemule thet sik
15 siælfth. som laghhæfdath hawer medh sokna næmpd-
 enne. prestenom til fødho. ællir kirkio til skudh ⁵⁾.
 huat han wil hælder. **Nv huilkit hælder præster**
ællir

NW huilkit hælder prester ællir kirkio mistninge
20 wardher sina iordh. sidhan laghhæfdhat ær. wardhar
 presten tha stæmpne præsten. wardher kirkia tha
 stæmpne kirkio gømaren wm sunnodagh J kirkio
 durum. oc mæle. oc ⁶⁾ wm løghordaghin a thinge
 oc domaren lægge fæmpt wm thorsdhaghin til kirkio
25 gardz. wil soknen væria iordhena præstenom æller
 kirkionne til. ⁷⁾ huem hon wil hælder. wil hon eygh.
 tha stæmpne annat thing. wil ey æn tha. tha stæmpne
 thridhia thing. wil ey æn tha soknen annat tyggia.

kirkionne ællir præstenom ⁸⁾). tha bôte fore nyo markir. thaki then thre mark. then sik søkir. hwat | thz ær hælder præster ællir kirkia. Ok thre kon- ^{Bl. 2 r. (KrB 3: 1).} unger. oc thre hærådhe. **Tha skal præster ⁹⁾ til kirkio taka. bønder skulu.**

5

Tha skal præst til kirko taka. bønder skulu vali radha. threa præste J wal taka. biskoper en af taka. præst oc ey pæpling. vtan alla thøm a sæmi som J sokn ægha. tha skal klokkara taka. bønder thre J val lata. præster een af taka slikan han vil. ¹⁰ tha skulu bønder kirkio nykil taka. oc J hænder præste sætia. oc præster klokkara. **Nw kan kirkio brinna. ællir**

NW kan kirkio brinna. ællir stulin wardha af ¹⁰⁾ ypnom durum. tha skal præsten göra soknenne ræt. ¹⁵ oc mæle han til klokkarans. Thet ær præstens skyldh a kirkio bole boa. sionga J kirkio. ottosang oc mæssso aptonsang oc alla tidhe. **Gør prester mæsssofall**

Gør prester mæsssofal a them dagh forhælgdh ær ²⁰ føre. tha ær han sakir til thre marker. them ægha bønder taka som J the sokn æru. wtan han niwte lagha forfaal. ligger siælfwer J sooth ællir faa af biskope sinom budh. **Nw kombir barn oc thorf cristno**

25

NW komber barn oc thorf cristno vidher. tha faa ey badhom burghet. tha skal førra barn cristna thy at thet hafwer ey af kristno fangit. thet ær lagha.

Bl. 2 v.
(KrB 6:
pr.).

forfal præstens. faar ey bonden skript ællir olning. tha ær præstin at threm markom sakir. wtan han witi lagha forfall sin medh tuæggia præste edhe oc siælfwer han thridhi. Faa han edh gangit. vari sakløs. Fældz | edhir hans. bôte thre marker. arfwa bondans.

NW ær thet klokkara skyld. bæra bok oc stool J sokn medh præste. Nw dør bonde. tha skal præster til hans koma. lik hans wighia. wm nath iuir like
10 waka. engte fore taka. wakar ey præster owir like. wm nath Ok hawer ey forfal. æller ey lof af bondanom. tha bôte præsten thre marker. arfwa bondans. wil han flere næter inne halda. tha skal bonde. ørtugh præste gifwa fore huaria nath han sidhan
15 waka. **Nw ligger liik inne om**

NW ligger liik inne om nath o vight. bôte præste thre markir. them takin arfwin. æller viti lagha forfal sin. swa wm andra. oc swa wm thridhia. sidhan maa arfwe bondans. sakløs o wight føra oc
20 siælfwer iordha. Føre han før wth likit owikt. æn swa længge ær inne haldeth. bôte fore thre marker. thøm mannom the iordh ægha som han føre likit ifwi. Nu ægher præster likeno til iordh følghia. oc gryft at wighia. **Nw ægher bonda siælomasso**

25 **N**W ægher bonda siælamæsso læta. sionga. ena tha wth føris. andra a siunda dagh. thridhio wm thrætiwght. Fiærdhe wm Jæmlangha dagh. ath huarre thera hafwa thrætiwghu liws. æller thrætiwghu pænninga. **Nw ær thet klokkare**

Nv ær thet klokkara skyld. at ringha til ottosang ok mæssö aptonsang oc gen liike. will bonde til thrætiungx ringa læta tha skal ørtugh klokkara gifwa. **Nw kan band løsna a klokko.** |

NW kan band lusna a klokka. Tha skal klokk-^{Bl. 3 r.}
ara wm sunnodagh J kirkio duru ^{(KrB 8: 1).} ¹¹⁾ standa. ok sokn til sighia swa wm annan. oc swa wm thridhia.

NW falder klokka nidher sidhan laghuarath ær til. oc slar hææl klokara. han ær gilder at threm markom. Them skal sokn bōta arfwa klokkarans. ¹⁰ af kirkio fææ. Nw ær ey til warat. slaa hææl klokkara. ligge ogilder. Nw brister klokka. tha ær hon gild at threm markom. them bōte klokkaren kirkio gōmarenom.

NW ringer then ey bidher klokkara til. giælde ¹⁵ fore siex øra. Bryter han klokko. giælde fore fullum giældom. vtan kumi ridhande ællir gangande. oc wil præste kalla ællir klokkara. ællir komber eldh-bruni løs. Ringir han tha ællir klæmpter. tha see sakløs. Oc bryter han klokko tha wari sakløs. Nu ²⁰ gifwer klokkare hanom sak fore han ringda. Tha dyli medh tolf manna edhe. ællir witi medh fiortan manna edhe at han ringhde medh hans lwfui. Slar klokka han til dōdha. ligge ogilder. Klæpsens band agher klokkara vardha.

25

NW a præster fore thiænist sina. allan quikan tiunda. Nw a bonde tyonda. af korne sino. af

førsta røke han skær. oc han inbær. han a tælia
 vth. at akre oc wp at androm. sætia huarn tiunda
 røk. ther han komber. oc hwat tyunda wm wigxlo
 dagh gifs. tha kirkio vighias. tha lite thøn sokn
 5 swa at. Nw hawer bonde sino korne inburgit. tha
 a præster sin thridhi|ung a akre af taka. Tha a
 Bl. 3 v. (KrB 9). bonde præste budh faa J thrim uædhirdaghum.
 thøm som han ¹²⁾ væl biærghia sino korne som
 bonden sino. spilles tiunde før. tha a bonde han
 10 atter giælda. spilles han sidhan. tha a bonde han
 ey attergiælda. Bonde oc ¹³⁾ bryti tywnde fore sik
 oc sin hion.

Nw skal bonde twem lutum inbærgha. thriskia
 ok J thry skipta. een luth kirkio annan biskope.
 15 thridhia fatikom mannom. Hafwi then halmen ok
 aghnane som ærwodhet hawer. Alla tiunde badhe
 rike oc fatoghe.

Siter hwssætu madher J sokn. han ær skyldogh
 preste sinom. aata pæninga at paskom ¹⁴⁾. Æru tw
 20 saman boldyur thet ær ørtugh præste. ække thy
 mere ath the æru flere. Oc ængin leghodrænger
 gør the pæninga.

Nw a præster ok klokkaræ thera ¹⁵⁾ altara wærn-
 inga hwart aar. eena wm. Jwl. andra wm paska.
 25 thridhia wm pingitzdagha. Nw alla the som ey
 göra præste fulla skyldh. han a klok kara göra leef
 oc leefsowel. eth sinne wm aar. Nw kan præster
 oc klok kara thrætta vidh bondan oc sisher at han
 hawer ey giort swa godhan altarauærning som han

skulde. Lægger han twæggia sina ¹⁶⁾ pæninga leef a altaræth oc swa mykit sowel som ther till hōra vari saklōs. Nw æru præster oc klokkara them swa mykla thiænist skyldoghe. som them ¹⁷⁾ tiunder badhe korn oc quikan. **Nw kan man siuker J sokon** 5

Nw kan man siuker J sokn liggia. Tha ær thet bonda skyld. ther han ligger aat. præste budh faa. | præster a til hans koma. skripta. oc olea. liik. at wighia. af thes manz koste half mark taka. **Dør** ^{Bl. 4 r. (KrB 12: pr.).} **stafkarl**

Dør stafkarl J sokn samu ¹⁸⁾. Thiænist samu ¹⁸⁾ 10 ær prester hanom skyldogher. tho at han æghe ey mera æn piik oc skræppo. Tha ær thet bonda skyld. æn han døø. at præste budh faa. wil ey præster til koma. tha ægher han halda inne ena nath. Oc sidhan ægher han atta mannom budh faa. Wil then 15 ey till koma. som budit faa wari sakker at threm markom. bōte ena mark them som liikit star inne aat. Mark konungenom. mark hærådhe. Sidhan æru bōnder skyldoghe han til kirkio fōra. oc grift at grafwa. oc præste bud faa. wil ey præster iordha. 20 tha iordhen bōnder saklōst. Ok bōte præster biskope thre marker.

Nw sitter bonde quar medh tyunda wm aar. bōte fyri thre øra. oc wt thiundan. præstenom ællir them tyundan ægher. swa fore annat. oc swa 25 for thridhia. Ok fōre bonde ey tyunda fyri paska. halde tho ey hans redhskape wp. wtan kalle han fore kirkio dør æpter paska. Ok viti thet medh

edhe fiortan manna. at han sath *medh* lwfui quar.
 ællir oc at han førde han. ællir ath han bødþ han
 vth. the wldo siælfwer at the wildo ey vidher taka.
 orkar ey edhe. bôte thre øra. Sitter quar wm thry
 5 aar bôte biskope thre marker. **Nw ær biscopir**
skyldoger

Nw ær biskoper skyldoghir fore sin tyunda wighia
 krismo ok klærkia. kalk oc mæssoklædhe hwart
 thridhia aar J sokn koma. twæggia natta | gengerdh
 Bl. 4. v. (KrB 13:1).
 10 af præste taka *medh* mannom tolf. Ok siælfwer han
 thrættande. Tha ægher han folk færma. næmpder ¹⁹⁾
 seea. Tha biskopir wil næmpd seea. tha skal han
 manadha budh fore sik faa. Præster ægher næmpd
 göra sanninda mæn J næmpd siætia. ey widher
 15 delo mæn. Ey thøm J edhom stodho. oc ey soknara.
 oc the skulu J næmpdene sittia. som the sighia
 iaa widher. som widher delomænnene æru. Sidhan
 æghir soknara. edha til næmpdh bæra. Tha skal
 næmpden sitia sik ensamen. oc talas vidher Alla the
 20 edha hon fællir. warin fælde. the edha hon fællir ey
 the waren sakløsa. Wtan næmpden wil nokkra
 edha læggia vndi konungx dom. ællir laghmanz Tha
 bidhan the edha. ther til the wardha fælde ællir
 wardhe. **Nw kan soknaren oc bonden delas**
 25 **vidhir.**

Nw kan soknaren oc bonden delas vidhir. sokn-
 aren sighir edhin wara gangin J andre sokn.
 bonden J andre sokn. war thet giorth J thera sokn.
 tha gøri annattwiggia wæri ællir fælle. ær thet ey
 30 giorth J there samu sokn. tha skal næmpden sighia

them J huat sokn thet war giorth. J the sokn skal annattiggia væria ællir fælla. **All laghkallat maall.**

Aall laghkallath. maal skulu a biskops næmpd koma. ække wina maal ²⁰⁾. aller edher ægha a ⁵ biskops næmpdh koma. Thæssen maal ægha a biskops næmpd koma hoor menedher. Skrok witne. Oskriptat mandrap. Kirkio raan. Hælgho dagha bardaghæ Ok hælgho | dagha bruth. Thæssa edha ^{Bl. 5 r. (KrB 13: 3)} tha fællir biskops næmpden. Swa at ther bôte ¹⁰ badhe biskope oc konunge. Ok swa oc alla thera wprætter edhir. Oc forfals edhir Ok gøtzlo edhir. Ok sættes edhir Ok alla the edhir som fore thæssa maal gangas. Thet ær Jordha dela. Manhælghes maal. Thywpta maal. Raans maal. The edha som ¹⁵ fyri truldom swærias. **Nw æghir ey.**

Nw ægher ey tiwæsuære ²¹⁾ a biskops næmpdh koma. Thet æghir slita hæradznæmpd. Ok vithna man sin thiwf. ællir vitnar madher man til draps. ællir til haldz. til fulsæris. ællir til skeno. ællir sigher oc ²⁰ swa. ath thæssa samu sæth. tha wil iak af thik hafwa. som thw nw tok af mik. ællir swær man annan til frælsis. tha ægha ey thæssa edha a biskops næmpd koma. Swæria the ey ²²⁾ badhe a enom dagh. ther maa ey biskops ræth borth skriptas Swæria the ey ²⁵ badhe a enom dagh. oc skriptas han før æn han fælder wardher. tha skal fasta. oc ey fææ bōta. wtan hwfwdz manne ²³⁾ han skal fasta ok fææ bōta. oc all thøn maal a biskops næmpdh fældh wardha. oc skriptadh wardha manadhe fore biskops til quæmdh. ³⁰

the skulu ²⁴) oc ey fææ bōta. vtan howdzmannen han
skall badhe fasta oc bōta. **Nw dela præster oc
soknare.**

NW dela præster oc soknare. Præster sighir bonda
5 skriptat hafwa. fore næmpda budh. Soknare sighir
ney. Tha skal præster han skriptadan vita medh edhe
sinom fore biskope ællir prouaste sinom. |

Bl. 5 v.
(KrB 15:
pr.). **N**W wardher kona dighir i hore ællir J ætzsko-
spiælle. then thy walt. han ær saker vidher biskope.
10 at threm markom. oc konan see saklōs. ther hiælpir
hanom ey lōnda skripth fyri. Vtan han hafwi sik
skiptath ²⁵) før æn han viste ath hon var digher. Nw
kære biskops soknare til hans. tha skal han vita
medh edhe fiortan manna. swa at han war skriptadar
15 før. æn han wiste at hon var digher. **Nw takir
madher**

NW taker madher opinbara skript. oc falder atter
J samu syndena. thet heter skripta broth. han ær
sakar vidher biskop. at threm markom. ther fore
20 hiælpir hanom ey lōnda skript. ællir gør hoor. ællir
ætzskospiæl. ællir takir openbara skript for mandrap.
ællir for menedha. oc falder atter J samu synd.
thet kallar skriptabruth. ther ægher han bōte fore
thre marker. **Nw ligger man**

25 **N**W ligger man J lønskalæghe. oc takir sik skripth
af sinom præste. oc falder atter i samu synd. tha
taki sik skripth af sinom preste oc vari saklōs fore
fæægældeth. oc halder præster hanom wp olaghlika

a paska dagh fyrri løskalæghe. tha bôte præster biskope thre marker.

Nw ganger fiortan manna edhe atter a biskops næmpdh. tha the tve som først swæria J edhenom. oc hōfwdzmadhern een. them hiælpir ey lōnda 5 skripth fri ²⁶⁾ biskops sak. Nw maa ængin edh ganga a mote biskops næmpd. ællir konungx. gør hon wrangt. tha skal konungx dombir ællir laghmanz. medh openbarom vitnom hona atter drifwa. Nw fællir annor næmpden | oc annor wær. Tha aghe thōn næmpden vidzordh som gerden var gør ^{Bl. 6 r. (KrB 16:1).} J thy at tha ²⁶⁾ the ²⁷⁾ hæradznæmpdh. oc biscops næmpdh skal J allom malom ther sannan ²⁸⁾ vitna ²⁸⁾ leta. ther som gerden var gør. oc thōn næmpden fælla ællir væria. Nw wardher madher fælder a 15 næmpd. han kallar sik ey fældan vara. far han siw mæn af næmpdenne. tha ær thet hans widzordh. oc vari saklōs. Nw skil them a J næmpdenne æru. vilia slere ²⁹⁾ væria tha vari vardh. vilia flere fælla tha ær fælt. Nw vil næmpden huarte göra. væria ællir 20 fælla. Oc soknaren sigher han fældan vara. Tha stæmpne bonden ³⁰⁾ næmpdenne. bidhi annattwiggia væria sik ællir fælla sik. vil hon huarte göra. tha søke wt alla laghasoknena. Oc swa lionga thingh æpter. gjør næmpden ey ræth J liōnga thingeno. 25 hwarte væria ællir fælla. bôte fore tolf marker. Nw æn siex væria. oc siex fælla. tha agha the vidzordh. som wæria vilia. swa oc J allom næmpdom Nw skal biscops næmpdh sannund leta. oc hæradznæmpdh lagha gærdh. Nw ganger man edh. 30 ællir.

NW ganger man edh. ællir værkar adhra. thæ sak som biskops sak ær innan. oc dører før æn laghwnnith wardher maleth. ok edhren vardher fælder. tha døø oc biskops sak medh hanom. oc the som
 5 medh hanom varo oc lifwande æru. the bøtin sina sak. thet ær thre marker. biskope. huar then ey var lønlika skriptader. før æn edhrin fældes. æn konungx sak. ællir hæradz sak. ællir malsæghandens sak. hana skulu bøta arfwa manzins. tha æn | saken var
 10 før laghwnnen hanom lifwande tha skulu hans arfwa swa bøta biskops saak som konungx sak.

Bl. 6 v.
 (KrB 17).

NW vardher næmpdh atter dømpdh. ællir ³¹⁾ the J henne sworo the æru saki at siex markom. ena mark konunge adhra malsæghande thridthio hær-
 15 adhe. Oc thre mark biskope. huat hælder hon gik atter fore osannud ³²⁾. æller firi olagh. ther hiælpir thøm ey londa skripth firi biskops sak. thy ath ³³⁾ ær huar hoffwitzman ³⁴⁾ firi siælfum sik. Nw gifs nakrom wr næmpdenne. oc swor ekki. han
 20 bøte konungenom. oc malsæghandhenom. oc hæradenno. oc sii sakløs firi biskope. Swa oc J allom edhom them atter gangas føre ³⁵⁾ them ther gifs wr the ægha ey biskope bøta ³⁶⁾ Nw kære soknaren. til bondans. sigher han hafwa standat J them edh.
 25 som brutin ær a biskops næmpd. ællir konungx. bonden sigher ney. tha ær thet hans wdzordh. dylia medh tolf manna edhe Giter han edh gangit vari sakløs. Giter han ey. bte ³⁷⁾ som skilt ær. Nw the ³⁸⁾ mange i ægha. sakkene badhetyggia malsæghanden
 30 oc konungx soknare. biskops soknare. hæradz sokn-

are. tha ægher han æ malsæghandom ræth göra
 først. ællir lagh fæsta. Ær ey malsæghandom ³⁹⁾
 til. ællir kræfwer ække æpter. oc fæstar han enom
 soknare lagh. oc sidhan bedhis flere til. thaa skal
 han taka edhz taka sin. oc til thingx koma oc sigh- 5
 ia. hær ær edha taki min. ath edhe thøm. iak fæste
 enom thøm i sakkene atte. Sidhan læggen | thingx <sup>Bl. 7 r.
(KrB 19:
pr.).</sup>
 mæn hanom fæmpth. oc føre then edh sik af hand-
 om Nw æn ey ær øzørt a then dagh. Tha
 then dagh ther næst ær oc øzørt ær a oc kombir 10
 nakor then a stæmpnona som i a sakkenne. Tha
 gange sin edh. æn tho at then komi ey. som edhin
 var fæster. heete sakløs. Nw kunno the koma som
 i agha sakkenne. oc han vil ey sin edh ganga. Heete
 fallen. komber ængin therra som i agha sakenne. 15
 Tha siti ther til dagher ær wrdHINGA oc faa sin
 stæmpno manna edh oc see sakløs. Wm.

NW ær thet bonda skyld wm sønnodagh til kirkio
 koma. præster ægher hælghd biudha. oc fastodagha.
 Glønnir ⁴⁰⁾ præstir. bryter bonde. Tha ær præster sakir. 20
 Oc bonde osakir. Biudher præster. oc bryter bonde. tha
 ær bonde sakir. Ther hiælpir hanom ey londa skript
 fore. Tha æn han ær wt sokna a wæghum. ællir
 a wathnom. Tha skal han skript taka. oc ey fææ
 bøta. Nw fore allom androm malom. tha hiælpir 25
 londa skript for sææ booth ⁴¹⁾. Gør han thuæra
 wærnadh ⁴²⁾ a them dagh forhælgdh ær fore. Tha
 ær bonde sakir ath threm markom. Gør han a
 ikildagh. sakir ath siex ørom. Wm man seer.

S Er madher man ath osidhom. Tha skal han
 præste til sighia. Tha skal præster wm sunnodagh
 i kirkio durum standa. swa wm annan. oc wm
 thridhia. oc swa sighia. Tholikt maal ær j minne
 5 sokn wordeth. Nw bidher iak han. hitte mik. oc
 ræthe sik. Widher gudh. Nw wil han ey rætta sik.
 Tha skal præster. heem til hans ganga bidhia han
 rætta sik. Oc sighia jak hafwer kallat thik. Nw
 wil han ey rætta sik. Tha skal præster taka thøm
 Bl. 7 v. kir|kio fææ gøma ok ganga heem til hans. Ok
 (KrB 21). bidhia han rætta sik. Nw dyl han. tha skal han
 edh fæsta præste. oc them kirkio fææ radha J
 soknenne. ath han ær ey sakar ath there gærdh.
 Giter han edh gangit. wari sakløs Fældz han ath
 15 edhe. oc wil rætta sik. Tha skal han skript taka.
 ok ey fææ bøta. Nw biudher han ey ræth fore sik.
 Tha skal hanom yfwer fæmpt læggia. tha skal han
 fram sighia. Nw vil han tha lagh firi sik göra.
 thøm skal soknare taka. Brister at edhe. tha skal
 20 han fasta. oc fææ giældha. **wm iula frid** ⁴⁸⁾

N W gaar in. Jwlafridher a Jwla apne. sidhan
 aptonsanger ær saghder oc æ ther til. aptonsanger
 ær. sungen a attunda dagh æpter tolfte dagh. **Wm**
paska fridh

25 N W ganger in paska fridher a odhensdaghenom
 J dymbel dagha viku. tha bindas wp klokkor. oc
 stander ther til aptonsanger ær sungen a attunda
 dagh. Æpter första daghenom **Wm pingitzdagha**
hælgdh

NW ganger in pinggitzdagha hælgh a aptenom sidan aptonsanger ær sungen. oc ær. til aptonsanger ær sungen a attunda daghenom. **Wm kirkmisso hælgh.**

NW ær kyrkmissa hælgh. fran thy at apton-⁵ sanger ær sungen a aptenom. oc ær ther til aptonsanger ær sungen a daghenom. Huar som bærs J thesse hælgh han ær widh biscop. sakir at threm markom. Ællir dyli medh tolf manna edhe. **Wm skærdagx hælgh oc pætars messo hælgh i** ¹⁰ **linkøpung.**

NW skærdax hælgh. oc pætersmisso hælgh i linkøpunge. oc om. olafs misso J skæninge oc wm laurinzmisso hælgh J suderkøpunge | Huar ^{Bl. 8 r. (KrB 23).} som tha hugger. slaar. dræpir. nakan. thædhan ¹⁵ farande. ællir thiit farande. ællir oc ther warande. han økir sina sak. ath firitighi markom. ther skal thiwghu marker hafwa af konunger. oc thiwghu marker biskoper. **Nw**

NW gifwer madher eghn til klostere. ællir til kirk-²⁰ io. osiwkir tha maa han helan hufwtz luth gifwa. halwan æn ⁴⁴⁾ hææluanum ligger. Nw dela the innan hæfdhar. tha a han witzordh. vita ath ⁴⁵⁾ han gaf. oc vita huath ⁴⁶⁾ hafde atter. thet ær hofwtzloter. swa mangha arftaka som han hafwer. Tha maa han gifwa ²⁵ slikan een luth. som een therra takir. **Wm**

NW bærias mæn J kirkio. ællæ kirkio gardhe. tha ær kirkio gardhir oskærdher. tha skal han sokna-

mannomæn thre marker gifwa fore huart masso
faal the faa. ok læti atter skæra kirkiogarden. Nw
dræpis mæn J kirkio æller gørs hoor J kirkio. tha
ær vigxl af kirkio. Then ther vixla spiællom walder.
5 han skal kirkio wigha læta. **Nw wardher**

NW wardher man firi biskope laghwnnen. tha skal
biskopir hanom fæmpter læggia. wil han ey rætta
sik. tha skal biscopir hanom J forbudh siætia. for
skript oc ey for fææ gældh. Nw sitter han J for-
10 budhi. nath oc iæmlangha. tha maa. biscopir han
J ban siætia. Nw siter han J banne nath oc
jæmlanghe. tha økes sak hans. tha ær han ath nyghio
markom saker. Nw ær ⁴⁷⁾ annor misfal thee man
kan hænda. tha økis skript hans oc ey fææ gældh.
15 Nw wil han ey bøtas fore. tha skal biscopir konunge
til sighia. Konunger skal læta han halshugga. vtan
kirkio gardh læg|gia. Tha skulu hans rætte arfua
eghn taka. konunger løsøra. **Wm hedit mordh**

Bl. 8 v.
(KrB 25:1).

NW myrdher modher barn sith hedit. tha ær hon
20 sak ath xlum markom. thøm skal gifwa konuna
frænder af henna pæningom mædhan the winnis aat.
Nw æn then kærer æpter. som fadhir war barnsens
tha skal konan gifua hanom atta ørtuger oc thrættan
markar. Ok atta ørtuger oc thrættan markir kon-
25 unge. oc atta ørtuger oc thrættan markir biscope
bøta. tha ey then kære æpter. som fadher war barns-
ens. tha skal konunger hafua af kunune thiwghu
marker. oc tiwghu marker biscopir. Kænnens kona
hedit mordh. ther skal ey soknare æpter stæmpna.
30 thet skal hæradznapd leta. Nw æn henne vitis

thøn sak. oc wardher ey takin vidher. tha skal
hæradz næmpd. annattiggia væria ællir fælla hona.
Nw maa ey biceps soknare thing stampna ⁴⁸⁾

Nw maa ey biceps soknare thing stæmpna fore.
ængte vina maal ²⁰⁾. fore vtan opinbart maal. och lagh- 5
wnneth. gifwer soknare bondans kunu hor sak medh
stæmpno ⁴⁹⁾ thinge. swa at bonden gaf ey henne
fërra sak. bôte soknare firithighi marker. **Nu maa
ey biceps soknare kunu hoor sak gifwa.**

Nw maa ey biceps soknare. kunu. hoor sak 10
gifua. vtan han gifui henne siælfuer J kirkio ællir
J andre samquæmdh. tha æn han gifwer henne sak
firi samfundom. tha skal han annattigghia dylia
medh tolf manna edhe ællir bôte biscope thre marker.
Nw æn han takar annan man inne medh henne J 15
horsænggenne. Oc vinder them til hoor sækenne
medh lagha vithnom. oc lagha do|mom. tha skal ey
bøta biscope. fore sak henner. thy ath hon hafuer <sup>Bl. 97r.
(KrB 27:
pr.).</sup>
allo thy foruerkat the ther hon atte J hans boo.
oc han ægher ey sware ⁵⁰⁾ hona. vtan han taki hona 20
sidhan in til siin. Oc swa æn hon løpir borth medh
androm manne. fran bondanom oc gør hoor. tha
skal han ey bøta fore hona biceps sak. thy at hon
hauer allo foruerkat thy hon atte J boo bondans.
Nw æn hon løpir bort fore ondsco skuld. oc ey fore 25
osidha skull. tha ægher bondan badhe søkia oc swara
firi hona. alt ther til biscopir hauer them ath skilth.
**Nw gifwer bonde androm sak medh stæmpno ⁴⁹⁾
thinge fore kunu sina**

Nw æn bonde giuer androm. sak. medh stæmpno ⁴⁹⁾
 thinge. fore kunu sina. sigher han hafua giorth hoor
 vndir sik. tha ægher then bonde som æpter kærde
 ey bôte biscope. hwat hin som han kærde til. fældz
 5 ællir wærs fore horsakenne. Nw maa ey biscops
 soknare. bondans dotter ællir ⁶¹⁾ bondans syster ællir
 hans frændkunnu hoor sak gifua ællir fore ædzsko-
 spiæl ropa. vtan hon see inne takin: æller bær barn
 vithne. Giuir soknare henne fœrra sak. tha bôte
 10 thre marker. fore huart thing han stæmpner. taki
 mark malsæghande. mark konungen. mark alla mæn.
 Tha æn annat therra ær medh sanno funnith. bôte
 biscope thre marker Nw ær thet biscops rætter. hiona-
 lagh binda. oc vita huat loflikt ær. oc swa huat
 15 lofliket ⁵²⁾ ær. nw æn han skil hionalagh aat. tha
 thet thera thy walder. tha bôte thet thre marker bi-
 scope Walda thøn badhen. tha bôte thøn badhen.
 huart thera thre marker. Nw æn man slar. præst.
 ællir vighdan ⁵³⁾. tha bôte biscope nyo marker.
 20 Oc fore ængte banzmal annat. **Fore thessen** |

Bl. 9 v.
 (KrB 29:1). **F**ore thessen maal. tha skal manne stæmpne. fore
 kirkio dør vardher præster æller vighder man slagen.
 Annat ær wm hionalagh. Thridhia æn bonde siter quar
 25 medh tyunda. tha skal han æpte paska fore kirkio dør
 kalla. oc ekki halda hans redhskapi wp wm paska.
 Fiærdha wm all thøn maal. som til skript hœra.
 tha stempne hanom fore kirkio dør. oc æpter fægæld-
 et tha mæle til hans æpter landzlaghum. kallar
 30 æpter androm malom fore kirkio dør. Æn thøn

nw æru saghd. bôte fore thre marker. then som kallade. **Wm præster æller bonde.**

Bærs præster oc bonde. oc faa bonde ⁵⁴⁾ iæmpna a kommo. æller bade fulsære. Jæmken bade sarom sinom. oc badhen ⁵⁵⁾ bôte biscopopenom nyo marker 5 fore bannet. oc gange til rom. oc læte sik løsa af banneno. Nw vardher præster saar. oc ey bonde. bôte prestenom æpter landzlagum lagha bøter. oc fore bannet bôte biscope nyo marker. oc gange til rom oc læte sik ther af løsa. Nw viter presten 10 bondanom. at han hafuer han slagit. ællir sargat. ær thet fulsære. tha ganga bondan thrætølfthan edh fore sik. ær thet skena. æller vredzuerke. gange tolf manna edhe fore sik. ællir bôte lagha bøter. **Nw later man sik**

15

Nw læter man sik vighia medh sinne hustru. tha gøri huar æpter sinom wilia. Oc ængin minna til. offers. ællir liws æn twa ørtuger Oc gaar hustru J kirkio æpter sin bonda. ællir æpter sit barn. tha giui oc twa ørtuger. badhe til offers oc swa til liws 20 J huarre kirkio gangenom. tha ægher præster hona J kirkio ledha. Vil ey præster hona J kirkio ledha. tha bôte fore thre marker. mark bondanom oc hustrune. Oc twa marker biscopopenom.

Nw ær sakt vm kirkio ræt.
Gudh gøme os alla slæt.

25

Noter.

- 1) Efter *spen* står i hskr. *hue*, öfverstruket såsom felaktigt.
- 2) Efter *deler* är ordet *præster* uteglömdt.
- 3) Fel för *thet*; så B, I och K (jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 4 not 67).
- 4) Fel för *then*.
- 5) Felskrifning för *skrudh*.
- 6) Fel för *at*.
- 7) Efter *til* bör tilläggas: *wæri*; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 5 not 87.
- 8) Efter *præstenom* är ordet *wæria* utelämnadt; jfr texthskr.
- 9) Fel för *præst* (eller ock det följ. *taka* fel för *takas*).
- 10) Fel för *at*.
- 11) Felskrifning för *durum* (förkortningstecken för *m* uteglömdt?).
- 12) Efter *han* äro orden *ma æm-* öfverhoppade; jfr texthskr.
- 13) oc tillagdt öfver raden.
- 14) *o* i *paskom* synes vara rättadt från *e* eller *a*.
- 15) Fel för *threa*; jfr texthskr.
- 16) Utan tvifvel fel för *sma*. Collin och Schlyter SSGL 2: 10 not 84 läsa emellertid med orätt ordet så; *sina* är den enda möjliga läsningen.
- 17) Eller *then*.
- 18) Ordet *samu* bör på ettdera stället utgå; jfr texthskr. Felet beror tydligvis därpå, att skrifvaren oriktigt hänfört det första *samu* till *sokn* i st. f. till *thiænist*.
- 19) Strängt taget står i hskr.: *næmpdere* (med förkortningstecknet för *er* efter *d* och därpå ett *e*).
- 20) Fel för *huma maal*; jfr texthskr.
- 21) Felskrifning för *twæsuære*.
- 22) *ey* är tillagdt öfver raden. Detta tillägg är emellertid en oriktig rättelse; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 14 (med not 98).
- 23) Felskrifning för *mannen* (förkortningstecken för *n* uteglömdt?).
- 24) Efter *skulu* är ordet *fasta* uteglömdt; jfr texthskr.
- 25) Felskrifning för *skriptath*.
- 26) Felskrifning för *firi* eller *fyri*.
- 27) Fel för *badhe*.
- 28) Fel för *san witne*? Så B; texthskr.: *sant*, F: *sannind* (jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 16 not 62).

- ²⁹⁾ Felskrifning för *flere*.
- ³⁰⁾ Urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden med invisningstecken.
- ³¹⁾ Fel för *aller*; jfr texthskr.
- ³²⁾ Felskrifning för *osannund* (förkortningstecken för *n* uteglömdt)? eller *osannind*.
- ³³⁾ Efter *ath* är ordet *ther* utelämnadt; jfr texthskr.
- ³⁴⁾ I hskr.: *hoff witzman*.
- ³⁵⁾ Efter *føre* är ordet *men* utelämnadt; jfr texthskr. Urspr. har plats lämnats öppen för ett ord, men denna har sedan ifyllts med en röd krumelur.
- ³⁶⁾ Urspr. uteglömdt, tillagdt öfver raden med invisningstecken.
- ³⁷⁾ Felskrifning för *bøte*.
- ³⁸⁾ Utan tvifvel fel för *ther*; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 18 noterna 29 o. 30.
- ³⁹⁾ Fel för *malsæghande(n)*.
- ⁴⁰⁾ Felskrifning för *Glømir*.
- ⁴¹⁾ Felskrifning för *fææ booth*.
- ⁴²⁾ D. v. s. *wærknadh*; jfr texthskr.
- ⁴³⁾ Orden *wm iula frid* i inre marginalen.
- ⁴⁴⁾ Efter *æn* är ordet *i* utelämnadt; jfr texthskr.
- ⁴⁵⁾ Fel för *huath*; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 21 (med not 23).
- ⁴⁶⁾ Efter *huath* är ordet *han* utelämnadt; jfr texthskr.
- ⁴⁷⁾ Fel för *al*; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 22 (med not 54).
- ⁴⁸⁾ *stampna* i inre marginalen midtför den rad, på hvilken flocken börjar.
- ⁴⁹⁾ Fel för *stæmpdo*; jfr Collin och Schlyter SSGL 2: 23 (med not 88).
- ⁵⁰⁾ Efter *sware* är ordet *firi* öfverhoppadt; jfr texthskr.
- ⁵¹⁾ Strängt taget står i hskr. *ællerir*, i det efter *ll* finnes det vanliga förkortningstecknet för *er*.
- ⁵²⁾ Fel för *olofliket*.
- ⁵³⁾ Efter *vighdan* är ordet *man* sannol. blott af förbiseende utelämnadt.
- ⁵⁴⁾ Fel för *badhe*; jfr texthskr.
- ⁵⁵⁾ Fel för *bonde(n)*; jfr texthskr.

Rättelse.

S. 23 rad 31 står: *ge*, läs: *eg*.

Förkortningar af namn på använda källor.

Ant. tidskr. = Antiqvarisk tidskrift för Sverige.

Arkiv = Arkiv (för resp.) för nordisk filologi.

Beitr. = Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und litteratur.

Bezz. Beitr. = Beiträge zur kunde der indogerm. sprachen hrsg. v. Bezenberger.

Birg. = Den hel. Birgittas egenhändiga anteckningar (i skrifter utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet 14: 4, s. 177 ff.).

Björkman Smål. ljudl. = Smålandslagens ljudlära af E Björkman (= Sv. landsm. XI. 5).

Brasck Fil. prod. = Filius prodigus af Sam. Petri Brasck (= Vitterhetsarbeten af svenska författare utgifna af P. Hanselli, XXII, s. 1 ff.).

Brate Ä. Vestm. ljudl. = Äldre Vestmannalagens ljudlära af Erik Brate.

Bu = Codex Bureanus.

Bugge Norges Indskr. = Norges indskrifter med de ældre runer udg. ved S. Bugge.

Danell = enskildt meddelande af docenten G. Danell.

Falk o. Torp Et. ordb. = Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog af Hjalmar Falk og Alf Torp.

Finl. bidrag = Finländska bidrag till svensk språk- och folk-livsforskning utgifna af Svenska Landsmålsföreningen i Helsingfors (1894).

Fritzner Ordbog = Ordbog over det gamle norske sprog af Johan Fritzner.

Grundtvig Tjust = Svenske minder fra Tjust af F. L. Grundtvig (Kjøbenhavn 1882).

Hesselman De korta vok. i och y = De korta vokalerne i och y i svenskan af Bengt Hesselman (i Uppsala universitets årsskrift 1909).

» Sveam(ålen) = Sveamålen och de svenska dialekternas indelning af Bengt Hesselman.

Hofberg = Läsning i hemmet utg. af H. Hofberg.

Hoppe Judbet(eckning) = Judbeteckning för östgötskan (af O. Hoppe).

Hultman Hälsingel. = Hälsingelagen och Upplandslagens ärfdebalk i Cod. Ups. B 49. Språkhistorisk undersökning I. Af O. F. Hultman.

Jos. = Josua bok i Sv. medeltidens bibelarb. II (skrifter utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet 9: 2).

J. Petri Gothus, se Lex. Linc.

Kalén = Östgötha dialekten. Academisk afhandling af Magnus Wilhelm Kalén (Uppsala 1846).

Kluge Et. Wb. = Etymologisches Wörterbuch von Friedrich Kluge.

Kock Accentuierung = Die alt- und neuschwedische accentuierung von Axel Kock.

» Ljudhist. = Svensk ljudhistoria af Dens.

» Ljudl. = Studier öfver fornsvensk ljudlära af Dens.

» Språkhist. = Undersökningar i svensk språkhistoria af Dens.

» Sv. Akc. = Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent af Dens.

Landsm., se Sv. landsm.

Larsson Söderm.-l. spr. = Södermannalagens språk. I. Ljudlära. Af Robert Larsson.

Lex. Linc. = »Lexicon lincopense», dvs. Dictionarium latino-sveco-germanicum af Jonas Petri Gothus (1640).

L(aur). Petri (Gothus) Tröstbok = En lithen Tröstbock (af Laurentius Petri Gothus). Rostock 1564.

Lundell Frändsk. = Om de svenska folkmålen frändskaper och etnologiska betydelse af J. A. Lundell (Svenska Sällskapet för antropologi och geografi. Antropologiska sektionens tidskrift. Band I, nr. 5).

» Landsmålsalf. = Det svenska landsmålsalfabetet af Dens. (Sv. landsm. I. 2). Citeras efter den för arbetet speciella pagineringen.

Lyttkens och Wulff Ljudl. = Svenska språkets ljudlära och beteckningslära af I. A. Lyttkens och F. A. Wulff (1885).

MELL = (textkodex af) Magnus Erikssons landslag, utg. af C. J. Schlyter i Saml. af Sv:s gamla lagar X.

MPI = Medeltidspostillor I (skrifter utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet 23: 1).

Nord(iska) stud(ier) = Nordiska studier tillägnade Adolf Noreen.

Nord. tidskr. f. fil. = Nordisk tidskrift (for philologi og pædagogik resp.) for filologi. **NR** = Ny række.

Noreen Altisl. Gr. = Altisländische Grammatik von Adolf Noreen.

» **Altschw(ed). Gr.** = Altschwedische Grammatik von Adolf Noreen.

» **Fåröm.** = Fårömålets ljudlära af Adolf Noreen (i Sv. landsm. I).

» **Geschichte²** = Geschichte der nordischen sprachen von Adolf Noreen (i Pauls Grundriss der germanischen philologie, 2:dra uppl).

» **Om (behandl. af) lång vokal etc.** = Om behandlingen af lång vokal i förbindelse med följande lång konsonant i de östnordiska språken (Upps. univ. årsskr. 1880).

» **Urg. lautl.** = Urgermanische lautlehre von Adolf Noreen.

» **Vårt spr(åk)** = Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning af Adolf Noreen.

Olson MELL = Utdrag ur Magnus Erikssons landslag med inledning, anmärkningar och glossar utgivet av Emil Olson.

» **Ög. ljudl.** = Östgöotalagens ljudlära af Dens.

Ottelin Cod. Bur. = Studier öfver Codex Bureanus af Odal Ottelin.

Pipping Ardrest. = Om runinskrifterna på de nyfunna Ardrestenarna af Hugo Pipping (= Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. VII. 3).

» **Gutal.** = Gutalag och Gutasaga jämte ordbok utgifna för Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur af Dens.

Reg. Salv. = Regula salvatoris i Den hel. Birgittas Uppenbarelser IV (skrifter utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet 14: 4).

Rääf Ydre = Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergötland af Leonhard Fr. Rääf.

Samlaren = Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska litteratursällskapets arbetsutskott.

Schlyter Ordbok = Ordbok till Samlingen af Sveriges gamla lagar af C. J. Schlyter.

Sjöros Birg. = Ordförråd och ortografi i Hel. Birgittas egenhändiga anteckningar av Bruno Sjöros (i Svenska litteratursällskapets i Finland skrifter LXXXVIII).

Skand. Archiv = Skandinavisches Archiv hrsg. von E. T. Walter (Lund 1892).

SSGL = Samling af Sveriges gamla lagar utg. af (Collin och) Schlyter.

Stadga = Stadga för Vadstena kloster af biskop Nils i Linköping 1455 (i skrifter utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet 14: 5, s. 129 ff.).

Sv. landsm. (l. Landsm.) = Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif (resp. Svenska landsmål ock svenskt folkliv) utg. genom J. A. Lundell.

Sv. skämtl. = Svenskt skämtlyne. Folklifsbilder, sägner och anekdoter m. m. samlade af Oscar Svahn.

Söderberg Fgutn. ljudl. = Forngutnisk ljudlära af S. Söderberg.

» **U-omlj.** = Några anmärkningar om u-omljudet i fornsvenskan af Dens. (i Lunds univ. årsskr. 1888—89).

Söderwall Ordbok = Ordbok öfver svenska medeltidsspråket af K. F. Söderwall.

Tamm Et. ordb. = Etymologisk svensk ordbok af Fr. Tamm.

» **Fem. på -ti och -ipa** = Om fornnordiska feminina afleda på -ti och på -ipa af Fr. Tamm.

Tidskr. f. phil. = Nord. tidskr. f. fil. (se ofvan).

Uppl.-l. = Upplandslagen, utg. af C. J. Schlyter i Saml. af Sv:s gamla lagar III.

Upps.-stud. = Uppsalastudier tillegnade Sophus Bugge.

Walde Auslautgesetze = Die germanischen Auslautgesetze. Von Alois Walde.

Vestmannal. = Westmannalagen, utg. af C. J. Schlyter i Saml. af Sv:s gamla lagar V.

Widegren = Försök till en ny beskrifning öfver Östergöthland af Per David Widegren (Linköping 1817—29).

Zetterberg Bjärk. ljudl. = Bjärköarättens ljud- och böjningslära af Fridolf Zetterberg.

Östgötal. = Östgöotalagen, utg. af Collin och Schlyter i Saml. af Sv:s gamla lagar II.

Östgötasnack = Östgötasnack för Östgöta gille i Göteborg (Göteborg 1901).

81. *Heliga Birgittas Uppenbarelser*. Häft. 10.
82. *Läke- och Örte-Böcker*. Häft. 1.
83. *Heliga Birgittas Uppenbarelser*. Häft. 11 (slutet).
84. *Läke- och Örte-Böcker*. Häft. 2.
- 85—89. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 1—5.
90. *Läke- och Örte-Böcker*. Häft. 3 (slutet).
91. *Prosadikter från Medeltiden*. Häft. 1.
- 92—95. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 6—9.
- 96, 97. *Prosadikter från Medeltiden*. Häft. 2, 3 (slutet).
- 98—100. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 10—12.
- 101, 102. *Svenska Medeltids-Postillor*. Del. 3. Häft. 1, 2.
103. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 13.
104. *Historia Trojana*.
105. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 14.
106. *Svenska Medeltids-Postillor*. Del. 3. Häft. 3 (slutet).
107. *Jungfru Marie Örtagård*. Häft. 1.
108. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 15.
109. *Jungfru Marie Örtagård*. Häft. 2 (slutet).
110. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 16.
111. *Speculum Virginum*. Häft. 1.
112. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 17.
113. *Speculum Virginum*. Häft. 2.
114. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 18.
115. *Speculum Virginum*. Häft. 3 (slutet).
- 116, 117. *Hel. Mechtilds Uppenbarelser*. Häft. 1, 2 (afslutade).
118. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 19.
119. *Svenska Kyrkobruk under Medeltiden*.
120. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 20.
121. *Helige Mäns Lefverne*.
122. *Upplandslagen efter Ängsöhandskriften*.
123. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 21.
124. *Fornsvensk Bibliografi*.
125. *Skrifter till Uppbyggelse*. Häft. 1.
126. *Södermannalagen efter Cod. Havn*.
127. *Skrifter till Uppbyggelse*. Häft. 2 (afslutade).
- 128, 129. *Svenska Medeltids-Postillor*. Del. 4. Häft. 1—2 (afslutad).
130. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 22.
131. *Svenska Böner från Medeltiden*. Häft. 1.
132. *Upplands Lagmansdombok 1490—1494*.
133. *Svenska Böner från Medeltiden*. Häft. 2.
134. *Arjstristen mellan Erik Eriksson Gyllenstjerna och Ture Turesson Bjelke*.
135. *Svenska Böner från Medeltiden*. Häft. 3 (afslutade).
- 136, 137. *Svenska Medeltids-Postillor*. Del 5. Häft. 1—2 (afslutade).
138. *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket*. Häft. 23.
139. *Östgötalagens 1300-tals-fragment*.

Mera har ej utkommit intill Mars 1911.

Stockholm. P. A. Norstedt & Söner 1911.

110705

B 31-5B

PX 000 714 052

